

VU Research Portal

Plicht tot leren & plichten leren

van Wijk, A.R.

2007

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Wijk, A. R. (2007). *Plicht tot leren & plichten leren: Een onderzoek naar de ontwikkeling van de doperse geloofsopvoeding in de Lage Landen (ca. 1540-1811), aan de hand van de in druk verschenen geloofspedagogische geschriften*. [, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

PLICHT TOT LEREN & PLICHTEN LEREN

© 2007 Uitgeverij Kok – Kampen
Omslagontwerp www.garage-bno.nl
ISBN 978 90 435 1481 1
NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Plicht tot leren & plichten leren

*Een onderzoek naar de ontwikkeling van de doperse geloofsopvoeding
in de Lage Landen (ca. 1540-1811), aan de hand van de in druk verschenen
geloofspedagogische geschriften*

Alfred Rudolf van Wijk

DEEL II

Appendices

Geraadpleegde archivalia

Geraadpleegde bronnen voorzover niet onder de appendices

B 1 en B 2 opgenomen

Geraadpleegde literatuur

Register op bijbelse persoonsnamen

Register op overige persoonsnamen

Register op plaatsnamen

uitgeverij

Inhoud deel II

Appendices 9

- Appendix A Doperse geloofspedagogische geschriften tot 1811 in chronologische volgorde (waaronder ook de niet getraceerde titels) 9
- Appendix B Bibliografische lijst van geraadpleegde bronnen 15
- B 1 *Bibliografische lijst van getraceerde doperse geloofspedagogische uitgaven tot 1811* 15
- B 2 *Bibliografische lijst van geloofspedagogische martelaarsbrieven* 261
- Appendix C Geloofspedagogische geschriften in het fonds van doopsgezinde en overige drukkers en uitgevers, gebaseerd op de impressa uit appendix B 1 (chronologisch op het jaar van uitgave) 271
- Appendix D Overzicht van de omlooptijd van de geschriften uit appendix A, (uitklapbaar blad los bijgevoegd)

De appendices A, B 1, B 2 en C zijn tevens te raadplegen op de bijgevoegde cd-rom.

Geraadpleegde archivalia, bronnen en literatuur 283

- Geraadpleegde archivalia 283
- Geraadpleegde bronnen voorzover niet onder de appendices B 1 en B 2 opgenomen 283
- Geraadpleegde literatuur 290

Registers 305

- Register op bijbelse persoonsnamen 305
- Register op overige persoonsnamen 305
- Register op plaatsnamen 312

[Appendix D]

[Cd-rom met de appendices A, B 1, B 2 en C]

Appendices

Appendix A

Doperse geloofspedagogische geschriften tot 1811 in chronologische volgorde (waaronder ook de niet getraceerde titels)

De tussen ronde haken gegeven nummers verwijzen naar de beschrijving van genoemde titel in de appendices B 1, respectievelijk B 2. De niet getraceerde titels zijn met een asterix (*) aangegeven.

- 1539 [A. Jansz van Rotterdam], *Testament* (B 2.1).
- 1540 [D. Joris], *Een seer goede onderwysinghe* (B 1.1).
- 1544 J. Claesz, *Een Testament aen zijn kinderen* (B 2.2).
- 1544 J. Ketel, *Heilsame Leere* (B 1.2).
- 1544 [D. Joris], *Een rechte en Godtlycke kijnder tuicht* (B 1.3).
- 1544 [D. Joris], *Handt Boecxken* (B 1.4).
- 1546 D.P. Smuyl, *Testament* (B 2.3).
- 1556 [D. Joris], *Een bewoordelijke Leeringe* (B 1.5).
- ca. 1556 [D. Joris], *Catechesis* (B 1.6).
- 1556 M.S.[imons], *Van het rechte Christen Geloove* (B 1.7).
- 1558 J. Wippe, *Den derden Brief ... aen zijn Kinderen* (B 2.4).
- 1559 L. Plovier, *Testament* (B 2.5).
- 1560 S. van den Houte, *Testament ... haren Kinderen ... nae ghelaten* (B 2.6).
- 1560 S. van den Houte, *Noch eenen Brief ... aen haer Kinderen* (B 2.7).
- ca. 1561 H.N.[iclaes], *De Wet ... (Institutio Puerorum)* (B 1.8).
- ca. 1561 H.N.[iclaes], *Ein korte Vor maninge, geschreven ... an einen Jungher* (B 1.9).
- 1564 M. Boosers, *Een Testament aen haer kinderen* (B 2.8).
- 1564 M. Boosers, *Noch een Briefken van dese selue Moeder aen haer kinderen* (B 2.9).
- ca. 1567 [M. Simons], *Kindertucht* (B 1.10).
- 1568 H. Alewijnsz, *De vijfde Tafereel. Aen zijn kinderen* (B 2.10).
- 1569 H. Alewijnsz, *Een Vaderlijck adieu* (B 2.11).
- 1569 M. Bernaerts, *Een Testament ... aen sijn Kinderen* (B 2.12).
- 1569 J. de Rore (Keersgieter) *Den derden brief... aen sijn Kinderen* (B 2.13).
- 1572 J. de Rore (Keersgieter) *Den vierde brief ... aen sijn kinderen* (B 2.14).
- 1572 J.W. van Kuyk, *Den vijfden Brief ... aen sijn ... Dochterken* (B 2.15).
- 1572 J.W. van Kuyk, *Noch eenen Brief ... aen sijn eenighe Dochter* (B 2.16).
- 1573 J. Munstdorp, *Testament ... aen Janneken mijn eygen liefste Dochter* (B 2.17).

- 1573 M. van Deventer, *Testament* (B 2.18).
- 1573 M. Wens, *Den derdê Brief ... aen haren Soon* (B 2.19).
- 1573 M. Wens, *Den vierdê Brief ... aen haren Sone* (B 2.20).
- 1576 R. van den Velde, *Noch eenen brief ... gheschreven aen sijnen Sone* (B 2.21).
- 1589 J. de Tollenaer, *Een Testament ... aen zijn Dochter* (B 2.22).
- 1592 B. Panten, *Een Testament ... aen zijn Dochterken* (B 2.23).
- 1603 * C. van Mander *Tafel-boecxken, Inhoudende, voor en nae den Eten, verscheijden Danckseggingen en Tafel-redenen, uijt den H. Schrift, in Rijm ghestelt, seer Stichtelijc voor de Jeucht te leeren ende aen Tafel op te Seggen* (Alkmaar, 1603), [Schagen (1745), 116].
- 1606 P.W.[ierts], *Vele schone ende lieffelijcke Spruecken* (B 1.11).
- 1610 H.V.[an] D.[antzich], *Een Vaderlijcke Waerschouwinghe ... aen syne kinderen* (B 1.12).
- 1623 P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (B 1.13),
- 1629 D.G. van Wormerveer/P.J. Twisck, *Twee corte Vermaen brieven* (B 1.14).
- 1633 [N.N.] *Onder verbeteringe. Catechismus* (B 1.15).
- 1643 I.[an]D.[e]B.[uyzer], 'Naerder Verklaringhe', in: *Christelijck Huys-boek* (B 1.16).
- 1650 J.P.[ietersz], *Korte Onderwysinghe voor de jonge Aenkomelingen* (B 1.17).
- 1654 P. Jansz, *Korte Belijdenisse des Geloofs ... tot dienst vande jonge Leerlingen* (B 1.18).
- 1657 T.I.V.[an] B.[raght], *De [Sch]oole der [Zedel]ijcke Deught* (B 1.19).
- ca. 1658 * H.A. Hojewilt, *(Laetste) Vermaninge aen de Jeugt* (De Rijp, s.a. [1658?]); [Schagen (1745), 47] en Visser (1992), 87.
- 1661 P.H., *Een Vaderlijck Onderwijs, aen zijn Kinderen* (B 1.20).
- 1673 * *Eerste Christen Schoole, ofte Kort Onderwijs in de Waare Christelike Religie, begrepen in 50 Vragen en Antwoorden: voor J.M. en J.V. in Octavo, te Haerlem bij J.van Wesbusch, 1673; [Schagen (1745), 35].*
- 1675 [G. Sittart] *Jeugd-Oefening in de Ware Gods-dienst* (B 1.21)
- 1677 O.[om] J.D. V.[an] W.[ormer]-V.[eer], *Den Christelyken Huys-vader* (B 1.22).
- 1677 G. Abrahamsz, *Anleyding tot de Kennis ... tot Onderwijs der jeugd* (B 1.23).
- 1677 S. Apostool/S. van Deyl, *Waerheyds-oeffeningh* (B 1.24).
- 1682 G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (B 1.25).
- 1684 G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog ... over de ... Christelyke Leere* (B 1.26).
- 1684 B. van Weenigem, *Catechisatie* (B 1.27).

- 1687 A. van, Eeghem, *Catechismus ofte Onderwyzinge in de Kristelijke Godsdienst* (B 1.28).
- 1689 A. van, Eeghem, *Korte Catechismus ofte Onderwyzinge* (B 1.29).
- 1690 F. Florisz, *Leer-Regel des Bibels, ingestelt tot Onderwijs der Jonge Jeugt* (B 1.30).
- 1697 E.A. van Dooregeest, H. Schyn, P. Beets, *Kort Onderwys ... voor de Jeugd* (B 1.31).
- 1697 E.A. van Dooregeest, H. Schyn, P. Beets, *Korte Schets ... voor de ... Jeugd* (B 1.32).
- 1701 D.P.C.I.L., *Korte Schets der Doops-gesinde Belydenisse* (B 1.33).
- 1704 J. Kien, *Den Honingraat der Gods-geleerheid* (B 1.34).
- ca. 1705 * J. Kien, *Wezendlyke Hoofdzaken der Godsgeleertheit ten dienst der kinderen* (Middelburg, s.a.); [Schagen (1745), 57].
- 1705 K. van Huyzen, *Korte inhoud van de Leere des Geloofs* (B 1.35).
- 1707 * A. Verduin, *Kort Ontwerp van de voornaamste Geloof-Zaaken der Christelyke Godsdienst, tot onderwys voor de jeugd in 28. Hoofdstukken afgedeeld* (Amsterdam, 1707); [Schyn/Maatschoen III (1745), 498 en Schagen (1745), 114.¹]
- 1708 R.A. Joncker, *Mennoniste Vrageboek* (B 1.36).
- 1709 H. Toren, *Timotheus onderwezen* (B 1.37).
- 1713 A. van, Loon *Den Jongeling onderwesen* (B 1.38).
- 1714 Jb. de Vries, *De Jeugd Ondervraagd tot Doop en Avondmaal* (B 1.39).
- 1714 A. Verduin, *Kort Onderwys voor Geloofs-leerlingen* (B 1.40).
- 1718 J. ten Cate, *Een Vaderlyk Geschenk aan alle Godzoekende Kinderen* (B 1.41).
- 1718 H. Schyn, *Eerste Beginselen ... tot Onderwyzinge der Jeugt* (B 1.42).
- 1719 J. Thomas, *Kort Onderwys voor de Jeugt* (B 1.43).
- 1727 H. Schyn, *Beletzelen des Geestelyken Levens* (B 1.44).
- 1732 A.S.D.[ijck], *De Heilbegerige Jongeling Onderwesen* (B 1.45).
- 1733 J. Rysdyk, *Korte schets van de Lere der Waarheid* (B 1.46).
- 1733 J. Rysdyk, *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs* (B 1.47).
- 1734 A. Verduin, *Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden* (B 1.48).
- 1734 A. Verduin, *Korte Schets van het Christelyk Onderwys* (B 1.49).
- 1736 J. Kat, *Kort Begrip van de Leere der Waarheyd* (B 1.50).
- 1738 [A.S. Dijck], *Nutte Bybel-Oeffening* (B 1.51).
- 1738 M. Schagen, *Korte Schriftuurlyke Stellingen, tot ... Geloofsleerlingen* (B 1.52).
- ca. 1739 *Vraagen tot Ophelderinge van de Waarheids oeffening* (B 1.53).

1 In ME IV, 811 staat een boekje vermeld als het *Kort Onderwerp van de voornaamste Geloof-zaaken*; niet traceerbaar].

- 1740 *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst ... voor ... Westzaandam* (B 1.54).
- 1740 R. Buitenpost, *Eerste beginselen van de Leere des Geloofs* (B 1.55).
- 1741 * M. Schagen, *Eenvoudige Handleiding tot de Algemeene Waerheden van het Christendom, voor zulke die den H. Waterdoop, op hun Geloove begeeren te ontfangen* (in octavo, te Alkmaer by J. Over 1741); [Schagen (1745), 92, S&K 4925 en 48].
- 1742 [A.S. Dijk], *Kleine Catechismus* (B 1.56).
- 1742 [P. de Jong,] *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (B 1.57).
- ca. 1743 M. Schagen, *Vorbereidende Overdenkingen tot ... den Heiligen Doop* (B 1.58).
- ca. 1743 M. Schagen, *Aanhangzel over de Byzondere leerstukken des Geloofs* (B 1.59).
- 1743 S. van Dokkumborg, *Eenige Artykelen, van de Leere der Waarheid* (B 1.60).
- 1743 P. Boudewijns, *Onderwyzinge des Christelyken Geloofs* (B 1.61).
- ca. 1743 *Ontwerp van Vragen voor ... de Doopsgezinden ... te Wormerveer* (B 1.62).
- ca. 1743 J. de Wit, *Oeffenings Nuttigheit ... voor de Jeugdt ... tot Wormerveer* (B 1.63).
- 1744 J. van Koomen, *Belydenisse des geloofs ... by wyze van vrage en antwoord* (B 1.64).
- 1744 P. Hendriks, *Schriftuurlyke Katechismus* (B 1.65).
- 1744 H. Waerma, *Beknopt Ontwerp van de Voornaamste Geloof-zaaken* (B 1.66).
- 1744 H. Waerma, *Eerste beginselen ... Getrokken uit het Beknopt Ontwerp* (B 1.67).
- 1744 J. Bremer, *Grond-beginsels van de Leere ... ter Onderwyzing van de Jeugd* (B 1.68).
- 1744 R. Buitenpost, *Onderwyzinge in den Christelyken Godsdienst* (B 1.69).
- 1744 P. Boudewijns, *Korte schets van de onderwyzinge ... voor de Jeugd* (B 1.70).
- 1745 S. van Dokkumborg, *De gebeden van Jezus ... ter onderregtinge van de Jeugd* (B 1.71).
- 1745 J. Bremer, *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (B 1.72).
- 1746 J. Deknatel, *Aanleiding tot het Christelyk Geloove* (B 1.73).
- 1747 J. Bremer, *Kort Begrip van godgeleerde Verhandelingen* (B 1.74).
- 1751 De Leeraaren ... te Harlingen, *Vraagen over den Godsdienst* (B 1.75).
- ca. 1751 [*Vragen (in lessen afgedeeld) met lijst van daarbij te gebruiken boeken*] (B 1.76).
- 1752 [J. Wagenaar], *Zeven Lessen, over het verhandelen der Heilige Schrift* (B 1.77).

- 1753 D. van Heyst, *Onderwys noopens de ... Leerstukken van den ... Godsdienst* (B 1.78).
- 1759 A.S.D.[ijck], *Proeve eener kleine catechistize Passi-school* (B 1.79).
- 1759 *Geloofsbelydenis der Doopsgezinden, Van de Socyteit oude Vlamingen* (B 1.80)
- 1759 C. Wagenmaker, *Onderwyzing aangaande het Christelyk Geloof* (B 1.81).
- 1761 C. Luytjesz, *Beoeffenend Onderwys voor de Jeugd, tot Doop en Avondmaal* (B 1.82).
- 1762 T. Clazen, *Verklaringe van de Geloofs-Belydenisse der Doopsgezinden* (B 1.83).
- 1764 A. Hulshoff, 'Verhandeling over de ... opvoeding' in: *Verhandelingen* (B 1.84).
- 1766 C. Ris, *De Geloofsleere der waare Mennoniten of Doopsgezinden* (B 1.85).
- 1766 S.B. Hoekstra, *Beknopte antwoorden op eenige vraagen* (B 1.86).
- 1768 H. Waerma, *De Euangelische Geloofs-leere* (B 1.87).
- 1768 *Vraagen over de Grondwaarheden des Christelyken Geloofs* (B 1.88).
- 1771 B.S. Hoekstra, *Vragen met korte Antwoorden* (B 1.89).
- ca. 1772 P. van Dokkenburg, *Eenvoudige Vraagen en Stellingen ... voor Doopelingen* (B 1.90).
- 1773 A.S.D. [ijck], *Catechetise behandeling over de Geloofs-belydenis* (B 1.91).
- ca. 1775 *Korte Lessen om te dienen tot enig onderwys in ... den ... Godtsdienst* (B 1.92).
- ca. 1775 *Berigt voor een Doopeling* (B 1.93).
- ca. 1775 *Berigt voor de Jeugt* (B 1.94).
- 1777 J. Wagenaar, *Het Leeven en de Leer van Jezus Christus* (B 1.95).
- 1777 H. Tichelaar, *Aanspraak aan de kinderen in het Doopsgezinde weeshuis* (B 1.96).
- ca. 1780 *Vraagen; om ... eene Christelijke Geloofsbelijdenis op te stellen* (B 1.97).
- 1780 *Onderwys in den Godsdienst ... geschikt ten dienste der Christelyke Jeugd* (B 1.98).
- 1781 * C. Ris, *Algemeen Christelijk Catechisatieboekje voor de kinderen van verschillende gezindten op de educatieschool der Vaderlandsche Maatschappij te Hoorn* (Hoorn, 1781); [in ME, IV, 340 en Biogr. Lex. I, 285].
- ca. 1781 *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen* (B 1.99).
- 1782 C. de Vries, *Katechismus der H. Schriftuur* (B 1.100).
- 1784 G. Valter, *Vraagen over de voornaamste waarheden* (B 1.101).
- 1786 C. de Vries, *Kleine Katechismus, der H. Schriftuur* (B 1.102).

- 1786 * R. Rahusen, *Katechetische Verhandeling ... van het Kerkgezag: O Zion, loof den Heer der Heeren* (Altona, 1786); [In ME, IV, 247 en S&K 11644].
- 1787 [D. Hovens], *Lesboek voor de Kinderen der Christenen ...* (B 1.103).
- 1788 P. Beets Pz, *Onderwys in den Godsdienst van Jesus Christus* (B 1.104).
- 1789 C. Ris, *Eerste beginselen van Waarheid en Plicht* (B 1.105).
- 1790 R. Rahusen, *Hand-boeck ... ten dienst der aankomende Jeugd* (B 1.106).
- 1791 F. Gorter, *Voornaame inhoud van de Christelijke Leer* (B 1.107).
- 1796 W. van Oosterwijk Hulshoff, *Jozef in zijne kinderliefde en trouwe* (B 1.108).
- 1796 W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen* (B 1.109).
- 1799 *Belydenisse ...om ... in de ... gemeente tot Ryp ... te worden ingelyft* (B 1.110).
- 1800 P. Beets Pz, *De vriend der jeugd: tot Nut van 't Algemeen* (B 1.111).
- 1801 * F. Gorter, *Handleiding tot het onderwijzen der Jonge Lieden in den godsdienst* (Groningen, s.a.).
- 1802 C. de Vries, *Godsdienstig leerboek voor Kristelijke aankomelingen* (B 1.112).
- 1803 * P. Beets Pz, *De vriendschap der jeugd* (Amsterdam, 1803); [in *Biogr. Wb.* I, 377, ME, I, 264 en in S&K 5273].²
- 1804 [F. Hoekstra], *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst* (B 1.113).
- 1806 P. Beets Pz, *Handleiding tot onderwijs in den Christelijken Godsdienst* (B 1.114).
- 1809 G. J. van Rijswijk, *Schets der Christelijke leere* (B 1.115).

---

2 Waarschijnlijk is hier sprake van een titelverwisseling met *De vriend der jeugd: tot Nut van 't Algemeen* (Westzaandam, 1800).

Appendix B

Bibliografische lijst van geraadpleegde bronnen

Alle titels zijn beschreven op basis van autopsie van het eerste onder rubriek 5 vermelde exemplaar. Rubrieken zijn weggelaten wanneer die niet van toepassing zijn. Bij volgende edities worden alleen inhoudelijke verschillen gespecificeerd, spellingvarianten en dergelijke worden hierbij genegeerd.

B 1   *Bibliografische lijst van getraceerde doperse geloofspedagogische uitgaven tot 1811*

Toelichting op de rubrieken

1.   transcriptie van de typografische titelpagina van de eventuele verschillende edities
2.   transcriptie van colofongegevens
3.   collatieformule
4.   beschrijving van de inhoud
5.   bewaarplaatsen
6.   aantekeningen aangaande exemplaar gebonden aanvullende details, afwijkingen, particulariteiten etc.
7.   bibliografische verwijzingen

Afkortingen bewaarplaatsen

BAHM	Bibliotheek Amsterdams Historisch Museum
BGAA	Bibliotheek Gemeente Archief Amsterdam
BNOR	Bibliotheek Nationaal Onderwijsmuseum Rotterdam
DDC	Doopsgezind Documentatie Centrum Amsterdam
KB	Koninklijke Bibliotheek
OBA	Openbare Bibliotheek Amsterdam
OBE	Openbare Bibliotheek Emmen
OBR	Openbare Bibliotheek Rotterdam
PC	Privé-collectie
RUBN	Bibliotheek Radboud Universiteit Nijmegen
SAD	Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek Deventer
SBH	Stadsbibliotheek Haarlem
ThUKB	Bibliotheek Protestantse Theologische Universiteit Kampen
TL	Tresoar Fries Historisch en Letterkundig Centrum Leeuwarden
UBA	Bibliotheek Universiteit van Amsterdam

UBG	Bibliotheek Rijksuniversiteit Groningen
UBL	Bibliotheek Rijksuniversiteit Leiden
UBM	Bibliotheek Universiteit Maastricht
UBR	Bibliotheek Erasmus Universiteit Rotterdam
UBT	Bibliotheek Universiteit van Tilburg
UBVU	Bibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam
UBU	Bibliotheek Universiteit Utrecht
VDGH	Bibliotheek Verenigde Doopsgezinde Gemeente Haarlem
ZBM	Zeeuwse Bibliotheek Middelburg

Afkortingen bibliografische verwijzingen

Bainton	Bainton, R. H. <i>David Joris. Wiedertäufer und Kämpfer für Toleranz im 16. Jahrhundert</i> (Leipzig, 1937).
Boekenooogen	Boekenooogen, J. G. <i>Catalogus der werken over de Doopsgezinden en hunne geschiedenis aanwezig in de bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam</i> (Amsterdam, 1919).
Buijnsters	Buijnsters, P.J. en Buijnsters-Smets <i>Bibliografie van Nederlandse school- en kinderboeken 1700-1800</i> (Zwolle, 1997).
Friedmann	Friedmann, R. <i>Mennonite Piety Through the Centuries. Its Genus and Its Literature</i> (Goshen, 1949).
FV	Fontaine Verwey, H. de la 'De geschriften van Hendrik Niclaes. Prolegomena eener bibliografie', <i>Het Boek</i> , 26, (Den Haag, 1940-42), 161-211.
Gregory	Gregory, B.S. <i>The forgotten writings of the Mennonite martyrs</i> , (Leiden/Boston, 2002: DAN VIII).
Hamilton	Hamilton, A. 'The Family of Love I: Hendrik Niclaes'. (Baden-Baden/Bouxwiller, 2003: <i>Bibliotheca Dissidentium</i> XXII).
Heijting	Heijting, W. <i>De catechismi en confessies in de Nederlandse reformatie tot 1585</i> (Nieuwkoop, 1989).
Hillerbrand	Hillerbrand, H.J. <i>Anabaptist Bibliography 1520-1630</i> (St. Louis, Missouri 1991).
Hoop Scheffer	Hoop Scheffer, J.G. de <i>Catalogus van de Bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam</i> , (Amsterdam, 1888), 2 dln.
Horst	Horst, I.B. <i>A bibliography of Menno Simons, ca. 1496-1561, Dutch reformer</i> (Nieuwkoop, 1962).
[De Jong]	[Jong, J. de] <i>Alphabetische Naamlijst van Boeken welke sedert het jaar 1790 tot en met het jaar 1831 in Noord-Nederland zijn uitgekomen</i> ('s-Gravenhage/Amsterdam, 1832).
Keyser	Keyser, M. <i>Dirk Philips 1504-1568, a catalogue of his printed works in the University Library of Amsterdam</i> (Amsterdam, 1975).

Klaversma	Klaversma, N. en Hannema, K. <i>Jan en Casper Luyken te boek gesteld. Catalogus van de boekencollectie Van Eeghen in het Amsterdams Historisch Museum</i> (Hilversum, 1999).
Van der Linde	Linde, A. van der <i>David Joris. Bibliografie</i> ('s-Gravenhage, 1867).
Machiels	Machiels, J. <i>Catalogus van de boeken gedrukt voor 1600 aanwezig op de Centrale Bibliotheek van de Rijksuniversiteit Gent</i> (Gent, 1979).
N-K	Nijhoff, W. en Kronenberg, M. E. <i>Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540</i> , deel 1-3, ('s-Gravenhage, 1923-1966).
[Van Rijn]	[Rijn, G. van] <i>Catalogus eener Belangrijke Verzameling Kinderboeken, Kinderspelen en Kinderprenten</i> (Utrecht, 1883).
Romijn	Romijn, H.M. <i>Kroniek van de Doopsgezinden in Zaandam</i> (Zaandijk, 1971).
Saakes	Saakes, A.B. <i>Naamlijst van Nederduitsche boeken, als mede van Fransche en Latijnsche werken, oratiën, dissertaties, konstprenten, pourtraitten, landkaarten ens. Gedurende de jaaren 1794-[1855] in ons vaderland uitgekomen</i> (Amsterdam/'s-Gravenhage, 1794-[1855]).
Schagen	Schagen, M. <i>Naamlyst der doopsgezinde schrijveren en schriften</i> (Amsterdam, 1745). Gebruikt is het doorschoten exemplaar met de door Schagen in handschrift aangebrachte aanvullingen en verbeteringen, UBA OK 65-1209.
Schyn	Schyn, H. en Maatschoen, G. <i>Geschiedenis dier christenen welke in de Vereenigde Nederlanden onder de protestanten Menno-nitengenaamd worden; in welke, benevens derzelver Oorsprong, Voortgang, hedendaagschen Staat, en Belydenisse des Geloofs, ook het groot onderscheid tusschen hen, en de Hoogduitsche, en Munstersche Wederdoopers aangetoond word: Waar by noch komt een naukeurig onderzoek wegens de oudheid van den Doop der Jooden-genooten onder de Jooden.</i> (Amsterdam, 1743-1745), 3 dln.
S&K	Springer, N. P. en Klassen A.J. <i>Mennonite Bibliography 1631-1961</i> (Scottsdale, Pennsylvania/Kitchener, Ontario 1977).
TB	Valkema Blouw, P. <i>Typographia Batava 1541-1600</i> , 2 dln. (Nieuwkoop, 1998).
Visser	Visser, P. "Redellyke regtzinnigheid" Prolegomena over de betekenis van Marten Schagen (1700-1770) voor de Nederlandse Verlichting' in: L. Brussee-van der Zee et al. (red.) <i>Balanceren op de smalle weg. Liber amicorum voor Kees van Duin, Alle Hoekema en Sjouke Voolstra</i> (Zoetermeer, 2002).
Visser DB	Visser, P. 'Zeldzame mennonitica: een liedboek uit 1630, een

- herdruk van Matthias Weyer en het werk van de onbekende Popken Wierds', in: *DB* 20 (1994), 241-247.
- Waite
Waite, G. K. *The Anabaptist Writings of David Joris, 1535-1543* (Waterloo, 1994)
- Van Wijk
Wijk, A.R. van "'Op dat ghy namaels meught eeuwig leven..."
Bibliografische en catechetische analyse van een hervonden vragenboek', in: Brussee-van der Zee, L. e.a. (red.) *Balanceren op de smalle weg, Liber amicorum voor Kees van Duin, Alle Hoekema en Sjouke Voolstra* (Zoetermeer, 2002), 460-480.

B 1.1

[D. Joris], *Een seer goede onderwysinghe der wijszheit ende leringe* (s.l., 1540)

1. *Een seer goede onderwysinghe der wijszheit ende leringe der waerheit, beide voer olden en jongen. [Ornament] Wil my yemant naeuolgen die versaecke hem seluen, ende neme op hem sijn cruys, ende volge my nae. Mathei 16. [Ornament] [Rostock, Ludwig Dietz, 1540].*
2. 'Anno. 1540.'
3. 8°: A⁸-B¹⁰, [36 p.]
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A7r Ornament. Hoofdttekst. Over de dood en de strijd tegen het vlees.
A7r-B8r 'Neemt Waer'.
B8r-B10v 'Neemt Waer'.
B10v Colofon.
5. KB 232 G 2 (4); UBL 1498 E 2 (2).
6. In het tractaat UBL 1498 E 2 (2) zijn enkele woorden met zwarte inkt onderstreept. A3 is als B3 aangegeven.
7. Van der Linde 8; N-K 1233; Hillerbrand 1871, 2046; TB 5685.

B 1.2

J. Ketel, Heilsame Leere (s.l., 1544)

B 1.2.1

1. *Heilsame Leere en nutte onderwysinge van enen Godvruchtigen man sijn kynder jnt einde sijns leuêns jn schrift to^e een Testamênt na^e gela^eten. [Ornament] Sy hebben de draeken verwonnen doer des Lams bloet, en hebben haer Leuen niet lief gehadt bis jn den Doot. Apocal.12. [Ornament] [Rostock, L. Dietz, 1544].*
3. 8°: A⁸, [16 p.]
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A7r Hoofdttekst: 'Een Testament dat ick Joriaen Keetel jnt einde mijns leuens geschreuen hebbe an mijn lieue kynderen.'
A7r Na de hoofdttekst: 'Geschreuen den 26 Junij Anno 1544.'
A7v-A8r 'En nye Liet', in drie coupletten van acht regels, van de hand van de auteur.
A8v Blanco
5. UBA OK 65-958 (14)
6. Dit Testament is als laatste tractaat opgenomen in een convoluut met tractaten

van David Joris. Op A8v en het schutblad zijn in handschrift aantekeningen gemaakt.

7. Van der Linde 229; Hillerbrand 2923; TB 2325; Bainton (1937), 40 e.v.; Waite (1990), 155 e.v.

B 1.2.2

1. *Heylsame Leere, ende nutte onderwysinge dewelcke Joriaen Keetel sijn kinderen inteynde zijns leven in schrift tot een Testament nae ghelaten heeft. 1544 Sy hebben den draeken verwonnen door des Lams bloet, en hebben haer leven niet lief ghehadt bis in den Doodt. Apocal.12. [Ornament] Tot Groeningen. Gedrukt int Jaer, 1634.*
3. 8°: A⁸, [16 p.]
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A6r Hoofdstekst. Inhoudelijk identiek aan de tekst van B 1.2.1.
A6v 'Een nieu Liedt', Inhoudelijk identiek aan de tekst van B 1.2.1.
A7r-A8r 'Alsoo hier int Drucken plaetse overich was, is hier noch een Liedeken by gevoecht.'
A8v Blanco.
5. UBA OK 65 111; UBT TF Mf 434/168.
7. Hillerbrand 2923 A.

B 1.3

[D. Joris], *Een rechte en Godtlijcke kijnder tuicht (s.l., 1544)*

1. [Ornament] *Een rechte en Godtlijcke kijnder tuicht ende leer, olden ende jongen gaer dienstelijck off nut te weten. [Ornament] Luystert Kijnderen ende hoort toe nae my, ick wil v die vrese des Heren leren. Psal. 34. [Ornament]. [Rostock, Ludwig Dietz, ca. 1544]*
3. 8°: Aa-Bb⁴, [24 p.]
4. Aa1r Titelpagina
Aa1v Blanco
Aa2r-Bb4v Hoofdstekst. Oproep om Gods vriendschap te zoeken.
Bb4v Wthgegaen. 1544.
5. SAD 101 C 10 KL i; VUB XS. 06303.- (fotokopie van SAD 101 C 10 KL i); RUBN P. Inc. 299 nr 13.
7. Van der Linde 24; Machiels J 188; Hillerbrand 1888; TB 4273; Heijting 345.

B 1.4

[D. Joris], *Handt Boecxken* (s.l., ca. 1544)

1. *Handt Boecxken: Inholdende vele Godlijcke trouhertighe Vaderlijcke vermaninghen vnde leeringen: geschreuen deur D.J. aen syne kinderen, sampt aen allen Godt-meenende liefhebberen der Waerheyt Christ, beyde Olden vnde Jonghen seer dienstlijck. Prouerb.6. Vers 20. Mijn Kindt, bewaert die Gheboden uws Vaders, vnde laet die Weth uwer Moeder niet varen: bintse t'samen op v herte altijt, vnde hangt-se aen uwen hals, als ghy gaet dat-se v geleyden: als ghy v nederlegt, dat sy v bewaren: als ghy ontwaeckt, dat sy u ghespreecke sijn, &c.* [Ornament]. [Rotterdam, D. Mullem, ca. 1544].
3. 16°: A-S⁸, gefolieerd [1] 1-142 [1].
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A3v 'Pasquillus', algemene vermaningen.
A4r- B3v 'Memoriael', opwekking tot dagelijkse vroomheid.
B4r-B6r 'Neem waer die stemme vnde die wille uws Vaders vnde Moeders, inwendich vnde wtwendich', waarschuwing tot de jeugd gericht tegen de aardse verleidingen.
B6r-C2v 'Christelijcke Vermaninghe.' In fine: '23 Januarij. 1552.' Algemene vermaningen.
C3r-C6r 'Van den wech, der tot den leuen der Eewicheyt inleydet, mit syne treden, opheffen vnde nedersetten der voeten, grondich int korte tot vertroostinghe wtghesproocken.' In fine: 'Hiermede sijt hertelick ghegroet. Int Jaer 1556.' Waarschuwing dat de weg naar het eeuwige leven moeizaam is.
C6v-D5r Hoofdstuk zonder titel. In fine: '22. Maij 1550.' Oproep om het vlees te mijden en open te staan voor de Geest.
D5r-D7v Hoofdstuk zonder titel. Waarheid is alleen in Christus te vinden.
D7v-F6r 'Neemt waer.' Deels in vraag en antwoord opgesteld. Om het leven te ontvangen moet de oude mens sterven.
F6v-G2v 'Totten Kinderen.' Grotendeels opgesteld in vraag- en antwoord-vorm tussen kind en vader.
G3r-G6r 'Kinder-Leere, wat men voor al noodichst daer in planten sal'. Gehoorzaamheid neemt hier een voorname plaats in.
G6v-H4v Hoofdstuk zonder titel. In fine: 'In Nouember 1554.' Nadruk op gehoorzaamheid.
H4v-I1v 'Nu hoort kinderen, die ick inder Waerheyt lieue.'
Een stichtelijke nieuwjaarswens.
I2r-I2v Hoofdstuk zonder titel. Waarschuwing tegen schijnvroomheid en wereldgelijkvormigheid.

I3r- I7r	‘Een nootwendige betrachtighe, alleweghe voor ooghen proffytelijck.’ Oproep tot zelfonderzoek.
I7v-K3v	‘Hoort toe myne Kinderen.’ In fine: ‘In October, int Jaer 1544.’ Afkeuring van uiterlijke, vleselijke zaken en oproep tot een geestelijke en niet een woordelijke geloofsaanname.
K4r-K7v	‘Een stemmelijcke vermaninghe aen v mijn Kinderen.’ Aangezien het de mens – zo laat ook de bijbel zien – niet altijd helder voor ogen staat wat voor God goed of kwaad is, geldt als maatstaf het gevoelen dat het volgen van Gods wil ons zwaar valt en tegen onze eigen wil, vlees en de wereld ingaat.
K8r-K8v	Hoofdstuk zonder titel. Deugdzzaam zijn is van eeuwige waarde, niet het volgen van tijdelijke vreugden.
K8v-L2r	‘Neemt waer mijn Kinderen.’ In fine: ‘11. October 1550.’ Vermaning dat niet lichtvaardigheid en ijdelheid na te volgen zijn, maar Gods woord, geest, leven en wezen.
L2v-L4r	‘Van die rechte Wijsheyt.’ Krachtens de wijsheid heeft God de wereld geschapen. Voor de mens ligt de wijsheid in de vreze Gods.
L4v-L7v	‘Neemt waer.’ De waarheid moet in de geest van het geloof gezocht worden.
L7v-M1v	‘Neemt waer.’ Gehoorzaamheid en gelatenheid tegenover God is het meest noodwendig.
M2r-M4r	‘Neemt waer.’ Voel je in niets verheven boven anderen in wat niet uit God voortkomt.
M4r-M4v	Hoofdstuk zonder titel. Lichtvaardige aardse dingen verhinderen een Goddelijke gezindheid.
M5r-M7r	‘Stemmelijck ghesproken. Neemt waer.’ Wij dienen Gods komend oordeel steeds indachtig te zijn.
M7v-N1v	‘Neemt waer, ee[n] nootwendich opsien.’ Waarschuwing om niet van de ‘Boom des Wetenheydts oder Kloeckheydts’ te eten maar zich in eenvoud en gehoorzaamheid te richten op het geloof in Christus.
N2r-O4r	‘Die mijn Ziele Ja alle inder Waerheyt van herten bemint.’ In fine: ‘Int Jaer 1555.’ Lof op de ootmoed, die aan God welgevallig is.
O4v	Zonder titel. Een nederig gehoorzaam hart zal Gods toorn kunnen afwenden.
O5r-Q8v	‘Aen u myne Kinderen vnde allen liefhebberen der Waerheyt gheschreuen. Waarschuwing om niet op het vlees te vertrouwen. Niet de letterlijke kennis van de Schrift, zonder Gods of Christus’ gezindheid leidt tot zaligheid, het is de Geest die levend maakt. Waakzaamheid tegen het verderf in de tijd dat men jeugdig is blijft geboden.

- R1r-R2v 'Neemt waer.' God leert de verdorven mens nederigheid, niet alleen met het woord, maar ook op geestelijke wijze.
- R2v-R3v 'Neemt waer.' Oproep om in deze zorgelijke tijd te waken en te bidden.
- R4r-R52 'Wt den monde D. in trouwen vervat.' In de vorm van een dialoog wordt de sterfelijke mens voorgehouden zich te bekommeren om 'Godtlijcke dinghen'.
- R5v-R8v 'Een nieuwe-Jaer.' Opent met twee op rijm gestelde stichtelijke nieuw-jaarswensen. Hierop volgt een 'Neemt waer mijn kinderen', waarin de sterfelijkheid van de mens ter sprake komt.
- R8v Zonder titel. Waarschuwing tegen een 'hoouaerdich ghrootsich eerghierich herte'.
- S1r-S4v 'Stemmelijcke reden, ghesproocken den 16. Februarij, Int Jaer 1550.' Uiterlijkheden getuigen niet van de eeuwige waarheid Gods.
- S5r-S7r Korte vermaningen op de beginletters 'A-Q'.
- S7v- S8r Alfabetisch register op de beginregels.
- S8v Blanco.
5. UBA OK 65-949 (1)
7. Van der Linde 218; Hillerbrand 2028; TB 2289.

B 1.5

[D. Joris], *Een bewoordelijcke Leeringe* (s.l., 1556)

1. *Een bewoordelijcke Leeringe oder geschrift den aenmerckenden goetwillighen Kinderen, ja Olden vnde Jongen van Jaren, tot den Rijcke Godes bewust, wijs, aendachtig vnde geleert te maecken. Neemt waer.* [Rotterdam, D. Mullem, 1556]
3. 8°: F-H⁸ I¹, gefolieerd 41-65. Opgenomen in een band met 15 stukken, met afzonderlijke titels maar doorlopende foliëring: *Een dialogus of tweespraeck tussen Peter unde Jan, twee godtlijcke gheleerde welspreeckende verstandige mannen* (A-2G⁸).
4. F1r Titelpagina.
- F1r-I1v Hoofddeksen.
- F1r-G2r Eerste hoofdstuk ingedeeld in zeven dagen.
Hierin de nadruk op de werking van de Geest en de mortificatie.
- G2r-I1v Tweede hoofdstuk ingedeeld in acht lessen.
- G2r-G3r Eerste les: volgzzaam zijn tegenover vader en moeder.
- G3r-G5r Tweede les: Waarschuwing niet 'den Wech der schalcken' te bewandelen. Op deze weg bevinden zich ook zij die 'Schrift-wijs' zijn maar de 'Liefde der Waerheyt' niet kennen.
- G5r-G7r Derde les: Oproep tot gehoorzaamheid en waarschuwing tegen de

- ‘Gierigen: dan sy hebben haer leuen veyl om gelt’. (G6r).
- G7r-G8v Vierde les: Vermaning tot gehoorzaamheid.
- G8v-H3r Vijfde les: Variatie op het thema gehoorzaamheid, verbonden met dreiging en troost.
- H3r-H5r Zesde les: Vermaning om de waarheid boven goud en zilver te zoeken, opdat verstaan wordt wat ‘Godes vreesse’ inhoudt. Sprekend over troost voor ellendigen en gebrekkigen, staan de auteur niet de armen en invaliden voor ogen: ‘D’ellendighe vnde gebrecklijcke, welcke die Heylige Geest so troostlijck voorkomt, sijn, die hen seluen daer voor aensien, ghevoelen vnde bekennnen, vnde in smerten van herten bekommert van wegghen haerder sonden heenen gaen, na ghesontheyt vnde Godes salicheyt mit bescheydeheyt gapen’ (H4r). Een kort gedeelte in deze les is gesteld in korte vragen en antwoorden. Sprekend over Gods bescherming ‘opten weghe’ doelt de auteur ook hier niet op reizigers, maar ‘het is in alle hare ghedachten, woorden, oordelen vnde wercken, daerin bewaert hy den wech sijnder Heyligen’ (H5r).
- H5r-H7r Zevende les: Pleidooi voor ‘den rechten Godes-dienst des herten’ tegenover ‘een ooch-aenschijnlijcke Religion’ (H5v).
- H7r-11v Achtste les: In de vreze des Heren wordt de wijsheid als leermeesteres gevonden, niet in datgene dat in de ogen van de mensen geacht wordt (H8r). Deze wijsheid waarschuwt tegen de verleiding van de wereld in de vorm van ‘dat wtlandighe vñ vreemde Wijf’ (H7r, H8v). De auteur ontleent argumenten tegen zijn afkeer van het uiterlijke aan de woorden van Paulus, wanneer die zich tegen de uiterlijke besnijdenis keert (H8v). Evenals in zijn *Catechesis* maakt David Joris nauwelijks gebruik van bijbelteksten om zijn betoog te versterken. Zo hij al een beroep doet op een bijbeltekst, is dit meestal zonder verwijfsplaats. Deze *Leeringe* is op grond van de gebruikte taal, inhoud en vorm niet specifiek voor de ‘Jongen van Jaren’ onder de ‘goetwillighen Kinderen’, waarvan in de titel gesproken wordt.
- 11v Na de hoofdstekst: [Ornament]. ‘Dit voorschreuen Gheschrift by den Autheur dus verre ghebracht sijnde en konde deur sijn subijt ouerlyden niet voleyndt werden. Vale.’ [Ornament]. Wtghegaen int Jaer 1556. FINIS.’
5. UBA: OK 65-1055 (3); UBA 2497 B 17; UBA OK 65-1350.
  7. Van der Linde 117; Machiels J 177; Hillerbrand 2020; TB 1537.

B 1.6

[D. Joris], *Catechesis* (s.l.e.a)

1. *Catechesis Datis, onderwijslijckgespreck, tusschen VADER vnde Soon, die Catechismiseringe vnde Catechumenieringhe betreffende* [Ornament] *Prouerb. 15 Cap. Die Sot lastert die Castijende onderwijsinghe zijns Vaders: Mer wie die straffe aanneemt, die sal voorsichtich werden.* [Rotterdam, D. Mullem, ca. 1556]
3. 8°: A⁸-G⁴, gefolieerd [1] 1-51.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r- G4v 'Een Dialogus, tusschen Vader vnde Soon'. Hoofdttekst.
A2r- B1r Polemieck tegen de kennis in de geloofsopvoeding zoals die op de scholen gegeven wordt.
B1v-B6v Grote nadruk op het bijbrengen van gehoorzaamheid.
B6v-C1v De persoon door wie de geloofsopvoeding gegeven wordt is van invloed op het op te voeden kind.
C1v-C4r De mens kan niet altijd 'onvergijpelijk wel doen', maar zo hij zich berispen laat, wordt hij niet verworpen.
C4r-C7v Over het heilswerk van God en zijn zoon.
C7v-D7v Over het geloof zoals dat niet uit boeken, maar wel uit de Geest geleerd kan worden.
D7v-E5r Opnieuw polemieck tegen de schoolcatechese en nadruk op de gehoorzaamheid. Het memoriseren van het Credo en het Onze Vader baat de mens niet, als er geen sprake is van een merkbare werkelijke toewending naar God.
E5r-F6r Het doden van de oude Adam in zichzelf is van meer betekenis dan de uiterlijke marteldood.
F6r-G4v Naar aanleiding van een vraag van de zoon hoe men kinderen moet onderrichten in geloofszaken, geeft de vader binnen deze *Catechesis* een instructievoorbeld in de vorm van vraag en antwoord tussen 'M' en 'N'.
G4v [Ornament] 'Errata of Fauten' [Ornament].
5. UBA OK 65-956 (1)
7. Van der Linde 205; Machiels J 175; Hillerbrand 2041; TB 1002; Heijting 343.

B 1.7

M.S. [= Menno Simons], *Van het rechte Christen Ghelooue* (s.l., 1556)

1. *Van het rechte Christen ghelooue, dat des menschen harte omkeert, verandert, Godvresende, oprecht, nieuw, vreedich, vrolick, eñ salich maecket, met sijn rechte natuerlicke eygenschappê, aert, nature,*

werckinge ende crachten. An°. 1556. Wederomme met groter vlite doorghesien, en wat formlijcker ghesettet. M.S. [= Menno Simons] Wie an mi ghelooft (spreect Christus) die sal leuen, al waert oock dat hy storue. Ende die daer leeft ende geloof an mi die sal in ewicheyt niet steruen. Joâ. 11. Daer mach gheen ander Fundament ghelecht worden, behaluen datter gelecht is, Christus Jezus. I Cor. 3.
[Franeker, J. Hendricksz, 1556?]

3. 8°: A-Q⁸, [256 p.]

4. A1r Titelpagina.
 A1v Blanco.
 A2r Aanhef. Hoofdektst.
 A2r-B7r Inleiding.
 B7r-B8r 'Dat ghelooue der Papisten.'
 B8r-C1v 'Dat ghelooue der Luterschen.'
 C1v-C3v 'Dat ghelooue der Enghelsen.'
 C3v-D7v 'Dat rechte Christen ghelooue.'
 D8r-E4r 'Vant gheloove Noe.'
 E4r-F7v 'Van Abrahams ghelooue ende zijn ghehoorsaemheyt.'
 F7v-G2r 'Van Mozes ghelooue ende trouwicheyt.'
 G2r-G6r 'Van Josue ende Calebs ghelooue.'
 G6r-H8r 'Vant ghelooue ders vromen Conincks Josie.'
 H8r-I4r 'Van des Hooftmans ghelooue tho Caparnaum.'
 I4r-K3r 'Vant ghelooue Zachei des tollenaers.'
 K3r-L4v 'Van des Moordenaers ghelooue.'
 L4v-M6v 'Vander Sonderinnen ghelooue.'
 M6v-Q6v 'Vant ghelooue des Cananeetschen vrouwken.'
 Q6v-Q8r 'Den Leeser saluyt.'
 Q8r 'Datmen dit boecxken niet nae en drucke, ick leue ofte ick sterue dan alleene na dit exemplaer vât iaer. 56. minder getal, is an allen liefhebberen des heylighen Godlicken woordts, mijn broederlick begeren. M. S. Ann°. 1556. 8. Julij.'
 Q8v Blanco.

5. UBA OK 65-415.

7. Horst 43; Hillerbrand 3235; TB 5088.

B 1.8

H.N. [= Hendrik Niclaes], *De Wet* (s.l., ca. 1561)

B 1.8.1

1. *De Wet, offte de vornoempste Geboden Godes, vnde de twelfvornoempste Hoet-artycelen des Christen-gheloues: Mith noch ethlicke goede*

Leringen, vnde Gebeden, Dorch H.N. [= Hendrik Niclaes] im Dichte ofte vp rym vorordent: Den ju^engeren der lieffsten; die; in de fru^echte Godes; sick da^erinne o^offenen; to Vpwassinghe in de Wysheit unde hillige Vorstandenisse. Idt vorno^empste vñ gro^etste Gebodt, is ditte: Du salst Godt; dynem Here; lieuen van gantszer Herten, van gantszer Seelen, vnde van gantszem Gemo^ete. Dat ander Gebodt is dessem gelyck. Du salst dynen Negesten lieuen, alse dy suluen. In desse twe Geboden hanget de gantsz Wet, vñ de Profeten. Deut. 6. Leuit. 19. Matt. 22. Marc. 12. Rom. 13. Christus secht to syne Ju^engeren: Juwe Herte fru^echte ofte vorschricke nicht. Gelo^euen gy an Godt, so gelo^euet oick an My. Joan. 14. Jsset o^erst, dath gy dem Vader wat bidden so^elen in mynê Na^em, so werth he idt juw geuen. Joan. 16. De Minsch; o^erst; beho^ert sick tho bevytigê, vm dagelickes to Gode tho bidden: vnde; in dem Gebede to Gode; nicht vpp tho holden I Reg. 1. Matth. 7. Luc. 18. I Thess. 5. [Kampen, A. van Hasselt, ca. 1561]

3. 8°: A⁸, nr. 11 in een convoluut, doorlopend met de hand gefolieerd: 184-191.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'Vo^orrede.' Zoals anderen voorheen zich beijverd hebben om 'de jonge Joeg^t ... to de Oldtheit des godtsaligen Vorstandes vpp tho vo^oden', zo wil H.N. 'oick nicht nalaten' tegenover 'den Juengeren in dem Hu^ose der Liefften'. Daartoe heeft Hendrik Niclaes de tien geboden op rijm gezet: 'went de jongen Joeget; vnderwylen; mit sodane lieflicke rymesche Spro^oken ofte Redenen desto williger; ofte mit mehrer lusten; sick da^erinne o^offenet. Vnde ... to den Olderdom des hilligen Vorstandes erneret vnde vpgue^odet wert.'
- A2r-A3v Inleidende woorden uit Ps. 77. De Tien Geboden op rijm.
- A4r- A5r De 12 artikelen van het geloof op rijm, voorafgegaan door een 'Leringe'.
- A5r Het Onze Vader, voorafgegaan door een 'Leringe', op rijm. Het Wees Gegroet op rijm.
- A5v Een gebed vóór het eten, voorafgegaan door een 'Leringe'.
- A5v-A6r Een gebed na het eten, voorafgegaan door een 'Leringe'.
- A6r- A7r Een morgengebed, voorafgegaan door een 'Leringe'.
- A7v-A8r Een avondgebed, voorafgegaan door een 'Leringe'.
- A8v 'Dre grondige Rondelen.'
5. UBA OK 65-557(11)
6. Op de eerste titelpagina van dit convoluut staat in handschrift het jaartal 1549. Op het laatste schutblad staat in handschrift een inhoudsopgave.
7. FV 14; TB 5587; Heijting C3.1; Hamilton, BD XXII, 14a.

B 1.8.2

1. *Institutio Pverorvm. De gantze Boeckstauen der A.B.C. De Thein vorno^empste Geboden Godes. De Zwelf Ho^euet-arttyckelê des Christen Geloues. Mith noch etlike goede Leringen unde Gebeden. Dorch H.N. [= Hendrik Niclaes] up Rym vorordenet unde am dach gegeuê: uñ uppert Nye o^euerseê uñ vorbetert. To Denste den Ju^egeren der Lieften Jesu Christi, die sick in de Fruchte Godes; daer-inne o^euen, to Opwassinge in de godtsalige Wysheit unde Hillige Vorstandenisse. [Ornament] Sy so^ellen de Geboden des Heren juwes Godes holden, unde syne Tugenissen, sampt syne Seden edder Rechten, die He geboden heft, Up Dath gy doen wat recht unde goedt is, voor den Ogen des Heren. Deut. 6. 1573.*
3. 8°: A⁸B⁴, gefolieerd 12.
4. A1r Titelpagina.
A2v Blanco.
A2r-A2v 'Vo^er-rede H. N.'
A3r-A3v 'De Gantze Boeckstauen der A.B.C. Idt Eerste Capittel.' Hierin staat 'Ein A.B.C. mit welckes etlichen Boeckstave, eine goede Lere, in Ryme betuget, wert'.
A4r-A6r 'Idt II. Capittel.' Na een korte inleiding volgen de Tien Geboden op rijm.
A6r-A7v 'Idt III. Capitel.' Na enkele inleidende regels, waarin de auteur zich tot het kind richt, volgt het *Apostolicum* op rijm,
A7v-A8r 'Idt. IIII Capittel.' Na enkele inleidende regels, waarin de auteur zich tot het kind richt, volgt een voor het eten uit te spreken gebed op rijm.
A8r-A8v 'Idt. V. Capittel.' Na enkele inleidende regels, waarin de auteur zich tot het kind richt, volgt een na het eten uit te spreken dankzegging op rijm.
A8v-B1r 'Idt VI Capittel.' Het Onze Vader op rijm.
B1r 'Idt VII Capittel. De Gru^ete des Engels Gabriel, to de hillige Ju^ongkfrouwe Maria.' Het Wees Gegroet op rijm.
B1r-B2v 'Idt VIII Capittel.' Een morgengebed op rijm.
B2v-B3v 'Idt IX. Capittel.' Een avondgebed op rijm.
B3v-B4r 'Idt X. Capittel.' Een loflied op rijm.
B4v Blanco.
5. UBA 2497 B 27; UBA OK 65-666 (1); UBT TF MF 434/S 338
7. FV 15; Heijting C 3.2; Hamilton, BD XXII, 14b.

B 1.8.3

1. *Institutio puerorum. Kinder bericht, mit vele goeder lere, dorch HN [= Hendrik Niclaes] up ryme vorordêt: uñ van em uppet nye o^everseen unde vorbetert. [Ornament] Gy so^elen de Gebodê des Heren juwes Godes holden, uñ syne Zu^egenissen, Seden, uñ Rechten, die He geboden heft, By dath gy doen wat recht uñ goedt is, vo^er den Ogen des heren. Deut. 6. Anno 1575.*
3. 16° oblong, A-C⁸, gefolieerd 24.
4. Alr Titelpagina.
Alv-A3r Voorrede.
A3v Ornament.
A4r-A4v 'Korte Berichtingeeines Husvaders inde Gemeenschop der Lieften Iesu Christi.'
A5r-A6r 'De gantze Boeckstauê der A.B.C.'
A6v Ornament.
A71-132v 'De Thein vornom^empste Geboden Godes.'
B2v-B4v 'De Twaelf Hoeuet-arttyckelen.'
B4v-C5r Gebeden. (Op B5r, B8v, C3r ornamenten)
C5r-C6v 'Ein geistelick Koⁿningk-spel.'
C6v-C7v 'Ein fyn Gedicht.'
C8r Ornament en gedicht.
C8v Blanco.
5. SBH 86 C 15.
7. FV 16; Heijting, C3.3.

B 1.9

H.N. [= Hendrik Niclaes], *Ein korte Vor maninge* (s.l., ca. 1561)

1. *Ein korte Vor maninge, geschreven unde ghesendt an einen Ju^engher, offte Discipel in de Liefte: Da^er he, in dem lande da^er he wo^enede, mede vormanet wert, scherpelick wachte tho holden up de geisten, die sick in em upmaken, ofte in em getelet werden: unde dath he, mit goede vorstande, idt bo^ese kru^odt, dat vorderflick unde dodtlick is, uth dem goeden krude des Levens: de valsche geisten, die uth dem dem vleische upsta^en, uyt de goede Geisten, die van Gode zynt, leren onderscheiden solde: up dath he also, unbeschadiget, in dem goedê wesen de Liefte upwassen mochte. Gy Lieuen, gelo^evet nicht einem itlicken geiste: su^ender pro^euet de gheisten, oft se van Gode zynt! Johan. 4. [Kampen, A. van Hasselt, ca. 1561]*
3. 8°: A⁴, [8p.]
4. Alr Titelpagina.

- A1v   Blanco.
- A2r-A4v   Hoofdtypekst. In vijftien paragrafen.
- A4v   Na het ‘amen’ de initialen H. N.

5. UBA OK 65 557 (9)
6. Op de eerste titelpagina van het convoluut staat in handschrift het jaartal 1549. Op het laatste schutblad staat in handschrift een inhoudsopgave.
7. FV 64; TB 2947; Hamilton 24 a.

B 1.10.

[M. Simons], *Kindertucht* (s.l.e.a.)

B 1.10.1

1. *Kindertucht. Een schoon onderwys, ende leere, hoe alle vrome Olders haer kinderen (na wtwysen der Schr[i]ftueren) schuldich ende ghehouden zijn de regieren, te castyden, te onderrichten, ende in een vroom duechdelick ende Godsalig leeuen op te voeden. Mit een Christelicke Benedicite voor den eeten, Eñ een Christelicke Gracias na den eeten, voor alle rechte Godturesende Olderen, om haeren kinderen van jonges op toe leren. Die wyse Man secht: Pro.23.b. En houdt niet op die Jongheren te castyden, want al slaet ghy hen mit roeden, soo en steruen sy daer af niet, maer ghy verlost daer by haer sielen vander Hellen. Prouerb.29.b. Castijende onderwyst uwen Soene, soo sal hy u uermaken, ende uwer sielen sacht doen, want die roede eñ straffinge geeft wysheyt, maer een kint hem seluen gelaten, scheyndet zijn Moeder. Prouerbio. 19.b. Castijt uwen Soene terwylen datter Hoope aen is. [Steenwijk, H. ‘t Zangers, ca. 1557]*
3. 8°: A-B⁸, [32 p.]
4. A1r   Titelpagina.
     A1v   Vier bijbelteksten met geloofspedagogische strekking.
     A2r-A4r   Voorrede.
     A4v-B2v   Hoofdtypekst.
     B3r-B6r   Een ‘Christelicke Benedicite voor dê Eeten’.
     B6r-B8r   Een ‘Christelicke Gracias ofte Dancsegginge na den Eeten’.
     B8v   Blanco
5. UBA OK 65-403
6. Vos (p. 295): ‘benedicite’ is een drukfout voor ‘benedictie’.
7. Horst 64; Hillerbrand 3236; TB 2778.

B 1.10.2

1. *Een suyuerlijc Onderwys en Leere, hoe alle vrome Ouders, haer kinderē (na wtwysen der Schriftueren) schuldich ende ghehouden zijn te regeren, te castijden, te onderrichten, en in een vroom duechdelijc ende godsalich leuen op te voeden. De wyse Man secht: En houdt niet op die Jongheren te castyden, want al slaet ghy hen met roeden, so en steruē sy daer af niet, maer ghy verlost daer by haer Sielen vander Hellen. Pro.23.b. Castijende onderwyst uwen Sone, so sal hy v vermaken, ende uwer Sielen sacht doen, want die roede en straffinghe gheeft wysheyt, maer een kint hemseluen gelaten, scheyndet zijn Moeder. Prouerb.29. b. Castijt uwen Sone ter wylen datter Hope aen is. Prouerbio. 19.b. Daer en mach gheen ander Fondament gheleyt worden, dan datter gheleyt is: Twelck is Christus Jezus. I.Corint.3.b. [1562].*
3. 16°: A⁸, [16 p.]
4. A1r Titelpagina.
A1v Vier bijbelteksten met geloofspedagogische strekking.
A2r-A3v ‘Voorreden’.
A4r- A8v Hoofdtekst inhoudelijk identiek aan B 1.10.1.
A8v Hoofdtekst afgesloten met ‘Ghedrukt ende voleynt, den xix.dach Augusti Int Iaer ons Heeren M.D.LXij.’
5. UBA OK 65-418 (2).
7. Horst 12; TB 2778.

B 1.10.3

1. *Een suyuerlijc Onderwys en Leere, hoe alle vrome Ouders, haer kinderē (na wtwysen der Schriftueren) schuldich ende ghehouden zijn te regeren, te castijden, te onderrichten, en in een vroom duechdelijc ende godsalich leuen op te voeden. De wyse Man secht: En houdt niet op die Jongheren te castyden, want al slaet ghy hen met roeden, so en steruē sy daer af niet, maer ghy verlost daer by haer Sielen vander Hellen. Pro.23.b. Castijende onderwyst uwen Sone, so sal hy v vermaken, ende uwer Sielen sacht doen, want die roede en straffinghe gheeft wysheyt, maer een kint hemseluen gelaten, scheyndet zijn Moeder. Prouerb.29. b. Castijt uwen Sone ter wylen datter Hope aen is. Prouerbio. 19.b. Daer en mach gheen ander Fondament gheleyt worden, dan datter gheleyt is: Twelck is Christus Jezus. I.Corint.3.b. [1565].*
3. 16°: A⁸, [16 p.]
4. 2R8r Titelpagina.
2R8v Vijf bijbelteksten met geloofspedagogische strekking.
2S1r-2S1v ‘Voorreden’.

2S2r-2S6r   Hoofdtypekst inhoudelijk identiek aan B 1.10.1.

5. UBA OK 65-419 (2).

7. Horst 13.

B 1.10.4

1. *Een suyuerlijck Onderwys eñ Leere, hoe alle vrome Ouders, haer kinderê (na wtwysen der Schrifuerê) schuldich eñ gehouden zijn te regeren, te castijdê, te onderrichten, eñ in een vroom duechdelick eñ Godsalich leuen op te voeden. De wijse Man seyt: En hout niet op die Jongheren te castyden, want al slaet ghy hen met roeden, so en steruen sy daer af niet, maer ghy verlost daer by haer Sielen vander Hellen. Prou.23.b. Castijende onderwyst uwê Sone, so sal hy v vermaken, ende uwer Sielen sacht doen, want de roede eñ straffinge geeft wysheyt, maer een kint hemseluen gelatê, scheyndet zijn Moeder. Prouer.29.b. Castijt uwen Sone ter wylen datter Hoepe aen is. Prouerbio. 19.b. Daer en mach gheen ander Fondament gheleyt worden, dan datter gheleyt is: Twelck is Christus Jezus. I.Corint.3.b. [1567].*

3. 16°: A^s, [16 p.]

4. A1r   Titelpagina.

A1v   Vier bijbelteksten met geloofspedagogische strekking.

A2r-A3v   ‘Voorreden’.

A4r- A8v   Hoofdtypekst inhoudelijk identiek aan B 1.10.1.

A8v   Hoofdtypekst afgesloten met ‘Ghedruckt ende voleynt, den XV. Marcij [1567].’

5. UBA OK 65-420 (2).

7. Horst 14; Hillerbrand 2907a.

B 1.10.5

[*Kindertucht*, (1579); niet traceerbaar]

7. Horst 65.

B 1.10.6

[*Kindertucht*, (1605); niet traceerbaar]

7. Horst 66.

B 1.10.7

[*Kindertucht*, (1636); niet traceerbaar]

7. Horst 68.³

B 1.11

P.W. [= Popken Wierts], *Vele schone ende liefelijcke Spruecken* (s.l. [Amsterdam?], 1606).

1. P.W. [= Popken Wierts], *Vele schone ende liefelijcke Spruecken der Godlijcker Schrifturen, van diversche punten by een vergadert door een Liefhebber der Waerheyt, genoemt P.W. Hier noch after an gevoecht vele schriftuerlicke Liedekens die noyt in druck en zijn geweest, door den selven P.W. Iohannis V. d 9. Ondersoect die Schrift wandt ghymeynt ghy hebt dat eeuwighe leven daer in, ende sy st die van my getuyghenisse geeft, seyde Christus. Apocalipsis 1, a 3. Salich zijne die daer hooren die woorden der Propheten, ende behouden wat daer in gheschreven staet, want de tijdt is na by.* [Ornament] *Gedruckt int Jaer, 1606.*
3. 8°: A-V⁸ X⁴, [8] 3-6 [1-6] 7-315 [1]p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Aanhef eerste verhandeling, waaraan de tekst van Psalm 128 ten gronslag ligt: 'Hoe men den heere recht sal leren vresen ende op syne wegen wandelen, ende hoe men sich selver behoort waer te nemen ende zijn kinderen ende synen huysen, des Heeren wegen te leren, ende wat toesage, ende beloften, ende troost der schrift sulcke hebben, wt desen psalm Davids beginnende ende volendende Psal. 128. geschreven aen mijn L[ieve]. V[rouwe]. ten eersten, ende aen de Christelijcken Leser.' Hierop volgen de teksten van Psalm 128; uit Deut. 4: '...dat sy het haer kinderê leren'; uit Gen. 18: '...hy salt bevelen syn kinderen ... dat sy des heeren wegen holden ende doen wat recht ende goet is'; uit Deut. 6: '... ende dese woorden die ic v huyden gebiede suldy ... v kinderen in scherpen'; uit Eccles. 7: 'Hebt ghy kinderen so leertse, ende buycht haren herten van ieucht op, hebt ghy dochterê so bewaert haer lichaem ende en verwentse niet.'

---

3 Horst noemt in zijn bibliografie (Horst 67) nog een uitgave van Menno Simons' *Kindertucht*, opgenomen in *Onder verbeteringe. Catechismus* (Haarlem, 1633), (UBA OK 65-436). Deze tekst is echter niet identiek aan die van Menno Simons, maar is toe te schrijven aan de anonieme auteur van *Onder verbeteringe. Catechismus*. Zie hiervoor deel I, p. 88-90.
In 1953 verscheen bij D.B. Esch in Gordonville, Pa. U.S.A. nog een Duitstalige uitgave *Kinderzucht*; Horst 69.

- A2r-B1r 'P.W. Een Voorrede aen syn Huysvrouw.' Hierin de oproep 'hoe men sich selven ten eersten moet waernemen aen wijf kinderen ende synen huysse tot stichtinge ende beteringe, op dat men niet geschoten ende gewont en worde met die vierige pijlê des bosen vyants'.
- B1v-L1r Hoofdstekst, ingedeeld in acht hoofdstukken naar de versregels van Psalm 128.
- B1v-C3r 'Ten eersten, Wel dien die den Heere vreest ende op syne vvegen gaet.'
- C3r-D5r 'Ten tvveeden Ende ghy sult u geneerê uwer handen arbeyt, wel u ghy hebbet goet.'
- D5r-E5r 'Ten derden. Diens Wijf sal zijn glijck een vruchtbaeren Wijnrancke, rondtomme in uwen Huyse.'
- E5v-G5v 'Ten Vierden, Ende uwe kinderen gelijc Olijf-tacken rontom uwer tafelen. Aen die Vaders ende Ouders die daer kinder hebben.'
- G5v-H1v 'Ten vijfden. Siet also wort gesegent die man die den Heere vreest, die Heere sal u segenen wt Syon.'
- H2r-I8r 'Ten sesten, Dat ghy siet dat gelucke Ierusalems u leefdaghe.'
- I8r-K3v 'Ten sevenden. Ende dat ghy sult sien uwer kinder kinderen.'
- K3v-K8r 'Ten achsten. Vreede over Israel.'
- K8v-L1r 'Besluyt.'
- L1v Blanco.
- L2r-N3r 'Een kleyne aenwijsinghe, Van die Hooft-Artijckelen des rechten Christen Geloofs'.
- N3v-X4r 'Schriftuerlijcke Liedikens'.
- X4v Blanco.
5. UBA OK 65-1461.
6. Op X4v in handschrift: 'Pieter De Liefde. Hz. Blokzijl. Dv: 26 April 1855.'
7. Visser *DB* 20 (1994), 244-247.

B 1.12

H.V.D. [= Hans van Dantzich], *Een Vaderlijcke Waerschouwinghe* (Franeker, 1610).

1. *Een Vaderlijcke Waerschouwinghe, gedaen aen syne kinderen, daer in dat hyse vermaent tot een Godtsaligh leven, ende om in tijts op te waken uyt den slaep der zonden, aleer haer de doot overvalt: want dat oordeel sal nae den doot comen.4.Esdre.14.35. ende dan sal een yegelijck ontfanghen in synen lichame daer nae dat hy gedaen heeft, het zy goed oft quaet. 2 Cor.5.10. Door H.V.D. Den Engel Gods sprack tot Tobias, ende seyde: Lovet en dancket ghy Godt van dê Hemel by alleman, dat hy u sulcke genade bewesen heeft: der Coningen ende Vorsten raedt ende heymelijckheyt sal men verswygen, maer Gods wercken sal men*

heerlijck prysen ende openbaren. Tob. 12.8 Want de Heere is groot, ende seer loflijk, ende syne grootheyt is onuytsprekelijck. Psal. 145.3. Looft ende prijst den Heere alsoo hooghe als ghy vermeught, hy is doch noch hooger, prijst hem uyt alle crachten, ende en laet niet af, noch en sult ghy 't niet ghenoech doen. Syrach. 43.43 [Ornament] Tot Franeker, gedruet by Vlderick Douwes. Balck. Voor Passchier van Wesbusch, Boeckvercooper, woonende tot Haerlem, in den beslaghen Bybel, Anno 1610.

3. 8°: A-F⁸, 96 p.

4. A1r Titelpagina.

A1v 'Voor-reden'. De auteur richt zich tot zijn jonge kinderen en geeft een overzicht van de driedelige inhoud van zijn geschrift.

A2r-A2v 'Een Vaderlijke vermaninghe aen syne kinderen', een oproep om op de weg des Heeren te gaan.

A2v-B5v Deel I. De ongenade en strengheid van God tegenover de onboetvaardigen, en Zijn goedheid en genade jegens hen, die zich tot Hem bekeren. In zes paragrafen.

B6r-C3r Deel II. God heeft uit alle volken der aarde Israël als een gehoorzaam en heilig erfvolk verkozen.

C3v-D3r Deel III. Leringen tot troost en lijdzaamheid, de goddelozen neigen er toe de vromen te verdrukken.

D3v-F8r 'Hier begint een corte Bekentenisse des gheloofs in Godt den Vader, ende in synen Sone Iesum Christum ende den Heyligen Geest.' Opgesteld in veertien leerpunten.

D3v-D5r Het eerste leerpunt: God de Vader.

D5r Het tweede leerpunt: Jezus Christus.

D5r-D5v Het derde leerpunt: de Heilige Geest.

D6r-E3r Het vierde leerpunt zegt 'dat Godt de Vader, dat Woordt, en de Heylighe Gheest een waerachtigh ... en onghedeelt Godt is, onderscheyden in wille, woorden, ende in wercken, de eene niet sonder de ander'.

E3r-F1v Het vijfde leerpunt: de menswording van Christus.

F1v Het zesde leerpunt: de gemeente.

F1v-F2r Het zevende leerpunt: de doop.

F2r Het achtste leerpunt: het avondmaal.

F2r-F3r Het negende leerpunt: de voetwassing.

F3r-F3v Het tiende leerpunt: de ban.

F3v-F4r Het elfde leerpunt: de echtelijke staat.

F4r Het twaalfde leerpunt: de overheid.

F4r-F4v Het dertiende leerpunt: de eed.

F4v-F8r Het veertiende leerpunt: de verrijzenis uit de dood. De leerpunten worden afgesloten met een aantal vermaningen.

F8r-F8v 'Een nieu liedeken, nae de wyse: Een goedt nieu Liedt heb ick bedacht.'

5. UBA: OK 65-320 (3). Een samenvatting van de 'corte Bekentenisse des gheloofs' in UBA: 1066 F 8 (2), zonder titelpagina. In 'Tot den Leser' (A1r) staat: '... daerom sal ick u hier noch voordraghen een Extract uyt eens anders korte Bekentenisse des Gheloofs, geintituleert: Een Vaderlijcke vvaerschouwinghe aen sijne Kinderen, tot een Godsalich leven. Ende voortaan: Een korte bekentenisse des Gheloofs, door H.V.D. Alles tot dienst den jonghen oft aenkomenden ende eenvuldigen Lesers.'⁴
7. Hillerbrand 1859; Boekenooien 227.

B 1.13

P.I. Twisck, *Een Vaderlijck gheschenck* (Hoorn, 1623)

B 1.13.1

1. *Een Vaderlijck gheschenck, testament ende uysterste wille, aen u mijn beminde kinderen, zijnde een grondelijcke verclaringhe over het vijfde Ghebodt, betreffende ofte vervatende veel verscheyden nuttelijcke leeringhen, waerschouwinghen ende vermaninghen, voor-ghedraghen tot beteringhe ende eeuwigher memorie, door u.l. Vader. Pieter Iansz. Twisck. Exod.20.12 Deut.5.16. Ghy sult Vader ende Moeder eeren, op dat ghy langhe leeft in den Lande, dat u den Heere uwen Godt geven sal. [Ornament] Tot Hoorn, By Zacharias Cornelissz. Boeckvercooper, woonende op de Nieuwestraet, in den Liesveltschen Bybel, Anno 1623.*
2. Tot Hoorn. Ghedruckt by Isaac Willemsz. Boeckvercooper op't Noordt, Anno 1623.
3. 8°: A-O⁸, 223 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A3r 'Voor-reden.' Een toelichting op de drie delen van het boekje: het eerste deel geeft een algemene leer, het tweede deel spitst zich toe op de lering 'uyt de schriftelijcke namen, die met haer namen over een comen' en het derde deel bevat een vermaning tot liefde en eendracht in alle Goddelijke en wereldlijke zaken. (Deze driedeling is in de opmaak van de tekst niet terug te vinden).
A3v Citaten van Cyrillus, Ambrosius en Thales, resulterend in een motto: 'Soo ghy met u Ouders omgaet // Ontfangt ghy weder in u maet.'
A4r Zegenspreuk.
A4r Hoofdstekst. Onderscheid in het vijfde gebod tusssen gebod en

⁴ Zie B 1.15, sub 1 en 4, A1r-C7r.

- gelofte. Oproep tot eer en gehoorzaamheid jegens de ouders en anderen die boven ons gesteld zijn.
- A6v-H3r Eer en gehoorzaamheid jegens de ouders die ons hebben voortgebracht ook als de ouders ongelovig zijn. Syrach 3, 1-17 in zijn geheel overgenomen, elk vers wordt uitvoerig van nader commentaar voorzien.
- H3r-H8r Eer en gehoorzaamheid jegens de voogden.
- H8r-I3r Eer en gehoorzaamheid jegens de dienaars van de gemeente.
- I3r-I7r Eer en gehoorzaamheid jegens de overheid.
- I7r-K2r Eer en gehoorzaamheid jegens ouderen.
- K2r-K6r Eer en gehoorzaamheid jegens leermeesters.
- K6r-O2r Opnieuw de plicht van de kinderen in eer en gehoorzaamheid tegenover de eigen ouders, met veel (voornamelijk bijbelse) voorbeelden, m.n. van Jezus. Kinderen dienen hun tijd nuttig te besteden en niet in ledigheid door te brengen. Verder enige voorbeelden van ongehoorzame kinderen.
- O2r-O6r Het tweede deel van het vijfde gebod: de belofte aan kinderen die hun ouders eren, gevolgd door de dreiging aan kinderen die deze eer veronachtzamen.
- O6r-O7v Een 'Liedeken' in acht coupletten van acht regels. Niet gesigineerd.
- O8r 'Eenighe fauten die aldus te verbeteren zijn.' Colofon.
- O8v Blanco.
5. UBA OK 65-439.
7. Schagen, 111; Schijn/Maatschoen II, 528; Keyser 168; Hillerbrand 3905.

B 1.13.2

[Een Vaderlijck gheschenck, 2^e druk; niet traceerbaar.]

B 1.13.3

1. *Een Vaderlijck gheschenck, Testament ende uyterste wille, aen u mijn beminde Kinderen, zijnde een grondelijcke verklaringe over het vijfde Gebodt, betreffende ofte vervatende het ampt der Kinderen benevens haer Ouders: met veel verscheuden nuttelijcke leeringen, waerschouwingen ende vermaningen; voorgedragen tot beteringe ende eeuwighe memorie, door u. l. Vader Pieter Iansz Twisck. Den derden Druck overgesien en verbetert. Exod.20.12. Deut.5.16. Ghy sult Vader ende Moeder eeren, op dat ghy langhe leeft in den Lande, dat u den Heere uwen Godt gheven sal. [Ornament] Tot Hoorn, By Pieter Zachariasz Harte-velt. Boeckvercooper op de Turfhaven, in den Liesveltschen Bybel. 1646.*

2. Tot Haerlem, Gedrukt by Thomas Fonteyn, Boeck-drucker in de Bartel-Ioris-straet, in de Ghekroonde Druckerye, 1646.
3. 8°: A⁸-O⁶, 212 p.
4. A1r-A1v Blanco.
A2r Titelpagina.
A2v Blanco.
A3r- A4r ‘Voor-reden’ als in B 1.13.1.
A4v Citaten als in B 1.13.1.
A5r Zegenspreuk als in B 1.13.1.
A5r-N8r Hoofdstekst als in B 1.13.1.
N8v ‘Een Ghebedt voor de longhe leught te doen, soo in’t opstaen, als in ‘t Slapen gaen. Gestelt door *Frans de Knuyt*.’
O1r-O6r 5 liederen, waarvan het eerste als in B 1.13.1.
O6v Colofon.
O7r-O8v Blanco.
5. UBA 2773 G 33; UBA OK 65-445; UBA OK 65-1323
6. Aan UBA OK 65-445 ontbreken de (blanco) bladzijden A1, O7 en O8; aan UBA OK 65-1323 ontbreken A1-2, A6-8, O7-8.
7. Schagen, 111; S&K 4057; Keyser, 187.

B 1.13.4

1. *Een Vaderlyck Geschenck, ofte Testament, zijnde een Verklaringe over het Vyfde Gebodt, betreffende de Plicht der kinderen benevens hare Ouders, door Pieter Iansz. Twisck. Exod.20.12 Deut.5.16. Ghy sult uw Vader en uw Moeder eeren, op dat ghy langhe leeft, etc. Vierden Druck uyt de Aenteeckeningen van den Aucteur vermeerderd. Tot Hoorn, By Ian Iansz Deutel, Boeckverkooper.*
2. Tot Hoorn, Gedrukt by Abraham Isaacxs. Van der Beeck, Boeck-drucker en Boeck-verkooper op’t Noordt in ‘t Schrijfboeck, Anno 1668.
3. 8°: A-O⁸, 218 p.
4. A1r Gegraveerde titelpagina. [‘H. Elant.’]
A1v Blanco.
A2r-A3r ‘Voor-reden’ als in B 1.13.1.
A3v Citaten als in B 1.13.1.
A4r Zegenspreuk als in B 1.13.1.
A4r-O1v Hoofdstekst als in B 1.13.1.
O2r-O2v ‘Meditatie ofte Gebedt.’
O2v-O6v ‘In de Spiegel des Levens.’ Brieffragmenten, citaten, een exempel en korte vermaningen, bedoeld voor de jeugd.
O7r-O8r ‘Liedeken’ als in B 1.13.1.

O8r Colofon.

O8v Blanco.

5. UBA 2392 F 23; UBA OK 65-461; KB 2209 G 9:1

7. Schagen, 111; S&K 4058; Keyser, 185.

B 1.13.5

1. *Een Vaderlyck Geschenck, ofte Testament, zijnde een Verklaringe over het Vyfde Gebodt, betreffende de Plicht der kinderen benevens hare Ouders, door Pieter Iansz. Twisck. Exod.20.12 Deut.5.16. Ghy sult uw Vader en uw Moeder eeren, op dat ghy langhe leeft, etc. Vierden Druck uyt de Aenteeckeningen van den Aucteur vermeerdert. t' Amsterdam, by Hendrik Boterenbroot, Boekverkooper op't Water, recht over de Nieuwe Brugh, in de Delfse Bybel. 1698.*

2. 't' Amsterdam Gedrukt. By Hendrik Boterenbroot, Boeckdrucker en Boekverkooper op't Water, recht over de Nieuwe Brugh, in de Delfse Bybel. 1698'. Ornament.

3. 8°: A-O⁸, 218 p.

4. A1r Gegraveerde titelpagina. ['H. Elant fec.']

A1v Blanco.

A2r-A3r 'Voor-reden' als in B 1.13.1.

A3v Citaten als in B 1.13.1.

A4r Zegenspreuk als in B 1.13.1.

A4r-O1v Hoofddekst als in B 1.13.1.

O2r-O2v 'Meditatie ofte Gebedt.'

O2v-O6v 'In de Spiegel des Levens.' Brief-fragmenten, citaten, een exempel en korte vermaningen, bedoeld voor de jeugd.

O7r-O8r 'Liedeken' als in B 1.13.1.

O8r Colofon.

O8v Blanco.

5. UBA 321 G 29; UBA OK 65-171; KB 30 J 25; UBG Vos E 11; TL A 1672.

6. In UBA OK 65-171 staat op het schutblad (r) in handschrift: 'Johanna Clermont, Werd dit Boek ter gedachtenis gegeven van haar Groot-Vader Willem Clermont, Gebooren den 10^e December 1623. Sondagsmorgens de klok half twee uren. Soo dat Hij nu op gemelde datum deeses Jaars 1698 oud geworden is 75 Jaaren.'

7. Schagen, 111.

B 1.13.6

[*Een Vaderlijck gheschenck*, (1702); niet traceerbaar.]

7. Schagen, 111; Amsterdam, 1702, by B. Visser.

B 1.13.7

1. *Een Vaderlyk Geschenk, Of Testament. Zynde een Verklaringe over het vyfde Gebodt, betreffende de Pligt der Kinderen, omtrent haar Ouders. Door Pieter Jansz: Twisk, Eert uwen Vader en uwe Moeder, gelyk als de Heere uwe Godt u geboden heeft, &c. Deut 5. vs. 16, Exod. 20. vs 12. Op nieuw overgesien, en de Schrifituur plaats en na de nieuwe oversetting des Bybels verandert, en uyt de Aantekeningen van den Auteur vermeerderd, als ook Met een nieuwe Voor-reden, en nieuwe Kopere Platen. [Ornament] Te Hoorn by Jacob Duyn, Te Amsterdam by Jan Hartig. Boekverkopers. 1742.*
3. 8°: *⁸ A-Q⁸, [16] 256 p. Platen (gravures) tegenover A7r; E7v; F1r; F1v; G1v; H1r; I4r; K4v, alle gemaakt door S. Fokke.
4. Frontispice ('S. Fokke inv. et fec. 1741').
  - *1r Titelpagina.
  - *1v Blanco.
  - *2r-*3r 'Voor-reden' Hieruit is de eerder beschreven indeling in drieën weggelaten.
  - *3v Citaten als in B 1.13.1.
  - *4r-*8v 'Aen den Leser.' 'Van W. Houttuyn. Med: Doct^r. Geschreven in Hoorn den 12. February 1742.'
  - A1r Zegenspreuk.
  - A1r-P7v Hoofdttekst als in B 1.13.1.
  - P8r-P8v 'Meditatie ofte Gebedt.'
  - Q1r-Q7r 'In de Spiegel des Levens.' Brieffragmenten, citaten, een exemplar en korte vermaningen, bedoeld voor de jeugd.
  - Q7r Ornament.
  - Q7v- Q8v 'Liedeken' als in B 1.13.1.
5. UBA OK 77-28; OK 65-1262; KB 2106 A 521; UBL 1154 E 4; UBU 0080283; UBvU XP. 07525; VDGh D8-05; p.c.
7. Schagen, 111; Hillerbrand 3905A; S&K 4059.

B 1.14

D. G. van Wormerveer/P. J. Twisck *Twee corte Vermaen brieven* (Hoorn, 1629).

B 1.14.1

1. *Twee corte Vermaen brieven van wijlen Dirck Gerritsz. van Wormerveer, aen sijn kinderen, met drie Schriftuurlijcke Liedekens van hem ghemaect. Midtsgaders noch eenighe Liedekens van sijn Kinderen, die noyt in druck sijn gheweest, ende nu tot stichtinge, ende beteringhe*

voor gestelt worden. Eph.5. Colos.3. Singht ende speelt den Heere in uwer herten. Tot Hoorn. By Zacharias Cornelissz. Boeck-verkooper woonende op de Nieuwestraat inden Liesveltschen Bybel, Anno 1629.

3. 16°: A-E⁸, [2] 80 p.

4. A1r Titelpagina

A1v Blanco

A2r-A3v 'Voor-reden'. Deze brieven zijn gevonden in de nalatenschap van Dirck Gerritsz. van Wormer-veer, gestorven op 3 april 1626, de teksten zijn uitgegeven door P. J. Twisck. Van toegevoegde liederen heeft Dirck Gerritsz. de eerste drie gemaakt, de andere zijn hebben zijn zonen – C.D. [= Cornelis? Dircksz] en I.D. [= Jacob Dircksz] – gemaakt.

A4r-C1r Tekst van de eerste brief. Gericht aan 'mijn lieve Kinderen'. Leerstellig onderricht over Vader, Zoon en H. Geest. Vervolgens over de gemeente en haar inzettingen doop, avondmaal voetwassing en vredeskus. Verder de echtverbintenis, de ban en de mijding.

C1v-D2r Tekst van de tweede brief. De mens heeft baat bij de kennis van God.

D2r-D3r Eerste lied van Dirck Gerritsz.

D3v-D5r Tweede lied van Dirck Gerritsz.

D5r-D7v Derde lied van Dirck Gerritsz.

D8r-E1v Eerste lied van C. D. en I. D.

E1v-E3r Tweede lied van C. D. en I. D.

E3r-E5v Derde lied van C. D. en I. D.

E5v-E7r Vierde lied van C. D. en I. D.

E7r-E8v Vijfde lied van C. D. en I. D.

5. UBA: OK 65-449; UBA: 976 D3 (1); KB 1 E 12.

6. In UBA OK 65-449 is op een inlegvel geschreven (te dateren omstreeks 1900): 'Dit 's uitgegeven door *P. I. Twisk* De schrijver der Brieven was, gis ik, Vader van Oom *Jakob Dirksz.* Ook als zijn Vader voorheen Leeraer van Wormerveer. Zie p. 3. 4. 6. 34. Dús was hij Doopsgezind, en Doopsgezind Leeraer als uit de bijgebragte plaetzen bijzonder p. 3 en 6 blijkt Dat O. Jakob Dirksz. zijn Zoon was is op te maken uit p. 4 met 34 vergeleken.'

In UBA 976 D3 (1) is op het eerste schutblad (r-v) in verschillende handschriften (te dateren begin 20^e eeuw) geschreven: (r) 'Dirck Gerrits van Wormerveer Vermaen-brieven aan zijne kinderen met 3 schriftuurlijke liedekens van hem en eenige liedekens van zijne kinderen. Te Hoorn bij Zacharias Cornelissz 1629.' 'Jan Claesz van Alkmaer Nieu Schriftuerlijck Liedt-boecxken uit den Ouden ende Nieuwen Testamente en twee Christelijcke sendtbrieven. Hoorn bij Zacharias Cornelissz, 1615.' 'Vrou Gerrits van Medenblik Nieuw Geestelijck Lied boecksen [*sic*] Hoorn by Zacharias Cornelisz 1621 –'

(v) 'Dirck Gerritsz van Wormerveer Oudste der Doopsgezinde gemeente te

Hoorn, overleden 3 April 1626 te Wormerveer.’ ‘Jan Claesz van Alckmaer in 1544 te Amsterdam ter dood gebracht.’ ‘Dit is niet J C van Alckmaer is niet de martelaar van 1544-’

7. Keyser 55; Hillerbrand 2431.

B 1.14.2

[*Twee corte Vermaen brieven*, (1648); niet traceerbaar.]

7. In G. J. Honigs *Catalogus der Verzameling “Jacob Honig Js. Jr.” in de Zaanlandsche Oudheidkamer. Eerste Afdeling. De Boekerij* (Zaandijk, 1900), 109 staat onder nummer 565 vermeld: ‘Twee korte Vermaen Brieven van wijlen Dirck Gerritsz. van Wormer-veer, aen zijn Kinderen, met drie Schriftuerlijke Liedekens van hem ghemaect. Mitsgaders noch eenighe Liedekens van zijn Kinderen, die noyt in druck zijn gheweest, ende nu tot stichtinge, ende beteringhe voor- gestelt worden... Tot Saenerdam, voor Hendrik Jacobsz. Soet, Boeckverkooper woonende op den Dam, in de witte Pars, 1648. 24o. Uitgegeven door P. J. Twisck, doopsgezind leeraar te Hoorn. Slechts tot blz. 78 compleet.’ In GAZ niet traceerbaar.

B 1.15

Onder verbeteringe. Catechismus (Haarlem, 1633).

1. *Onder verbeteringe. Catechismus, Dat is: Een korte uyttocht, principael uyt der H. Schrift, eñ mede uyt de Fondamenten of Handboecxkens van M.S. [= Menno Simons] eñ D.P. [= Dirk Philips] aenwijsende hoe de Ouders eñ huysvaders, hare kinderen ende gesinde onderrechten sullen, inde noodichste articulen des Christelijcken geloofs ende Godsaligen wandels: Waer van het register boven elck bladt is. Dese woordê die ick u hedê gebiede, suldy ter herten nemê, eñ uwe kinderen scherpê, eñ daer van sprekê als gij in u huys sit, ofte optê wege gaet, oft nederligt, ofte opstaet. Deut.6.6. Op dat sy op God settedê hare hopeninge, eñ niet en vergatê de daden Gods, ende zijn geboden hielde, Psa. 78.7. Want gelijckmen eenen Jongen ghewent, soo en laet hy daer niet af, als hy oudt wordt. Prov22.6. I Thess.5.19. Den geeft en bluscht niet uyt; de prophetien en veracht niet; proevet al, eñ dat goet is dat behout; mijdet alle bose schijn. Noch is hier achter bygevoeght een uyttocht van de Articulen des Geloofs, welcke H.V.D [= Hans van Dant zich] beschreven: en genoemt Een Vaderlijke Waerschouwinge. Ende Een korte bekentenisse des geloofs.; ingeleid met een: Extract uyt eens anders korte Bekentenisse des Gheloofs, geintituleert: Een Vaderlijke Waer-schouwinge aen sijne kinderen. Ende Een korte*

bekentenisse des geloofs, door H.V.D. Noch is hier achter bygevoeght een Liedeboeckcxken, tracterende om van meest alle poincten des Christelijcken geloofs, levens ende wandels door singen indachtich te maken, tot groot gerijf en leere mijns selfs en voor de jonge ende oude yverige leser. Ghedruct tot Haerlem, By Hans Passchiers van Wesbusch, op 't Marcktveldt, in den beslaghen Bybel. Anno 1633.

3. 8°: A-K⁸, [1]-159 p.; A-C⁸, 1-45 p. ; A-T⁸, [1]-[304] p.
4. A1r Titelpagina.
- A1v Blanco.
- A2r-A3v 'Aen den goethertigen, eenvoudigen, onpartijdigen, ende sijns-selves-splinter-treckenden Leser.'
- A4r-B3v 'Voor-reden Ofte Kinder-tucht.'
- B4r-K8r Hoofdttekst. Tweespraak tussen vader en zoon, waarbij de vader, na zich in een eerste oproep tot de zoon gericht te hebben, antwoorden geeft op de vragen die de zoon hem stelt. Ongenummerde hoofdstukken zonder opschrift.
- B4r-D1v Hoe een vader of ouders hun kinderen kunnen onderrichten. Vermaning tot boete en wijsheid, hoe te bidden, de noodzaak van het geloof en de artikelen van het geloof.
- D1v-I1v Samenspraken over gemeente, doop, opnieuw de gemeente, ban, avondmaal, voetwassing, overheid, huwelijk, verrijzenis uit de dood. Vervolgens de Tien Geboden, de liefde en de vrede.
- I2r-K5r Voorbeelden van gebeden.
- K5v-K8r Over de vrees voor de dood.
- K8r Ornament met beer tussen twee gestyleerde boomtakken.
- K8v Blanco.
- A1r-A3v 'Tot den Leser.' Aanbeveling van de hierin weergegeven lering.
- A4r-C7r Hoofdttekst. Geloofsbelijdenis in veertien punten.
- C7v Blanco.
- C8r&v Blanco.
- A1r Fondament, oft De principaelste Liedekens, welcke mochten dienen om van meest alle pointen, of articulen des Christelijcken geloofs, levens ende wandels, door singhen ons indachtich te maecken: Opt de oude ende nieuwe Liedeboecken (na grondt der heylicher Schrifturen) nu eerstmael alsoo gestelt: tot des Heeren prijs, ende stichtinghe, onder malkandere te zinghen met aendacht. Psal.2, 11. Dient den Heere met vreesen, ende verblijdt u met beven. Coloss.3.16. Leert ende vermaent malkanderen met Lofzang ende Gheestelijcke liedekens. Iacob 5.13. Lijdt yemandt onder u, die bidde; Isser yemandt gemoedtsrust, die singhe Psalmen. [Ornament] Tot Haerlem, Gedruckt by Hans Passchiers van Wesbusch, Boeckdrucker op de Marckt inden beslagen Bybel. 1633.

A1v	Blanco.
A2r-A3v	‘Totten Sangher.’
A4r-T6r	126 liederen, ondergebracht in 37 rubrieken.
T6v-T8r	‘Tafel. Van deze uytgesochte Liedekens, nae den A.B.C.’
T8v	‘Inhoudt deser Liedekens.’

5. UBA: 1066 F 8; UBA: OK 65–436.
6. Binnenzijde voorplat van UBA 1066 F 8 heeft een ingeplakt ex libris met de initialen I.M. Hierboven een zwaan met gespreide vleugels. Hieronder een motto: ‘Grypt als ‘t ryp’t’.⁵ Op het schutblad (v) tegenover de titelpagina staat in handschrift: M.S. (= Menno Simons) DP (= Dirk Philips). In UBA OK 65-436 ontbreekt achter de tweede tekst C8r&v [Blanco].
7. Schagen 27 (als geschreven aanvulling bij Hans van Dantzych); Boekenooogen 256; S&K 3870; Horst (1962), 67; Keyser 58.

B 1.16

I.D.B. [= Jan de Buyser], ‘Naerder Verklaringhe ... tusschen Iongelinck en Ouder’, in: *Christelijck Huys-boeck* (s.l. [Haarlem], 1643) 4T1r-5H1r.⁶

1. *Christelijck Huys-boeck, ende Het eendrachtigh gheluyt in den Geestelijcken Tempels Salomons, oft Gemeynthe Iesu Christi: Over de volghende Artijckelen des Christelijcken Gheloofs, die daer in ghelooft, gheleert ende onderhouden moeten worden. By een vergadert, door I.D.B. [= Jan de Buyser], Wt de naer-volgende Schrijvers: Doch uyt begeerte ende daer toe versocht zijnde, van alle die tegenwoordigh met my in gelijcken Dienst beroepen staen. Met daer achter aen een Naerder Verklaringhe over de selve Artijckelen, ghestelt in Vraghe ende Antwoordt, tusschen Iongelinck en Ouder. Met noch een Noodtwendigh onderscheydt tusschen die haer beroemen met ons eenigh in ‘t Geloove te staen, ende een Volck Gods met ons te zijn.* [Ornament] *Gedruckt in ‘t Iaer ons Heeren 1643.*⁷
3. 4°: *4 2*2 A- 4S⁴(?)-(2?)⁴(3?)² 4T-6G⁴ 6H-6I², [12] 980 [4] p.
4. *4r-4S4v   Hoofdttekst van het *Christelijck Huys-boeck* waarop de ‘Naerder Verklaringhe’ gebaseerd is.
4T1r-4T4v   ‘Naerder Verklaringhe. Gestelt in Vrage ende Antwoorde, tusschen Iongelinck ende Ouder. Allen Iongelingen in ‘t Salighmakende Geloof, tot leeringhe over de voorgaende Artijckelen.’ Vader, Zoon en Heilige Geest.

5 I.M. is Isaac Meulman; deze *Catechismus* staat genoemd in de *Catalogus van de bibliotheek, nagelaten door den weledelen heer Isaac Meulman* (Amsterdam/s-Gravenhage, 1869), nr. 2675.

6 Visser heeft aangetoond dat het boek gedrukt is bij Thomas Jaspersz Fonteyn in Haarlem, Visser (1992), 93.

7 Roosen noemt nog ‘eine im Jahre 1664 zu Altona gedruckte’ uitgave. Roosen (1886) 29.

4T4v-4X3v	Verklaring van het 2 ^e artikel. Zending der predikanten.
4X3v-4Y2v	Verklaring van het 3 ^e artikel. Doop.
4Y2v-4Z2v	Verklaring van het 4 ^e artikel. De gemeente van God.
4Z2v-5A1v	Verklaring van het 5 ^e artikel. Avondmaal.
5A1v-5A3v	Verklaring van het 6 ^e artikel. Voetwassing
5A3v-5A4r	Verklaring van het 7 ^e artikel. Huwelijk.
5A4r-5B4v	Verklaring van het 8 ^e artikel. Overheid.
5B4v-5C1r	Verklaring van het 9 ^e artikel. Eed.
5C1r-5F4v	Verklaring van het 10 ^e artikel. Straf, mijding en wederopneming.
5F4v-5G1v	Verklaring van het 11 ^e artikel. Vrije wil.
5G1v-5G2r	Verklaring van het 12 ^e artikel. Verrijzenis.
5G2v-5G4v	‘Corte Vermaninge aen den Jongelinck.’
5G4v-5H1r	‘Besluyt.’
5. UBA O 65-623; UBU EAG 43.
  6. Op het eerste schutblad (recto) staat in handschrift:
Aan de Bibliotheek der veremigde [*sic*] Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam
ten geschenke gegeven door I. de Stoppelaar Blijdesteijn, destijds Student aan de
Kweekschool der Algemeene Doopsgezinde Societeit. 20 Julij 1837. S. Muller.
  7. Boekenooen 173; S&K 11533; Friedmann, R. (1949) 152 e.v.

B 1.17

J. P. [= Jacob Pietersz], *Korte Onderwysinge* (Amsterdam, 1652).

B 1.17.1

[*Korte Onderwysinge*, 1^e druk; niet traceerbaar]

B 1.17.2

1. *Korte Onderwysinge, Voor de jonge Aenkomelingen ende andere goetmeeneende Christenen. Gefondeert op de Vrage: Wat yder mensch noodigh is te betrachten, om wel te leven ende saligh te sterven. Tot opweckinge der Godsaligheyd, in Vragen ende Antwoorden voorgesteld, door J.P. [= Jacob Pietersz] Ephes. 1. 17. De God onses Heeren Iesu Christi, de Vader der heerlickheydt, gheve u den Gheest der wijsheydt, ende de openbaringe tot sijns selfs kennisse. Colos. 1. 9. Van den daghe aen doen wy 't gehoort hebben, en hebben wy niet opgehouden voor u te bidden, dat ghy vervuldt meught worden met de kennisse sijns wils, in alle geestelijcke wijsheydt. Den tweeden Druck, door den Autheur vande fouten gesuyvert en veel vermeerderd. [Ornament] Tot Wormerveer. By Willem Symonsz. Boogaerd, Boeckverkooper, inden beslaghen Bybel, Anno 1650.*

2. 't Amsterdam, In de Druckerye van Tymon Houthaeck, teghen over de Nieuwezijds Kolck, in de Pottebackers-straet. 1652' [sic].
3. 12°: A- E ¹²F⁶, [1] 127 [3] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A3r 'Drucker tot den Leser.' 'Voor-reden' door V.E. Vriendt Boogaert.
A3v-A4v 'In-leydinge.'
A5r "'t Eerste deel, Van de kenisse Godts.' Vraag 1.
A5v-A7v 'Vrage, beginnende van Godt.' Vraag 2-5.
A7v-B3r 'Vrage, beginnende van de kennisse Christi.' Vraag 6-26.
B3r-C9r 'Tweede deel, van de wille Godts aen de menschen.' Vraag 27-62.
C9r-D6v 'Het derde deel, Van den kennisse sijns selfs.' Vraag 63-77.
D6v-F3r 'Het vierde deel, Van de Gelatenheydt.' Vraag 78-112.
F3r- F4r 'Tot een Besluyt.'
F4r- F5v Register.
F6r-F6v. Blanco.
5. UBA OK 65-834 (1); UBU EAG 396 (2).
7. S&K 4090; Boekenooogen 256/257; Schagen 81.

B 1.17.3

1. *Korte Onderwysinge Voor de jonge Aenkomelingen, ende andere goetmeenende Christenen, gefondeert op de Vrage: Wat yder mensch noodigh is te betrachten, om wel te leven ende saligh te sterven. Tot opweckinghe der Godsaligheyd, in Vragen ende Antwoorden voorgesteld, Door Jacob Pietersz Leeraer der Vlaemsche Doops-gesinde Gemeynte. Ephes. 1: 17. De Godt onses Heeren Iesu Christi, de Vader der heerlickheydt, geve u den Geest der wijsheydt, ende de openbaringe tot sijns selfs kennisse. Den Tweeden Druck.*⁸ [Ornament] 't Amsterdam, By Pieter Arentsz. Boeckverkooper, in de Beursstraet. 1674.
3. 12°: A-D¹², [2] 91 [3] p. D12 (blanco?) ontbreekt.
4. A2r-A2v 'In-leydinge'.
A3r "'t Eerste deel, Van de kenisse Godts.' Vraag 1.
A3v-A5r 'Vrage, beginnende van Godt.' Vraag 2-5.
A5r-A11v 'Vrage, beginnende van de Kennisse Christi.' Vraag 6-28.
(N.B. deze druk kent een verkort antwoord op vraag XIII, weggelaten is de formulering en de onderschrijving van Jezus Christus uit het *Apostolicum*. Toegevoegd zijn de vragen XIV en XV,

8 Van der Zijpp noemt dit ondanks de vermelding op de titelpagina de derde druk; in feite betreft het hier de derde editie, *ME* IV, 175.

- over de incarnatieleer, waarin de weggelaten formulering terugkeert met de melchioristisch-menniste interpretatie.)
- A11v-C2v 'Tweede deel, Van de wille Godts aen de menschen.' Vraag 29-64.
- C2v- C10r 'Het derde deel, Van den kennisse sijns selfs.' Vraag 65-79.
- C10r-D9v 'Het vierde deel, Van de Gelatenheydt.' Vraag 80-106. (N.B. deze druk kent een aanvullende slotzin in het antwoord op vraag CVI [= CIV in de editie van 1652]; de overige vragen uit de editie van 1652, over laatste oordeel, eeuwige verdoemenis en eeuwig leven, ontbreken.)
- D9v-D10r 'Tot een Besluyt.'
- D10v-D11v Register.
5. UBA: OK 65-925.
  6. Van het register op D11 is de bovenste helft afgescheurd.
  7. S&K 4091; Boekennoogen 257.

B 1.18

H. de Ries/P. Jansz *Korte Belijdenisse des Geloofs* (Krommenie, 1654).

B 1.18.1

1. *Korte Belijdenisse des Geloofs, der voornaemste stucken der Christelijcker Leere. Ghestelt ende gearbeyd door Hans de Rijs, ende nu overgesien, en met veel Schriftuer-plaetse bevestight ende uytgebreyd, door Pieter Jansz. Dienaer des Goddelijcken Woordts van-de Waterlandse Gemeente, tot Wor-mer-veer, tot dienst vande jonge Leerlingen. Noch is hier by-ghevoeght derthien Artijckelen des Geloofs, door eenighe Leeraers der selfde Gemeente, dewelcke sy beleden hebben. 1. Cor. 4. 13. Dewijle wy nu den selven gheest des Geloofs hebben, ghelijck alsser gheschreven is: Ick hebbe Geloofd, daerom heb ick ghesproken, soo Gelooven wy oock, daerom spreken wy oock. Matth. 10. 32. Wie my belijden sal voor de Menschen, dien sal ick oock belijden voor mijnen Vader die inde Hemelen is. [Ornament] Tot Crommenie, Door Wouter Gavesz. Boeck-verkooper inde Staten Bybel, Anno 1654.*
2. Tot Alckmaer, Gedruckt by Rem Jansz. Boerman, Boeckverkooper op de hoeck van de Butter-straet, inde Boecke-druckerij, 1654.
3. 8°: A- H⁸ I⁴, [4] 131 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A2v 'Voor-reden'.
A3r- A4v 'Het I. Artijckel. Datter een eenigh Godt zy, en hoedanigh die zy.'

A4v- A5r	‘Het II. Artijckel.’, waarin de drie-eenheid beleden wordt.
A5r- A6v	‘Het III. Artijckel.’, waarin de drie-eenheid toegelicht wordt.
A6v-A8r	‘Het IIII. Artijckel. Vande Scheppinge, Val, en Weder-oprechtinge des Menschen.’
A8r-B1v	‘Het V. Artijckel. Van ‘t vermogen des menschen, voor en na den Val.’
B1v-B4r	‘Het VI. Artijckel. Vande voorsienigheydt Gods.’
B4v-B7r	‘Het VII. Artijckel. Vande Predestinatie, Verkiesinge, ende Verwerpinge Godts.’
B7r-C1v	‘Het VIII. Artijckel. Vande Mensch-werdinge des Soons Godts.’
C1v-C2v	‘Het IX. Artijckel.’, oorzaak van de komst van Christus in de wereld en zijn drie ambten.
C2v-C5r	‘Het X. Artijckel. Vande afdoeninge des Wets, ende der Wettelijke dingen.’
C5r-C7r	‘Het XI. Artijckel. Van het Prophetische Ampt Christi.’
C7r-C8v	‘Het XII. Artijckel. Van het Priesterlijke Ampt Christi.’
C8v-D1v	‘Het XIII. Artijckel. Vande kracht ende weeddigheydt der gehoorzaamheydt, ende eenige Offerhanden Christi.’
D1v-D3v	‘Het XIIIII. Artijckel. Van het Conincklijke Ampt Christi.’
D3v-D5r	‘Het XV. Artijckel. Vande Begravinge ende Verrijsenisse Christi. Mits de nuttigheydt van dien.’
D5v-D6v	‘Het XVI. Artijckel. Vande Hemelvaert ende Glorificatie Christi.’
D6v-D8r	‘Het XVII. Artijckel. Wat Christus nu verrecht inder Glorien, na sijn Priesterlijke Ampt.’
D8r-E2v	‘Het XVIII. Artijckel. Wat Christus nu verrecht inder Glorien, na sijn Coninghlijke Ampte.’
E2v-E4v	‘Het XIX. Artijckel. Vande kennisse Christi na den Geest, mist de nootwendigheydt der selver.’
E4v-E6r	‘Het XX. Artijckel. Van het ware Salighmakende Geloove.’
E6r-E7v	‘Het XXI. Artijckel. Vande Rechtveerdighmakinge.’
E7v-F1r	‘Het XXII. Artijckel. Vande Weder-gheboorte.’
F1r-F3r	‘Het XXIII. Artijckel. Vande goede Wercken.’
F3r-F4v	‘Het XXIIIII. Artijckel. Vande Kercke ofte Gemeeynte.’
F4v-F6r	‘Het XXV. Artijckel. Vande Ampten inde Kercken behoorende.’
F6r-F7v	‘Het XXVI. Artijckel. Vande Ordre die te houden is inde Kercke, neffens de Ampten.’
F7v-F8r	‘Het XXVII. Artijckel. Hoe de Verkiesinge tot de gemelte Ampten sal geschieden.’
F8r-F8v	‘Het XXVIII. Artijckel. Vande Bevestinge inde selve Ampten.’
F8v-G2r	‘Het XXIX. Artijckel. Vande Leere ende leer-boecken der selver Dienaren.’
G2r-G3v	‘Het XXX. Artijckel. Vande Vande heylighe Sacramenten.’

G3v-G4v	‘Het XXXI. Artijckel. Van het heylige Doopsel uytwendigh.’
G4v-G6r	‘Het XXXII. Artijckel. Van het betekende des Doopsel inwendigh.’
G6r-G6v	‘Het XXXIII. Artijckel. Van het heylige Avondmael.’
G6v-G8v	‘Het XXXIII. Artijckel. Van het betekende des heyligen Avondmaels.’
G8v-H2r	‘Het XXXV. Artijckel. Van den Ban ofte Afsonderinge.’
H2r-H3r	‘Het XXXVI. Artijckel. Vande Mijdinge ofte ontreckinge der verkeerdiger Afvalligen.’
H3r-H5v	‘Het XXXVII. Artijckel. Van het Ampt der Wereldlijcker Macht, ofte Overheyt.’
H5v-H6v	‘Het XXXVIII. Artijckel. Van ‘t Eed-zweeren.’
H6v-H7v	‘Het XXXIX. Artijckel. Vanden Echten-staet.’
H7v-I2r	‘Het XXXX. Artijckel. Vande Wederkomste Chriſti, de Verrijſenisse der Dooden, ende het laetſte Oordeel.’
I2r-I4r	‘Beſluyt, der voornaemſte Waterlandſe Leeraren, tot Amsterdam vergadert inden Jare 1626.’
I4r	Namen van de ondertekenaars: Rippert Eenkes, Jemen de Ring, Hans Alenſon, Engel Pietersz, Gerrit Jansz, Jan de Pla, Tomas Piges, Pieter Danielsz, Hans de Ries, Reynier Wybrantsz, Pieter Andrieſz, Cornelis Claesz. ‘Druck-fouten aldus te verbeteren.’
I4v	Colofon.

5. UBA: OK 65-120; UBA 1091 G 35.
6. In OK 65-120 op het ſchutblad tegenover het impressum in handschrift: ‘Uitgave bij Schijn niet vermeld.’
7. S&K 4004; Boekennoogen 172.

B 1.18.2

1. *Korte Belijdenisse des Geloofs, Der voornaemſte ſtucken der Chriſtelijcker Leere. Gheſtelt ende gearbeydt door Hans de Rijs, ende nu overgeſien, en met veel Schriſtuer-plaetſe bevestight ende uytgebreyd, door Pieter Jansz. Dienaer des Goddelijcken Woordts van de Waterlandſche Ghemeente, tot Wormerveer, tot dienſt vande jonge Leerlingen. Noch is hier by-ghevoeght derthien Artijckelen des Geloofs, door eenighe Lereaers [sic] der ſelfde Gemeente, dewelcke ſy beleden hebben. 1. Cor. 4. 13. Dewijle wy nu den ſelven gheest des Geloofs hebben, ghelijck alſſer gheſchreven is: Ick hebbe Gelooft, daerom heb ick gheſproken, ſoo Gelooven wy oock, daerom ſpreken wy oock. Matth. 10. 32. Wie my belijden ſal voor de Menſchen, dien ſal ick oock belijden voor mijnen Vader die inde Hemelen is. Den tweeden Druck, van Druck-fouten verbeterd. [Ornament] Tot Crommenie, Door Wouter Gaveſz. Boeck-verkooper inde Staten Bybel, Anno 1660.*
2. Tot Alckmaer, Gedrukt by Rem Jansz Boerman, Boeckdrucker inde Langhe-

straat by de Steene-bUBGh, inde Boecke-druckery, Anno 1660.

3. Inhoudelijk identiek aan B 1.18.1.
4. Hoofddekt en toegevoegde dertien artikelen zijn inhoudelijk identiek aan B 1.18.1, het colofon is verplaatst van I4v naar I4r; I4v blanco.
5. UBA OK 65-1151.
7. S&K 2005; Boekennoogen 172.

B 1.18.3⁹

1. *Korte Belijdenisse des Geloofs, Der voornaemste stucken der Christelijcker Leere. Ghestelt ende gearbeydt door Hans de Rijs, ende nu overgesien, en met veel Schriftuer-plaetse bevestight ende uytgebreyd, door Pieter Jansz. Dienaer des Goddelijcken Woordts van de Waterlandsche Ghemeente, tot Wormerveer, tot dienst vande jonge Leerlingen. Noch is hier by-ghevoeght derthien Artijckelen des Geloofs, door eenighe Leeraers der selfde Gemeente, dewelcke sy beleden hebben. 1. Cor; 4. 13. Dewijle wy nu den selven gheest des Geloofs hebben, ghelijck alsser gheschreven is: Ick hebbe Gelooft, daerom heb ick ghesproken, soo Gelooven wy oock, daerom spreken wy oock. Matth. 10. 32. Wie my belijden sal voor de Menschen, dien sal ick oock belijden voor mijnen Vader d.e [sic] inde Hemelen is. [Ornament] Tot Amsterdam, By Joannes vanVeen, Boeck en Pergament-verkoper, over 't Oost-indische Huys. 1686.*
3. 8°: *⁸ A-H⁸ I⁴, [10] 131 [1] p.
4. *1r Titelblad
*1v Blanco.
*2r-*3v Voorrede inhoudelijk identiek aan B 1.18.1.
*4r-A2v 'Aenspraeck Aen de Doopsgesinde Christenen.' Zonder ondertekening.¹⁰
A3r-I4r Hoofddekt en toegevoegde dertien artikelen inhoudelijk identiek aan B 1.18.1.
I4v Te verbeteren drukfouten.
5. UBA OK 65-1152
7. S&K 4006; Boekennoogen 172.

9 Het *Biografisch Woordenboek* IV, 526 e.v. noemt ten onrechte nog een uitgave uit 1740 en een uitgave in het Hoog- en Nederduits te Amsterdam (1741). Deze edities worden terecht niet bij S&K en Boekennoogen genoemd, aangezien het hier edities van de oorspronkelijke belijdenis van De Ries en Gerritsz betreft, en niet de bewerking hiervan door Pieter Jansz.

10 Als auteur hiervan vermeldt Blaupot ten Cate E.A. van Dooregeest; Blaupot ten Cate (1847), 387. In een convoluut waarin de oorspronkelijke belijdenis van De Ries en Gerritsz (1740) is opgenomen, komt dezelfde 'aenspraeck' voor, met de ondertekening van Engel Arendsz van Dooregeest; (UBA OK 65-551).

B 1.19

Braght, T. J. van *De Schoole der [Zedelijcke] Deught* (Dordrecht, 1657).

B 1.19.1

1. *De [Sch]oole der [Zedel]ijcke Deught Geopent [v]oor de Kinderen der Christenen. Door T.I.V.B. Psalm 34. Vs. 12. Komt herwaerts Kinderen, hoort na my, ick wil u de vreesse des Heeren leeren. Prediker 12. Vs 3. Gedenckt aen uwen Schepper in der Jeught. [Ornament] Tot Dordrecht, Gedruckt by Nicolaes de Vries, voor den Autheur. Anno 1657.*
3. 8°: A-E⁸, [4] 76 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 6 citaten met geloofspedagogische strekking uit de Biestkensbijbel, resp. Deut. 6, 6. 7; Ps. 119, 9; Spr. 3, 1. 2. 3; Spr. 23, 25; Klaagl. 3, 27; II Tim. 2, 22.
A2r-A2v Bericht aan de lezer: ‘Aen myne Beminde Vrienden, en medegenoten in Christo Jesu, onsen Salighmaker.’ Ondertekend door ‘T.I.V. B. In Dordrecht, den 14. Maert, Anno 1657.’ Verantwoording, inhoudsoverzicht, uiteenzetting over de te hanteren methode bij het gebruik.
A3r-A7r Hoofddektst. Inleiding op de zes hoofdstukken. Les 1-13.
A7r-C2v ‘Het Eerste Stuck. Op de Vrage Waerom leeft ghy?’ Les 14-44.
C3r-C4v ‘Het Tweede Stuck. Van de Doot.’ Les 45-50.
C5r-C6r ‘Het Derde Stuck. Van de Opstandinge der Dooden.’ Les 51-54.
C6r-D2r ‘Het Vierde Stuck. Van ‘t laetste Oordeel.’ Les 55-64.
D2r-E1r ‘Het Vijfde stuck. Vande straffe der godloosen.’ Les 65-73.
E1r-E8v ‘Het Seste Stuck. Van de saligheydt der Vroomen.’ Les 74-82. Ter afsluiting worden twee bijbelcitaten gegeven, resp. Ps. 25, 7 en Ps. 31, 6.
5. UBA OK 65-1523 (1).
6. Blad A1 is voor een deel weggescheurd.
7. S&K 4151, zonder vindplaats; Van Wijk, 469-477.

B 1.19.2

1. *De Schole der Zedelycke [Deught] Geo[pent] Voor de Kinder[en der Christenen.] Ps[alm 34. Vs. 12.] Komt herwaerts K[inderen, hoort na my, ick] wil u de [vreesse des Heeren leeren. Prediker 12. Vs 3.] Gedenckt [aen uwen Schepper in der Jeught.] Den twee[den Druck, van nieuws oversien en vermeerderd. [Ornament] Tot Dordrecht, Gedruckt by Jacob Braat, voor den Autheur. Anno 1658.]*

3. 8°: A-H⁸, [4] 128 p.
- 4.¹¹ A1r Titelpagina.
A1v Citaten met geloofspedagogische strekking.
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met ‘Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 25. Februarij, Anno 1658.’
A3r-B2v Hoofdstekst. Inleiding op de zes hoofdstukken. Les 1-15.
B3r-E5r ‘Het Eerste Stuck. Op de Vrage Waerom leeft ghy?’ Les 16-60.
E5r-E8v ‘Het Tweede Stuck. Van de Doodt.’ Les 61-66.
F1r-F5v ‘Het Derde Stuck. Van de Opstandinge der Dooden.’ Les 67-70.
F5v-G1v ‘Het Vierde Stuck. Van ‘t laetste Oordeel.’ Les 71-80.
G1v-G8v ‘Het Vijfde stuck. Van de Straffe der Godloosen.’ Les 81-89.
G8v-H8v ‘Het Seste Stuck. Van de saligheydt der Vromen.’ Les 90-98.
Afsluitende bijbelcitaten als in de eerste druk.
5. UBA OK 65 599; UBA OK 65-1523 (2).
6. Grootste deel van de titelpagina uit het exemplaar in de convoluut is weggescheurd.
7. Schagen 16, door de auteur drie edities (of impressumvarianten van dezelfde editie?) bijgeschreven: ‘te Dordrecht. bij J. Braat, 1658.’, ‘tot Dordrecht voor A. Andriessz 1658’ en ‘tot Rotterdam voor F. van Hooghstraten 1658’; S&K 4152; Boekenooogen 257; Van Wijk (2002), 469-477.

B 1.19.3

1. *De Sch[ole]der Deug[ht] Geopent Voor de Kinderen der [Christenen.] Psalm 34. Vs. 12. Komt herwaerts Kinderen, hoo[rt na my, ick] wil u de vrees des Heeren leer[en.] Prediker 12. Vs 3. Gedenckt aen uwen Schepper in der Jeught.*
Den derden Druck, door den autheur oversien en vermeerderd. [Ornament] Tot Dordrecht, Gedrukt by Gillis Neering, voor P.v.B.[= Pieter van Braght].
3. 8°: A-H⁸, [4] 126 [127-128] p.
- 4.¹² A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht [‘Aen de Ch]ristelijke Jeught. ’bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: ‘Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.’
A3r-C3r Hoofdstekst. Inleiding op de zes hoofdstukken. Les 1-15.
C3r-F1r ‘Het Eerste Stuck. Op de Vrage Waerom leeft ghy?’ Les 16-60.
F1r-F4r ‘Het Tweede Stuck. Van de Doodt.’ Les 61-66.

11 Voor een tekstvergelijking met de eerste druk zie Van Wijk (2002), 469-477.

12 Voor een tekstvergelijking met de eerste en tweede druk zie Van Wijk (2002), 469-477.

F4r-F8r	‘Het Derde Stuck. Van de Opstandinge der Dooden.’ Les 67-70.
F8r-G3r	‘Het Vierde Stuck. Van ‘t laetste Oordeel.’ Les 71-80.
G3r-G8v	‘Het Vijfde stuck. Van de Straffe der Godloosen.’ Les 81-89.
G8v-H7v	‘Het Seste Stuck. Van de saligheydt der Vromen.’ Les 90-98.
H7v	‘Gebet.’
H8r-H8v	‘Hertelijcke [versuchtingen,] Eenens boetveer[digen Jongelings,] over d’ aenmer[kinge der voorverhaelde Lessen.].’ Een lied in acht 4-regelige strofen. Afsluitende bijbelcitaten als in de voorgaande drukken.

5. UBA OK 65-1523 (3); UBVU XI. 08112. -
6. Van de titelpagina van UBA OK 65-1523 (3) is een gedeelte weggescheurd. Blad H8 is grotendeels weggescheurd.
7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven; Van Wijk (2002), 469-477.

B 1.19.4

[*De Schoole der Deught*, (1669); niet traceerbaar].

7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: ‘Amsterdam bij J. Rieuwertsz, etc. 1669’. Een advertentie uit de *Oprechte Haerlemsche Courant* uit 1670 vermeldt: ‘Tot Amsterdam, by Ian Rieuwertsz. En Pieter Arentsz., Boeckverkoopers, wert uytgegeven: een en vijfticht Predication over verscheyde Schriftuur-plaetsen, gedaen door Tieleman Iansz van Bracht, in sijn leven Bedienaer des H. Euangeliums in de Chriselijcke Doopsgeinde Vergaderingh tot Dordrecht. In 4. ** Item, de Schoole der Deught, geopent voor de Kinderen der Christenen, door T.J. van Bracht. In 8. ** Item, het Conterfeytsel van T.I. Van Bracht. In Folio.’

B 1.19.5

[*De Schoole der Deught*, (1684); niet traceerbaar].

7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: Amsterdam bij P. Arentsz 1684’.

B 1.19.6

[*De Schoole der Deught*, 6^e druk; niet traceerbaar].

B 1.19.7

[*De Schoole der Deught*, 7^e druk; niet traceerbaar].

B. 1.19.8

1. *De Schoole der Deught, Geopent Voor de Kinderen der Christenen. Psalm 34. Vs. 12. Komt herwaerts Kinderen, hoort na my, ick wil u de vreesse des Heeren leeren. Prediker 12. Vs 3. Gedenckt aen uwen Schepper in der Jeught. Den achtsten Druck.* [Ornament] 't Amsterdam, By Pieter Arentsz. In de Beursstraet, 1687.
3. 8°: A-H⁸, [5] 6-126 [2] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aen de Christelijke Jeught.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r- H8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
5. UBA OK 65-600; UBVU XP. 05873. -
7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven; S&K 4153; Boekenooogen 257.

B 1.19.9

[*De Schoole der Deught*, (1691); niet traceerbaar].

7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: 'tot Dordrecht bij S. onder de Linde 1691'.

B 1.19.10

1. *De Schoole Der Deught, Geopent Voor de Kinderen der Christenen. Psalm 34. Vs. 12. Komt gy Kinderen, hoort na my, ick sal u des des Heeren vreesse leeren. Prediker 12. Vs 1. Gedenckt aen uwen Schepper in de dagen uwer Jongelingschap. Door T.J. van Braght. Den negenden Druck. Verbeetert de Rede en Schriftuur-plaetsen, gestelt na de Nieuwe oversettingh.* [Ornament] 't Amsterdam, By de Weduwe van Pieter Arentsz., in de Beursstraet, in de drie Rapen. 1693.
3. 8°: A-G⁸ H¹², [4] 5-132 [4] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aen de Christelijke Jeught.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r-H12r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
H12v Blanco.

5. BAHMV 18 b 1, exemplaarnr. LA445-1. In convoluut met: S. Nieuweveen, *Onderzoek over het wesentlijke oogmerk van de godsdienst* (Amsterdam, s.a.).
7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: 'te Amsterdam bij de Wed: van P. Arentsz 1693'; Klaversma 294.

B 1.19.11

1. *De Schoole der Deught, Geopent Voor de Kinderen der Christenen. Psalm 34. Vs. 12. Komt herwaerts Kinderen, hoort na my, ick wil u de vreese des Heeren leeren. Prediker 12. Vs 3. Gedenckt aen uwen Schepper in der Jeught. Den negende Druck. Na de oude Oversetting van Nicolaes Biestkens op nieuws oversien.* [Ornament] 't Amsterdam, by Jan Rieuwertsz. Stads-drukker en Boekverkooper, inde Beurs-straat. 1697.
3. 8°: A-H⁸, [4] 5-126 [4] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aen de Christelijke Jeught.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r-H8v Hoofdttekst inhoudelijk identiek B 1.19.3.
5. UBA OK 65-601.
7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven; S&K 4154; Boekenooogen 257.

B 1.19.12

[*De Schoole der Deught*, (1699); niet traceerbaar].

7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: 't' Amsterdam bij de Wed. P. Arentz, etc, 1699'.

B 1. 19.13

[*De Schoole der Deught*, (1710); niet traceerbaar].

7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: 't' Amsterdam bij de Wed. P. Arentz, etc, 1710'; S&K 4155.

B 1. 19.14

1. *De Schoole der Deugd, Geopent Voor de Kinderen der Christenen. Psalm 34. Vs. 12. Komt gy Kinderen, hoort na my, ik zal u des Heeren*

vreeze leeren. Prediker 12. Vs 1. Gedenkt aan uwen Schepper in de dagen uwer Jongelingschap. Door T.J. van Braght. De Twaalfde Druk. De Rede en Schrifuur-plaatsen, zyn gestelt na de Nieuwe overzetting. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis van der Sijs, Boekverkooper in de Beursstraat, in de drie Raapen, 1719.

3. 8°: A-H⁸, [4]5-124 [4] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aan de Christelijke Jeugd.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Bragt. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r-H8v Hoofddeksst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
5. UBA OK 65-602.
7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven; S&K 4156; Boekenooen 257.

B 1.19.15

1. *De Schoole der Deugd, Geopent Voor de Kinderen der Christenen. Psalm 34. Vs. 12. Komt gy Kinderen, hoort namy, ik zal u des Heeren vreeze leeren. Prediker 12. Vs 1. Gedenkt aan uwen Schepper in de dagen uwer Jongelingschap. Door T.J. van Braght. De Dertiende Druk. De Rede en Schrifuur-plaatsen, zyn gestelt na de Nieuwe overzetting. [Ornament] Te Amsterdam, by Kornelis van der Sys, Boekverkooper, in de Beursstraat, in de drie Raapen, 1736.*
3. 8°: A-H⁸, [4] 5-124 [4] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aan de Christelijke Jeugd.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Bragt. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r-H8v Hoofddeksst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
5. UBA OK 65-603.
7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven; S&K 4157; Boekenooen 257.

B 1.19.16

[*De Schoole der Deught*, (1743); niet traceerbaar].

7. Schagen 16, door de auteur bijgeschreven: 'te Amsterdam bij K. vander Sijs 1743'.

B 1.19.17

1. *De Schoole der Deugd, Geopent Voor de Kinderen der Christenen, Door T.J. van Braght. Den Vijftienden Druk. Psalm 34. Vs. 12. Komt gy Kinderen, hoort na my, ik zal u des Heeren vreeze leeren. Prediker 12. Vs 1. Gedenkt aan uwen Schepper in de dagen uwer Jongelingschap. [Ornament] Te Amsterdam, by Isaac Tirion, in de Kalverstraat 1755.*
3. 8°: A-H⁸, [4] 5-124 [4] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aan de Christelijke Jeugd.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r- H8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
5. UBA OK 65-164.
6. Tegenover de titelpagina in schoonschrift: 'Anrie Jans Menalda, Leeuwarden. Anno 1768.' Tegenover de laatste tekstpagina in handschrift: 'Antje Jans Menalda haar Boek Leeuwarden'.

B 1.19.18

[*De Schoole der Deught*, 16^e druk; niet traceerbaar].

B 1.19.19

1. *De Schoole der Deugd, Geöpent Voor de Kinderen der Christenen, Door T.J. van Braght. Den Zeventienden Druk. De Schriftuur-plaatsen zyn gesteld naar de Nieuwe Overzetting Psalm 34. Vs. 12. Komt gy Kinderen, hoort na my, ik zal u des Heeren vreeze leeren. Prediker 12. Vs 1. Gedenkt aan uwen Schepper in de dagen uwer Jongelingschap. [Ornament] Te Amsterdam, by Jacobus van der Burgh en Zoon. 1783.*
3. 8°: A-H⁸, [1-4] 124 [125-128] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aan de Christelijke Jeugd.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Braght].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielem. J. van Braght. In Dordrecht den 16. Mey, Anno 1661.'
A3r- H8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
5. UBA OK 65-604; VDGH D8-06.
7. S&K 4158; Boekenooien 257.

B 1.19.20

1. *School der deugd, geopend Voor de Kinderen der Christenen. Voor eenige jaren gemaakt door TIELMAN van BRAGT, is om zijn byzondere nuttigheid verscheiden malen herdrukt, en tot meerder geryfen dienst voor de Jeugd nu dezen twaalfden Druk, daarby de Schriftuur-Plaatsen uitgedrukt zyn op ieder Antwoord, hopen de dat het wel zal zyn en met meerder lust mag gelezen worden tot eere Gods, en stichtinge van ieders eigen Ziel en Zaligheid. Naar de oude Overzetting van Nicolaas Biestkens nieuws oversien en verbeterd. [Ornament] Te Sneek, Gedrukt bij F.W.v.B. Smallenburg, 1824.*
3. 8°: A-N⁸ O⁶, [1-5] 214 [215-220] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Een gedicht 'Aan de Christelyke Jeugd.' bestaande uit drie 8-regelige strofen. Ondertekend door P.v.B. [= Pieter van Bragt].
A2r-A2v Bericht aan de lezer. Ondertekend met: 'Thielman van Bragt. In Dordregt den 16 Mey, Anno 1661.'
A3r-O3v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.19.3.
O3v-O4r 'Hertelyke verzugtingen, Eenens boetveerdigen Jongelings, over de aanmerkinge der voorverhaalde Lessen.'
O4r Afsluitende bijbelcitaten als in de voorgaande drukken.
O4v-O6v 'Die 't alderschoonste schoon beoogt, Door herts Geloof naar 't Hemelsch poogt.' Een lied over het Nieuw Jeruzalem in vierentwintig 6-regelige strofen.
O6v 'Gebet.'
5. UBA OK 65-605 en OK 65-1494
7. S&K 4160; Boekennoogen 257.¹³

B 1.20

P.H., *Een Vaderlijck Onderwijs, aen zijn Kinderen* (s.l., 1661)

1. *Een Vaderlijck Onderwijs, Aen zijn Kinderen van meest alle Gheboden, Zeeden ende Rechten in den Huyse des Heeren, ende hoe men weerdigh wandelen sal na den Euangely, om soo uyt ghenade, door het Gheloof in Jesum Christum, eeuwich saligh te worden. Door P.H. [= Pieter Hans (Verkindert)?] Noch is hier by ghevoeght van den Autheur, een Waerschouwinge aen zijn Kinderen, dat sy haer soudens wachten voor het onschriftmatigh voor-gheven van sommige Menschen, die seggen en schrijven, als datter geen sichtbare Kerck of Gemeynthe op der Aerden*

---

13 De vermelding van een eerdere 'Sneeker' uitgave onder S&K 4159 lijkt niet juist te zijn. Dit exemplaar is althans niet traceerbaar.

en is. Hoort mijn Kinderen de Onderwijsinghe uwes Vaders. Merckt, op dat ghy leert ende kloeck wordt: vat de Onderwijsinghe, en laet daer niet van af, bewaertse, want sy is u leven, Proverb. 4. Gedrukt in 't Jaer ons Heeren. 1661.

3. 8°: A⁸-N⁶, [10] 191 [3] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A5v 'Voor-Reden.' Testament van een oude vader voor zijn jonge kinderen. Waarschuwing tegen hen die zich van de gemeente hebben afgezonderd.
A6r-B6v 'Bekentnisse.' Over verkiezing, schepping, val en wederoprichting van de mens. God heeft niets gepredestineerd. Zijn zoon heeft in zijn verlossingswerk alle zondes Schuld van de wereld op zich genomen.
B7r-C5v 'Van de Wedergeboorte.'
C6r-C7v 'Van het Euangely.'
C7v-D2v 'Van de Bekentnisse Godts.'
D3r-E1v 'Mensch-werdingh Jesus Christus.'
E2r-E6v 'Van de Gemeynthe.'
E7r-F7v 'Van den Doop.'
F8r-G8v 'Van het Avondtmael.'
H1r-H2v 'Van de Voetwassinghe.' Te voltrekken aan de zendboden.
H3r-H8r 'Sending der Predikanten.'
H8v-I6r 'Van den Echten-staet.'
I6v-L1v 'Van den Euangel. Ban.'
L2r-L7r 'Van het Ampt der Overheydt.'
L7v-M2v 'Van de Verrijsenisse.'
M3r-M4r 'Noch tot vermaningh aen de Kinderen.'
M4v-M5v 'Na-Reden.' Deze leringen zijn overeenkomstig die van Menno en Dirk Philips.
M6r-N5r 'Byvoeghsel tot Waerschouwinghe aen mijn Kinderen, om hem te wachten voor het onschriftmatige Boeck, daer in uytgedrukt wort, als datter geen sichtbare Gemeynthe of Kercke Christi meer op der Aerde en soude zijn.'
N5v Errata.
N6r-N6v Blanco.
5. UBA OK 65-1084
6. In de 'running title' staan abusievelijk 'Gemeynthe' i.p.v. 'Doop' (F3r) en 'Echten-staet' i.p.v. 'Euangelische Ban' (I7r).
7. S&K 4200; Boekennoogen 257.

B 1.21

[G.Sittart,] *Jeugd-Oefening* (Leiden, 1675)

B 1.21.1

1. *Jeugd-Oefening in de Ware Gods-dienst. Zo als de zelve onderwezen werd in de Gemeente Christi, (diemen de Waterlandze Doops-gezinde gemeente nomd) binnen Leiden. Proverb. 22 vers. 16. Leerd de Jongende eerste beginzelen na den eis zijnes wegs, als hy ook Oud zal geworden zijn, zal hy daar van niet af-wijken. [Ornament] Tot Leyden. By Pieter vander Meersche, Boekverkoper wonende in de Pieters-choor-steeg 1675.*
3. 8°: *⁴ A-B⁸ C⁴, [8] 40 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-3r 'Tot de Lezer.'
*3r-4v 'Tot vervulling van de ledige bladeren, volgen deze Verzen, behelzende den inhoud van 't Boekje.'
A1r-C4v Hoofdttekst, onderverdeeld in 27 lessen met in totaal 363 genummerde vragen en antwoorden (...).
A1r-A1v 1, (1-14). Schepping en paradijs.
A1v-A2r 2, (15-27). Zondeval. Kaïn en Abel.
A2r-A2v 3, (28-38). Oorzaken van de zondvloed.
A3r-A3v 4, (39-56). Zondvloed. Gods belofte aan Noach.
A3v-A4v 5, (57-74). Toren van Babel. Roeping van Abraham.
A4v-A5r 6, (75-84). Verbond met Abraham. Binding van Isaäk.
A5r-A5v 7, (85-98). Ondergang van Sodom. Esau en Jacob.
A5v-A6v 8, (9-112). Roeping van Mozes.
A6v-A7r 9, (113-126). Plagen over Egypte.
A7r-B1r 10, (127-144). Uittocht uit Egypte. Sinaï en de decaloog. De tekst hiervan is volledig opgenomen. Gulden regel gebod.
B1r-B1v 11, (145-154). Verschillende offeranden uit Leviticus.
B1v-B2r 12, (155-164). Voorschriften aangaande de offers.
B2r-B2v 13, (165-176). Priesters.
B2v-B3r 14, (177-186). Tabernakel en vierdagen.
B3r-B4r 15, (187-199). Paasfeest, Wekenfeest/Pinksteren/Verkondiging van de Wet op de Sinaï, Loofhuttenfeest.
B4r-B5r 16, (200-213). Feest der bazuinen, of nieuwjaar. Grote verzoendag. Jubeljaar.
B5r-B5v 17, (214-223). Christenen zijn vrij van deze feesten. Straf en beloning in het tijdelijke leven. De Wet spreekt verhuld over eeuwige straf en loon.

B5v-B6r	18, (224-237). Het Nieuwe Verbond. Johannes de Doper. Geboorte van Jezus Christus.
B6r-B6v	19, (238-250). Doop van Jezus. Verzoeking in de woestijn.
B6v-B7v	20, (251-261). <i>Apostolicum</i> . Tekst volledig opgenomen. Christus' oproep tot bekering.
B7v-B8r	21, (262-277). Ouders en Kinderen. Echtelieden. Heren en knechten. Rijken en armen. Overheid gehoorzamen. Overheid heeft geen plichten van J.C. opgedragen gekregen. Vijandsliefde.
B8r-C1r	22, (278-289). Ceremonieën door J.C. ingesteld. Doop. Afwijzing van de kinderdoop.
C1r-C1v	23, (290-302). Avondmaal. Uitsluiting bij het Avondmaal. Uitsluiting alleen door de Gemeente. De Gemeente mag niemand veroordelen 'die Christus in zijn woord te voren niet veroordeeld heeft.' (Rom. 14, 4. 10. 12. 13; Openb. 3, 7).
C1v-C2r	24, (303-313). Beloften van eeuwig leven en eeuwige straf.
C2r-C3r	25, (314-326). 'Nuttigheden' aangaande Jezus' dood. Verlossing en verzoening.
C3r-C3v	26, (327-345). Opstanding. Rechtvaardiging door opstanding. Hemelvaart. Betekenis van Christus' hemelvaart voor de mensen.
C4r-C4v	27, (346-363). Christus' hemels koningschap. Gebed als middel tot Gods hulp. Het Onze Vader, (volledige tekst).

5. UBA OK 65-127

6. Drukfout in de vermelding van de bijbeltekst op de titelpagina: 'Proverb. 22. Vers. 16.' Moet zijn: 'vers. 6'. Correcties met pen aangebracht in de verwijzingen naar bijbelplaatsen bij antwoord 74 en 363.

7. Schagen 96; Boekennoogen 257; S&K 4426.

B 1.21.2

1. *Jeugd-Oeffening in de Ware Gods-dienst, Zo als de zelve onderwezen werd in de Gemeente Christi, (diemen de Waterlandze Doops-gezinde noemd) binnen Leiden. Den tweden druk, met verscheide nieuwe Vragen en Antwoorden, mitsgaders enige formulieren van gebeden vermeerdert. Proverb. 22 vers. 16. Leerd de Jongen de eerste beginzelen na den eis zijnes wegs, als hy ook Oud zal geworden zijn, zal hy daar van niet af-wijken. [Ornament] Tot Leyden. By Jacobus Mouké, Boekverkoper. Anno 1683.*

3. 8°: *⁶ A-D⁸ E², [12] 68 p.

4. *1r Titelpagina.

- *1v 4-regelig vers dat elke verkondiging buiten het evangelie om ongeldig verklaart.
- *2r-3r 'Tot den Lezer.' Gelijk aan de eerste druk.
- *3r-4v 'Tot vervulling van de ledige bladeren, volgen deze Verzen, behelzende den inhoud van 't Boekje.'
- *3r [*5r]-*6v 'Nader bericht van den uyt-gever aan de Christelijken Lezer.'
- A1r-D6v Hoofdttekst, onderverdeeld in 33 lessen met in totaal 435 genummerde vragen en antwoorden (...); deze tekst volgt behoudens enkele toevoegingen goeddeels de tekst van B 1.21.1.
- D7r-D7v 'Morgen Gebed'.
- D7v-D8r 'Gebed voor den Eten.'
- D8r-D8v 'Dank-segging na den Eten'
- E1r- E1v 'Avond Gebed.'
- E2r 'Gebed voor de Jeugd-oeffening.'
- E2r-E2v 'Dank-zegging en gebed na de Jeugd-oeffening.'
- 5. UBA OK 65-939
- 6. *3 moet zijn *5. B2r: 'IX. Lesse.' moet zijn: 'XI. Lesse.' D3r: Voor vraag 395 staat ten onrechte: 394. D3v: Voor vraag 403 staat voor de tweede keer 402, waarna de telling verder gaat met vraag 403. D4v: Voor vraag 417 staat ten onrechte: 425, waarna de telling verder gaat met 417.
- 7. Schagen 96; Boekennoogen 257; S&K 4427.

B 1.21.3

1. *Jeugd-oeffening Voor de Kinderen der Christenen, Gelijk als de zelfde onderwezen worden in de Christlijke Godsdienst, In de Vereênigde Doops-gezinde Gemeente tot Haerlem. Proverb. 22 vers. 16. Leerd de Jonge de eerste beginzelen na den eysch sijnes wegs, als hy ook oud zal geworden zijn, zal hy daar van niet af-wijken. [Ornament] Tot Haarlem, Gedrukt by Jan Gerritsz. Geldorp, Boekverkoper in de groote Hout-straat, in de gekroonde Druk-pers, 1683.*
3. 8°: *4 A-D⁸ E⁴, [8] 71 p.
4. *1r Titelpagina.
- *1v Blanco.
- *2r-*4v 'Aan den Christelijken Lezer.' Ondertekend met 'Haerlem, den 12. Augusty, 1683.'
- A1r-D7r Hoofdttekst, onderverdeeld in 66 lessen met in totaal 450 genummerde vragen en antwoorden (...).
- A1r-A1v 1, (1-8). Schepping.
- A1v 2, (9-14). Paradijs.

A1v-A2r	3, (15-20). Zondeval.
A2r-A2v	4, (21-25). Kaïn en Abel.
A2v-A3r	5, (26-35). De eerste aardbewoners.
A3r-A3v	6, (36-45). Gods belofte aan Noach.
A3v-A4r	7, (46-53). Geboden aan Noach. Nakomelingen.
A4r	8, (55-59). Roeping van Abraham.
A4v	9, (60-67). Geboden aan Abraham, waaronder het offer van Isaäk.
A5r	10, (68-75). Beloften aan Abraham.
A5v	11, (76-81). Bezoek aan Abraham.
A5v-A6r	12, (82-90). Ondergang van Sodom. Geboorte van Isaäk. Esau en Jacob.
A6r-A6v	13, (91-96). Roeping van Mozes.
A6v-A7r	14, (97-103). Mozes en Aäron naar Egypte.
A7r-A7v	15, (104-111). Eerste vijf plagen over Egypte.
A7v	16, (112-117). Overige plagen.
A8r	17, (118-121). Tocht door de Schelfzee.
A8r-A8v	18, (122-124). Sinaï en de decaloog. Eerste vier geboden.
A8v-B1r	19, (124-126). Overige geboden.
B1r-B1v	20, (127-132). Gouden kalf.
B1v-B2r	21, (133-138). Gulden regel gebod (= N.T.) Verschillende offeranden uit Leviticus.
B2r-B2v	22, (139-147). Priesters. Tabernakel.
B2v-B3r	23, (148-152). Vierdagen.
B3r-B3v	24, (153-158). Paasfeest, Wekenfeest/Pinksteren. Loofhuttenfeest. Grote Verzoendag. Jubeljaar.
B3v-B4r	25, (159-165). Christenen zijn vrij van deze feesten. Straf en beloning in het tijdelijke leven. De Wet spreekt verhuld over eeuwige straf en loon.
B4r	26, (166-170). Het Nieuwe Verbond.
B4v	27, (171-178). Geboorte van Jezus.
B4v-B5v	28, (179-188). Doop van Jezus.
B5v-B6r	29, (189-196). Verzoeking in de woestijn.
B6r	30, (197-199). Apostolicum. Tekst volledig opgenomen.
B6v-B7r	31, (200-207). Christus' oproep tot bekering N.B. hierna een opsomming van diverse zonden, die in extra lessen besproken worden; aan de hand van bijbelse figuren worden de straffen bij deze zonden beschreven. Afgoderij.
B7r-B7v	32, (208-214). Ongeloof en wantrouwen.
B7v	33, (215-222). Godslastering en ondankbaarheid.
B8r	34, (223-230). Onrechtvaardigheid en doodslag.
B8v	35, (231-238). Haat en nijd.

C1r	36, (239-245). Toorn en wraak.
C1v	37, (246-253). Leugen en geveinsdheid.
C2r	38, (254-260). Achterklap en lastering.
C2v	39, (261-268). Twist en diefstal.
C3r	40, (269-273). Overspel, hoererij en hovaardij.
C3r-C3v	41, (274-280). Gierigheid, brasserie en dronkenschap.
C3v-C4r	42, (281-291). Extra: opsomming van het goede: een godzalig leven, rechtvaardigheid, matigheid. Opsomming van deugden. Geloof.
C4r-C4v	43, (292-297). Hoop en liefde.
C4v-C5r	44, (298-303). Vreze en lofprijzing.
C5r-C5v	45, (304-310). Dankbaarheid en gebed. Het Onze Vader.
C5v	46, (311-317). Deugden. Rechtvaardigheid en bescheidenheid.
C6r	47, (318-323). Liefde en barmhartigheid.
C6r-C6v	48, (324-329). Weldadigheid en dankbaarheid.
C6v-C7r	49, (330-335). Nederigheid en eendracht.
C7r-C7v	50, (336-341). Zachtmoedigheid en lijdzaamheid.
C7v-C8r	51, (342-348). Kuisheid en matigheid in spijs, drank en kleding.
C8r	52, (349-353). Matigheid in geld en goed en standvastigheid.
C8r-C8v	53, (354-361). Ouders en Kinderen. Echtelieden.
C8v-D1v	54, (362-371). Heren en knechten. Rijken en armen. Overheid gehoorzamen. Vijandsliefde.
D1v	55, (372-379). Ceremonieën door Christus. ingesteld. Doop.
D2r	56, (380-386). Doop (vervolg). Avondmaal.
D2v	57, (387-393). Avondmaal (vervolg).
D3r	58, (394-401). Uitsluiting bij het avondmaal. Uitsluiting alleen door de Gemeente.
D3v	59, 402-407). 'Nuttigheden' aangaande Jezus' dood. Verzoening.
D4r-D4v	60, (408-421). Verlossing. Opstanding. Rechtvaardiging door opstanding.
D5r	62 [sic], (422-427). Hemelvaart.
D5r-D5v	63, (428-432). Betekenis van Christus hemelvaart voor de mensen.
D5v-D6r	64, (433-439). Christus' hemels koningschap. Hij beloont en straft. Eeuwige verdoemenis.
D6r-D6v	65, (440-444). Beloning voor Christus' volgelingen.
D6v-D7r	66, (445-450). Beloning met eeuwige gelukzaligheid. De tekst van de laatste drie lessen wijkt sterk af van de Leidse eerste druk.
D7v	'Gebed voor de Oeffening.' 'Dank-zegging na de Oeffening.'

D8r-E4r 'Onderwijsinge voor de Jeugd, om te verstaan de Pligten, die de Kinderen omtrent God, den Gods-dienst, ende hare Ouders hebben te betragten; ende de nuttigheden die door't waar-nemen van de zelve verkregen worden'.

5. UBA OK 65-1358.
6. Van blad E4 is het onderste (blanco) deel afgescheurd. Opschrift 'LXI. LESSE' ontbreekt.
7. Boekenoogen 257; S&K 4429.

B 1.21.4

1. *Jeugd-oeffening Voor de Kinderen der Christenen, Gelijk als de zelfde onderwezen worden in de Christlijke Godsdienst, In de Vereënnigde Doops-gezinde Gemeente tot Haerlem. Proverb. 22 vers. 16. Leerd de Jonge de eerste beginzelen na den eysch sijnes wegs, als hy ook oud zal geworden zijn, zal hy daar van niet af-wijken. [Ornament] Tot Haarlem, Gedrukt by de Weduwe van Jan G. Geldorp, Boek-drukster in de groote Hout-stræet, in de gekroonde Druk-pers, 1696.*
3. 8°: A-D⁸, 58 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A3r 'Aan den Christelijken Lezer.' Ondertekend met 'Haerlem, den 12. Augusty, 1683.'
A3v Blanco.
A4r-D4v Hoofddektst met gewijzigde indeling. Dezelfde 450 vragen en antwoorden als in B 1.21.3 zijn nu onderverdeeld in 135 i.p.v. in 66 lessen.
D5r 'Gebed voor de Oeffening.' 'Dank-zegging na de Oeffening.'
D5v-D8v 'Onderwijsinge voor de Jeugd, om te verstaan de Pligten, die de Kinderen omtrent God, den Gods-dienst, ende hare Ouders hebben te betragten; ende de nuttigheden die door't waar-nemen van de zelve verkregen worden'.
5. UBA OK 65-936
7. S&K 4430.

B 1.21.5

[*Jeugd-oeffening*, (1704); niet traceerbaar]

7. Schagen 96, door de auteur bijgeschreven: 'Bij J. van Damme, Leiden. 1704'.

B 1.21.6

1. *Jeugd-Oeffening in de Ware Gods-dienst. Zo als deselve Geleerd werd in de Gemeente Jesu Christi, (die men Doops-gezinde noemd) binnen Leiden. Den vierden Druk, van Nieuws Overzien, en van eenige voorname Drukfaulen verbeterd. Proverb. XXII: Vers. 6. Leerd den Jongen de eerste beginzelen na den eis sijnes wegs, als hy ook Oud zal geworden zyn, zal hy daar van niet af-wyken. [Oranment] t' Alkmaar; Gedrukt by Jan van Beyeren, Stads-drukker. 1726. Voor de zelve Gemeenten in de Ryp.*
3. 8°: *⁶ A-D⁸ E², [12] 68 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v 4-regelig vers dat elke verkondiging buiten het evangelie om ongeldig verklaart.
*2r-3r 'Tot den Lezer.'
*3r-4v 'Tot vervulling van de ledige Bladeren, volgen deze Versen, behelzende den inhoud van 't Boekje.'
*5r-*6v 'Nader bericht door den uyt-gever van den tweeden Druk, aan den Christelyken Lezer.'
A1r-D6v Hoofdstekst inhoudelijk goeddeels identiek aan B 1.21.2.¹⁴
D7r-D7v 'Morgen Gebed'.
D7v-D8r 'Gebed voor den Eten.'
D8r-D8v 'Dank-segging na den Eten'
E1r- E2r 'Avond Gebed.'
E2r 'Gebed voor de Jeugd-oeffening.'
E2r-E2v 'Dank-zegging en gebed na de Jeugd-oeffening.'
5. UBA OK 65-940.
7. Boekenooien 257; S&K 4428; Buynsters 766.

B 1.21.7

1. *Jeugd-oeffening voor de Kinderen der Christenen, gelyk dezelve onderweezen worden in den Christlyken Godsdienst; in de Vereenigde Doopsgezinde Gemeentens te Haarlem. Spreuk. XXII. 6. Leert den jongen de eerste beginselen naar den eisch van zynen weg: als hy oud zal geworden zijn, zal hy daar van niet afwijken. [Ornament] Te Haarlem, by C. H. Bohn, Boekverkoper; 1772.*
3. 8°: A-E⁸, 80 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.

14 Zie voor afwijkingen deel I, p. 122 e.v.

- A2r-A3rv 'Den Christelyken Leezer zaligheid.' Niet ondertekend. Behoudens de gewijzigde spelling is deze tekst gelijk aan 'Aan den Christelijken Lezer', ondertekend met 'Haerlem, den 12. Augusty, 1683.' Van de gewijzigde tekst en indeling wordt geen verantwoording gegeven.
- A4r-D5r Hoofdttekst gebaseerd op B 1.21.4, hier onderverdeeld in 119 lessen met in totaal 376 vragen en antwoorden.¹⁵
- D5v 'Gebed voor de Oefening.' 'Dank-zegging na de Oefening.'
- D6R 'Eerste Dankzegging en Gebed, Op den eersten Dag van 't Jaar', (toegevoegd).
- D6r-D7v 'Tweede Dankzegging en Gebed, Op den eersten Dag van 't Jaar.', (toegevoegd).
- D8r-E5r 'Onderwijzing voor de Jeugd, om te verstaan de Pligten, die de Kinderen omtrent God, den Gods-dienst, en hunne Ouders hebben te betrachten; en de nuttigheden die door het waarneemen van dezelve verkreegen worden.'
- E5v-E8v 'Byvoegsel van eenige Gebeden, zeer dienstig voor de Jeugd.', (toegevoegd).
- E5v-E6r 'Morgen-gebed.'
- E6v-E7r 'Avond-gebed.'
- E7v 'Gebed voor de maaltijd.'
- E8r 'Gebed na de maaltijd.'
- E8v 'Verzuchting of stil Gebed, By zich zelven uit te spreken, als men in de Christelyke Vergadering gekomen is.'
5. UBA OK 65-937; UBA OK 65-938; UBA 1179 F 26; KB 1090 H 111; SBH 174 G 22.
  6. In het exemplaar UBA OK 65-938 ontbreken de bladen A3, A5-6, E7 (gedeeltelijk) en E8.
  7. S&K 4431; Boekennoogen 257.

B 1.22

O[oml] J[acob] D[irks] V[an] W[ormer]-V[eer], *Den Christelyken Huys-vader* (Amsterdam, 1677).

1. *Den Christelyken Huys-vader, Rakende De plicht der geloovige Ouders, beneffens haar kinderen, om die in de Godtzaligheyt te onderwijzen, en in de vreesse Godts op te trekken. Door O.J.D.V.W.V. Genes. 18. Vers 17.-19. Ende de Heere zeide: Hoe kan ik Abraham verbergen wat ik doe? -- Want ik weet, hy zal 't bevelen zijne kinderen, ende zijnen hyse na hem, dat zy des Heeren wegen houden, en doen wat recht en goet is;*

¹⁵ Zie voor afwijkingen deel I, p. 123.

op dat de Heere op Abraham komen laat wat hy hem toegezeyt heeft.
[Ornament] *t' Amsterdam, By Jan Rieuwertsz, Boekverkooper in Dirk-*
van-Assen-steeg, 1677.

3. 8°: *6 A-E⁸ F⁴, [12] 87 [1] p.

4. *1r Frontispice. In deze, niet gesigioneerde, titelgravure staat 'יהודה' omstraald bovenaan. Hieronder drie vrouwen (v.l.n.r.: geloof, liefde en hoop). De liefde is verhoogd afgebeeld. Hierbij de tekst 'Nu Blyft Geloove Hoope Liefde Deze Drie De Liefde is de Grootste onder deze (I Cor. 13. v 13.)'. Onder deze tekst centraal een kleed, waarop de tekst 'Den Christelijcken Huysvader Door O.J.D.V.W.V.' Links van het kleed een vader met twee kinderen, rechts wijzend naar een lezend kind, links wijzend naar de tekst boven hem. Hij staat op een monstervogel met in de muil hellefiguren met de tekst 'Apoc. 20: 14.' en 'Esa. 5: 14.' Rechts van het kleed een moeder met twee kinderen, links wijzend naar een lezend kind, rechts wijzend naar de tekst boven haar. Zij staat op een bol (rijksappel), waarop drie figuren die wereldse geneugten tonen, met de tekst 'I Ioh. 5 : 4.' Onderaan: 't' Amsterdam . by Ian Rieuwertsz Boeck-verkooper.'

*1v Blanco.

*2r Titelpagina.

*2v Blanco.

*3r-*6v 'Voorreden Aen de Christelijke Ouders', met als ondertekening: 'Oom Jacob, Dirkxzoon. In Wormerveer, den 11. November 1676.'

A1r-F4r Hoofdstekst.

A1r-A3v 'Eerste Hoofdstuk. Handelende van die dingen die de Ouders in en aan haar zelve hebben waar te nemen, om haar kinderen met zoo veel te meerder vrucht in de Godtzaligheyt te onderwijzen.'

A4r- B2v 'Tweede Hoofdstuk. Handelende van de dingen die de Ouders ontrent haar kinderen hebben waar te nemen, en op te letten staat, om haar kinderen in de vreesse Godts op te trekken.'

B3r-B3v 'Derde hoofdstuk. Handelende van de onderwijsingh der kinderen. Wat order een Vader daar in zoude kunnen onderhouden. En is exempels-wijze verklaart en onderscheyden in drie Trappen, na drie onderscheyden tijden des ouderdoms in de kinderen: waar van elke trap zijn byzondere bedrijf en handelingen heeft; de handelingen haar lessen, de lessen haar vragen en antwoorden. Alles gevoeght na de mate des verstants der gene die men onderwijst.'

'Eerste Trap der Onderwijsinge. Handelende als met jonge kinderen, die eerst beginnen te praten, om die voor eerst haar memorie wat goets in te planten, vervat in drie onderscheyden handelingen of bedrijven.'

'Eerste Bedrijf.' Tekst van het Onze Vader laten nazeggen.

B3v-B4v	‘Tweede Bedrijf.’ De grootheid van God en van zijn daden voorhouden: de tien plagen; de schepping; Adam en Eva; de zondvloed; Sodom en Gomorra; Daniël in de leeuwenkuil; Jozef; Tobias.
B4v-B6r	‘Derde bedrijf.’ In drie lessen onderverdeeld. Van buiten laten leren: het Onze Vader; de Tien Geboden; het <i>Apostolicum</i> .
B6r-C6r	‘Tweede Trap der Onderwijsinge. Handelende als met kindren die nu wat meer memorie krijge, hier onder de naam van Schoolkinderen voor-gesteld; om die eenige van de voornaamste ende leersaamste spreuken der Heylige Schriftuur te leeren onthouden, ende van buyten op te zeggen; begrepen in veertien lessen.’ Deze lessen zijn opgesteld in vragen en antwoorden (...). De lessen 1-11 zijn zonder opschrift.
B6r	1, (3). Uitspraken van Christus.
B6v	2, (1). De zaligsprekingen.
B6v-B7r	3, (3). Uitspraken van Christus.
B7r	4, (1). Tekst van Psalm 1.
B7v	5, (2). Tekst van Psalm 100 en 51.
B7v-B8r	6, (3). Teksten van Ezechiël en Jesaja.
B8r-C1r	7, (1). Jesaja over de Messias, (Jes. 53, 1-15).
C1r-C1v	8, (2). Begroeting van Maria; lofzang van Maria.
C1v-C2r	9, (3). Lofzang van Zacharias, Simeon en de engelen.
C2r	10, (2). Uitspraken van Petrus en Paulus.
C2v	11, (1). De vermaning uit Romeinen 12.
C3r-C3v	12, (3). ‘Eenige Spreuken van de Liefde.’
C4r-C4v	13, (3). ‘Eenige spreuken van de Sonde, en daar de Doodt en Verdoemenisse op uytgesprooken staat.’
C4v-C5v	14, (3) ‘Eenige Spreuken van ‘t laatste Oordeel.’
C5v-C6r	‘Tot besluit van deze Trap: Om haar eenige korte vragen te leeren beantwoorden alleen met Ja of Neen.’
C6v-C8v	‘Derde Trap der Onderwijsinge. Handelende als met kinderen, die nu wat meerder verstant en oordeel hebben, om die, de dingen, die zy nu in de memorie hebben, te leeren te pas brengen, om alzoo het verstant te oeffenen en op te scherpen; hier onder de naam van Ambachtskinderen voor-gesteld. Begrijpende zes bedrijven of byzondere handelingen, gepast op verscheyden voorvallen en gelegentheden.’ ‘Eerste Bedrijf. Op de Aanspraak der kinderen tot haar Vader, hem Vader noemende.’
C8v-D1v	‘Tweede Bedrijf. By de gelegentheyte van geëten te hebben, en over tafel zittende, of anders na de maaltijt.’
D1v-D2r	‘Derde Bedrijf. Op de Predikatie gehoort te hebben.’

- D2v-D3r 'Vierde Bedrijf. Op des avonts te slapen te gaan.'
- D3r-D4v 'Vijfde Bedrijf. Op verscheyde invallende gedachten en bedenke-
lijkheden.'
- D4v-F4r 'Seste Bedrijf. Handelende over den zin van het Vader Ons.
Eerste Lesse. Met een Aansprake des Vaders tot een Inleydingh.' De
8 volgende lessen uit dit bedrijf dragen geen nader opschrift; elke
les is opgesteld in genummerde vragen en antwoorden.
- F4v Blanco.

5. UBA OK 65 - 911.

7. Schijn/Maatschoen II, 655; Schagen 29; Boekenooien 230; S&K 4450.

B 1.23

G. Abrahamsz, *Anleyding tot de Kennis* (Amsterdam, 1677).

B 1.23.1

1. *Anleyding Tot de Kennis Van de Christelyke Godsdienst, By wijze van Vragen, en Antwoorden, tot Onderwijs der Jeugt t' Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming, en uyt de naem, van zijn Mede-dienaren. T' Amsterdam, By Pieter Arentsz. in de Beurs-straet, in de drie Rapen. 1677.*
3. 8°: *⁶ A-P⁸ Q⁴, p. [12] 248 p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
 *2r-*6v 'Anspraek An den Goedwilligen Leser.'
 A1r-P3r Hoofdstekst, onderverdeeld in 118 lessen, zonder opschrift, met
 in totaal 432 genummerde vragen en antwoorden (...). Bij alle
 lessen staan in margine verwijzingen naar bijbelteksten.
 A1r-A1v 1, (1-3). Inleiding.
 A1v-B7r 'I. Deel. angaende de Kennisse Gods.'
 A1v-A2r 2, (4-7). Wat is kennis van God.
 A2r-A2v 3, (8-11). Het Oude Testament als woorden van God.
 A2v-A3r 4, (12-16). Wet en Profeten.
 A3r-A3v 5, (17). Tekst van de Tien Geboden.
 A3v-A4r 6, (18-19). Dubbele liefdesgebod.
 A4r-A4v 7, (20-23). Het Nieuwe Testament. De evangeliën.
 A4v-A5r 8, (24-26). Handelingen, brieven.
 A5v-A6r 9, (27-33). Openbaring.
 A6r-A6v 10, (34-35). Eigenschappen van God.
 A6v-A7r 11, (36-38). Eenheid van God.
 A7r-A7v 12, (39-40). Almacht van God.
 A7v-A8v 13, (41-42). Grootheid en heerlijkheid van God.

A8v-B1r	14, (43). Goedheid, liefde en barmhartigheid van God.
B1r-B2r	15, (44-46). Wijsheid van God.
B2r	16, (47-48). Alwetendheid van God.
B2r-B2v	17, (49-50). Alwetendheid van God (vervolg).
B3r-B3v	18, (51-52). Heiligheid van God.
B3v-B4r	19, (53-54). Gods waarachtigheid, rechtvaardigheid en trouw.
B4r	20, (55-57). Zalig zijn van God.
B4v-B5r	21, (58-59). Bijbelse voorbeelden van de liefde voor God.
B5r-B6r	22, (60-62). Voorzienigheid van God.
B6v-P3r	‘Tweede deel. Rakende de kennis van onsen Heere Jesus Christus.’
B6v-B7v	23, (63-68). Verklaring van ‘Jezus Christus’.
B7v-B8r	24, (69-70). Jezus Christus als Zoon van God.
B8r-C1v	25, (71-74). Tekst Symbolum Apostolicum. Tekst van de kortere geloofsbelijdenis van Tertullianus.
C1v-C2r	26, (75-78). Christus als profeet, hogepriester en koning.
C2r-K4v	‘Handeling over Christus Prophetisch-Ampt.’
C2r-C2v	27, (79-81). Het profetisch ambt blijkt uit zijn leer.
C2v-C3r	28, (82-84). Samenvatting van zijn leer in Bergrede. Vraag 83 vraagt als antwoord de tekst van de hoofdstukken van de Bergrede op te zeggen.
C3r-C4r	29, (85-89). Leer dient heiligmaking, waarop gelukzaligheid volgt.
C4r-C5r	30, (90-94). Ambten, bedieningen en gaven in de gemeente.
C5r-C5v	31, (93-97). Eigenschappen van de dienaren.
C5v-C6v	32, (98-102). Waarneming, aanspraak en tucht.
C6v-C7v	33, (103-106). Bestrafing door afzondering.
C7v-C8v	34, (107-112). Uiterlijke tekenen: Doop, Avondmaal en Voetwassing.
C8v-D1r	35, (113-115). Bekering en Doop.
D1v-D2r	36, (116-120). Avondmaal.
D2r-D3r	37, (121-123). Vereisten bij het Avondmaal.
D3r-D4r	38, (124-126). Zondevergeving en verzoening.
D4r-D5r	39, (127-129). Christus’ dood noopt tot dankbaarheid.
D5r-D6r	40, (130-132). Voetwassing is diensten bewijzen.
D6r-D6v	41, (133-134). Zalving met olie is in onbruik geraakt.
D6v-D7r	42, (135-138). Zedenplichten der christenen die overeenkomen met Christus’ eigenschappen. Vraag 138 vraagt als antwoord de tekst van Rom 12 op te zeggen.
D7r-D7v	43, (139-142). Vraag 139 vraagt als antwoord de tekst van I Kor. 13 op te zeggen. De vruchten van de Geest.
D7v-D8v	44, (143-145). Zedenplichten en deugden.

D8v-E1v	45, (146-149). Opsomming van zonden.
E1v-E2v	46, (150-154). Indeling van zedenplichten en deugden.
E2v-E3v	47, (155-159). Matigheid.
E3v-E4v	48, (160-163). Vervolg matigheid. Waken tegen zonden.
E5r-E5v	49, (164-166). Uiterlijk en kleding.
E5v-E6v	50, (167-169). Onmatigheid in kleding, woning en huisraad.
E6v-E7v	51, (170-175). Zachtmoedigheid, lankmoedigheid en lijdzaamheid.
E7v-E8v	52, (176-179). Ootmoedigheid als hoofddeugd.
E8v-F2r	53, (180-182). Opnieuw zachtmoedigheid en lijdzaamheid.
F2r-F2v	54, (183-185). Geen kwaad vergelden.
F2v-F3v	55, (186-187). Oprechtheid.
F3v-F4v	56, (188-190). Verdien het eigen brood.
F4v-F5v	57, (191-195). (On-)kuisheid.
F5v-F6v	58, (196-199). Zedigheid, eerbaarheid en bescheidenheid.
F6v-F7v	59, (200-204). Gierigheid.
F7v-F8v	60, (205-207). Rechtvaardigheid.
F8v-G1r	61, (208-213). Achterklap.
G1v-G2r	62, (214-216). Naastenliefde.
G2r-G3v	63, (217-221). Vergevingsgezindheid.
G3v-G5r	64, (222-228). Waarheid en eedzweren.
G5r-G6r	65, (229-232). Gehoorzaamheid.
G6r-G7r	66, (233-235). Overheid.
G7r-G8r	67, (236-238). Plichten tegenover de naaste.
G8r-H1r	68, (239-243). Geloof.
H1r-H2r	69, (244-246). Liefde.
H2r-H3r	70, (247-249). Hoop.
H3r-H3v	71, (250-252). Eerbiedigheid.
H3v-H4v	72, (253-256). Profetieën.
H4v-H6r	73, (257-260). Voorzegging van lijden, dood en opstanding.
H6r-H7r	74, (261-264). Hemelvaart en Pinksteren.
H7r-H8v	75, (265-268). Het getuigenis van de Schrift is betrouwbaar.
H8v-I2r	76, (269-270). De Geest werkzaam in de apostelen.
I2r-I3r	77, (271-273). Wederkomst van Christus.
I3r-I4r	78, (274-278). Christus' voorzeggingen over de wereld.
I4r-I5v	79, (279-282). Voorzeggingen over Christus' Rijk en leer.
I5v-I6v	80, (283-284). Bestendigheid van Christus' leer.
I6v-I7v	81, (285-286). Komst van valse profeten.
I7v-I8v	82, (287-288). Kenmerken van valse leraren.
I8v-K1v	83, (289-292). Oordeel over de valse leraren.
K1v-K2v	84, (293-294). Voorzeggingen uitgekomen.
K2v-K3v	85, (295-296). Wonderwerken van Christus.

K3v-K4v	86, (297-299). Unicité van Christus' profetische ambt.
K5r-M1v	'Handeling over het Hoog-Priester-Ampt van onse Heere Jezus Christus'.
K5r-K6r	87, (300-306). Naam en positie van de hogepriester.
K6r-K7v	88, (307-310). Christus' hogepriesterschap.
K7v-K8v	89, (311-314). Plichten tegenover Christus als hogepriester.
K8v-L1r	90, (315-316). Lichaam als offerande.
L1r-L2v	91, (317-321). Gebeden als geestelijk offeranden.
L2v-L3v	92, (322-325). Tekst Onze Vader.
L3v-L5r	93, (326-331). Uitleg Onze Vader.
L5r-L6r	94, (332-335). Uitleg Onze Vader (vervolg).
L6r-L7r	95, (336-340). Lof- en dankzegging als vorm van gebed.
L7r-L8r	96, (341-345). Weldadigheid, 342 vraagt als antwoord de tekst van Mattheüs 25 op te zeggen.
L8r-M1v	97, (346-349). Nuttigheden van Christus' hogepriesterambt.
M1v-P3r	'Handeling over het Koninklyk-Ampt van onzen Heere Jezus Christus'.
M1v-M3r	98, (350-354). Koningschap van Christus.
M3r-M4r	99, (355-358). Christus' heerschappij over engelen.
M4r-M5r	100, (359-361). Christus' heerschappij over duivelen.
M5r-M6v	101, (362-365). Christus' regering over mensen.
M6v-M8r	102, (366-370). Gaven van de Heilige Geest.
M8r-N1r	103, (371-375). Heiligmaking.
N1r-N2v	104, (376-379). Benamingen van genadegiften.
N2v-N3v	105, (380-383). Benamingen van genadegiften (vervolg).
N3v-N5r	106, (384-386). Ontvankelijkheid voor genadegiften.
N5r-N6r	107, (387-391). Christus' regering door zijn woord.
N6r-N7v	108, (392-396). Christus verlost uit de macht van de wereld.
N7v-N8v	109, (397-399). 'Vlees' als vijand van Christus' onderdanen.
N8v-O2r	110, (400-403). Hoe Christus verlost uit de macht van de zonde.
O2r-O3v	111, (404-409). Christus' oordeel na de opwekking uit de dood.
O3v-O5r	112, (410-414). Christus' oordeel na de opwekking uit de dood (vervolg).
O5r-O6r	113, (415-417). Het lot der verdoemden.
O6r-O7r	114, (418-422). Het lot der rechtvaardigen.
O7r-O8r	115, (423-425). Het verheerlijkte geestelijk lichaam.
O8r-P1r	116, (426-428). Het eeuwig zalig leven.
P1r-P2r	117, (429-430). Hemelse heerlijkheid als koninklijke bruiloft.
P2r-P3r	118, (431-432). Hemelse heerlijkheid als een Avondmaal.
P3v-P4v	'Na-reden.'
P5r	'Morgen-gebed.'
P5v-P6r	'Avond-gebed.'

- P6v 'Gebed voor het eten.'
- P7r-P7v 'Dank-segging na het eten.'
- P7v Toelichting waarom geen gebed en dankzegging voor bij de oefening zelf gegeven is: vooraf en na afloop zegt de jeugd bij toerbeurt, uit het hoofd, psalmteksten op, welke met ontbloot hoofd worden aangehoord.
- P8r-Q4v 'Getuygenissen ... uyt de *Martelaers-spiegel der werelose Christenen*', (1631).
- Q4v Verontschuldiging voor ingeslopen drukfouten.
5. UBA 403 G 24; UBA 1053 F 23; OK 65-128.
  6. In UBA 403 G 24 is het bovenste deel van E1 weggescheurd.
  7. Schijn/Maatschoen 580; Schagen *2v (in handschrift); Boekennoogen 257; S&K 4451.

B 1.23.2

1. *Anleyding Tot de Kennis Van de Christelyke Godsdienst, By wijze van Vragen, en Antwoorden, tot Onderwijs der Jeugt, t' Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming, en uyt de naam, van zijn Mede-dienaren. De Tweede druk, met een Bladwijzer vermeerderd. T' Amsterdam, By de Wed. P. Arentsz. in de Beurs-sstraat, in de drie Rapen. 1693.*
3. 8°: *⁸A-Q⁸R⁴, p. [16] 248 [16]p.
4. *1r Titelpagina.
- *1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
- *2r-*8v 'Anspraek An den Goedwilligen Leser.'
- A1r-P3r Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.23.1.
- P3v-P4v 'Na-rede.'
- P5r 'Morgen-gebed.'
- P5v-P6r 'Avond-gebed.'
- P6v 'Gebed voor het eten.'
- P7r-P7v 'Dank-segging na het eten.'
- P7v Toelichting waarom geen gebed en dankzegging voor bij de oefening zelf gegeven is.
- P8r-Q4v 'Getuygenissen ... uyt de *Martelaars-spiegel der werelose Christenen*', (1631).
- Q4v Verontschuldiging voor ingeslopen drukfouten.
- Q5-R4v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-813; KB 2204 D 31.
7. Schagen *2v (in handschrift); Boekennoogen 258; S&K 4452.

B 1.23.3

1. *Aanleyding Tot de Kennis Van de Christelyke Godsdienst, By wijze van Vraagen, en Antwoorden, tot Onderwijs der Jeugt, te Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming, en uyt de naam, van zyn Mede-dienaren. De Derde druk. [Ornament] Te Amsteldam, By Kornelis vander Sys, Boekverkoper, in de Beurs-straat, in de drie Raapen. 1724.*
3. 8°: *⁸ A-Q⁸ R⁴, p. [16] 248 [16]p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
*2r-*8v 'Aanspraak Aan den goedwilligen Lezer.'
A1r-P3r Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.23.1.
P3v-P4v 'Na-reden.'
P5r 'Morgen-gebed.'
P5v-P6r 'Avond-gebed.'
P6v 'Gebed voor het Eeten.'
P7r-P7v 'Dank-zegging na het Eeten.'
P7v Toelichting waarom geen gebed en dankzegging voor bij de oefening zelf gegeven is.
P8r-Q4v 'Getuygenissen ... uyt de *Martelaars-spiegel der werelose Christenen*', (1631).
Q5-R4v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-814.
6. Op het tweede blanco schutblad aan de achterzijde staat recto in handschrift 'conraat papen'.
7. Boekenooogen 258; S&K 4453; Buynsters 716.

B 1.23.4

[*Aanleyding Tot de Kennis*, 4^e druk; niet traceerbaar]

7. Bij Schagen *2v, te Amsterdam by K. van der Sijs (in handschrift).

B 1.23.5

1. *Aanleyding Tot de Kennis Van de Christelyke Godsdienst, By wyze van Vraagen, en Antwoorden, tot Onderwys der Jeugt, te Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming, en uyt de naam, van zyn Mede-dienaaren. De Vyfde druk. [Ornament] Te Amsteldam, By Kornelis vander Sys, Boekverkoper, in de Beurs-straat, in de drie Raapen. 1743.*

3. 8°: *⁸ A-Q⁸ R⁴, p. [16] 248 [16]p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
 *2r-*8v 'Aanspraak Aan den goedwilligen Lezer.'
 A1r-P3r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.23.1.
 P3v-P4v 'Na-reden.'
 P5r 'Morgen-gebed.'
 P5v-P6r 'Avond-gebed.'
 P6v 'Gebed voor het Eeten.'
 P7r-P7v 'Dank-zegging na het Eeten.'
 P7v Toelichting waarom geen gebed en dankzegging voor bij de oefening zelf gegeven is.
 P8r-Q4v 'Getuygenissen ... uyt de *Martelaars-spiegel der werelose Christenen*', (1631).
 Q5-R4v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-815.
7. Bij Schagen *2v, (in handschrift); Boekenooogen 258; S&K 4454; Buynsters 717.

B 1. 23.6

1. *Aanleiding Tot de Kennis Van de Christelyke Godsdiens, By wyze van Vraagen, en Antwoorden, tot Onderwys der Jeugt, te Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming, en uyt de naam, van zyn Mede-dienaren. De Sesde druk. [Ornament] Te Amsteldam, By J. ter Beek en K. de Veer, Boekverkopers, bezyden de Beurs, in de Gekroonde Bybel, 1758.*
3. 8°: *⁸ A-Q⁸ R⁴, p. [16] 248 [16]p.
4. *1r Titelpagina
 *1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
 *2r-*8v 'Aanspraak Aan den goedwilligen Lezer.'
 A1r-P3r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.23.1.
 P3v-P4v 'Na-reden.'
 P5r 'Morgen-gebed.'
 P5v-P6r 'Avond-gebed.'
 P6v 'Gebed voor het Eeten.'
 P7r-P7v 'Dankzegging na het Eeten.'
 P7v Toelichting waarom geen gebed en dankzegging voor bij de oefening zelf gegeven is.
 P8r-Q4v 'Getuygenissen ... uyt de *Martelaars-spiegel der werelose Christenen*', (1631).
 Q5-R4v Alfabetisch register op trefwoorden.

5. UBA OK 65–816; PC.

7. Boekenooogen 258; S&K 4455; Buynsters 718.

B 1.24

S. Apostool/S. van Deyl, *Waerheyds-oeffeningh* (Amsterdam, 1677).

B 1.24.1

[*Waerheyds-oeffeningh*, (1677); niet traceerbaar].

7. Schijn/Maatschoen II, 597: ‘gedrukt 1677 te Amsterdam, by Joannes van Veen, in Octavo’; Schagen 6, ongedateerd; Blaupot ten Cate Holland I, 293; S&K 4446 vermeldt: ‘Veritatis exercitatio of Waarheids-Oeffeninge’.

B 1.24.2

1. *Waerheyds-oeffeningh, Tot Bevordering van kennisse en Godtsaligheyt. Dat is, Een korte Onderwijsinge in de Hooft-stucken der Christelijcke Religie; Vraeghs-wijse kortelijck ontworpen en t’samen gestelt, Door de Dienaren der Vereenighde Waterlantsche en Vlaemsche Doops-gesinde Gemeente tot Amsterdam. 2 Tim. 1. v. 13. Houdt het voorbeeldt der gesonde woorden, die ghy van my gehoort hebt, in geloove, en liefde, die in Christo Jesu is. Den tweeden Druk. [Ornament] t’Amsterdam, by Joannes van Veen, Boeck- en Parckement verkooper, over ‘t Oost-Indisch-huys, 1686.*
3. 8°: *4 A-C⁸ D⁴, [8] 56 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*3v ‘Waerde geloofs-genooten.’ Ondertekening: ‘In Amsterdam den 23 Junij 1677. Onderteeckent uyt de Naem der vereenighde Dienaren der Vlaemsche en Waterlantsche Doopsgesinde Gemeente. Samuel Apostool. Samuel van Deil.’
*4r-*4v ‘Register Der Hooft-stucken.’
A1r-D4v Hoofddektst, onderverdeeld in 54 hoofdstukken. Opgesteld in vragen en antwoorden (...).
A1r-A2v 1, (5). ‘Van de kennisse Godts.’
A1v-A2r 2, (5). ‘Van de H. Schriftuur.’
A2r-A2v 3, (4). ‘Van de Hoedanigheyt der H. Schrifture.’
A2v-A3r 4, (6). ‘Van de Godtheydt.’
A3r-A3v 5, (4). ‘Van de Godtheydt des Soons, en des H. Geestes.’
A3v-A4r 6, (7).

B 1.24.3

[*Waerheyds-oeffeningh*, (1708); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij de Wed. P. Arentsz, etc. 1708’.

B 1.24.4

[*Waerheyds-oeffeningh*, (1730); niet traceerbaar].

7. Schijn/Maatschoen II, 598: ‘1730’ [by Marten Schagen]; S&K 4448; Visser (2002), 260.

B 1.24.5

1. *Waarheids-oeffening, Tot Bevorderinge van Kennisse, en Godzaligheid. Dat is, Een korte Onderwyzing in de Hoofd-stucken der Christelycke Religie; Vraags-wyze kortelyk ontworpen en te zaamen gesteld Door De Dienaaren der Vereenigde Waterlandsche, en Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam. 2 Tim. 1. v. 13. Houd het voorbeeld der gezonde woorden, die gy van my gehoord hebt, in geloove, en liefde, die in Christus Jesus is. Den vierde Druk. [Ornament] Te Amsterdam, by Isaak Tirion, Boekverkooper. 1743.*
3. 8°: *4 A-C⁸ D⁴, [8] 56 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v [Blanco].
*2r-*3v ‘Waarde geloofs-genooten’, gelijk aan de 2^e druk.
*4r-*4v ‘Register Der Hoofdstucken.’
A1r-D4v Hoofdstekst, onderverdeeld in 54 hoofdstukken. Opgesteld in vragen en antwoorden.
A1r-A2r ‘Eerste beginselen van den Christelyken Godsdienst.’
1, (8). ‘Van de Kennisse Gods.’ De vragen 4, 5, 6 en 7 met ingesprongen tekst achter vierkante haken ([...]).
A2r-A3v 2, (13). ‘Van de H. Schrifture.’ De vragen 5, 6, 7, 8, 9, 11 en 12 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
A4r 3, (4). ‘Van God.’
A4v-A5r 4, (6). ‘Van de H. Drie-eenheid.’ De vragen 3, 4 en 5 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
A5r-A6v 5, (17). ‘Van de Scheppinge. De vragen 5, 6, 7, 8, 9, 10 en 12 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
A6v-A7v 6, (12). ‘Van de Engelen.’ De vragen 6, 8, 9 en 10 met ingesprongen

- tekst achter vierkante haken.
- A7v-A8v 7, (10). ‘Van den Mensch’ De vragen 8 en 9 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- A8v-B1r 8, (5). ‘Van Gods Onderhoudinge en Regeringe.’ De vragen 3 en 4 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B1r-B2r 9, (8). ‘Van de Val des Mensche. Vraag 7 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B2r-B3r 10, (5). ‘Van de Wederoprechtinge den Mensche.’
- B3r-B4r 11, (13). ‘Van den Persoon des Verlossers.’ De vragen 6, 7, 8, 9 en 10 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B4r-B5r 12, (13). ‘Van de Ampten des Middelaars.’ De vragen 5, 8 en 9 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B5v-B6r 13, (7). ‘Van het werk der Verlossinge zelve.’ De vragen 2, 3 en 4 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B6v-B7r 14, (7). ‘Van de Algemeene Genade.’ De vragen 3, 4 en 6 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B7v-B8r 15, (6). ‘Van de Roeping.’ De vragen 4 en 5 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.
- B8r-B8v 16, (8). ‘Van het Gelove.’ De vragen 3, 4 en 7 met ingesprongen tekst achter vierkante haken.¹⁶
- C1r-D4v Tekst inhoudelijk identiek aan B 1.24.2.
5. UBA: OK 65-1287.
7. Schijn/Maatschoen II, 598; S&K 4449 en 4556; Boekenooogen 258.

B 1.25

G. Abrahamsz, *Kort Begryp* (Amsterdam, 1682)

B 1.25.1

1. *Kort Begryp Van de Anleyding Tot de Kennis Van de Christelyke Godsdienst, By wijze van Vragen, en Antwoorden, tot Onderwijs der Jeugt t'Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming en uyt de naam, van sijn mede-dienaren. t'Amsterdam, By Pieter Arentsz. in de Beurs-stræet, in de drie Rapen. 1682.*
3. 8°: A-C⁸ D⁴, [1-4] 55 [1] p.
4. A1r Titelpagina
A1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
A2r-A2v Woord vooraf aan de lezer.
A3r-D4r Hoofddektst onderverdeeld in 52 lessen met in totaal 173 genummerde vragen en antwoorden (...).

¹⁶ Vanaf C1r wordtde tweede druk weer aangehouden.

A3r-A3v	1, (1-3). 'I. Deel angaende de Kennisse Gods.'
A3v-A4r	2, (4-8). Gods openbaring; Gods woord.
A4r-A4v	3, (9). Tekst van de Tien Geboden.
A4v- A5r	4, (10-13). Boeken van het N. T.; de eigenschappen van God.
A5r-A5v	5, (14-16). Gods eenheid, eeuwigheid en almacht.
A5v-A6r	6, (17-19). Gods grootheid, heerlijkheid, alleenwijsheid.
A6r	7, (20-22). Gods alwetendheid.
A6r-A6v	8, (23-24). Gods zaligheid en voorzienigheid.
A6v	'Tweede deel. Rakende de kennis van onsen Heere Jesus Christus.'
A6v-A7r	9, (25-29). Jezus Christus' wezen en naam.
A7r-A7v	10, (30-31). Tekst van de Apostolische Geloofsbelijdenis.
A7v-A8r	11, (32-33). Eigenschappen en ambten van Christus.
A8r-C3r	'Handeling over Christus Prophetisch Ampt.
A8r	11, (34-37). Wezen van Christus' profetisch ambt. 36 vraagt de tekst van de Bergrede op te zeggen, (Mt. 5-7).
A8v-B1r	12, (38-42). De geboden van Christus; ambten en ceremonieën.
B1r-B1v	13, (43-47). Geloof, bekering, doop.
B1v-B2r	14, (48-52). Avondmaal.
B2r-B2v	15, (53-55). Heiligheid; indeling der deugden.
B2v-B3r	16, (56-58). Deugden en plichten.
B3r-B3v	17, (59-61). Matigheid in voeding, kleding en behuizing.
B3v-B4r	18, (62-64). Straf op onmatigheid.
B4r-B4v	19, (65-68). Ootmoedigheid.
B4v-B5r	20, (69-72). Hovaardij.
B5r-B5v	21, (73-74). Zachtmoedigheid, lijdzaamheid.
B5v-B6r	22, (75-77). Verklaring van voornoemde lessen.
B6r-B6v	23, (78-82). Oprechtheid; kuisheid.
B6v-B7r	24, (83-86). Zedigheid, eerbaarheid, bescheidenheid, gierigheid.
B7r-B7v	25, (87-91). Rechtvaardigheid; achterklap.
B7v-B8r	26, (92-96). Liefde, vrede waarheid.
B8r-B8v	27, (97-101). Eedzweren.
B8v-C1r	28, (102-105). Gehoorzaamheid; overheid.
C1r-C1v	29, (106-107). Gehoorzaamheid van kinderen en bedienden.
C1v-C2r	30, (108-110). Geloof.
C2r-C2v	31, (111-113). Hoop; eerbiedigheid.
C2v-C3r	32, (114-116). Voorzeggingen van Christus.
C3r-C6v	'Handeling Over het Hoog-Priester-Ampt van onse Heer Jesus Christus'.
C3r-C3v	33, (117-119). Christus als hogepriester.
C3v-C4r	34, (120-121). Christus' offerande.
C4r-C4v	35, (122-124). Gebed en dankzegging als geestelijke offeranden.
C4v-C5r	36, (125-126). Tekst van het Onze Vader.

- C5r 37, (127-129). Uitleg van het Onze Vader.
 C5r-C5v 38, (130-132). Uitleg van het Onze Vader (vervolg).
 C5v-C6r 39, (133-135). Uitleg van het Onze Vader (vervolg).
 C6r-C6v 40, (136-138). Onderscheid gebeden en dankzeggingen.
 C6v 'Handeling over het Koninklyk-Ampt van onse Heere Jesus Christus'.
 C6v-C7r 41, (139-141). Wezen van Christus' koninklijk ambt. Christus' heerschappij over de engelen.
 C7r-C7v 42. (142-144). Christus' heerschappij over duivelen en mensen. Regering door zijn woord.
 C7v-C8r 43. (145-146). Heilige Geest.
 C8r-C8v 44, (147-151). Gaven des Geestes: heerlijkmaking en heiligmaking.
 C8v-D1r 45, (152-154). Geestelijke genadegiften; Christus' wetten.
 D1 46, (155-157). Christus' verlossingswerk.
 D1r-D1v 47, (158-160). De verlokkingen van de wereld.
 D1v-D2r 48, (161-163). Christus' verlossing uit zonde en dood.
 D2r-D2v 49, (164-165). Christus' oordeel na de opwekking uit de dood.
 D2v-D3r 50, (166-168). Het lot van verdoemden en rechtvaardigen.
 D3r 51, (169-170). Het verheerlijkte geestelijk lichaam.
 D3v-D4r 52, (171-173). Het eeuwig leven.
 D4v Blanco.
5. UBA OK 65-134.
7. Boekenooen 258; S&K 4456. Schagen (1745), t.o. p. 1. geeft in handschrift: "t Amsterdam bij J. Rieuwerts 1682'. Vermoedelijk betreft het hier een impressumvariant van B 1.25.1. Zie ook Schijn/Maatschoen 580.

B 1.25.2

[*Kort Begryp*, (1683); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: "t Amsterdam bij P. Arendsz 1683'.

B 1.25.3

[*Kort Begryp*, (1686); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: "t Amsterdam bij P. Arendsz 1686'.

B 1.25.4

[*Kort Begryp*, (1688); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij P. Arendsz 1688’.

B 1.25.5

[*Kort Begryp*, (1695); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij de Wed. P. Arendsz 1695’.

B 1.25.6

1. *Kort Begryp Van de Anleyding Tot de Kennis van de Christelyke Godsdiens, By wijze van Vragen, en Antwoorden, tot Onderwijs der Jeugt t’Samen-gesteld, Door Galenus Abrahamsz. Met toestemming en uyt de naem, van zijn mede-dienaren. Den sesden Druk. t’ Amsterdam, By Jan Rieuwertsz. Stads-Drukker, in de Beurs-sstraat, in ‘t Martelaars-boek. [1701].*¹⁷
3. 8°: A-D⁸, [1-4] 64 p.
4. A1r Titelpagina
A1v Tekst uit Romeinen 10, 9.
A2r-A2v Woord vooraf aan de lezer.
A3r-D4r Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.25.1.
D4r-D4v Morgengebed.
D4v-D5r Avondgebed
D5r-D5v Gebed voor het eten.
D5v-D6r Dankzegging na het eten.
D6v-D8v ‘Getuygenissen ... uyt de *Martelaars-spiegel der werelose Christenen*’, (1631).
5. UBA OK 65-829.
7. Schagen t.o. p. 1; Boekennoogen 258; S&K 4457.

B 1.25.7

[*Kort Begryp*, (1708); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij de Wed. P. Arendsz, etc. 1708’.

---

17 Het jaartal 1701 wordt genoemd bij De Hoop Scheffer (1888), 290; eveneens wordt dit jaartal vermeld in de reeks van uitgaven, die in handschrift bij Schagen te vinden zijn; Schagen (1745), t.o. p. 1.

B 1.25.8

[*Kort Begryp*, (1719); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij K. van der Sijs 1719”.

B 1.25.9

[*Kort Begryp*, (1729); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij K. van der Sijs 1729”.

B 1.25.10

[*Kort Begryp*, (1736); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij K. van der Sijs 1736”.

B 1.25.11

[*Kort Begryp*, (1743); niet traceerbaar].

7. Schagen (1745), t.o. p. 1. in handschrift: “t Amsterdam bij K. van der Sijs 1743”.

B 1.26

G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (Amsterdam, 1684).

B 1.26.1

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaemste stukken der Christelyke Leere. t'Samengesteld door Galenus Abrahamsz. En Mede-Leeraren. t'Amsterdam, By Pieter Arentsz. Boekverkooper, in de Beursstraet, in de drie Raapen, 1684.*
3. 8°: π^2 A-P⁸ Q⁶, [4] 1-240 [12] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Tekst van II Tim. 3, 16.17.
*2r-2v Bericht aan de lezer.
A1r-P8r Hoofdstekst in 9 ongenummerde hoofdstukken, onderverdeeld in 133 genummerde vragen en antwoorden.
A1r-A8v 1-14. ‘Van de Eyenschappen Gods’.

- B1r-C6v 15-41. 'Van de Soon Gods'.
 C6v-D2v 42-47. 'Van de Heylige Geest'.
 D2v-E4v 48-57. 'Van de Christlyke deugden, en de Sonden tegen de selve strydende'.
 E4v-G5r 58-65. 'Van de Zedepligten, die opsicht hebben op de Heere onse God'.
 G5r-K5r 66-91. 'Van de Sede-pligten, die haer opsigt hebben op de Naesten'.
 K5r-O8r 92-125. 'Van de Zede-pligten, die opsigt hebben op den Mensch in 't besonder'.
 O8v-P5r 126-131. 'Van de Uytterlyke Plegtigheden den Christenen aanbevolen'.
 P5r-P8r 132-133. 'Van het Tydelyke Leven, ende de Dood'.
 P8v Blanco.
 Q1r-Q6v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 73-53; OK 65-133.
  7. Boekennoogen 258; S&K 4501.

B 1.26.2

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaemste stukken der Christelyke Leere. t'Samen gestelt door Galenus Abrahamsz. en Mede-Leeraren. t'Amsterdam, By Pieter Arentsz. Boekverkooper, in de Beursstraet, in de drie Raapen, 1685.*
3. 8°: *² A-P⁸ Q⁶, [4] 1-240 [12] p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Tekst van II Tim. 3, 16.17.
 *2r-*2v Bericht aan de lezer.
 A1r-P8r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1.
 P8v Blanco.
 Q1r-Q6v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-820; OK 65-821.
7. Boekennoogen 258; S&K 4502.

B 1.26.3

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaemste stukken der Christelyke Leere. t'Samengesteld door Galenus Abrahamsz. En Mede-Leeraren. t'Amsterdam, By de Weduwe van Pieter Arentsz. in de Beursstraet, in de drie Raapen, 1696.*
3. 8°: *² A-P⁸ Q⁶, [4] 1-240 [12] p.
4. *1r Titelpagina.

- *1v   Tekst van II Tim. 3, 16.17.
- *2r-*2v   Bericht aan de lezer.
- A1r-P8r   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1
- P8v   Blanco.
- Q1r-Q6v   Alfabetisch register op trefwoorden.
- 5.   UBA OK 65-822; UBA 2341 E 27.
- 7.   Schagen 2 (doorgestreept in het doorschoten exemplaar); Boekennoogen 258; S&K 4503.

B 1.26.4

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaamste stukken der Christelyke Leere. Te saamen gesteld door Galenus Abrahamsz. en Mede-Leeraren. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis vander Sys, Boekverkooper, in de Beursstraat, in de drie Raapen, 1717.*
3.   8°: A-P⁸, [4] 5-229 [11] p.
4.   A1r   Titelpagina.
- A1v   Tekst van II Tim. 3, 16.17.
- A2r-A2v   Bericht aan de lezer.
- A3r-O8v   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1.
- P1r-P3r   ‘De Psalmen die voor Gebeden en Dankzeggingen gemeenlyk gebruykt worden’.
- P3v-P8v   Alfabetisch register op trefwoorden.
5.   UBA OK 65-823.
6.   In handschrift op de blanco pagina tegenover de titelpagina: ‘Hier zij bijgevoegd A. Verwers inleiding tot de Christelyke Godgeleerdheid. H. Schijns Ontwerp tot Vereeniging der Doopsgezinden.’ De tekst is met een diagonaal kruis doorgehaald.
7.   Schagen 2 (doorgestreept in het doorschoten exemplaar); Boekennoogen 258; S&K 4504.

B 1.26.5

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaamste stukken der Christelyke Leere. Te saamen gesteld door Galenus Abrahamsz. En Mede-Leeraren. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis vander Sys, Boekverkooper, in de Beursstraat, in de drie Raapen, 1732.*
3.   8°: A-P⁸, [4] 5-229 [11] p.
4.   A1r   Titelpagina.
- A1v   Tekst van II Tim. 3, 16.17.

- A2r-A2v Bericht aan de lezer.
- A3r-O8v Hoofstekst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1.
- P1r-P3r 'De Psalmen die voor Gebeden en Dankzeggingen gemeenlyk gebruykt worden'.
- P3v-P8v Alfabetisch register op trefwoorden.
- 5. UBA OK 65-824; UBA 418 G 23.
- 7. Boekennoogen 258; S&K 4505.

B 1.26.6

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaamste stukken der Christelyke Leere. Te saamen gesteld door Galenus Abrahamsz. En Mede-Leeraren. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis vander Sys, Boekverkooper, in de Beursstraet, in de drie Raapen, 1740.*
3. 8°: A-P⁸, [4] 5-229 [11] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Tekst van II Tim. 3, 16.17.
A2r-A2v Bericht aan de lezer.
A3r-O8v Hoofstekst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1.
P1r-P3r 'De Psalmen die voor Gebeden en Dankzeggingen gemeenlyk gebruykt worden'.
- P3v-P8v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-825.
7. Boekennoogen 258; S&K 4506.

B 1.26.7

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaamste stukken der Christelyke Leere. Te saamen gesteld door Galenus Abrahamsz. En Mede-Leeraren. Nieuwe Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Isaak Tirion, 1756.*
3. 8°: A-P⁸, [4] 5-229 [11] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Tekst van II Tim. 3, 16.17.
A2r-A2v Bericht aan de lezer.
A3r-O8v Hoofstekst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1.
P1r-P3r 'De Psalmen die voor Gebeden en Dankzeggingen gemeenlyk gebruykt worden'.
- P3v-P8v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-826; UBA 2497 C 19.
7. Boekennoogen 258; S&K 4507.

B 1.26.8

1. *Beknopt Vertoog Van Gelykluydende getuygenissen Der H. Schrift, Over De voornaamste stukken der Christelyke Leere. Te saamengesteld door Galenus Abrahamsz. En Mede-Leeraren. Nieuwe Druk. Te Amsterdam, By D'Erven P. Meijer en G. Warnars, 1793.*
3. 8°: A-P⁸, [4] 5-229 [11] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Tekst van II Tim. 3, 16.17.
A2r-A2v Bericht aan de lezer.
A3r-O8v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.26.1.
P1r-P3r 'De Psalmen die voor Gebeden en Dankzeggingen gemeenlyk gebruykt worden'.
P3v-P8v Alfabetisch register op trefwoorden.
5. UBA OK 65-827.
7. Boekenooogen 258; S&K 4508.

B 1.27

B. van Weenigem, *Catechisatie* (Rotterdam, 1684).

1. *Catechisatie ofte Vragen en Antwoorden over het eerste Boek des Nieuwen Testaments, genaemt het Heyligh Euangelium van Mattheus. Door Sebastianus van Weenigem. [Ornament] Tot Rotterdam By Fransois van Hoogstraeten, Boekverkooper aen de Kaesmarkt, 1684.*
3. 8°: *⁶A-I⁸K², [12] [1]-148 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v II Tim. 1.13.
*2r-*6r 'Voorreden tot den Christelijcken Leser'.
*6v Blanco.
A1r-K2v Hoofddektst, 551 vragen.
A1r-C2r 186 vragen niet in hoofdstukken ondergebracht.
C2r-Kr2v De vragen 187-551 zijn in de hoofdstukken 15 tot 28, het evangelie naar Mattheüs volgend, ondergebracht.
5. UBA OK 65-1284.
7. Boekenooogen 258; S&K 4523.

B 1.28

A. van Eeghem, *Catechismus* (Middelburg, 1687).

B 1.28.1

1. *Catechismus ofte Onderwyzinge in de Kristelijke Godsdienst. Uit de H. Schrifte t'zaamgesteld door Adriaan van Eeghem, Bedienaar des H. Euangeliums in de Doopsgezinde of Menniste Gemeente tot Middelburg in Zeeland. Spr. 22 Vers 6. Leer den jongen de eerste beginselen na den eysch van zijn weg, als hy oud zal geworden zijn, en zal hy daar van niet afwijken. [Ornament] Tot Middelburg, By Michiel van Hoekke Boekverkooper op den Burgt, in Erasmus. 1687.*
2. S6v 'Tot Vlissingen, Gedrukt by Jan Geleinsz'.
3. 8°: A⁴ A-R⁸ S⁶, [8] 1-280 [2] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A1r-A4v 'Voor-reden Aan den Kristelijken Lezer.' Ondertekend door de auteur, 22 febr. 1687.
A1r-S3v Hoofdstekst, in 56 delen. Opgesteld in 871 vragen (...).
A1r 1, (1-4). 'Zijnde een Inleidinge.'
A1v 2, (5-7). 'Van de Wet der nature.'
A1v-A2v 3, (8-18). 'Van de H. Schrifte.'
A3r-A6r 4, (19-56). 'Van God en zijn eygenschappen.' Antwoord 19 geeft de tekst van het *Apostolicum*.
A6r-A7v 5, (57-74). 'Van de eenheid, en dryheid Gods.'
A7v-A8v 6, (75-82). 'Van de Scheppinge'
A8v- B1r 7, (83-87). 'Van de Regeringe Gods.'
B1r-B3v 8, (88-108). Van Gods Regeringen door 't voorweten, praedestinatie, enz.'
B3v-B4v 9, (109-114). 'Van den Afval.'
B4v-B6r 10, (115-125). 'Van de vrye Wille.'
B6r-B8v 11, (126-147). 'Van den Val Adams.'
B8v-C1v 12, (149[!]-153). 'Van de middelen der verlossinge tot de Wet.'
C1v-C2v 13, (154-163). 'Van de Wet Mosis.'
C3r-C8v 14, (164-200). 'Van de thien Geboden.' Antwoord 164 geeft de tekst van de Decaloog.
C8v-D3v 15, (201-220). 'Van de Ceremonien des Wets.'
D3v-D4r 16, (221-225). 'Van 't Politijke deel des Wets, of de Staats bestieringe der Joden.'
D4r-D5r 17, (226-234). 'Van den dienst der Profeten.'
D5v-D6v 18, (235-245). 'Van de volkomen verlossinge, en 't verbond der genade in 't algemeen.'
D7r-E1r 19, (246-258). 'Van Kristus Menschwerdinge.'
E1r-E2v 20, (259-266). 'Hoe Gods Zoone hem vernederd heeft.'
E2v-E4r 21, (267-277). 'Hoe Gods Zoone verhoogt is.'

E4r-E4v	22, (278-281). 'Van Kristus Profetis Ampt in 't gemeen.'
E4v-E5v	23, (282-289). 'Van Kristus Leerampt.'
E5v-E7v	24, (290-304). 'Hoe Kristus Leere bekragtigt is.'
E7v-E8v	25, (305-311). 'Hoe Kristus Priester gewijd is.'
E8v-F1v	26, (312-320). 'Van Kristus Priesterlijke bedieninge.'
F2r-F4r	27, (321-333). 'Gemeene vrugten Van Kristus Priesterampt.'
F4r-F5r	28, (334-341). 'Van de byzonder vrugten van Kristus Priesterampt: en voor eerst van de verlossinge van de Wet Mosis.'
F5v-F7r	29, (342-355). 'Van de Heyligmakinge in 't gemeen.'
F7v-G2r	30, (356-374). 'Van 't Geloove.'
G2r-G4r	31, (375-388). 'Van de Bekeeringe.'
G4r-G6r	32, (389-400). 'Van de Wedergeboorte.'
G6r-H1r	33, (401-418). 'Van de Kristelijke Godsdienst.'
H1r-H4r	34, (419-435). 'Van 't Gebed.' Antwoord 428 geeft alleen de tekst-verwijzing, niet de volledige tekst van het Onze Vader.
H4r-H6v	35, (436-446). 'Van de Conscientie.'
H6v-I4v	36, (447-476). 'Van de Regtveerdigmakinge.'
I4v-I6v	37, (477-490). 'Van Kristus Koniglijk Ampt.'
I6v-K1r	38, (491-551). 'Van 't Ampt der Overheid.'
K1r-K2v	39, (552-561). 'Van den Oorlog.'
K2v-[K3r]	40, (562-566). 'Van de Wrake.'
[K3r]-K6v	41, (567-579). 'Van den Eed.'
K6v-K7v	42, (580-590). 'Van 't Houwelijk.'
K7v-L4r	43, (591-616). 'Van de Kerke.'
L4r-L7v	44, (617-638). 'Van de Kerk Ampten.'
L7v-M1v	45, (639-649). 'Van de Sacramenten.'
M1v-M8r	46, (650-677). 'Van den Doop.'
M8r-N5v	47, (678-701). 'Wie den Doop toe komt.'
N5v-O5v	48, (702-734). 'Van 't Avondmaal.'
O6r-O8r	49, (735-742). 'Van de Kerkelijke Regeringe.'
O8r-P6r	50, (743-772). 'Van de Kerkelijke Tugt.'
P6v-P8v	51, (773-783). 'Van de Dood.'
P8v-Q6r	52, (784-809). 'Van de opstandinge der Dooden.'
Q6r-R2v	53, (810-832). 'Van 't Oordeel.'
R2v-R5r	54, (833-845). 'Van 't eeuwig leven.'
R5r-S1r	55, (846-863). 'Van de eeuwige Dood.'
S1v-S3v	56, (864-871). 'Van den ondergang der Wereld.'
S4r	'Een Gebed voor de Godsdienstige Oeffeninge.'
S4r-S4v	'Een Gebed voor 's Eten.'
S4v	'Een Gebed naar het Eeten.'
S5r	'Een Morgen Gebed.'
S5v	'Een Avond Gebed.'

S6r-S6v Register op de 56 delen.

5. UBA OK 65-748 (1); ThUKB 101 G 14 (conv.).
6. Op K3r staat abusievelijk 'K4'.
7. Schagen 33; Van Eeghen (1886), 102; Boekennoogen 258; S&K 4563.

B 1.28.2

1. *Onderwyzing in de Christelijke Godsdienst. Uit de H. Schriftuur t'zaamengesteld door Adriaan van Eeghem: (In zijn leeven) Bedienaar van 't H. Euangeli in de Gemeente der Doopsgezinde te Middelburg in Zeeland. Tweede druk: Verrijkt met de Aantekeningen van Gerardus de Wind: M.D. En Leeraar der zelve Gemeente. Spr. 22 Vers 6. Leert den jongen de eerste beginselen na den eis van zijnen weg, als hy oud zal geworden zijn, en zal hy daar van niet afwijken. [Ornament] Te Middelburg, By Jan van Hoekke, Boekverkooper op den Burgt, in Erasmus. 1715.*
3. 8°: *⁸A-Hh⁸ Ii⁴, [16] 1-498 [6] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*4v 'Adriaan van Eeghems Voorreden Aan den Christelijken Leezer.' (Hierin kleine redactionele veranderingen).
*5r-*8v 'Den onzydigen Leezer.' Woord vooraf van Gerardus de Wind.
A1r-2I1v Hoofdttekst, in 56 delen. Opgesteld in 820 vragen.
2I2r-2I2v Register op de 56 delen.
2I3r-2I4v 'Bladwyzer van de opgehelderde Schriftuurplaatzen.'
5. UBA 65-749 en 2497 C 17; ZBM kluis 1028 F 16, 1058 E 21, 1061 B 11, 1061 B 6; KB 2106 A 162.
7. Schagen 34; Van Eeghen (1886), 106; Boekennoogen 258; S&K 4564.

B 1.29

A. van Eeghem, *Korte Catechismus* (Middelburg, 1689).

1. *Korte Catechismus ofte Onderwyzinge in de Christelijke Godsdienst. Uit de H. schrifture t'zaamgesteld door Adriaan van Eeghem, bedienaar des H. Euangeliums in de Doopsgesinde of Menniste Gemeente tot Middelburg in Zeeland. Spr. 22. Vers 6. Leer den jongen de eerste beginzelen na den eysch van zijn weg, als hy oud zal geworden zijn, en zal hy daar van niet afwijken. [Ornament] Tot Middelburg, By Michiel van Hoekke, Boekverkooper op den Burgt, in Erasmus. 1689.*
3. 8°: *²A-C⁸ D², [4] 1-52 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.

*2r-*2v 'Voorreden'.

A1r-D2v Hoofdttekst. Zonder verdere indeling.

5. OK 65-748 (2); OK 65-1385.

6. OK 65-1385 is een doorschoten exemplaar met in handschrift uitgeschreven Schrifteksten, (in de hoofdttekst zijn alleen de tekstverwijzingen gegeven).

7. Schagen 33; Boekennoogen 258; S&K 4582.

B 1.30

B 1.30.a

F. Floris, *Leer-Regel des Bibels* (Haarlem, 1690).

1. *Leer-Regel des Bibels, Ingestelt tot Onderwijs der Jonge Jeugt, Af-gedeelt [sic] in Trappen, Door Foecke Florisz. Waar mede zal den Jongeling zijn padt Suyver houden? Als hy [dat] houdt na u woord. Psalm Cxix. v. ix. [Ornament] Tot Haerlem, Gedrukt by Jan Gerritsz. Geldorp, Boek-drucker in de groote Hout-straat, 1690.*

3. 8°: A-K⁸, [6] 7-110, 1-50 p.

4. A1r Titelpagina.

A1v Stichtelijk rijm tot de jeugd in vier regels.

A2r-A4v 'Een woord tot onderwijs, Aen den Leeser'.

A4r-G7v Hoofdttekst. 'Leer-regel des bibels, In-gesteld Tot Onderwijs der Jonge Jeugd: Af-gedeelt in Trappen'.

De XXV trappen zijn onderverdeeld in 39 lessen, de 39 lessen zijn onderverdeeld in 198 vragen (...), (110 p.).

A4r-A4v Trap I. 'Handelende van de Canonijke Boecken'.

A4r 1, (1-4).

A4r-A4v 2, (5-10).

A5r-A6r Trap II. 'Handelende in maniere van Tusschen reden van de Apocryphe Boecken'.

A5r-A6r 3, (11-18).

A6r-A8r Trap III. 'Particulierder overweging over de Canonijke Boecken'.

A6r-A7r [4/5], (19-26).¹⁸

A7r-A8r 6, (27-32).

A8r-B1v Trap IV. 'Handelende van d'eerste Boecken des Bibels, en des zelfs namen'.

A8r-B1r 7, (33-38).

B1r-B1v 8, (39-41).

18 Beschadiging op de plaats van het lesnummer; dit moet nummer 4, dan wel 5 zijn, aangezien de volgende les nummer 6 heeft.

B1v-B3v	Trap V. ‘Handelende van ‘t Boeck Josua, der Richteren en Ruth’.
B1v-B2r	9, (42-48).
B2r-B3v	10, (49-58).
B3v-B4v	Trap VI. ‘Waar in aangewezen wordt, wat Boecken in order op malkanderen volgen, tot aan de Boecken der propheten; nevens aanwijzing van des zelfs Kapittelen’.
B3v-B4r	11, (59-60).
B4r-B4v	12, (61-64).
B4v-B6v	Trap VII. ‘Handelende van de Personen, naar wien de voor-op-gemelte Boecken genaamd zijn: en van de Boecken zelfs’.
B4v-B5v	13, (65-69).
B5v-B6v	14, (70-74).
B6v-B7v	Trap VIII. ‘Zijnde een nader vervolg der Perzonen en Boecken des Bibels, voor de Propheten’.
B6v-B7r	15, (75-77).
B7r-B7v	16, (78-80).
B8r-C2r	Trap IX. ‘Zijnde een nette aanwijzing, waar om men zegt Psalmen Davids’.
B8r-C1r	17, (81-85).
C1r-C2r	18, (86-88).
C2r-C3r	Trap X. ‘Handelende van Salomons Spreuke-boeck, den in-houdt van dien: en van Salomon zelfs’.
C2r-C2v	19, (89-91).
C2v-C3r	20, (92-93).
C3r-C4r	Trap XI. ‘Handelende nu verder van Solomons Predik-boeck, en Hoge-liedt’.
C3r-C3v	21, (94-96).
C3v-C4r	22, (97-98).
C4r-C4v	Trap XII. ‘Handelende van de Propheten ende des selfs Boecken’.
C4r-C4v	23, (99-105).
C4v-C6r	Trap XII. ‘Sijnde een Nader vervolg van ‘t voor-gaende’.
C4v-C5r	24, (106-109).
C5v-C6r	25, (111-113).
C6r-C7r	Trap XIV. ‘Zijnde een nader onderzoek van de Boecken der Propheten’.
C6r-C7r	26, (114-116).
C7r-C7v	Trap XV. ‘Handelende van de Boecken des Nieuwen Testaments’.
C7r-C7v	27, (117-122).
C7v-C8r	Trap XVI. ‘Zijnde een nader overweging van het voorgaende’.
C7v-C8r	28, (123-130).
C8v-D1r	Trap XVII. ‘Nader overweeging van ‘t Boeck der Handelingen’.
C8v-D1r	29, (132-136).

D1r-D1v	Trap XVIII. 'Handelende van de Brief Pauli aan die van Romen'.
D1r-D1v	30, (137-143).
D1v-D2v	Trap XIX. 'Zijnde een Nader vervolgh van den Romeinschen Brief'.
D1v-D2v	31, (144-147).
D2v-D3v	Trap XX. 'Waar in overwogen wort den 1. Zend-brief aan den Korinthen'.
D2v-D3v	32, (148-154).
D3v-D4v	Trap XXI. 'Betreffende den 2 Zendbrief van Paulus aan de Korinthen, en zijn Perzoon'.
D3v-D4v	33, (155-161).
D4v-D5v	Trap XXII. 'Handelende van de Brieven Pauli aan den galaten en Ephesen'.
D4v-D5v	34, (162-169).
D5v-D6v	Trap XXIII. 'Rakende den Zend-brief van Paulus, aan den Philippensen'.
D5v-D6v	35, (170-177).
D6v-D7v	Trap XXIV. 'Handelende van d'overige Brieven, door Paulus: en van zijn Brieven in 't generaal'.
D6v-D7r	36, (178-184).
D7r-D7v	37, (185-188).
D7v	38, (189-193).
D7v-D8v	Trap XXV. 'Aanwijsende het recht gebruik van Leezen'.
D7v-D8v	39, (194-198).
E1r-G6v	'Aanhangzel, Behelzende in zig zekere Vragen, ten opzicht van den Kers-dag, 't Nieuwe-Jaar, de Drie Koningen-dag, Den Vasten, Palm-Sondag, Goe-Vrydag, Paasch, Hemel-vaard, en Pinxter. Alles dienende tot onderrichting der Jeugd, en die hoe wel bejaard, egter kinderen in 't verstant zijn. Zijnde mede af-gedeelt in Trappen, en Lesse, gelijk het voorgaande'. De lessen bestaan uit genummerde vragen en antwoorden.
E1r-E3r	Trap I. 'Waar in aangewezen wordt, waar om wy zeggen, het is Kers-dag.
E1r-E2r	1, 1-6.
E2r-E2v	2, 7-12.
E2v-E3r	3, 13-16.
E3r-E4r	Trap II. 'Handelende van het Nieuw-jaar, met des zelfs na-druckelijke bediening, uit den H. Schriften bevestigt'.
E3r-E4r	4, 17-20.
E4r	5, 21-22.
E4r-E5r	Trap III. 'Zijde een nader aan-merking van d'outerlijke Besnijdenisse'.
E4r-E5r	6, 23-25.

E5r-E6r	Trap IV. ‘Waar in gehandelt werdt van de Geestelijcke Besnijdenisse’.
E5r-E5v	7, 26-29.
E6r-E7r	Trap V. ‘Handelende van eenige particuliere zaaken: raakende die Besnijdenisse, welck zonder handen geschiet’.
E6r-E7r	8, 30-32.
E7v-F2r	Trap VI. ‘Waar in by occasie van het Wen-woordt, Drie-koningen-dag, de jeugd geleerd word, wat dit te zeggen zy’.
E7v-E8r	9, 33-35.
E8r-E8v	10, 36-39.
E8v-F2r	11, 40-43.
F2r-F5r	Trap VI. ¹⁹ ‘Handelende van de Jaarlijkse Vasten, en van ‘t Vasten der Christenen’.
F2r-F3r	12, 44-52.
F3r-F4r	13, 53-57.
F4r-F5r	14, 58-61.
F5v-F6r	Trap VII. ‘Zijnde een aanwijssing, waarom men zegt Palm-zondag’.
F5v-F6r	15, 62-67.
F6r-F8r	Trap VIII. ‘Bediedende wat Goede-Vrydag te zeggen zy’.
F6r-F7r	16, 68-73.
F7r-F8r	17, 74-76.
F8r-G2v	Trap IX. ‘In welke gehandelt wert van den Paasch-dag en des zelfs bediedenis’.
F8r-G1r	18, 77-86.
G1r-G2v	19, 87-93.
G2v-G5r	Trap X. ‘Handelende over de Glorieuze en Triumphante Hemelvaart des Heeren’.
G2v-G3v	20, 94-98.
G3v-G5r	21, 99-107.
G5v-G7v	Trap XI. ‘In welke geleert wordt, de bediedenis van ‘t Pinxter-Feest’.
G5v-G6v	22, 108-114.
G6v-G7v	23, 115-120.
G8r-K8v	‘Eenige Voorbeelden, onzer Loffelyke Vaderen, Die met verlies van Goet en Bloet, der waarheyt getuygenisse gaven; Zijn hier by occasie van nutte Lering, mede aan-getekent’, (50 p.).
G8v	Voorbeeld 1. Joost Joosten, achttien jaar oud, † 1560.
G8v-H1v	Voorbeeld 2. Een ‘Jonge Dochter, veertien jaar oud; met een lied door haar geschreven.
H1v-H2r	Voorbeeld 3. Hansken van Stoelinghen, † 1528.

---

19 Trap VI komt tweemaal voor.

- H2r-H2v Voorbeeld 4. Abraham Picolet.
H2v Voorbeeld 5. Anneken van den Hove.
H3r-H4r Voorbeeld 6-9. Govert, Gillis, Mariken en Anneken, † 1550.
H4r-H5r Voorbeeld 10. Algerius, jong student, † 1557.
H5v-H6r 'Na-reden, omtrent eenige Gebeden en Danckzeggingen'.
H6r-I8r Gebeden en dankzeggingen uit te spreken vóór en na de oefening; morgen-, avond- en tafelgebeden en dankzeggingen.
I8v- K8v 'Na-reden, Eeniger Schriftuur-plaatzen'; teksten uit de Schrift, waarin de hoofdzonden en de voornaamste deugden genoemd worden.

5. UBA OK 65-766 (1); SBH OK 2 Flo. 1.

7. Schagen 36 (in handschrift); Boekennoogen 259; S&K 4596; Romijn, 50.

B 1.30.b

F. Floris, *Een Hemelsch A.B.C.* (Haarlem, 1690).

1. *Een Hemelsch A.B.C. voor de Jonge Jeught, Tot een Toe-giftje: Onderscheyden, in Tien Deelen. Door Foecke Florisz. Gy Jongelingen, koopt Wijsheyt, ende Tucht, ende Verstandt, Proverb. xxiii: vers. 23, Want een yegelijck die der Melck deelachtig is, die is onervaren in het Woordt de Gerechtigheyt: Want hy is een Kindt. Hebr. v. vers. 13. [Ornament] Tot Haarlem; Gedruckt by Jan Gerritsz. Geldorp, Boeckdrucker in de groote Hout-straat, 1690'.*
3. 8°: L⁸M², 16 [4] p.
4. L1r Titelpagina:
L1v 'Onder richting Aan den Leezer'. Ondertekend met: 'Foecke Florisz. Gegeven tot Saenredam, op heden den 30. Mey, 1690'.
L2r-L8v Hoofddektst, in 10 delen, in 60 vragen onderverdeeld, (16) p.
L2r-L2v 1, 1-6. 'Van Godt en eenige sijner eyenschappen'.
L2v 2, 7-13. 'Van den mensch Adam en Eva, en hnn [*sic*] twee Zoonen'.
L2v-L3r 3, 14-19. 'Van de Broedermoordt'.
L3r-L4r 4, 20-24. 'Zijnde een korte, en beknopte aanwijssing, van 't middel der Zaligheyt'.
L4r-L4v 5, 25-30. 'van 't Zaligmakende geloof: zijnde een nader beschrijving van 't middel der Zaligheyt'.
L5r-L6r 6, 32-41. 'Van den Doop, en 't H. Avondmaal'.
L6r-L6v 7, 42-48. 'Nader bediedenis des Doops'.
L6v-L7r 8, 49-51. 'van de Heykigheyt des Levens des zelfs mogelijkheid, en wat men daar door by Godt verdient, of niet'.
L7r-L7v 9, 52-56. 'van 't Eeuwige leven; en wie daar aan deel zal hebben of niet'.

- L7v-L8v 10, 57-60. 'Van 't laatste oordeel; en d' ongelijke uytkomste daar in'.
M1r Register van de canonieke boeken van het Oude Testament.
M1v Register van de canonieke boeken van het Nieuwe Testament.
M2r Register van de apocriefe boeken.
M2v Verbetering van drukfouten.
5. UBA OK 65-766 (2); SBH OK 2 Flo. L; Romijn (1971), 50.
7. Boekennoogen 259; S&K 4595.

B 1.31

E. A. van Dooregeest, H. Schyn en P. Beets *Kort Onderwys* (Amsterdam, 1697).

B 1.31.1

1. *Kort Onderwys des Christelijken Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belijdenissen der Doopsgezinden: en uitgegeven Volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacobus van Nieuweveen, Boekverkooper, in de Nieuwestraat. 1697.*
3. 8°: *⁸ (-*8) A-N⁸ [O]¹, [14] 1-209 [1] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v De tekst van Spreuken 22, 6.
*2r-*7r 'Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen'.
*7v 'Bladwyser der Hoofdstukken'.
A1r-[O]1r Hoofdttekst in 28 hoofdstukken, in genummerde vragen en antwoorden (...) opgesteld.
A1r-A2v 1, (14). 'Van de kennisse Gods'.
A2v-A7r 2, (30). 'Van de H. Schriftuur'.
A7v-B1r 3, (16). 'Van God'.
B1r-B4r 4, (23). 'Van de H. Drie-eenheid'.
B4r-B7r 5, (22). 'Van de Scheppinge'.
B7v-C2v 6, (19). 'Van de scheppinge des mensche, en des zelfs staat voor den Val'.
C2v-C5r 7, (17). 'Van den Val des menschen'.
C5v-C6r 8, (4). 'Van de wederopregtinge des mensche'.
C6v-D2r 9, (23). 'Van de perzoon des Middelaars'.
D2r-D7r 10, (26). 'Van 't werk der verlossinge door den Zoon'.
D7r-E1r 11, (11). 'Van de algemeene genade'.
E1v-E4v 12, (19). 'Van Christus Ampten. En I. Van het Prophetische'.
E4v-E8v 13, (26). 'Van 't Priester-ampt van Christus'.
E8v-F3v 14, (21). 'Van Christus Koninklijk-ampt'.

F3v-G1r	15, (42). 'Van het Geloove'.
G1v-G8r	16, (36), 'Van de Regtveerdigmakinge'.
G8r-H3v	17, (21). 'Van de Kerk of Gemeente'.
H3v-H6v	18, (21). 'Van de Dienaren der kerke'.
H7r-I4v	19, (34). 'Van de Sacramenten, en in 't byzonder van den Doop'.
I5r-I8v	20, (24). 'Van het H. Avondmaal'.
I8v-K7v	21, (31), 'Van 't Ampt der Overheid'.
K7v-L5r	22, (23), 'Van den Oorlog'.
L5r-M1r	23, (20), 'Van den Eed'.
M1r-M4v	24, (23), 'Van de Kerke-Tugt'.
M4v-M7r	25, (14), 'Van de Opstandinge der Dooden'.
M7v-N5r	26, (44), 'Van 't laatste Oordeel'.
N5r-N7r	27, (13), 'Van de eeuwige Straffe'.
N7r-[O]1r	28, (18), 'Van het eewig Leven'.
[O]1v	'Drukfeilen aldus te verbeteren'.
5. UBA OK 99-193 (4); UBA OK 65-1569.
  7. Schagen 31 (in handschrift); Boekennoogen 259; S&K 4636, 4651.

B 1.31.2

1. *Kort Onderwys des Christelijke Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belijdenissen der Doopsgezinden: en uitgegeven Volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697. De tweede Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacobus van Nieuweveen, Boekverkooper, in de Nieuwestraat. 1698.*
3. 8°: *⁸ (-*⁸) A-N⁸ [O]¹, [14] 1-209 [1] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v De tekst van Spreuken 22, 6.
*2r-*7r 'Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen'.
*7v 'Bladwyser der Hoofdstukken'.
A1r-[O]1r Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1 31.1.
[O]1v 'Drukfeilen aldus te verbeteren'.
5. UBA OK 65 -1087 (1).
7. Schagen 31 (in handschrift); Boekennoogen 259; S&K 4637, 4652.

B 1.31.3

1. *Kort Onderwys des Christelijken Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belijdenissen der Doopsgezinden: en uitgegeven Volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697. Den derden Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacobus*

Borstius, Boekverkooper op de hoek van den Nieuwendyk, aan den Dam. 1710.

3. 8°: *⁸ (-*1) A-N⁸, [14] 1-208 p.
4. *2r Titelpagina.
*2v De tekst van Spreuken 22, 6.
*3r-*8r ‘Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen’.
*8v ‘Bladwyser der Hoofdstukken’.
A1r-N8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.31.1.
5. UBA OK 65-1088 (1).
7. Schagen 31 (in handschrift); Boekenooogen 259; S&K 4638, 4653; Buynsters 801.

B 1.31.4

1. *Kort Onderwys des Christelyken Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belijdenissen der Doopsgezinden: en uitgegeven Volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697. Den vierden Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacobus Borstius, Boekverkooper op den Nieuwendyk, het vyfde huys van den Dam. 1723.*
3. 8°: *⁸ A-N⁸, [16] 1-208 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v De tekst van Spreuken 22, 6.
*2r-*7r ‘Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen’.
*7v Een verklaring van de kerkenraad van de Zonnistische doopsgezinde gemeente van Amsterdam, waarin gesteld wordt dat de Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam blijft bij de aangenomen belijdenissen der Doopsgezinden, volgens het ‘Ontwerp van Eenigheid en Verdraagzaamheid in den Jare 1674’ en afstand neemt van het boek van Harmen Reynskes van Overwyk, met de titel *Hoofdzakelyke meening, getrokken uit de Beschryving van den H. Mattheus*. Dit boek is buiten kennis van de gemeente uitgegeven; de daarin voorkomende stellingen, die tegen de leer en belijdenissen der doopsgezinden ingaan, vallen alleen onder diens eigen verantwoording. Ondertekend op 24 febr. 1723, door Hermannus Schyn, Joannes Brand en Jacob Vosterman.
*8r-*8v ‘Bladwyser der Hoofdstukken’.
*8v [Ornament].
A1r-N8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.31.1.
5. UBA OK 65-1089 (1).

7. Schagen 31 (in handschrift); Boekennoogen 259; S&K 4639, 4654.

B 1.31.5

1. *Kort Onderwys des Christelyken Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belydenissen der Doopsgezinden: En uitgegeven Volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697. Den vyfden Druk, met eenige Gebeden vermeerderd.*²⁰ [Ornament] *Te Amsterdam, By Isaak Tirion, Boekverkooper voor aan op den Nieuwendyk, in Hugo Grotius. 1740.*
3. 8°: *⁸A-N⁸, [16] 1-208 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*7r 'Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen'.
*7v-*8r 'Bladwyser der Hoofdstukken'.
*8r Ornament.
*8v De tekst van Spreuken 22, 6.
A1r-N8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.31.1.
5. UBA OK 65-1086 (1).
7. Schagen 31 (in handschrift); Boekennoogen 259; S&K 4640, 4655.

B 1.31.6

1. *Kort Onderwys des Christelyken Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belydenissen der Doopsgezinden: En uitgegeven Volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697. Met eenige Gebeden vermeerderd.*²¹ *Zesde druk, [Ornament] Te Amsterdam, By F. Houtuyn, Boekverkooper op 't Water, over de Papenbrug, 1753.*
3. 8°: *⁸A-N⁸, [16] 1-208 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*7r 'Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen'.
*7v-*8r 'Bladwyser der Hoofdstukken'.
*8r Ornament.

---

20 Deze gebeden maken deel uit van de *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd* (B 1.32). Dit boekje is achter het *Kort Onderwys des Christelyken geloofs* in dezelfde band is opgenomen. De gebeden worden voorafgegaan door een 'Nareden'; (zie voor gebeden en narede B 1.32.6 en B 1.32.7).

21 Zie noot 20.

*8v De tekst van Spreuken 22, 6.
A1r-N8v Hoofdtypekst inhoudelijk identiek aan B 1.31.1.

5. UBA OK 65-1090 (1); UBA OK 65-1091 (1).
7. Boekennoogen 259; S&K 4656.

B 1.32

[E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P. Beets] *Korte Schets* (Amsterdam, 1697)

B 1.32.1

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belijdenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden.* [Ornament] *Te Amsterdam, By Jacobus van Nieuweveen, Boekverkooper, in de Nieuwestraat. 1697.*
3. 8°: A-C⁸ [D]², [3] 4-51 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-[D]2r Hoofdtypekst. Vier delen, in genummerde vragen en antwoorden onderverdeeld (...).
A1r-B6v 1, (56). 'Handelende van 't Gelove'.
B6v-B8r 2, (8). 'Handelende van de ware Bekeeringe en beteringe des levens'.
B8v-C6r 3, (32). 'Handelende van de H. Sacramenten, namelyk van den H. Doop, ende van 't H. Avondmaal'.
C6r-[D]2r 4, (28). 'Handelende in 't kort van de Pligten eens Christens in 't algemeen'.
5. UBA OK 65-1188; UBA OK 99-193 (5).
7. Boekennoogen 259; S&K 4643.

B 1.32.2

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belijdenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden.* *De tweede Druk.* [Ornament] *Te Amsterdam, By Jacobus van Nieuweveen, Boekverkooper, in de Nieuwestraat. 1698.*
3. 8°: A-C⁸ [D]², [3] 4-51 [1] p.
4. A1r Titelpagina.

A1v   Blanco.

A2r-[D]2r   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1

5. UBA OK 65-1087 (2).

7. Boekenoogen 259; S&K 4644.

B 1.32.3

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belijdenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden. Den derden Druk. [1710].*

3. 8°: A-C⁸ D², [2] 3-51 [1] p.

4. A1r   Titelpagina.

A1v   Blanco.

A2r-D2r   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1

5. UBA OK 65-1088 (2).

7. Boekenoogen 259; S&K 4645.

B 1.32.4

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belijdenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden. Desen derden Druk, Op nieuws uytegegeven door Ordre der Doopsgesinde Gemeente in de Rijp. [Ornament] 't Amsterdam. Gedrukt by Kornelis de Wit, Boekverkoper op den Nieuwendijk, tusschen de twee Haarlemmer-Sluisen, in den Staten Bijbel. Op Ordre der bovengemelde Gemeente in de Rijp. 1740.*

3. 8°: A-D⁸, [2] 3-63 [1] p.

4. A1r   Titelpagina.

A1v   De tekst van Spreuken 22, 6.

A2r-A7v   'Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen'.²²

A8r-D8r   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1.

D8v   'By Kornelis de Wit: is mede gedrukt, H. Schyn, Geschiedenis der Mennoniten, 2 deelen in octavo, behelzende het zelve de Op-

---

22 De tekst is inhoudelijk identiek aan de gelijknamige voorrede uit: E.A. van Dooregeest, H. Schyn, P. Beets, *Kort Onderwys des Christelijke Geloofs, voor de Jeugd geschikt na de Belijdenissen der Doopsgezinden: en uitgegeven volgens last van zekere Kerkvergadering, gehouden binnen Amsterdam den 12 Juny 1697* (Amsterdam, 1697), zie B 1.31.

komst der Mennoniten, Geloofsbelydenis, Wyze van Godsdienst Oeffening, Leven van Menno Symons, Hans de Ries, Engl: Arend van Doorgeest Galenus Abramsz, Apostool, en meer andere, als mede een Lyst van alle de Werken die door dezelve in druk zyn uytgegeven, de prys is f. 1: 16'.

5. UBA OK 65-1189.
7. Boekennoogen 259; S&K 4650.

B 1.32.5

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belydenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden. Den vierden Druk. [1723].*
3. 8°: A-C⁸ D², [2] 3-51 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-D2r Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1.
5. UBA OK 65-1089; (2).
7. Boekennoogen 259; S&K 4646.

B 1.32.6

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belydenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden. Den vyfden Druk. [1740].*
3. 8°: A-C⁸ D⁶, [2] 3-59 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-D2r Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1.
D2v-D3r Nareden.
D3v-D4r Morgengebed.
D4v-D5v Avondgebed.
D5v Gebed voor het eten,
D6r Gebed na het eten.
D6v Blanco.
5. UBA OK 65-1086 (2).
7. Boekennoogen 259; S&K 4647.

B 1.32.7

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belydenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden. De zesde Druk. [1753].*
3. 8°: A-C⁸ D⁶, [2] 3-59 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-D2r Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1.
D2v-D3r Narede.
D3v-D4r Morgengebed.
D4v-D5v Avondgebed.
D5v Gebed voor het eten,
D6r Gebed na het eten.
D6v Blanco.
5. UBA OK 65-1090 (2); UBA OK 65-1091 (2).
7. Boekennoogen 259; S&K 4648.

B 1.32.8

1. *Korte Schets van Onderwys voor de aankomende Jeugd, en In 't byzonder voor hen die door de Belijdenis des Geloofs en den H. Doop, met Christi Kerk nader begeeren vereenigd te worden; Waar in de Leere der Doopsgezinden en de XII. Artijkelen des geloofs kort begrepen en verklaard worden. [Ornament] t' Alkmaar; Gedrukt by Klaas Mol, Boekdrukker en Verkooper, over de Platte Steene-Brug, in de Nieuwe Druk-Pars.*
3. 8°: A-D⁸, [3] 4-63 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v De tekst van Spreuken 22, 6.
A2r-A7v 'Voorreden Aan de Leeraren en Diaconen der Vereenigde Vlaamsche en Waterlandsche Doopsgezinde Christenen'.²³
A8r-D8r Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.32.1.
5. UBA OK 65-1190.
7. Boekennoogen 259; S&K 4649.

B 1.33

D.P.C.I.L. *Korte Schets der Doops-gesinde Belydenisse.*

---

23 Zie voetnoot 20.

1. *Korte Schets, Der Doops-Gesinde Belydenisse. Zynde seer dienstig voor alle die geene, die haar tot den Christelyke Water-doop genegen zyn, te laten in lyven, Nooyt voor deesen zoo in druk geweest. Te saamen gesteld door D.P.C.I.L. [Ornament] t' Amsterdam, By Engelbertus Solmans, Boekverkooper op de Cingel, op de hoek van Jan Roompoorts-Toorensteeg. 1701.*
3. 8°: *²A-H⁸I⁶, [2] 1-138 [2] p.
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.
     *2r-*2v 'Aan den Leeser'.
     A1r-I5v Hoofdektekst in 18 artikelen, opgesteld in genummerde (...) vragen.
     A1r-A5v 'Korte Schets Der Doops Gesinde Belydenis', (9).
     A5v-A7r II, (2). 'Van den Val des Menschen.'
     A7r-B1v III, (6). 'Van de wederoprengtinge des mensche,'
     B2r-C3r IV, (17). 'Van de Menschwerdinge Christi.'
     C3r-D2r V en VI, (14). 'Van de Wet Christi: en van boete en beteringe des levens.'
     D2r-D5r VII, (11). 'Van den Doop.'
     D5r-E3r VIII, (12). 'Van de Kerke ofte gemeynthe Gods.'
     E3v-E8r IX, (13). 'Van de verkiesinge en diensten der Leeraren, Diakonen en dienaressen, in de gemeynthe.'
     E8r-F3v X, (5). 'Van het H. Avondmaal.'
     F3v-F4v XI, (3). 'Van de voetwassing.'
     F5r-G3r XII, (11). 'Van den Houwelyken Staat.'
     G3r-G6r XIII, (5). 'Van 't Ampt der Wereldlyke Overheyt.'
     G6v-H3r XIV, (4). 'Van de wraak en Oorlog.'
     H3r-H5r XV, (5). 'Van het Eedt-sweere.'
     H5r-H8v XVI en XVII, (5). 'Van de Ban en Meydinge.'
     H8v-I5v XVIII, (15). 'Van de Verrysenisse der dooden, ende het laatste Oordeel.'
     I6r-I6v Catalogus van boeken die bij Engelbertus Solmans te verkrijgen zijn.
5. UBA OK 65-1383; UBA 2349 D 1.
6. In UBA 2349 D 1 is blad A1 een cancellans; het boekje is deels onopengesneden en heeft op de binnenzijde van het voorste schutblad een ex libris van P.A. Pijnappel.²⁴
7. Schagen 65; Boekennoogen 259; S&K 4698.

24 Zie hiervoor F.A. Janssen (1982), 348: 'De *Quartjes* zijn ook gedeeltens van bladen, die men opnieuw drukt, om te dienen tot verbeter blaedjes'; Mathijssen (1995), 184.

B 1.34

J. Kien, *Den Honingraat der Gods-geleerheid* (Middelburg, 1704)

1. *Den Honingraat der Gods-geleerdheid By een Vergaderd en t'zamengesteld door Johannes Kien. Bedienaar des H. Euangeliums in de Menniste Gemeente tot Middelburg in Zeeland. I Thess. 5: 21. Beproof alle dingen: behoude het goede.* [Ornament] *Tot Middelburg; By Michiel van Hoekke, Boek-verkooper op den Burgt in Erasmus. 1704.*
3. 8°: *⁸ [2*]³ A-Hh⁸, [22] 1-496 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r Opdracht aan Adriaan van Eeghem, Jan Kopyn, leraren en Gerrit Beukelaar, Hendrik Poox, Diakenen van de Menniste Gemeente te Middelburg.

*2v Blanco.
3-[2]1r Woord vooraf tot de lezer.
[2*]1v-[2*]2v Een lofdicht 'Op de Gods-geleerden Honingraat'.
[2*]2v Ornament.
[2*]3r-[2*]3v Register op de hoofdstukken.
[2*]3v Verbetering van drukfouten.
A1r-Hh8v Hoofdstekst. In 25 hoofdstukken, opgesteld in vragen en antwoorden. Veel antwoorden gevolgd door een 'Uytbreidinge en Verklaringe', ook worden antwoorden en 'Uytbreidinge en Verklaringe' wel gevolgd door een 'Byvoegsel'. De hoofdstukken worden afgesloten met een 'Betragtinge', waarin ook vragen en antwoorden voorkomen.

A1v-B2r 1. 'Van het saligmakende Geloove'.
B2r-B8r 2. 'Van de Kennisse gods uyt de Natuur'.
B8r-D2r 3. 'Van de H. Schriftuur.
D2r-E6v 4. 'Van Gods Naamen en Eygenschappen, Een en Drie-Eenhyd'.

E6v-F5r 5. 'Van de scheppinge der Weerelt in 't gemeen'.
F5r-G3r 6. 'Van de Scheppinge der Engelen'.
G3r-H2v 7. 'Van de Scheppinge des Menschen'.
H2v-I2r 8. 'Van het Paradijs, den Boom des Levens, Gods ruste, van Adam en Eva, als Scaduwen van wat anders'.

I2r-L5r 9. 'Van Gods Voorsienigheyd'.
L5r-M3r 10. 'Van den Verlossinge'.
M3r-N7r 11. 'Van de verscheyden bedeeeling der Genade Gods, onder verscheyden Huyshoudingen, en insonderheyd van het Nieuwe Testament en Verbond'.

N7r-O7r	12. 'Van den Aanvang ders Nieuwen Testaments en Verbonds, van Johannes de Dooper en Christus Menswerdinge'.
O7v-Q7r	13. 'Van de Namen en Ampten des Verlossers'.
Q7r-R7v	14. 'Van Christus Lijden, Sterven, Begraven en nederdaalen ter Helle'.
R7v-S5v	15. 'Van Christus Verhooginge'.
S5v-T8r	16. 'Van den Heyligen Geest en onze Heyligmakinge'.
T8v-X7v	17. 'Van de Kerk, Kerk-Ampten en van de Sleutelen des Hemelrijks'.
X8r-Y7v	18. 'Van den Heyligen Doop'.
Y8v-Aa3v	19. 'Van het Heylig Avondmaal'.
Aa4r-Bb8v	20. 'Van de Gemeenschap der heyligen en de vergevinge der Sonde'.
Bb8v-Ee8r	21. 'Van de Vrymakinge van het Jok der Wet'.
Ee8r-Ff7r	22. 'Van de Dood, en de Staat der afgescheidene Ziele'.
Ff7v-Gg4r	23. 'Van de opstandinge der Dooden'.
Gg4r-Hh2v	24. 'Van het Laatste Oordeel'.
Hh3r-Hh8v	25. 'Van het Eeuwige leven'.
5. UBA OK 65-985.
7. Schagen 57; Boekenooogen 217; S&K 4717.

B. 1.35

K. van Huyzen, *Korte inhoud van de Leere des Geloofs*

1. *Korte inhoud Van de Leere des Geloofs. Geschikt nae de Algemeene Belydenissen Van de Doopsgezinde Christenen. Door Kornelius van Huyzen, Leeraar der Doopsgezinden Te Embden. [Ornament] t' Amsteldam, By Gerardus Borstius, Boekverkoper op de hoek van de Niewendyk aan den Dam. 1705.*
3. 8°: A-D⁸, [6] 7-63 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v De teksten van Psalm 19, 8 (ook in het Hebreeuws), I Kron. 28, 9 en Efez. 6, 4.
A2r-A3v Bericht aan de lezer.
A4r-D7r Hoofdstekst. 43 hoofdstukken in vragen (...) opgesteld.
A4r-A4v 1, (7). 'Van de Godsdienst'.
A4v-A5r 2, (7). 'Van de kennisse Gods'.
A5r-A5v 3, (6). 'Van de Heylige Schriftuur'.
A5v-A6r 4, (3). 'Van de Apokrife Boeken'.
A6r-A6v 5, (6). 'Van de Traditien der Roomsche Kerk'.
A6v-A7r 6, (5). 'Van God'.
A7r 7, (5). 'Van de Drie-eenheyd Gods in het gemeen'.

- A7v-A8r 8, (7). 'Van de Godheyd des Zoons en des Heyligen Geestes'.
A8r-A8v 9, (4). 'Van de Huyshouding der drie Persoonen'.
A8v-B1r 10, (5). 'Van de Schepping'.
B1r-B1v 11, (10). 'Van de Engelen'.
B1v-B2v 12, (10). 'Van de Schepping des menschen'.
B2v-B3r 13, (7). 'Van Gods regeering en onderhouding van het geschapene'.
B3r-B4v 14, (10). 'Van Gods besluyt ontrent der menschen Zaligheid'.
B4v-B5r 15, (8). 'Van het eerste verbond Gods met den mens opgerigt'.
B5v-B6r 16, (7). 'Van den Val des menschen'.
B6r-B6v 17, (4). 'Van de Verlossing'.
B6v-B7r 18, (4). 'Van den Verlosser'.
B7r 19, (5). 'Van den Perzoon Jesus Christus'.
B7r-B7v 20, (4). 'Van de Ampten des Middelaars'.
B7v-B8r 21, (4). 'Van de algemeene genade'.
B8r-B8v 22, (4). 'Van de Roeping'.
B8v-C1r 23, (6). 'Van het Geloof'.
C1r-C1v 24, (6). 'Van de Bekeering'.
C1v-C2r 25, (7). 'Van de Regtveerdigmaking'.
C2r-C2v 26, (5). 'Van de Heyligmaking'.
C3r 27, (2). 'Van den afval der Heyligen'.
C3r-C4r 28, (9). 'Van het Gebed'.
C4r-C5r 29, (7). 'Van de Bondszegelen'.
C5r-C6r 30, (8). 'Van den Doop'.
C6r-C6v 31, (8). 'Van het H. Avontmaal'.
C6v-C7v 32, (11). 'Van de Kerke'.
C7v-C8v 33, (12). 'Van de Dienaars der Kerke'.
C8v-D1r 34, (5). 'Van de diakenen'.
D1r-D2r 35, (9). 'Van der Kerken-tugt'.
D2r-D2v 36, (6). 'Van het ampt der Overheid'.
D2v-D3r 37, (7). 'Van den Oorlog'.
D3v-D4r 38, (6). 'Van den Eed'.
D4r-D4v 39, (8). 'Van den Dood'.
D4v-D5r 40, (9). 'Van de opstanding der Dooden'.
D5r-D6r 41, (9). 'Van het laatste Oordeel'.
D6r 42, (4). 'Van de Straffe de[r] Goddeloozen'.
D6v-D7r 43, (8). 'Van het Eeuwig leven'.
D7r-D8r 'Uyttrekzel van het voorgaande'.
D8v 'Naereeden'.
5. UBA OK 65-1231; UBA OK 65-913 (2); UBA OK 65-914 (3).
7. Schagen 49 e.v.; Boekenooogen 259; S&K 4723.

B 1.36

R. A. Joncker, *Mennoniste Vrageboeck* (Steenwyk, 1708).

1. *Mennoniste Vrageboeck, behelsende de twaelf Artijkelen des Geloofs, in sodanigen order als de selve in de vergaderinge der Doops-gesinden: genaemt de Huys-kopers geleert word; 't Samengesteld in Vragen, en Antwoorden. Door Roelof Aggen Joncker, Leeraer en Opsiender der Doops-gesinde gemeente Jesu Christi, aen de Oudemarckt, &c. [Ornament] Te Steenwyk, By Pieter en Hendrick Stuyfzant, Boeckverkoopers aen de Marckt, 1708.*
3. 8°: A-C8, [48] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Tekst van Spreuken 4, 1.
A2r-3v Voorrede.
A4-C1v Hoofdttekst.
A4r-A4v 'Van het Geloove', 9 genummerde vragen en antwoorden.
A4v-C1v 12 artikelen, opgesteld in ongenummerde vragen en antwoorden.
A4v-B1r 1. 'Van Godt Vader, Soon, en H. Geest'.
B1r-B3v 2. 'Van de roeping of verkiesinge der Oudsten, of Leeraers en Diaconen'.
B3v-B4v 3. 'Van den Doop'.
B4v 4. 'Van de Gemeente Gods'.
B4v-B5r 5. 'Van het H. Avondmael'.
B5r-B5v 6. 'Van de Voet-wasschinge der Heyligen'.
B5v-B6r 7. 'Van den Huwelijken staet'.
B6v-B7r 8. 'Van het Ampt der Overheyt'.
B7r-B7v 9. 'Van den Eedt'.
B7v 10. 'Van de Ban, en Mydinge'.
B8r-C1r 11. 'Van de Vrije Wille'.
C1r-C1v 12. 'Van de Verrijsenisse der Dooden'.
C1v-C2v 'Forma des Doops'.
C2v-C6r Gebeden, voor vóór en na de vermaning.
C6r-C8v 'Veel bekende Historien, of Geschiedenissen der Heyligen Schrift'.
Opgesteld in ongenummerde vragen en antwoorden. De vragen verzoeken de leerling om de bijbelse vindplaats te noemen, waar een bepaalde gebeurtenis is beschreven. De antwoorden blijven beperkt tot het vermelden van de plaats in de Schrift.
5. UBA OK 65-944.
7. Schagen 53; Boekennoogen 259; S&K 4743.

B 1.37

H. Toren, *Timotheus onderwezen* (Rotterdam, 1709).

1. *Timotheus onderwezen in den Christelyken Godsdienst door Paulus. Waer agter gevoegt is, Een bewijs dat Christus een Zaligmaker is van alle Vromen, die van het begin der werelt af tot aen het einde van dezelve op den gantschen aerdbodem zullen geleefd hebben. Door Hendrik Toren. [Ornament] Te Rotterdam, By Barent Bos, 1709.*
3. 8°: *-3*⁸ [4*]² A-2N⁸ 2O⁴, [52] 1-444 [2] 447-560 [24] p.
4. *1r Frontispice. Prent van J. Goeree. Afgebeeld zijn de zittende Paulus, (onderwijzend) en Timotheus (luisterend). Boven hun hoofden enkele cherubijnen met kruis en palmtakken. Op de zitbank van Timotheus staat; 'Timotheus onderwezen, door Paulus'. Onder de prent: 'Te Rotterdam by Barent Bos. 1708.'
- *1v Blanco.
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.
- *3r-*5v 'Opdragt aen de Vereenigde Doopsgesinde Gemeente te Rotterdam'.
- *6r-3*4v 'Voorreden'.
- 3*5r 'Op de Titelprent'. Een 14-regelig gedicht van J. Houbakker.
- 3*5v-6v 'Aen mynen Neef Hendrik Toren, op zynen Timotheus onderwezen door Paulus'. Een lofdicht van 46 regels van J. Suderman.
- 3*7r-3*7v Een sonnet van J. Houbakker aan Hendrik Toren.
- 3*8r-3*8v 'Op Hendrik Torens Timotheus door Paulus onderwezen ... Aen de Jooden'. Een sonnet van L. S.
- [4*]1r Blanco.
- [4*]1v 'Op de eerste Prent'. Een 10-regelig rijm van J. Houbakker.
- [4*2r] Een prent van J. Goeree. Afgebeeld is de psalmist aan een lezenaar met boeken. Onderschrift: 'Myne oogen zien geduurig op u o Heer. Psalm 25.15. Gy hebt my wonderlyk geschapen, daarom love ik u, o God! Psalm 139.14'.
- [4*2v] Blanco.
- A1r-Ee6v Eerste hoofdstekst. In de hoofddelen 1-20.
- A1r-B2v 1. Timotheus spreekt God aan.
- B2v-B8v 2. Eerste samenspraak tussen Timotheus en zijn moeder.
- C1r-D5r 3. Tweede samenspraak tussen Timotheus, zijn moeder en grootmoeder.
- D5r-D8r 4. Derde samenspraak, tussen Timotheus en zijn vader.
- D8v-E7r 5. Vierde samenspraak tussen Timotheus, zijn vader, moeder en grootmoeder.
- E7v-F3r 6. Timotheus beschouwt zijn omstandigheden.
- [...] Tussen F2v en F3r: 2 bladen, blanco/ 'Op de tweede Prent', 14-regelig gedicht van J. Houbakker/ een prent van J. Goeree,

- waarop afgebeeld Paulus, de vader, Timotheus, de moeder en grootmoeder, op de grond executietuig. Onderschrift: 'Christus en dien gecruyst. 1. Cor. 2.2. Niemand kan twee heeren dienen etc. Matt.6.24.'/ blanco.
- F3r-G5r 7. Eerste samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 G5v-G8v 8. Timotheus overdenkt de woorden van Paulus.
 H1r-I4v 9. Tweede samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 I5r-K8v 10. Derde samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 K8v-L3r 11. Timotheus overdenkt zijn gelukkige situatie.
 L3r-M3v 12. Samenspraak tussen Timotheus, zijn vader en zijn moeder.
 M4r-O3r 13. Vierde samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 O3v-O6r 14. Timotheus overdenkt opnieuw zijn gelukkige situatie.
 O6v-R7v 15. Vijfde samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 R8r-S5v 16. Timotheus overdenkt de waardigheid van Christus.
 S5v-V7r 17. Zesde samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 V7r-Y1v 18. Timotheus legt zich ter ruste.
 Y1v-2D3r 19. Zevende samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 [...] Tussen Y1v en Y2r: 2 folia, blanco/ 'Op de derde Prent', 8-regelig gedicht van J. Houbakker/ een prent van J. Goeree, waarop afgebeeld Paulus en Timotheus in gesprek. Op een draperie tussen beiden staat de tekst: 'Geloof en liefde'. Het onderschrift luidt: 'De Regtvaardige zal uyt den Geloove leven. Hab. 2. 4. Zalig zyn de Reinen van herte. Matt. 5. 8.'/ blanco.
- 2D3v-2E6v 20. Achtste samenspraak tussen Paulus en Timotheus.
 [...] Tussen Ee6v en Ee7r: 2 folia, blanco/ 'Op de vierde Prent', 10-regelig gedicht van J. Houbakker/ een prent van J. Goeree, waarop afgebeeld de Christusfiguur op een bol, hierboven cherubijnen in wolken, hierbeneden mensen die het oordeel wachten/ blanco.
- 2E7r 'Christus Zaligmaker van alle vromen, die van het begin der weerelt af tot aen het einde van dezelve op den gantschen aerdbodem zullen geleefd hebben'.
 2E7v Blanco.
 2E8r-2M8v Tweede hoofdtekst. In de delen 21-27.
 2N1r-2O4v Register.
 2O4v Enkele correcties op drukfouten.
5. UBA OK 65-1252; UBVU XP. 06847. -
 7. Schagen 110; Boekenooien 260; S&K 4746.

B 1.38

A. van Loon, *Den Jongeling onderwesen* (Gouda, 1713).

B 1.38.1

1. *Den Jongeling Onderwesen tot Doop en Avondmael. Door Abraham van Loon. Opsiender in Jesus Gemeente tot Gouda, Genaemd de Mennonite. [Ornament] Gedrukt voor den Autheur. En zyn te bekomen tot Gouda, by Abraham Staal, Boekverkooper op de Markt, in 't Schryfboek 1713.*
3. 8°: [π]² *- 6*⁸ 7*³ A-F⁸ G⁴, [106] 1-104 p.
4. [π]1r Titelpagina.
[π]1v Blanco.
[π]2r Inhoudsopgaven van de hoofdstukken.
[π]2v 'Nota'. Een aanvullende notitie op de stand van de ziel na de dood.
*1r-7*3r 'Aen myn Eerwaarde, Mede-dienaren en Gemeente'.
Door de auteur ondertekend, 'Gouda, 19 Jan: 1713'.
7*3v Blanco.
A1r-G4v Hoofddektst. Opgesteld in 8 hoofdstukken, die in paragrafen (...) zijn onderverdeeld.
A1r-A5v 1, (17). 'Wat den Christelijken Waterdoop is en beteekent'.
A6r-A8r 2, (7). 'Wie den Christelijken Waterdoop toekomt'.
A8r-B4r 3, (10). 'Wat het Christelijk Geloof is'.
B4v-C2r 4, (20). 'Welk de Voorwerpen of noodzakelijke Waarheden zijn, die een Christen Doopeling moet Gelooven'.
C2v-D1r 5, (10). 'Van nader Waarheden, die de Doops-gesinde Geloove, en Leeren, boven andere Christenen'.
D1r-E1v 6, (17). 'Van de Bekeeringe'.
E1v-E7v 7, (10). 'Hoe den staat der Gedoopten, moet aangemerkt worden, en aan wat pligten, dat sy bysonderlijk zijn. Verbonden'.
E7v-G4v 8, (25). 'Van de Volmaaktheyd, daar die Gelooft hebben, en Gedoopt zijn, na staan moeten'.
5. UBA OK 65-1015; UBG VOS E 20.
7. Schagen 63; Boekenooogen 260; S&K 4770.

B 1.38.2

1. *Den Jongeling Onderwesen tot Doop en Avondmaal. Door Abraham van Loon. Leeraar der Doopsgesinde Christenen tot Gouda. Tweede Druk. Vermeedert met Eenige Gebeden. En korte Aanmerkingen op de Reformatie. [Ornament] Tot Hoorn. Gedrukt by Jacob Duyn, Boek-Verkooper, op 't Noort 1725.*
3. 8°: [*]² A-F⁸ G⁴ H-Q⁸ R⁶ S², [102] 1-159 [1] p.
4. [*]1r Titelpagina.
[*]1v Blanco.

- [*]2r Inhoudsopgaven van de hoofdstukken.
 [*]2v 'Nota'. Een aanvullende notitie op de stand van de ziel na de dood.
 A1r-G3r 'Aan myn Eerwaarde, Mede-dienaren en Gemeente'. Door de auteur ondertekend, 'Gouda, 15 Juny 1725'.
 G3v-G4v Blanco.
 H1r-P3r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.38.1
 P3v 'Eenige gebeden op sommige capittelen in 't voorgaande toepasselyk'.
 P4r--Q7r Gebeden.
 Q7v 'Korte aanmerkinge op de Reformatie'.
 Q8r-S2r 'Aanmerking op de Reformatie toegepast, op den staat der Doops-gesinde'.
 S2v 6 titels welke bij de drukker nog te verkrijgen zijn.
5. UBA 418 G 33; UBA OK 65-1016; TL A 444.
  7. Schagen 63; Boekennoogen 260; S&K 4771.

B 1.39

Jb. de Vries, *De Jeugd Ondervraagd tot Doop en Avondmaal* (Alkmaar, 1714).

1. *De Jeugd Ondervraagd tot Doop en Avondmaal. Of Kort Onderwys in de voornaamste Zaaken van de Kristelijke Godsdienst; Voorgesteld By Vragen en Antwoorden. Door Jakob de Vries. [Ornament] Te Alkmaar, Gedrukt by Klaas Mol, Boekdrukker en Verkooper aan de Platte Steenebrug. 1714.*
3. 8°: *⁴ A-E⁸, [8] 1-78 [2] p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v De teksten van Matth. 10, 32 en II Timmoth. 1, 13.
 *2r-*4v 'Aan de Vereenigde Waterlandsche en Vlaamsche Doopsgezinde Gemeente tot Alkmaar'. Ondertekend door de schrijver, 'Alkmaar den 18 Maart 1714'.
 A1r-E1v Hoofdstekst. 29 hoofdstukken, opgesteld in 52 vragen.
 A1r-A3v 1, 1-5. 'Van de Heylige Schrivtuur'.
 A3v-A5r 2, 6-7. 'Van God'.
 A5r-A7r 3, 8-10. 'Van des menschen scheppinge'.
 A7v-A8r 4, 11. 'Van de Besluyten Gods'.
 A8r-B2v 5, 12-16. 'Van de Persoon van onse Heere Jesus Kristus'.
 B2v-B3v 6, 17. 'Van den Heyligen Geest'.
 B3v-B4r 7, 18. 'Van de Ampten van onse Heere Jesus Kristus'.
 B4v-B5v 8, 19. 'Van Kristus Prophetisch Ampt'.
 B5v-B7r 9, 20-21. 'Van Kristus Hoogeprieste Ampt'.

B7r-B8v	10, 22. 'Van Kristus Koninklijk Ampt'.
B8v-C3r	11, 23-26. 'Van de geboden van Kristus onsen Heere'.
C3r-C3v	12, 27. 'Van den Eed'.
C4r-C5r	13, 28-29. 'Van het Ampt der Waereldlijke Overigheyt'.
C5v-C6v	14, 30. 'Van 't gebruyk der uysterlijke Wapenen'.
C6v	15, 31. 'Van de uysterlijke Pleghlige Geboden'.
C6v-C8r	16, 32-33. 'Van den heyligen Water-doop'.
C8r-C8v	17, 34. 'Van de Kinder Doop'.
C8v-D2v	18, 35-38. 'Van het Heylige Avondmaal'.
D2v-D3r	19, 39. 'Van de Kerk'.
D3r-D4r	20, 40-43. 'Van de sightbare Kerk'.
D4r-D4v	21, 44. 'Van de Bestieringh der Kerk van Kristus'.
D4v-D5v	22, 45. 'Van de Kerken Tugt en Ban'.
D5v-D6r	23, 46. 'Van de onsighbare Kerk'.
D6r-D6v	24, 47. 'Van de Opstandinge uyt den Dooden'.
D6v-D7r	25, 48. 'Van de Opstandinge der Reghtvaardigen'.
D7v	26, 49. 'Van de Opstandinge der Onreghtvaardigen'.
D8r	27, 50. 'Van het laatste Oordeel'.
D8r-E1r	28, 51. 'Van de straffe der Goddeloosen'.
E1r-E1v	29, 52. 'Van het heerlijk loon der Godvrughtigen'.
E2r-E7v	30. 'Aanspraak aan de Gedoopten'.
E8r	Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
E8v	Blanco.

5. UBA OK 65-1290.

7. Schagen 126; Boekennoogen 260; S&K 4780.

B 1.40

A. Verduin, *Kort Onderwys voor Geloofs-leerlingen* (Amsterdam, 1714).

1. *Kort Onderwys voor Geloofs-leerlingen Van alle Doopsgezinde Christenen, By wyze van vraagen en antwoorden te zaamen gesteld Door Abraham Verduin, Bedienaar der Godlyken Woords onder de Doops-gezinden van Koog en Zaandyk. [Ornament] Te Amsterdam, By de Wed: P: Arentz, en K: van der Sys, Boekverkoopers in de Beursstraat, in de drie Raapen, 1714.*
3. 8°: A-B⁸, [6] 7-27 [32] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v De uitgeschreven tekst van Matth. 10, 32.
A2r-A3v Opdracht.
A4r-B6r Hoofdstekst. Opgesteld in 53 vragen en antwoorden, niet in hoofdstukken ingedeeld.

- 1-8. Het wezen van de doop en de vereiste voorwaarden (geloof en bekering) voor de dopeling.
- 9-19. De drie ambten van Christus.
- 20-21. Afwijzing van de kinderdoop.
- 22-39. Het avondmaal en de daarbij te betrachten plichten.
- B3r Na vraag 39 een [Ornament].
- 40-45. Het eedzweren.
- 46-49. Erkenning van de overheid, afwijzing van het bekleden van overheidsambten.
- 50-53. Afwijzing van wapengebruik.
- B6v Aankondiging van de in het bijvoegsel volgende gebeden ‘inzonderheid voor de Jonge Jeugd, om hen in deze noodwendige Godsdienst-pligten nader te onderwyzen’.
- B7r-B8v Gebeden.
- 5. UBA OK 65-1359.
- 7. Schagen 114; Schyn/Maatschoen III, 499; Boekennoogen 260; S&K 4779.

B 1.41

J. ten Cate, *Een Vaderlyk Geschenk* (Groningen, 1718).

- 1. *Een Vaderlyk Geschenk aan alle Godzoekende Kinderen door Jakob ten Cate. Myn Kind, voerd uwe werken uit met zagtmoedigheid, ende gy zult van aangename Mensche bemind worden. Sira. 3. vs. 19. Hoe gy groter zyt, hoe meer vernederd u zelve, en gy zult voor den Here genade vinden. vs. 20. Te Groningen, By Jurjaen Spandaw, Drukker en Boekverkoper in de Zwane straat. 1718. En zyn mede te bekomen by Seerp Bandsma en Louter Schaapschoe.*
- 3. 8°: [*]¹ †⁷ ††⁴ A-Y⁸ Z⁶, [24] 1-362 [2] p.
- 4. [*]1r Titelpagina.
[*]1v ‘Op alle tyden is alle Schrift van God ingegeven, zeer nut tot leringe, bestraffinge en onderwyzinge in den waren levensweg. 2. Tim. 3. 16. Daarom onderzoekt en beproeft alles, en behoud het goede, en wy zyn in verwagtinge dat ons werk en arbeid der liefde niet te vergeefs en sal zyn’.
- †1r-††3r Voorrede.
- ††3r-††4v Ter opvulling van de lege bladzijden volgt een citaat van Joost van Outrieven en een deel van een vers uit de door Claes Stapel samengestelde *Lusthof der Zielen*, ondertekend met J. P. Schabalie. Opmerking over drukfouten.
- A1r-E1r ‘Een vaderlyk Geschenk aan myne en alle godzoekende kinderen, die zugtende en verlangende zyn na Zions-Heil en Jeruzalems Voorspoet Op den Aardbodem verstrooit’. Ondertekend met ‘Jakob

- Teunis ten Cate, in Groningen den 17. Febr. 1718’.
- E1v-F5r Zonder opschrift. Inleiding op, en aanbeveling van de hierna volgende samenspraken, brieven en getuigenissen van Antoinette Bourignon. Ondertekend met ‘Jakob Teunis ten Cate, in Groningen den 21. Febr. 1718’.
- F5r Ornament.
- F5v De uitgeschreven tekst van Psalm 73, 25. 26.
- F6r-P1r 14 samenspraken met een priester uit de roomse kerk, uit het eerste deel van *’t Ligt des Werelds* van Antoinette Bourignon.
- P1r Ornament.
- P1v-V8v 8 brieven uit het derde deel van *Het licht schynende in de Duisternis* van Antoinette Bourignon.
- V8v Ornament.
- X1r-Y8v 8 getuigenissen aangaande haar leven uit *Getuigenisse der Waarheid*, uitgegeven door Antoinette Bourignon.
- Y8v-Z5v ‘Een korte nareden’. Ondertekend met ‘Jakob ten Cate, in Groningen den 15. Octob. 1718’.
- Z5v Ornament.
- Z6r-Z6v ‘Notitie van de gedrukte boeken geschreven door de eerbare Dogter A. Bourignon’, 18 titels.
5. UBA OK 65-671.
7. Schagen: in handschrift op een aanvullingsblad na p. 16; Boekenooogen 231; S&K 4796.

B 1.42

H. Schyn, *Eerste Beginselen van den christelyken Godsdienst* (Amsterdam, 1718).

B 1.42.1

1. *Eerste Beginselen Van den Christelyken Godsdienst, Tot Onderwyzinge der Jeugt, by Vragen en Antwoorden opgesteld. Door Hermannus Schyn. [Ornament] t’Amsterdam, By Jacobus Borstius, Boekverkooper, op den Niewendyk, aan den Dam, 1718.*
3. 8°: *⁴ A-C⁸ D² E⁴ F⁸, [8] 1-76 p.
4. *1r Titelpagina.
- *1v Blanco.
- *2r-*4v Voorrede.
- A1r-F8v Hoofdtekst. In 34 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
- A1r-A2r 1, (8). ‘Van de kennisse Godts’.
- A2r-A4r 2, (13). ‘Van de H: Schrifture’.

A4r-A4v	3, (4). ‘Van Godt’.
A4v-A5v	4, (6). ‘Van de H. Drie-eenheit’.
A5v-A7r	5, (17). ‘Van de Scheppinge’.
A7r-A8r	6, (12). ‘Van de Engelen’.
A8r-B1r	7, (10). ‘Van den Mensch’.
B1r-B1v	8, (5). ‘Van Godts Onderhoudinge en Regeringe’.
B2r-B3r	9, (8). ‘Van den Val des Menschen’.
B3r-B4r	10, (5). ‘Van de Wederopregtinge des Mensche’.
B4r-B5r	11, (13). ‘Van den Persoon des Verlossers’.
B5r-B6r	12, (13). ‘Van de Ampten des Middelaars’.
B6v-B7v	13, (7). ‘Van het werk der Verlossinge zelve’.
B7v-B8v	14, (7). ‘Van de Algemeene Genade’.
B8v-C1r	15, (6). ‘Van de Roepinge’.
C1r-C5r	16, (31). ‘Van het Gelove’.
C5r-C5v	17, (3). ‘Van de Bekeeringe’.
C5v-C6v	18, (6). ‘Van de Regtveerdigmakinge’.
C6v-C7r	19, (5). ‘Van de Heiligmakinge’.
C7r-C8v	20, (16). ‘Van het Gebedt’.
C8v-D1r	21, (5). ‘Van de Sacramenten of Verbondts Tekenē’.
D1r-D1v	22, (6). ‘Van den H. Doop.’
D2r-E1r	23, (13). ‘Van ‘t H: Avondmaal’.
E1v-E2v	24, (11). ‘Van de Kerke’.
E2v-E3v	25, (13). ‘Van de Dienaren der Kerke’.
E3v-E4v	26, (7). ‘Van de Kerke Tugt of Ban’.
E4v-F1v	27, (4). ‘Van ‘t Ampt der Overheit’.
F1v-F2r	28, (7). ‘Van het Oorlog’.
F2v-F3r	29, (8). ‘Van den Eet’.
F3v-F4r	30, (6). ‘Van de Doodt’.
F4r-F5r	31, (10). ‘Van de Opstandinge der Dooden’.
F5r-F6v	32, (19). ‘Van ‘t laatste Oordeel’.
F7r-F7v	33, (6). ‘Van de eeuwige straffe der Godlozen’.
F7v-F8v	34, (10). ‘Van het Eeuwige Leven’.

5. UBA OK 65-1088 (3).

7. Schagen 95; Boekenooogen 260; S&K 4800.²⁵

B 1.42.2

1. *Eerste Beginselen Van den Christelyken Godsdienst, Tot Onderwyzing der Jeugt, by Vragen en Antwoorden opgesteld. Door Hermannus Schyn. [Ornament] t’Amsterdam, By Jacobus Borstius, Boekverkooper,*

²⁵ Het bij Schagen vermelde jaartal ‘1708’ is onjuist.

op den Niewendyk, aan den Dam, 1723.

3. 8°: *⁴ A-C⁸ D² E⁴ F⁸, [8] 1-76 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*4v Voorrede.
A1r-F8v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.42.1.
5. UBA OK 65-1206.
7. Schagen 95; Boekennoogen 260; S&K 4801.

B 1.42.3

1. *Eerste Beginselen Van den Christelyken Godsdienst, Tot Onderwyzing der Jeugt, by Vragen en Antwoorden opgesteld. Door Hermannus Schyn. [Ornament] t' Amster-dam, By Jacobus Borstius, Boekverkooper, op den Niewendyk, by den Dam, 1736.*
3. 8°: *⁴ A-C⁸ D² E⁴ F⁸, [8] 1-76 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*4v Voorrede.
A1r-F8v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.42.1.
5. UBA OK 65-1207.
7. Schagen 95; Boekennoogen 260; S&K 4802.

B 1.42.4

1. *Eerste Beginselen Van den Christelyken Godsdienst, tot Onderwyzing der Jeugd, by Vragen en Antwoorden opgesteld Door Hermannus Schyn. [Ornament] t' Amsterdam, By de Erven van F. Houtuyn, Boekverkoper, op het Water, over den Papenbrug. 1783.*
3. 8°: *⁴ A-D⁸ E⁴, [9] 2-70 [2] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*4v Voorrede.
A1r-E4v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.42.1.
E4r-E4v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
5. UBA OK 65-1208; PC.
7. Boekennoogen 260; S&K 4803.

B 1.43

J. Thomas, *Kort Onderwys voor de Jeugt* (Heerenveen, 1719).

1. *Kort Onderwys voor de Jeugt, In de voornaamste Gronden van den*

Christelijken Godsdienst. Zijnde een korte Schets van al het geene dat wy te gelooven en te betragten hebben: En een aanleydinge tot den Doop, en het H. Avondmaal des Heeren. Opgesteld in Vragen en Antwoorden. Besonder toe-geëygent voor het gebruyk der Jeugt, en mede dienstig voor alle Menschen, die tot haar volle Jaaren gekomen zijn; tot aanwas in de kennisse der waarheyd die na de Godzaligheyt is. Broeders, en wort geen kinderen in 't verstant: maar zyt kinderen in boosheyt, ende wort in 't verstant volwassen, I Corint. 14: 20. Beproeft alle dingen [ende] behoud het goede, I Tess. 5: 21. Opgemaakt door Jan Thomas. Dienaar in de Gemeente der Doops-gezinde op het Heeren-Feen, en in de Knype. Gedrukt voor den auteur. 't Heeren-Feen, By de Wed. en Zoonen van M; Olingius, tegen over de Nieuwe Kerk. 1719.

3. 8°: A-B⁸ C⁴, [11] 12-33 [7].
4. A1v Titelpagina.
A1v De uitgeschreven teksten van Spreuk. 22, 6, Pred. 12, 1; Efez, 6, 4 en Col. 3, 16.
A2r-A5v Voorrede.
A6r 'Klink-digt', opgedragen aan de jeugd met in de tekst een inhoudsopgave verwerkt. Ondertekend met J:T. V.D.M. [= Jan Thomas, Verbi Divini Minister].
A6v-B8r Hoofdstekst. In 8 hoofdstukken, inhoudende 81 doorlopend genummerde vragen.
A6v-A7v 1, (1-13). 'Van de Kennisse Gods'.
A7v-A8v 2, (14-24). 'Van de Scheppinge'.
A8v-B1r 3, (25-32). 'Van Jesus Christus'.
B1r-B2r 4, (33-36). 'Van de Wet des Heeren'.
B2r-B3v 5, (37-46). 'Van het Gebedt des Heeren'.
B3v-B5v 6, (47-60). 'Van de Twaalf Artijkelen onses Christelijken Geloofs'.
B5v-B7r 7, (61-73). 'Van den Water-Doop'.
B7r-B8r 8, (74-82). 'Van het H. Avondmaal'.
B8r-B8v 'Korte Schetz over Mathei III'. In 4 ongenummerde vragen en antwoorden opgesteld.
B8v-C1r 'Korte Schetz over Eerste Corinth. XI. In 4 ongenummerde vragen en antwoorden opgesteld.
C1r 'Gebedt, en Aan-spraak tot Godt, om den geest van Vreede, Liefde, en eens-gesintheyt onder alle Christenen te zenden, en ik segge wenshende en Biddende met Paulus', 1 Cor.1:10, 11 en 2 Corinth. 13: 11, beide teksten zijn uitgeschreven.
C1v Blanco.
C2r-C4r Dankgebed, zonder opschrift.
5. UBA OK 65-1250.
7. Boekennoogen 260; Buynsters 897.

B 1.44

H. Schyn, *Beletzelen des Geestelyken Levens* (Amsterdam 1727)

1. *Beletzelen des Geestelyken Levens; Zo tot eene ernstigewaarschouwinge voor veele onder het Christendom, die door dezelve verhindert worden om tot Godts Koningryk over te gaan; Als tot eene ernstige aanspooring der Gelovigen, om dappere voortgangen te maken in 't Geestelyke Leven. Door Hermannus Schyn, M.D. en Leeraar onder die Christenen, die men Mennoniten noemt, hunne Vergadering houdende op de Cingel, in de Son. [Ornament] Te Amsterdam By Jacobus Borstius, Boekverkoper, op den Nieuwendyk, het vyfde huys van den Dam. 1727.*
3. 8°: *-2*⁸ 3*⁴ A-2Q⁸ 2R², [40] 1-628.
4. *1r Frontispice. Gravure van F. Ottens. Onderschrift: 'Beletzelen des Geestelyken Levens. aangewezen door Hermannus Schyn, Leeraar der Doopsgezinde te Amsterdam. t' Amsterdam, by Jacobus Borstius, Boekverkoper. 1727'.
- *1v Blanco.
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.
- *3r-*6v Opdracht aan zijn kinderen.
- *7r-2*8v 'Voorreeden Aan de Christelyken en bescheiden Lezer, En onder den zelve in 't byzonder die men in Nederlandt Mennoniten noemt'.
- 3*1r-3*2v Lofdicht 'Aan de Heer Hermannus Schyn, Op zyn doorwrocht en stichtelyk Werk, genaamd de Beletselen des Geestelyken Levens' van zijn leerling P. Smidt, theologisch candidaat. Het gedicht bestaat uit veertien 10-regelige strofen en 2 slotregels.
- 3*3r-3*3v Gedicht van H. Post 'Op de Beletselen des Geestelyken Levens', bestaande uit 48 regels.
- 3*4r Blanco.
- 3*4v Een 30-regelig gedicht 'Verklaaring van de Titelprint', door P. Smidt.
- A1r-2R2r Hoofddekst.
- A1r-B7v 'De verwaarloosde Opvoeding'.
- B8r-D8r 'Verzuymde Betrachtung der Jongelingen'.
- D8v-F7v 'Verzuymde Godsdienst'.
- F8r-H7v 'Geen regt Denkbeeldt, Van den Aardt en Natuur der Zonde te hebben'.
- H8r-K6v 'Geestelyke Laauwheit'.
- K7r-M5r 'De zondige Eigenliefde'.
- M5v-O3v 'Niet te denken aan het Laatste Oordeel'.

- O4r-Q2r 'Wellust'.
 Q2v-S1r 'Onverzadelyke Rykdommen'.
 S1r-T8v 'De Grootshheit des Levens'.
 V1r-X5r 'Niet te denken aan des Weerelts Vergankelykheit'.
 X5v-Z6r 'Niet te denken aan de Brosheid des Tydelyken Levens'.
 Z6v-2B5r 'Niet te denken aan de Verdoemenis'.
 2B5v-2D2v 'Niet te denken aan de Helle'.
 2D3r-2F1r 'Al te groote weereltsche Bezigheden'.
 2F1v-2G6r 'Aardsgezindheit Verwaarloosing van het Beste Deel'.
 2G6v-2I4v 'Geestelyke Hoovaardye'.
 2I5r-2L2v 'Christus het Fondament'.
 2L3r-2M8v 'Christus de Wegh, de Waarheit en 't Leven van den Zondaar'.
 2N1r-2O8r 'Buiten Christus geen Zaligheid'.
 2O8v-2R2r 'Christus gezegende Aanspraak aan de Gelovigen in 't laatste Oordeel'.
 2R2r-2R2v Te verbeteren drukfouten.
5. UBA OK 65-1200; UBA OK 61-2045; UBG VOS E 78; TL A 483.
  6. In UBA OK 61-2045 is het 30-regelig gedicht 'Verklaaring van de Titelpriint', door P. Smidt geplaatst op π1v tegenover de frontispice. π1r is blanco. 3*4 ontbreekt.
  7. Schagen 96; Boekennoogen 232; S&K 4837.

B 1.45

A.S.D. [ijck], *De Heilbegerige Jongeling Onderweszen* (Groningen, 1732).

1. *De Heilbegerige Jongeling Onderweszen, in de nodigste vereischten, eens Dopelings, Rakende de Waarheid van Jesus Messiasschap, en het Geloof in hem: en hoe hier in te vorderen, in t'Zamen-spraak tusschen Vader en Zoon, met byvoeginge van voorname Grond-waarheden, en Plichten, door A.S.D. Lidmaat der Doops-gezinde, die men oude vlamingen noemt, hier zyn nog bygevoegt, eenige Bestieringen.* [Ornament] *Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkooper in de Bruggestraat, in de Bonte Kater 1732.*
3. 8°: *⁸ A-P⁸, [16] 1-239 [1].
4. *1r Titelpagina.
 *1v Drie citaten uit de Schrift: Ps. 119, 9; Pred. 12, 1; Spreuk. 22, 6.
 *2r-*5v Voorrede.
 *6r-*8v Korte inhoudsweergave van de drie samenspraken.
 A1r-K4r Hoofdstekst. In drie samenspraken, opgedeeld in zestien afdelingen (...).
 A1r-D3v 1, (1-6). 'Dat 'er zekere gesteltheden in een Dopeling worden

- vereischt, en wel, dat hy in Jezus moet geloven, en wat tot zulk een geloof vooraf word vereischt’.
- D4r-G5v 2, (7-12). ‘Handelende van ‘t Geloof in Jezus, wat zulks insluit: en dat het zelve in een meer, of minder mate, in een Dopeling moet gevonden worden; ‘t welk uit de Natuur van de Doop, en deszelfs betekende zaak wort betoogt als ook, wat men in ‘t kennen der Waarheden heeft te myden’.
- G5v Ornament.
- G6r-K4r 3, (13-16). ‘Handelende van de Hulpmiddelen die men heeft waar te nemen om in ‘t zoeken na Waarheid wel doel te treffen als ook om in ‘t Geloof te vorderen en toe te nemen’.
- K4v Blanco.
- K4r ‘Volgen nu eenige Grond-Waarheden mitsgaders de Bewyzen van dien uit de H. Schrifture’.
- K4v-L7r ‘Voorname Grond-Waarheden aan een geschakelt, kort voorgesteld, en met Schriftuurplaatzen bewezen. 1. Snede’. Verso 25 geloofsuitspraken, recto hier recht tegenover het ‘Bewys der gestelde grondwaarheden’, dat bestaat uit verwijzingen naar teksten in de bijbel.
- L7v-M6v ‘Voorname Plichten, welke uit de voorgestelde Waarheden vloejen, en van ieder Geloovige moeten betragt worden’. Verso genummerde plichten, (...), recto de bewijzen hier recht tegenover.
- L7v-M2v ‘Plichhten’ [*sic*] / ‘Bewysen’ (13).
- M2v-M3v ‘Plichten omtrent zig zelve / Bewyzen op de Zelfs-plicht’ (5).
- M3v-M6r ‘Plichten omtrent onzen Naasten / Bewyzen op de Plichten aan onzen naasten’ (7).
- M6v-N8v ‘De zelve Grond-waarheden en pligten in vragen en antwoorden voorgesteld, tot meerder vatbaarheid voor de eerst-aankomende Jeugt; om gevoeglyk op die wyze ook onderwezen te kunnen worden in ‘t geen men aller-nodigst te gekoven heeft’.
- M6v-N5r 25 vragen en antwoorden aangaande de grondwaarheden.
- N5r-N7r 13 vragen en antwoorden over de plichten.
- N7r-N8r 5 vragen en antwoorden over de ‘Plichten omtrent ons zelve’.
- N8r-N8v 7 vragen en antwoorden over de ‘Plichten omtrent onzen Naasten’.
- O1r-P8r 13 ‘Bestieringen’.
- P8v Te verbeteren drukfouten.
5. UBA OK 65-946; UBA OK 65-947; UBA 559 J 23; KB 2204 D 26; TL A 1212; TL B 7080; UBVU XP. 07811. -.
  6. In UBA OK 65-946 op *1r en *5v met pen doorgehaalde, onleesbaar gemaakte aantekeningen.
  7. Schagen 32; Blaupot ten Cate I (1842), 162; Boekenooogen 260; S&K 4852.

B 1.46

J. Rijdsdijk, *Korte schets van de Lere der Waarheid* (Groningen, 1733).

B 1.46.1

1. *Korte schets van de Lere der Waarheid, die naar de Godtzaligheid is, Volgens de Belydeniszen der ware Mennoniten, en ten dienste derzelve, op ene klare en verstaanbare wyze, opgesteld. Waar voor gevoegt is een beknopt Vertoog, over de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën, Door Jakobus Rysdyk; Leraar den Mennoniten te Groningen. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boek-verkoper in de Brugge-straat. 1733.*
3. 8°: *4*⁸ A-S⁸, [2] 1-287 [1].
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-4*3r 'Aanspraak aan alle de Leraren en Ledematen der zuivere Mennoniten; waar in de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën beknoptelyk wordt aangetoont'.

4*3v-4*6v Voorrede.
4*7r 'Klinkdicht op de Korte Schets van de lere der Waarheid', van T. Mentis.

4*7v-4*8v Inhoudsopgave van de 44 hoofdstukken.
4*8v Ornament.
A1r-S8r Hoofdstekst. In 44 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).

A1r-A2v 1, (11). 'Van de Natuurlyke kennisse Godts'.
A2v-A4v 2, (18). 'Van de H. Schrifture'.
A4v-A5v 3, (10). 'Van Godts Wezen en Volmaaktheden'.
A6r-A8r 4, (18). 'Van de H. Drie-eenheid'.
A8v-B1v 5, (8). 'Van de Godtheit des Zoons'.
B2r-B3r 6, (8). 'Van de Godtheit des H. Geestes'.
B3r-B4r 7, (9). 'Van Godts besluiten in 't gemeen'.
B4r-B7r 8, (15). 'Van het Besluit der verkiezinge en Verwerpinge'.
B7r-B8v 9, (18). 'Van de Scheppinge der werelt'.
B8v-C2r 10, (14). 'Van de Engelen'.
C2r-C3v 11, (10). 'Van de Schepping des Menschen'.
C3v-C4r 12, (5). 'Van het Beeldt Godts'.
C4r-C7v 13, (23). 'Van de Voorzienigheid'.
C7v-C8v 14, (13). 'Van het Verbondt der Werken'.
D1r-D3v 15, (17). 'Van den Val des Menschen'.
D3v-D6v 16, (27). 'Van de natuurlyke Verdorventheid, en Onmagt des Menschen'.

D7r-E1v	17, (23). 'Van den Raadt des vredes, en het Verbondt der Genade'.
E2r-E4r	18, (19). 'Van den Middelaar des Genadenverbonds'.
E4v-E7r	19, (19). 'Van de Openbaring van den Middelaar'.
E7v-F1v	20, (13). 'Van de Volheid des tydts, en de waarheid van Jezus Messiasschap'.
F2r-F4r	21, (17). 'Van Christus Geboorte en Perzoon'.
F4v-F6v	22, (20). 'Van de Namen des Middelaars'.
F7r-G3v	23, (1). 'Van de Ampten des Middelaars'.
F7r-F8r	A. (7). 'Van Christus Profetisch Ampt'.
F8r-G1v	B. (11). 'Van Christus Hoge priesterlyk Ampt'.
G1v-G3v	C. (14). 'Van Christus Koninglyk Ampt'.
G3v-I2r	24, (3). 'Van de Staten des Middelaars'.
G4r	A. (1). 'Van Christus Vernedering'.
G4r-G5v	I, (11). 'Zyne nedrige Geboorte'.
G5v-H2v	II, (34). 'Zyn Lyden'.
G6v-G8v	§ 'Van Christus Voldoening'.
G8v-H2v	§§ 'Van de algemene Genade'.
H2v-H3v	III, (6). 'Zyn Doodt'.
H3v-H4r	IV, (6). 'Zyne Begraving'.
H4r-H4v	B. (2). 'Van Christus Verhoging'.
H4v-H6v	I, (12). 'Zyne Opstanding'.
H6v-H8r	II, (10). 'Zyne Hemelvaart'.
H8r-I1v	III, (9). 'Zyne Zitting ter Regterhand Gods'.
I2r	IV, (1). 'Zyn wederkomst ten oordeel'.
I2r-I4v	25, (17). 'Van de Roeping'.
I4v-I8r	26, (25). 'Van de Wedergeboorte'.
I8r-K4v	27, (20). 'Van het Geloof'.
K3r-K4v	(13). 'Van de Trappen des Geloofs'.
K5r-K8v	28, (18). 'Van de Regtveerdigmaking'.
K7v-K8v	(9). 'Van de gevolgen der Regtveerdigmaking'.
K8v-L7r	29, (11). 'Van de Bekeering en Heiligmaking'.
L2r-L7r	(37). 'Van de Heiligmaking'.
L7v-L8v	30, (9). 'Van de goede Werken'.
L8v-M4v	31, (26). 'Van het Gebedt'.
M4v-M6v	32, (15). 'Van de Verzekering der Zaligheid'.
M7r-O1v	33, (3). 'Van de Kerke'.
M7r-N3v	I, (34). 'Van de onderscheidene Huishoudingen Gods met zyne Kerke'.
N3v-N5v	II, (17). 'Van de Kerke in 't gemeen'.
N5v-N7v	III, (15). 'Van de Dienaars der kerke'.
N7v-O1v	IV, (14). 'Van de Kerken-tugt'.

O2r-O3v	34, (15). 'Van de Sacramenten in 't gemeen'.
O3v-P1r	35, (30). 'Van den Doop'.
P1v-P6v	36, (30). 'Van het H. Avondmaal'.
P7r-P8v	37, (8). 'Van het Ampt der Overheid'.
P8v-Q3r	38, (12). 'Van den Oorlog'.
Q3v-Q7v	39, (21). 'Van den Eedt'.
Q7v-R3v	40, (24). 'Van de Doodt'.
R3v-R6v	41, (17). 'Van de Opstandinge der Doden'.
R6v- S1v	42, (19). 'Van het laatste Oordeel'.
S1v-S3v	43, (12). 'Van de Straffe der Godtlozen'.
S3v-S8r	44, (24). 'Van het eeuwige Leven'.
S8r	Ornament.
S8v	Te verbeteren drukfouten.
5. UBA OK 65-1580 (1); UBA OK 65-1147; UBA 2497 B 8; KB 2204 D 22 (1); KB 1117 G 9; SBH 69 K 4 (1).
  6. Fol. R4 moet zijn: P4.
  7. Schagen 87; Boekennoogen 261; S&K 4856.

B 1.46.2

[*Korte schets van de Lere der Waarheid*, (1747); niet traceerbaar]

7. Schagen 87 (in handschrift); S&K 4857.

B 1.46.3

1. *Korte schets van de Lere der Waarheid, die naar de Godtzaligheid is, Volgens de Belydeniszen der ware Mennoniten, en ten dienste derzelven, op ene klare en verstaanbare wyze, opgesteld. Waar voor gevoegt is een beknopt Vertoog, over de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën, Door Jakobus Rysdyk, in Leven Leraar den Mennoniten te Groningen. Derde druk van Drukfouten verbeterd. [Ornament] te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkooper in de Brugge-straat, in de Bonte Kater. 1756.*
3. 8°: *-4*⁸ A-S⁸, [2] 1-286 [2].
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-4*3r 'Aanspraak aan alle de Leraren en Ledematen der zuivere Mennoniten; waar in de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën beknoptelyk wordt aangetoont'.
 4*3v-4*6v Voorrede.
 4*7r 'Klinkdicht op de Korte Schets van de lere der Waarheid', van

- T. Mentès.
- 4*7v-4*8v Inhoudsopgave van de 44 hoofdstukken.
- 4*8v Ornament.
- A1r-S7v Hoofdtypekst inhoudelyk identiek aan B 1.46.1
- S7v- S8v Register van boeken met vermelding van de prijs, die bij Pieter Bandsma te verkrijgen zijn.
5. UBA OK 65-1148; KB 2204 D 21; TL A 1241.
  6. In UBA OK 65-1148 zitten kleine papiertjes met aantekeningen voor de gebruiker gespeeld.
  7. Boekennoogen 261; S&K 4858.

B 1.46.4

1. *Korte schets van de Lere der Waarheid, die naar de Godtzaligheid is, Volgens de Belydeniszen der ware Mennoniten, en ten dienste derzelven, op ene klare en verstaanbare wyze, opgesteld. Waar voor gevoegt is een beknopt Vertoog, over de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën, Door Jacobus Rysdyk, in Leven Leraar den Mennoniten te Groningen. Vierde druk van Drukfauten verbeterd. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat, in de Bonte Kater. 1764.*
3. 8°: *-4*⁸ A-S⁸, [2] 1-286 [2].
4. *1r Titelpagina.
- *1v Blanco.
- *2r-4*3r ‘Aanspraak aan alle de Leraren en Ledematen der zuivere Mennoniten; waar in de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën beknoptelyk wordt aangetoont’.
- 4*3v-4*6v Voorrede.
- 4*7r ‘Klinkdicht op de Korte Schets van de lere der Waarheid’, van T. Mentès.
- 4*7v-4*8v Inhoudsopgave van de 44 hoofdstukken.
- 4*8v Ornament.
- A1r-S7v Hoofdtypekst inhoudelyk identiek aan B 1.46.1
- S7v- S8v Register van boeken met vermelding van de prijs, die bij Pieter Bandsma te verkrijgen zijn.
5. UBA OK 65-138.
7. Boekennoogen 261; S&K 4859.

B 1.46.5

1. *Korte schets van de Lere der Waarheid, die naar de Godtzaligheid is, Volgens de Belydeniszen der ware Mennoniten, en ten dienste*

derzelven, op ene klare en verstaanbare wyze, opgesteld. Waar voor gevoegt is een beknopt Vertoog, over de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën, Door Jacobus Rysdyk, in Leven Leeraar den Mennoniten te Groningen. Vyfde druk. van Drukfouten verbeterd. [Ornament] Te Amsterdam, By de Erven van F. Houttuyn. 1781.

3. 8°: *4⁸ A-S⁸, [2] 1-286 [2].
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.
     *2r-4*3r ‘Aanspraak aan alle de Leraren en Ledematen der zuivere Mennoniten; waar in de Nootzakelykheid en Nuttigheid der Catechizatiën beknoptelyk wordt aangetoont’.
     4*3v-4*6v Voorrede.
     4*7r ‘Klinkdicht op de Korte Schets van de lere der Waarheid’, van T. Mentis.
     4*7v-4*8v Inhoudsopgave van de 44 hoofdstukken.
     4*8v Ornament.
     A1r-S7v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.46.1
     S7v- S8v Fondslĳst met vermelding van de prijs der boeken, die bij Pieter Bandsma te verkrijgen zijn.
5. UBA OK 65-1587.
6. Op het eerste schutblad, recto, in handschrift: ‘Benedictus Hoekstra’, en: ‘Klaas Hoeksa’ [=Klaas Hoekstra].

B 1.47

J. Rijsdijk, *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs* (Groningen, 1733).

B 1.47.1

1. *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs, getrokken uit de Korte Schets van de Lere der Waarheid, Ten dienste van de Leergierige Jeugd, en die zig tot het gebruik van des Heren H. Avondtmaal willen begeben. Opgesteld door Jakobus Rysdyk, Leraar der Mennoniten te Groningen. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Bruggestraat. 1733.*
3. 8°: A-E⁸, [2] 3-76 [4].
4. A1r Titelpagina.
     A2v Drie citaten uit de Schrift: Spreuk. 22, 6; Hebr. 11, 6 en Ps. 119, 97.174.
     A2r-E6v Hoofdstekst. In 32 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...), met tekstverwijzingen.
     A2r-A2v 1, (8). ‘Van de Natuurlyke Kennisze Godts’.
     A3r-A3v 2, (7). ‘Van de H. Schrifture’.

A4r-A5v	3, (5). ‘Van Godts Wezen, en Volmaaktheden’.
A4r-A5v	4, (9). ‘Van de H. Drie-eenheid’.
A4v-A5r	A, (4). ‘Van de Godtheit des Zoons’.
A5r-A5v	B, (5). ‘Van de Godtheit des H. Geestes’.
A6r-A6v	5, (5). ‘Van het Besluit der Verkiezinge en Verwerpinge’.
A6r- A7r	6. ‘Van de Schepping’.
A6r- A6v	A, (9). ‘In ‘t gemeen’.
A6v-A7r	B. ‘In ‘t byzonder’.
A6v	a, (4). ‘Van de Engelen’.
A6v-A7r	b, (9). ‘Van den Mensch’.
A7r-A7v	7, (6). ‘Van de Voorzienigheid’.
A7v-A8r	8, (10). ‘Van het Verbondt der Werken’.
A8v-B2r	9, (8). ‘Van den Val des Menschen, en de Zonde’.
B1r-B1v	⌘, (7). ‘Van de natuurlyke Verdorventheid’.
B1v-B2r	⌘, (5). ‘Van de dadelyke Zonde, en de straffe der Zonde’.
B2r-B2v	10, (6). ‘Van het Verbondt der Genade’.
B2v-B3r	11, (7). ‘Van den Middelaar des Genaden-Verbondts’.
B3r-B3v	12, (3). ‘Van de Openbaring van den Middelaar’.
B3v-B4v	13, (5). ‘Van de Naturen, en Namen des Middelaars’.
B4r-B4v	§, (10). ‘Van de Namen des Middelaars’.
B5r-B5v	14, (2). ‘Van de Ampten des Middelaars’.
B5r	A, (2). ‘Van zyn Profetisch Ampt’.
B5v	B, (2). ‘Van zyn Hoge priesterlyk Ampt’.
B5v	C, (2). ‘Van zyn Koninklyk Ampt’.
B6r-C1v	15, (2). ‘Van de Staten des Middelaars’.
B6r-B8r	⌘, ‘Van Christus Vernedering’.
B6r	A, (2). ‘Zyne nedrige Geboorte’.
B6v	B, (3). ‘Zyn Lyden’.
B6v-B7r	§, (5). ‘Van Christus Voldoening’.
B7r-B7v	§§, (5). ‘Van de algemene Genade’.
B7v-B8r	III, (3). ‘Zyn Doodt’.
B8r	IV, (3). ‘Zyne Begraving’.
B8r-C1v	⌘, (2). ‘Van Christus Verhoging’.
B8r-B8v	A, (5). ‘Zyne Opstanding’.
B8v-C1r	B, (7). ‘Zyne Hemelvaart’.
C1r-C1v	C, (4). ‘Zyne Zitting ter Regterhant Godts’.
C1v	D, (1). ‘Zyn wederkomst ten Oordeel’.
C1v-C2r	16, (6). ‘Van de Roeping’.
C2v-C3r	17, (7). ‘Van de Wedergeboorte’.
C3r-C4r	18, (10). ‘Van het Geloof’.
C4r-C5r	19, (11). ‘Van de Regtveerdigmaking’.
C5r-C7r	20. ‘Van de Bekeering en Heiligmaking’.

C5r-C6r	⸰, (7). 'Van de Bekeering'.
C6r-C7r	⸱, (10). 'Van de Heiligmaking'.
C7r	21, (5). 'Van de goede Werken'.
C7v-C8r	22, (11). 'Van het Gebedt'.
C8v-D4r	23, (2). 'Van de Kerke'.
C8v-D1r	A, (6). 'Van de onderscheidene Huishoudingen Godts met zyne Kerke'.
D1v-D2r	B, (9). 'Van de Kerke in 't gemeen'.
D2r-D3r	C, (10). 'Van de Dienaars der kerke'.
D3r	§, (3). 'Van de Diakonen'.
D3r-D4r	D, (10). 'Van de Kerkentugt'.
D4v-D7r	24. 'Van de Sacramenten'.
D4v-D5r	⸰, (7). 'In 't gemeen'.
D5r-D6r	⸱, (9). 'Van den Doop'.
D6r-D7r	⸱, (14). 'Van het H. Avondtmaal'.
D7v-D8r	25, (5). 'Van het Ampt der Overheid'.
D8r-D8v	26, (6). 'Van den Oorlog'.
E1r-E1v	27, (5). 'Van den Eedt'.
E1v-E2v	28, (13). 'Van de Doodt'.
E2v-E4r	29, (14). 'Van de Opstandinge der Doden'.
E4r-E5r	30, (9). 'Van het laatste Oordeel'.
E5r-E5v	31, (8). 'Van de Straffe der Godtlozen'.
E6r-E6v	32, (10). 'Van het eeuwige Leven'.
E7r-E8v	'Korte Vragen voor de Kleine kinderen'. 52 één-regelige vragen en antwoorden met tekstverwijzingen in twee kolommen afgedrukt.

5. UBA OK 65-1580 (2); SBH 69 K 4 (2).

7. Schagen 87; Boekenooogen 261; Buynsters 863.

B 1.47.2

1. *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs, getrokken uit de Korte Schets van de Lere der Waarheid, Ten dienste van de Leergierige Jeugd, en die zig tot het gebruik van des Heren H. Avondtmaal willen begeven, opgesteld door Jakobus Rysdyk, Leeraar der Mennoniten te Groningen. De tweede druk. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Bruggestrate. 1740.*

3. 8°: A-B⁸ C-E⁶ F⁸, [4] 5-84.

4. A1r Titelpagina.

A2v Drie citaten uit de Schrift: Spreuk. 22, 6; Hebr. 11, 6 en Ps. 119, 97. 174.

A2r-A2v Voorrede. Ondertekend met 'J. Rysdyk. Gron. den 17. April 1740'.

A3r-F6r   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.47.1.
 F6v-F8v   Korte Vragen voor de kleine kinderen; inhoudelijk identiek aan B 1.47.1.

5. KB 2204 D 22 (2).
6. Ongebruikelijke katenering: A-B⁸ C-E⁶ F⁸.
7. Schagen 87; Buynsters 864.

B 1.47.3

[*Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs*, 3^e druk; niet traceerbaar].

B 1.47.4

[*Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs*, 4^e druk; niet traceerbaar].

B 1.47.5

1. *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs, getrokken uit de Korte Schets van de Lere der Waarheid, Ten dienste van de Leergierige Jeugd, en die zig tot het gebruik van des Heren H. Avondtmaal willen begeben. Opgesteld door Jakobus Rysdyk, In leven Leeraar der Mennonieten te Groningen. De vyfde druk. [Ornament] Te Amsterdam, By J. Morterre. 1784.*
3. 8°: A-E⁸, [5] 6-78 [2].
4. A1r   Titelpagina.
      A2v   Drie citaten uit de Schrift: Spreuk. 22, 6; Hebr. 11, 6 en Ps. 119, 97. 174.
      A2r-A2v   Voorrede. Ondertekend met 'J. Rysdyk. Gron. den 17. April 1740'.
      A3r-E5r   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.47.1.
      E5v-E7v   Korte Vragen voor de Kleine kinderen; inhoudelijk identiek aan B 1.47.1.
      E7v-E8v   'Catalogus van Boeken, by J. Morterre gedrukt of te bekomen'.
5. UBA OK 65-1146.
7. Boekenooen 261; Buynsters 865.

B 1.48

A.Verduin, *Christelyk Onderwys* (Haarlem, 1734).

B 1.48.1

1. *Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, By wyze van Vraagen en*

Antwoorden door Abraham Verduin, Bedienaar des Godlyken Woords onder de Doopsgezinden van Koog en Zaandyk. [Ornament] Te Haarlem, Gedrukt by Izaäk en Johannes Enschedé, Boekdruckers in de Spekstraat. 1734.

3. 8°: *⁴ A-N⁸ O², [8] 1-200 [12].
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-*3v Voorrede.
 *4r-*4v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
 *4v Ornament.
 A1r-N4v Hoofstekst. In 37 hoofddelen, opgesteld in vragen en antwoorden (...).
 A1r-A1v 1, (5). 'Van de Kennis Gods'.
 A1v-A2v 2, (3). 'Van de Heilige Schrift'.
 A2v-A3r 3, (7). 'Van de Godlykheid der Heilige Schrift'.
 A3r-A3v 4, (3). 'Van de volmaaktheid en algenoegezaamheid der H. Schrift'.
 A3v-A4v 5, (7). 'Van God de Vader, en den Zoon en den Heiligen Geest'.
 A4v-A8r 6, (22). 'Van Gods eigenschappen'.
 A8r-A8v 7, (6). 'Van de Schepping'.
 B1r-B1v 8, (5). 'Van de goede en kwaade Engelen'.
 B1v-B2r 9, (3). 'Van de Schepping des Menschen'.
 B2r-B4v 10, (17). 'Van den Val, Straf, en Wederoprechting des menschen'.
 B4v-B6r 11, (10). 'Van Gods Voorzienigheid'.
 B6r-B7v 12, (13). 'Van de Verkiezing'.
 B8r-C1v 13, (12). 'Van de Menswording van Gods Zoon'.
 C1v-C3v 14, (18). 'Van het Werk der Verlossing'.
 C3v-C5v 15, (17). 'Van Christus Profeetise Bediening'.
 C5v-C7r 16, (9). 'Van Christus Hoogepriesterlyke Bediening'.
 C7r-C7v 17, (4). 'Van Christus Koninglyke Bediening'.
 C8r 18, (2). 'Van de algemeene Genade'.
 C8v-D4r 19, (21). 'Van de Bekeering'.
 D4r-D7r 20, (25). 'Van het zaligmaakend Geloof'.
 D7r-E1v 21, (22). 'Van de Rechtvaardiging'.
 E2r-E5r 22, (19). 'Van den afval der geloovigen'.
 E5r-E7v 23, (20). 'Van het Gebed'.
 E7v-F1v 24, (19). 'Van de Dankzegging'.
 F2r-F8v 25, (48). 'Van den Eed'.
 F8v-G3r 26, (18). 'Van de Bediening der Waeredlyke Overigheid'.
 G3r-G6v 27, (23). 'Van Christus Kerk, of Gemeente'.
 G6v-H3r 28, (42). 'Van de Dienaaren der Kerke'.

H3r-I5r	29, (71). 'Van den Heiligen Doop'.
I5r-K5v	30, (54). 'Van het Heilig Avondmaal'.
K5v-L1r	31, (22). 'Van de Tucht der Kerke'.
L1r-L2v	32, (13). 'Van de Dood'.
L2v-M1v	33, (55). 'Van de Ziel des mensen, en derzelver onsterfelykheid'.
M1v-M5v	34, (34). 'Van de Opstanding der Dooden'.
M6r-N1r	35, (26). 'Van het laatste Oordeel'.
N1r-N3v	36, (24). 'Van de Straf der Godloozen'.
N3v-N4v	37, (13). 'Van den Gelukstaat der Rechtvaardigen'.
N5r-O2v	Alfabetisch register.
5. UBA OK 65-1264; UBA 411 G1 (1).
  7. Boekenooogen 260; S&K 4864.

B 1.48.2

1. *Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, By wyze van Vraagen en Antwoorden, de tweede druk, Op nieuws overzien en vermeerdert, Met een Verhandeling van het onderscheid tusschen de Reden en het Geloof, Door Abraham Verduin, Bedienaar des Godlyken Woords onder de Doopsgezinden van Koog en Zaandyk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkooper bezyden de Beurs, in de gekroonde Bybel. 1739.*
3. 8°: *-**8 A-O⁸, [8] 3-22 [4] 1-213 [11] p.
4. *1r Titelpagina.
- *1v De uitgeschreven tekst van Spreuk. 3, 13.
- *2r-3v Voorrede.
- *4r 'Verhandeling van het Onderscheid tusschen de Reden en het Geloof. Door Abraham Verduin, Bedienaar des Godlyken Woords onder de Doopsgezinden van Koog en Zaandyk'.
- *4v De uitgeschreven tekst van II Kor. 11, 3.
- *5r-2*4v Tekst van de 'Verhandeling van het Onderscheid tusschen de Reden en het Geloof'.
- 2*4v Ornament.
- 2*5r-2*6v 'Corollarium of Byvoegsel'.
- 2*6v Ornament.
- 2*7r-2*7v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
- 2*7v Te verbeteren drukfout. Ornament.
- 2*8r Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, Door Abraham Verduin, Bedienaar des Godlyken Woords onder de Doopsgezinden van Koog en Zaandyk.
- 2*8v Blanco.
- A1r-O3r Hoofddeksel inhoudelijk identiek aan B 1.48.1.

O3v-O8v   Alfabetisch register.

5. UBA OK 65-1259.
6. Blad *8 heeft ten onrechte de aanduiding 'A5'.
7. Schagen 114; Boekennoogen 260; S&K 4865.

B 1.48.3

[*Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden*, (1746); niet traceerbaar]

7. Schagen vermeldt in handschrift nog een uitgave bij H. Bruijn (Amsterdam, 1746); Schagen 114.

B 1.49

A. Verduin, *Korte Schets van het Christelyk Onderwys* (Haarlem, 1734).

B 1.49.1

1. *Korte Schets van het Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, Door Abraham Verduin, Bedienaar des Godlyken Woords onder de Doopsgezinden van Koog en Zaandyk. [Ornament] Te Haarlem, Gedrukt by Izaäk en Joh. Enschedé, Boekdruckers in de Spekstraat. 1734.*
3. 8°: A⁸, [2] 3-16 p.
4. A1r   Titelpagina.
A1v   Blanco.
A2r-A7v   Hoofdstekst. Niet in hoofdstukken ingedeeld, opgesteld in korte, ongenummerde vragen en antwoorden.
A8r-A8v   Gebeden.
5. UBA OK 65-1266; UBA 411 G 1 (2).
7. Boekennoogen 260; S&K 4866.

B 1.49.2

1. *Korte Schets van het Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, Door Abraham Verduin, Bedienaar des Goddelyken Woords onder de Doopsgezinden van Koog en Zaandyk. Tweede druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper Bezyden de Beurs. 1739.*
3. 8°: A⁸, [2] 3-16 p.
4. A1r   Titelpagina.
A1v   Blanco.
A2r-A7v   Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.49.1

A8r-A8v   Gebeden.

5. UBA OK 65-1265.

7. Schagen 114; Boekenooogen 260; S&K 4867.

B 1.49.3

1. *Korte Schets van het Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, Door Abraham Verduin, Bedienaar des Godlyken Woords onder de Doopsgezinden van Koogen Zaandyk. [Ornament] Te Haarlem, Gedrukt by Izaäk van Hulkenroy, Boekdrukker in de Lange Beggynestraat. 1741.*

3. 8°: A-B⁸C⁴, [2] 3-40 p.

4. A1r   Titelpagina.

A1v   'Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu. Horat.
Dat is, Het nieuw doortrokken aarde vat // Behoud den geur van
't eerste nat'.

A2r-B8v   Hoofddektst. In 25 hoofddelen ingedeeld, opgesteld in korte, ge-
nummerde vragen en antwoorden (...).

A2r-A2v   1, (4). 'Van de Kennis Gods'.

A2v-A3r   2, (5). 'Van de H. Schrift'.

A3r-A5v   3, (21). 'Van God den Vader, en den Zoon, en den H. Geest'.

A5v   4, (1). 'Van Gods Werken'.

A5v-A6r   5, (6). 'Van de goede en kwaade Engelen'.

A6r   6, (2). 'Van de Schepping des mensen'.

A6v-A7r   7, (15). 'Van den Val, Straf, en Wederoprechting der mensen'.

A7v-A8v   8, (15). 'Van de Menswording van Gods Zoon'.

A8v-B1r   9, (4). 'Van Christus Profeetise, Hoogepriesterlyke, en Koninglyke
Bedieningen'.

B1r   10, (3). 'Van het Werk der Verlossing'.

B1v-B2r   11, (6). 'Van de Bekeering en het Geloof'.

B2r-B2v   12, (7). 'Van den Afval der Geloovigen'.

B2v-B3r   13, (7). 'Van het Gebed'.

B3r-B3v   14, (3). 'Van de Dankzegging'.

B3v-B4r   15, (8). 'Van den Eed'.

B4r-B4v   16, (3). 'Van de Weerloosheid'.

B4v   17, (3). 'Van Christus Kerk of Gemeente'.

B5r   18, (6). 'Van de Dienaaren der Kerke'.

B5r-B6v   19, (17) 'Van den H. Doop'.

B6v-B7r   20, (7). 'Van het H. Avondmaal'.

B7r-B7v   21, (3). 'Van de Kerketucht'.

B7v-B8r   22, (10). 'Van de Dood, de Ziel des mensen, en derzelver onster-
felykheid'.

B8r	23, (2). ‘Van de Opstanding der Dooden’.
B8v	24, (5). ‘Van het laatste Oordeel’.
B8v	25, (2). ‘Van de Straf der Godloozen, en Gelukstaat der Vroome’.
C1r-C2r	Gebeden.
C2v-C3r	‘Aanspraak aan de Jeugd. Op de Wyze van den 24 ^{sten} Psalm’. Een lied van zes 6-regelige strofen. Ondertekend met ‘A. S.’.
C3v-C4v	‘Dankzegging en Gebed Voor de Jeugd, Op den eersten Dag van ‘t Jaar. Op de Wyze van den 36 ^{sten} Psalm’. Een lied van zes 12-regelige strofen. Ondertekend met ‘A. S.’ [=Adraan Spinniker].

5. UBA OK 65-1261.

7. Boekennoogen 260; S&K 4868.

B 1.49.4

1. *Korte Schets van het Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden, Op nieuws overgezien en vermeerderd Door Abraham Verduin, Leeraar der Doopsgezinden van Koog en Zaandyk. Tweede druk. [Ornament] Te Haarlem, Gedrukt by Jan Nieuwenhuyzen, Boek- en Papierverkooper op ‘t Verwulst, 1754.*

3. 8°: A-C⁸D⁴, [3] 4-43 [1] 1-12 p.

4. A1r Titelpagina.

A1v ‘Quo semel est imbuta recens servabit odorem Testa diu. Horat. Dat is, Het nieuw doortrokken aarde vat // Behoud den Geur van ‘t eerste nat’.

A2r-C2r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.49.3.

C2v-C3v Gebeden.

C4r-C4v ‘Aanspraak aan de Jeugd. Op de Wyze van den 24sten Psalm’. Een lied van zes 6-regelige strofen. Ondertekend met ‘A. S.’.

C5r-C6r ‘Dankzegging en Gebed Voor de Jeugd, Op den eersten Dag van ‘t Jaar. Op de Wyze van den 36sten Psalm’. Een lied van zes 12-regelige strofen. Ondertekend met ‘A. S.’ [=Adriaan Spinniker].

C6v Blanco.

C7r-D1r ‘Van de Praedestinatie, naar de leer der Doopsgezinden’.

D1v-D4v ‘Van de Praedestinatie, naar de Leer van Joannes Kalvinus en zyne Navolgers’.

5. UBA OK 65-1260.

6. Fol. C3 moet zijn C4.

7. Boekennoogen 260; S&K 4869.

B 1.50

J.Kat, *Kort Begrip van de Leere der Waarheyt* (Amsterdam, 1736).

B 1.50.1

1. *Kort Begrip Van de Leere der Waarheyt Volgens het Gevoelen der Doops-gesinde Christenen: Hun Vergadering houdende op de Princegragt, in de Arcke Noachs. By wyse van Vragen en Antwoorden opgesteld, Door Jacob Kat, Bedienaar des Euangeliums in deselve Gemeente. En eenige syner Mede-dienaren. Uytgegeven volgens Kerkelyke Resolutie. [Ornament] Te Amsterdam, By Jan Hartig, Boekverkoper, ter zyde 't Stadhuis. 1736.*
3. 8°: [⁺]² * -2*⁸ 3*⁶ A-Y⁸ Z⁴, [48] 1-360 p.
4. [⁺]1r Blanco.
[⁺]1v Gedicht van 24 regels op de titelplaat 'Aan de Christelyke Jeugt', van Cornelis Lely.
[⁺]2r Frontispice. Gravure van J. C. Philips. Onderschrift: 't' Amsterdam by Ian Hartig, 1736'.
[⁺]2v Blanco.
*1r Titelpagina in twee kleuren gedrukt.
*1v Blanco.
*2r-*6v Voorbericht aan de lezer.
*7r-3*5v Korte inhoud van de inleiding en de 29 hoofdstukken van dit boek, elk in drie 6-regelige rijmstrofen, met de titel van elk hoofdstuk.
3*6r-3*6v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
A1r-Y8v Hoofddekst. Inleiding en 29 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
A1r-A2r 'Inleydinge', (10).
A2v-A5v 1, (21). 'Dat Godt is'.
A5v-B4r 2, (46). 'Van de Heylige Schrift'.
B4v-B7v 3, (19). 'Van de Kennisse Godts uyt de H: Schriften'.
B8r-C6r 4, (39). 'Van de H: Drie-eenheyt'.
C6v-D4r 5, (34). 'Van de Scheppinge'.
D4v-D8r 6, (23). 'Van de Onderhoudinge Of Godts Voorzienigheyt'.
D8v-E3v 7, (21). 'Van den Val des Menschen'.
E3v-E7r 8, (22). 'Van de Weder-Opregtinge'.
E7r-F5v 9, (43). 'Van den Middelaar tusschen God en de Menschen'.
F5v-G3r 10, (35). 'Van 't Prophetisch Ampt van Christus'.
G3v-G8v 11, (34). 'Van het Priester-Ampt van Christus'.
G8v-H5r 12, (31). 'Van het Koninglyk-Ampt van Christus'.
H5v-H7v 13, (13). 'Van de Algemeene Genade'.
H8r-I2r 14, (14). 'Van de Vrye-Wille'.
I2v-I8r 15, (38). 'Van het Gelove'.
I8v-K5v 16, (36). 'Van de Bekeering'.
K6r-L5v 17, (47). 'Van de Regtveerdigmakinge'.

L5v-M6r	18, (62). 'Van de christelyke Kerke'.
M6r-N7r	19, (66). 'Van de Dienaren der Kerke'.
N7v-O8v	20, (64). 'Van den H: Waterdoop'.
O8v-Q4r	21, (78). 'Van het H: Avondmaal'.
Q4r-R1r	22, (34). 'Van de kerkelyke Tugt'.
R1v-R8r	23, (52). 'Van de Wraak en Oorlog'.
R8v-S7r	24, (37). 'Van den Eed'.
S7r-T3r	25, (29). 'Van het Ampt der Overheyt'.
T3r-V3v	26, (56). 'Van de Opstandinge der Dooden'.
V3v-X5v	27, (66). 'Van het laatste Oordeel: en den Ondergang der Wereld'.
X5v-Y2r	28, (39). 'Van de Straffe der Godloosen'.
Y2v-Y8v	29, (48). 'Van de Belooninge der Vromen'.
Y8v	Ornament.
Z1r-Z4v	'Hand-leiding tot de Leere der Waer-heit die naer de Godtzaligheid is, Of Korte Belydenis der Hooftwaerheden van den Christelyken Godtsdienst; Voor die genegen is, om zich door den H: Water-Doop op zyn Gelove, de Christelyke Kerk te laten inlyven'. ²⁶

5. UBVU XP. 07546. -.

7. Schagen 54.

B 1.50.2

1. *Kort Begrip van de Leere der Waarheyt Volgens het Gevoelen der Doops-gesinde Christenen: Hun Vergadering houdende t' Amsterdam op de Princegragt, in de Arcke Noachs. By wyse van Vragen en Antwoorden opgesteld, Door Jacob Kat, Bedienaar des Euangeliums in deselve Gemeente. En eenige syner Mede-dienaren. Uytgegeven volgens Kerkelyke Resolutie. De Tweede Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jan Hartig, Boekverkoper, ter zyde 't Stadhuis. 1736.*
3. 8°: *-3*⁸ A-Y⁸ Z⁴, [48] 1-360 p.
4. *1r Blanco.
- *1v Gedicht van 24 regels op de titelplaat 'Aan de Christelyke Jeugt', van Cornelis Lely.
- *2r Frontispice. Gravure van J. C. Philips. Onderschrift: 't' Amsterdam by Ian Hartig, 1736'.
- *2v Blanco.
- *3r Titelpagina in twee kleuren gedrukt.
- *3v Blanco.
- *4r-*8v Voorbericht aan de lezer.
- 2*1r-3*7v Korte inhoud van de inleiding en de 29 hoofdstukken van dit boek,

²⁶ Schagen schrijft deze tekst toe aan C. Lely; Schagen (1745), 61. Zie ook S&K 4885.

- elk in drie 6-regelige rijmstrofen, met de titel van elk hoofdstuk.
- 3*8r-3*8v   Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
- A1r-Y8v   Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.50.1.
- Y8v   Ornament.
- Z1r-Z4v   ‘Hand-leiding tot de Leere der Waer-heit die naer de Godtzaligheid is, Of Korte Belydenis der Hooftwaerheden van den Christelyken Godtsdienst; Voor die genegen is, om zich door den H: Water-Doop op zyn Gelove, de Christelyke Kerk te laten inlyven’.
5. UBA OK 65-978; UBA OK 62-9220; KB 1175 E 19; ZBM 1061 B 13.
6. De hoofddektst van OK 65-978 is doorschoten met tien anonieme gravures.
7. Schagen 54; Boekenooogen 261; S&K 4882.

B 1.50.3

1. *Kort Begrip Van de Leere der Waarheyt Volgens het Gevoelen der Doops-gesinde Christenen: Hun Vergadering houdende t’ Amsterdam op de Princegragt, in de Arcke Noachs. By wyse van Vragen en Antwoorden opgesteld, Door Jacob Kat, Bedienaar des Euangeliums in deselve Gemeente, En eenige syner Mededienaren. Uytgegeven volgens Kerkelyke Resolutie. De Derde Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jan Hartig. 1747.*
3. 8°: *-3*⁸ A-Y⁸ Z⁴, [49] 2-360 p.
4. *1r   Blanco.
- *1v   Gedicht van 24 regels op de titelplaat ‘Aan de Christelyke Jeugt’, van Cornelis Lely.
- *2r   Frontispice. Gravure van J. C. Philips. Onderschrift: ‘t’ Amsterdam by Ian Hartig, 1747’.
- *2v   Blanco.
- *3r   Titelpagina in twee kleuren gedrukt.
- *3v   Blanco.
- *4r-*8v   Voorbericht aan de lezer.
- 2*1r-3*7v   Korte inhoud van de inleiding en de 29 hoofdstukken van dit boek, elk in drie 6-regelige rijmstrofen, met de titel van elk hoofdstuk.
- 3*8r-3*8v   Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
- 3*8v   Ornament.
- A1r-Y8v   Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.50.1.
- Y8v   Ornament.
- Z1r-Z4v   ‘Hand-leiding tot de Leere der Waer-heit die naer de Godtzaligheid is, Of Korte Belydenis der Hooftwaerheden van den Christelyken Godtsdienst; Voor die genegen is, om zich door den H: Water-Doop op zyn Gelove, de Christelyke Kerk te laten inlyven’.
5. UBA OK 65-979; KB 2204 D 25; ThUKB 47 G 3; PC.

7. Schagen 54, (in handschrift); Boekennoogen 261; S&K 4883.

B 1.50.4

1. *Kort Begrip Van de Leere der Waarheyd Volgens het Gevoelen der Doops-gesinde Christenen: Hun Vergadering houdende t' Amsterdam op de Princegragt, in de Arcke Noachs. By wyse van Vragen en Antwoorden opgesteld, Door Jacob Kat, Bedienaar des Euangeliums in deselve Gemeente, En eenige syner Mede-dienaren. Uytgegeven volgens Kerkelyke Resolutie. De Derde Druk.*²⁷ [Ornament] *Te Amsterdam, By Jan Morterre, Boekverkoper over het Zaandammer Veer. 1762.*
3. 8°: *-3*⁸ A-Y⁸ Z⁴, [49] 2-360 p.
4. *1r Blanco.
- *1v Gedicht van 24 regels op de titelplaat 'Aan de Christelyke Jeugt', van Cornelis Lely.
- *2r Frontispice. Gravure van J. C. Philips. Onderschrift: 't'Amsterdam by Ian Hartig, 1747'.
- *2v Blanco.
- *3r Titelpagina in twee kleuren gedrukt.
- *3v Fondslĳst van J. Morterre met 7 titels van 5 auteurs.
- *4r-*8v Voorbericht aan de lezer.
- 2*1r-3*7v Korte inhoud van de inleiding en de 29 hoofdstukken van dit boek, elk in drie 6-regelige rijmstrofen, met de titel van elk hoofdstuk.
- 3*8r-3*8v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
- 3*8v Ornament.
- A1r-Y8v Hoofstekst inhoudelijk identiek aan B 1.50.1.
- Y8v Ornament.
- Z1r-Z4v 'Hand-leiding tot de Leere der Waer-heit die naer de Godtzaligheid is, Of Korte Belydenis der Hooftwaerheden van den Christelyken Godtsdienst; Voor die genegen is, om zich door den H: Water-Doop op zyn Gelove, de Christelyke Kerk te laten inlyven'.
5. UBA OK 65-980.
7. Boekennoogen 261; S&K 4884.

B 1.51

[A.S. Dĳck], *Nutte Bybel-Oeffening* (Groningen, 1738).

B 1.51.1

1. *Nutte Bybel-Oeffening over Gewigtige Waarheden en Toestanden*

---

²⁷ Titelluitgave van de derde druk uit 1747.

des Christendoms Vervat in Vraagen, en Antwoorden: en uitgegeven van de Opzienderen der Doopsgezinde tot Groningen, die men de oude Vlamingen noemt. Tot dienst wel alderbezogderst van haar aanbetrouwe gemeente: en verder, daar het ter oefening, en opbouwing verstrekken mag. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat. 1738.

3. 8°: *⁶A-T⁸V-X⁶, [12] 1-328 p.
4. *1r Titelpagina.
- *1v Een gedicht van 14 regels tot de lezer.
- *2r-*5r Voorbericht.
- *5v-*6v Inhoudsopgave.
- A1r-H2v Eerste hoofddektst: de 12 artikelen des geloofs met inleiding, in 125 vragen en antwoorden, (...).
- A1r-F2v 'Nutte Bybel-Oeffening over gewigtige Waarheden, na aanleyding en volgens den draad der bekende XII. Artikelen des Christelyken Geloofs'.
- A1r-A6r 'Inleyding', (1-16). Antwoord 16 geeft de tekst van het *Symbolum Apostolicum*.
- A6v-B6v 'Uytbreiding over het zoo-genoemde Symbolum der Apostelen in Vraagen en Antwoorden vervat'.
Artikel 1, (17-48).
- B7r-C6v Artikel 2, (49-76).
- C7r-C8r Artikel 3, (77-81).
- C8v-D3r Artikel 4, (82-90).
- D3v-D5r Artikel 5, (91-95).
- D5v-D7v Artikel 6, (96-101).
- D8r-E2r Artikel 7, (102-107).
- E2v-E3r Artikel 8, (108-110).
- E3v-E5v Artikel 9, (111-115).
- E6r-E7r Artikel 10, (116-119).
- E7v-E8v Artikel 11, (120-122).
- F1r-F2v Artikel 12, (123-125).
- F3r-H2v 'Aanhangzel over 't Artikel van de Kerke, bevattende de Leeraaren, Ceremonien en Tucht der Kerke'. Opgesteld in 46 vragen en antwoorden, (...).
- F3r-F5v (1-8).
- F6r-G2v 'Van den Waterdoop, of wel meest aangaande de vereyschte dipositien', (9-21).
- G3r-G4v 'Van het Avondmaal', (22-26).
- G4v Ornament.
- G5r-G6v 'Van de Voetwasschinge', (27-33).
- G7r-H2v 'Van de Kerklyke Tugt, en vooraf Broederlyke Waarneeminge',

	(34-46).
H3r	Titelpagina. 'II. Deel der Nutte Bybel-Oeffening over gewigtige Waarheden'.
H3r-Q5v	Tweede hoofdstekst. In 6 hoofdstukken, in 385 vragen en antwoorden (...).
H3v	Blanco.
H4r	Inhoudsopgave deel II.
H4v-I1r	1, (1-35). 'Van Godts Openbaaringe aan Ons'.
I1v-I4v	2, (36-59). 'Van den Mensch, voornamelyk in zyn Elende Staat aangemerkt, zoo In als Na dit Leven'.
I5r-K4v	3, (60-110). 'Van de Verlossinge door Christus, en waar door hy zulks verrigt en te wegebrengt'.
K5r-M6r	4, (111-206). 'Van de Wegen en Middelen, die aan 's Menschen Zyde te beoeffenen en waar te nemen zyn, om aan Christus den Verlosser deel te hebben'.
M6v-P3v	5, (207-319). 'Afbeelding van een Waar Christen in zyn innerlyke Toestand en uysterlyke Wandel, in verscheydene betrekkingen volgens den Inhoud der H. Schrifture'.
M6v-N1v	§, (207-219). 'Algemeene Toestand der Waare Christenen'.
N2r-N6r	§§, (220-242). 'Byzondere Dispositien der waare Christenen in hun dagelykze Ommegang'.
N6r-O3v	§§§, (243-277). 'Der Waare Christenen Gedrag, soo als het voornamelyk gerigt is tot Godt en Christus'.
O3v-P3v	§§§§, (278-319). 'Der Waare Christenen gedrag, Voornamelyk gerigt omtrent haar Naasten in 't gemeen en Broederen in 't byzonder'.
P3v	Ornament.
P4r-Q5v	6, (320-385). 'Bevattende de Voortreflykheyd en uytneemende Voorregten der Waare Christenen; benevens Godts Vaderlyke Zorge, Leydinge, en Bewaaringe omtrent haar, tot haarer be- moediging, vertroosting, en blydschap: gevolgt van een uyt- nemende Heerlykheyd Na dit Leven'.
P4r-P6v	§, (320-340). 'Van de uytmuntende Voorregten en Waardigheden der Christenen'.
P6v-Q2v	§§, (341-365). 'Godts Zorge, Leydinge, Reddinge, vertroosting enz. der Geloovige Christenen'.
Q2v-Q5v	§§§, (366-385). 'Der Waare Christenen uytneemende Voorregt Na Dit Leeven'.
Q5v	Ornament.
Q6r	Pseudo-titelpagina. 'Drievoudig Alphabeth, over voornaaame [sic] Waarheden, Pligten en Eygenscapen der Christenen. Benevens eenige liederen en Slotversjes'.

Q6v	Blanco.
Q7r-R4v	'I. Alphabeth, over voornaame Waarheden, met Toepassing op den Mensch'.
R4v-R7r	'Vraagen over 't eerste Alphabeth'.
R7r	Ornament.
R7v-S5v	'II. Alphabeth. Over voornaame Pligten en Dispozitien der Christenen'.
S6r-S8r	'Eenvoudige vraagen over het tweede Alphabeth'.
S8v-T1v	'Kort Alphabeth of eenige korte Printen van een Leerjonger Christi'.
T1v	Ornament.
T2r-X1r	'Eenige Liederen inhoudende Jezus Nodiging aan Zondaars en de gevoelige geraaktheyd van Boetvaardige Zondaars'.
X1r	Ornament.
X1v-X6v	'Nog eenige verzamelde Slotversjes'.
5. UBA OK 65-651.
  6. Op het eerste schutblad recto staat in handschrift: 'Annigien Ephraïms mijn boeck is mie gegeven van martien. tonnis den 5^e meert 1738'.
  7. Schagen 32; S&K 4889.

B 1.51.2

1. *Nutte Bybel-Oeffening over Gewigtige Waarheden en Toestanden des Christendoms vervat in Vraagen, en Antwoorden: En uitgegeven van de Opzienderen der Doopsgezinde tot Groningen, die men de oude Vlamingen noemt. Zynde deze Twede Druk merklyk vermeerdert, ook onder andere, met een korte Ondervraging rakende het nodigste der Geloofs Leere enz. voor Dopelingen. Nevens meer andere stukken in het 2de Voor-Berigt, nevens het Register te zien. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat. 1752.*
3. 8°: *⁸ A-Z⁸, [16] 1-368 p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Een rijm van 14 regels tot de lezer.
 *2r-*5v Voorbericht bij de eerste druk.
 *6v-*7r Voorbericht bij de tweede druk.
 *7r Ornament.
 *7v-*8v Inhoudsopgave.
 A1r-H2v Eerste hoofdstuk inhoudelijk identiek aan B 1.51.1
 H3r-I4v 'Byvoegzel. Behelzende eenige Stukken waarin de Doopsgezinde in 't gemeen van andere Protestanten min en meer verschillende gedagten hebben'. Drie paragrafen, opgesteld in ongenummerde vragen.

H3r-H7r	‘Van den Oorlog, Weederwraak, en Weerloosheid’.
H7v-I1r	‘Van ‘t Ampt der Overheid’.
I1v-I4v	‘Van den Eet’. Hierin wordt met instemming Erasmus geciteerd, (zonder verwijfsplaats).
I5r	Pseudo-titelpagina. ‘II. Deel der Nutte Bybel-Oeffening over gewigtige Waarheden’.
I5r-R7v	Tweede hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.51.1
R7v	Ornament.
R8r	Pseudo-titelpagina. ‘Drievoudig Alphabeth, over voornaame Waarheden, Pligten en Eygenschappen der Christenen. Benevens eenige liederen en Slotversjes’.
R8v	Blanco.
S1r-S6v	‘I. Alphabeth, over voornaame Waarheden, met Toepassing op den Mensch’.
S6v-T1r	‘Vraagen over ‘t eerste Alphabeth’.
T1r	Ornament.
T1v-T7v	‘II. Alphabeth. Over voornaame Pligten en Dispozitien der Christenen’.
T8r-V2r	‘Eenvoudige vraagen over het tweede Alphabeth’.
V2v-V3v	‘Kort Alphabeth of eenige korte Printen van een Leerjonger Christi’.
V3v	Ornament.
V4r	Pseudo-titelpagina. ‘Ondervraging Rakende het nodigste der Geloofs-Leere als ook de Gezintheit des Herten. Voor te houden aan, en te Beantwoorden van haar, die door den H. Water-Doop, tot Lidmaat der Gemeente begeeren aangenomen te worden. &c. Nevens een Apostolise en Broederlyke Vermaninge aan de Gedoopte. Als mede een Formulier Opzigtelyk de Bevestiging in den Huwelyken Staat.’
V4r-Y5r	Derde hoofdstekst.
V4v-V5v	Voorbericht.
V6r-V7v	‘Ondervraging Rakende het Nodigste der Geloofs-Leere. Als ook de Gezintheit des Herten’. 5 vragen.
V8r-V8v	‘Behandeling by de toediening des Waters aan den Dopeling’.
X1r-X4v	‘Apostolise en Broederlyke Vermaninge’.
X5r-X8v	‘Korte uitbeelding van de ware gesteldheid der Inwendig Gedoopte’.
Y1r-Y5r	‘Formulier van Bevestiging in den Huwelyken Staat.’
Y3v-Y5r	Gebed.
Y5v	Pseudo-titelpagina. ‘Eenige Stigtelyke Slot Versjes. Voor af gaat een Christelyke Geloofs-Belydenis in Rym’. Nevens een Vrindelyke Lokkinge aan de Jeugt. Etc.’.
Y6r-Y7v	‘Christelyke Geloofs-Belydenis In Rym vervat’.

Y8r-Z3r   Eerste slotversjes.
 Z3v-Z8v   ‘Nog eenige verzamelde Slot Versjes’.

5. UBA OK 65-652.
6. Op het eerste schutblad recto staat in handschrift: ‘Jand van delden J: D. Hesselink’.
7. Boekennoogen 261; Blaupot ten Cate I (1842), 162; S&K 4890.

B 1.52

M. Schagen, *Korte Schriftuurlyke Stellingen, tot Onderwys der Doopsgezinde Geloofsleerlingen* (Alkmaar, 1738).

B 1.52.1

[*Korte Schriftuurlyke Stellingen*, (1738); niet traceerbaar]

7. Schagen vermeldt de *Korte Schriftuurlyke Stellingen* uit 1738, te Alkmaar bij S. van Hoolwerf uitgegeven; Schagen 91 e.v.

B 1.52.2

1. *Korte Schriftuurlyke Stellingen, tot Onderwys der Doopsgezinde Geloofsleerlingen. Weleer voor zyne Katechisanten te Alkmaer opgesteld, en byzonder gedrukt; Nu nader overzien, en, met eenige Byvoegsels, ten Algemeenen Nutte in 't licht gegeven: Door Marten Schagen, Bedienaer van Gods Woord in de Gemeente der Doopsgezinden te Utrecht. [Ornament] Te Haarlem, By Jan Bosch, Boek- en Papier-Verkooper. 1751.*
3. 8°: *4 [2*]¹ A-T⁴, [10] 1-151 [1] p.
4. *1r   Titelpagina.
     *1v   Blanco.
     *2r-*3v   Voorbericht. Ondertekening ‘Utrecht den 27. van September ‘s jaers 1751’.
     *4r-*4v   Inhoudsoverzicht van de lessen.
     [2*1r]-[2*1v]   ‘Aen de geloofsleerlingen, in schriftuurlyke Waerheit’. Een gedicht van vijf 6-regelige strofen. Ondertekening: ‘Marten Schagen. 1739. 4. 26’.
     A1r-T4r   Hoofddeks in 25 lessen, opgesteld in genummerde stellingen (...). De lessen worden afgesloten met een aantal vragen die als een afzonderlijk geheel de lessen besluiten.
     A1r-A2v   1, (14). ‘Van ‘t Hoogste Goed’.
     A2v-A4v   2, (14). ‘Van Gods Aenwezendheit; of het Bewys dat ‘er een God is’.

A4v-B2v	3, (14). ‘Van ‘t Gezag en Oogmerk der Heilige Schrift’.
B2v-B4v	4, (15). ‘Van de Goddelyke Wegen. Eerste Afdeeling. Van Gods Wegen met de Aertsvaderen’.
C1r-C3r	5, (15). ‘Van de Goddelyke Wegen. Tweede Afdeeling, Eerste Lid. Van Gods Wegen met Israël voor de Wet’.
C3r-D1r	6, (16). ‘Van de Goddelyke Wegen. Tweede Afdeeling, Tweede Lid. Van Gods Wegen met Israël by de Wetgeving’.
D1r-D3v	7, (18). ‘Van de Goddelyke Wegen. Tweede Afdeeling, Derde Lid. Van Gods Wegen met Israël na de Wetgeving, totaen de Babylonische Gevangenissen’.
D4r-E3r	8, (18). ‘Van de Goddelyke Wegen. Tweede Afdeeling, Vierde Lid. Van Gods Wegen met de Joden in, en na de Babylonische Gevangenissen, totop Christus’.
E3v-F2v	9, (18). ‘Van de Goddelyke Wegen. Tweede Afdeeling, Vijfde Lid. Van Gods Wegen met de Joden by en na de Komst van Christus’.
F3r-G2r	9 (vervolg), (15). ‘Van de Goddelyke Wegen met de Joden na de Komst van Christus’.
G2v-H1r	10, (17). ‘Van de Goddelyke Wegen. Derde Afdeeling, Van Gods Wegen met Alle Overige Menschen’.
H1r-H3r	11, (18). ‘Van de Goddelyke Volmaektheden, oft Eigenschappen. Eerste Afdeeling. Van de Volmaektheden der Goddelyke Natuure in ‘t gemeen’.
H3v-I2r	12, (18). ‘Van de Goddelyke Volmaektheden. Tweede Afdeeling. Van ‘s Heeren Volmaektheden in ‘t byzonder; en wel van die tot Gods Leven, Verstand, en Magt te brengen zyn’.
I2v-I4v	13, (20). ‘Van de Goddelyke Volmaektheden. Derde Afdeeling. Van de Deugden Gods, oft de Volmaekte Eigenschappen die tot Gods Wil kunnen gebragt worden’.
I4v-K2v	14, (17). ‘Van Gods Onbegrypelyk Wezen, dat ‘s van den Vader Zoon en Heiligen Geest, en deszelfs Eenheit’.
K3r-L1v	‘Tweede Deel der Schriftuurlyke Stellingen. Inleiding of Herhaling Van de Vorige Lessen over de Kennisse Gods’, (24).
L2r-L3v	15, (20). ‘Van de Schepping Aller Dingen; en van de Voorzienigheid, of Onderhouding en Regeering van alles’.
L4r-M2v	15 (vervolg), (19). ‘Behelzende eene Nader Uitbreiding van dezelve. Met opzigt tot de Zonde en Dood, door ‘s Menschen Val in de Werelt gekomen’.
M2v-M4v	16, (14). ‘Van het Nieuwe Verbond, anders het Verbond der Genade. Eerste Afdeeling. Van den Aert des Genadenverbonds.

N1r-N3r	17, (17). ‘Van ‘t Nieuwe Verbond der Genade. Tweede Afdeeling. Van den Middelaer des Nieuwen Testaments’.
N3r-O1v	18, (20). ‘Van ‘t Nieuwe Verbond der Genade. Derde Afdeeling. Van de Beloften of Goederen des Genadenverbonds’.
O1v-O3v	19, (19). ‘Van ‘t Nieuwe Verbond der Genade. Vierde Afdeeling. Van den Redelyken en Aennemenswaardigen Eisch des Nieuwen Verbonds’.
O4r-P2v	20, (20). ‘Van ‘t Nieuwe Verbond der Genade. Vyfde Afdeeling. Van de Zegels van ‘t Verbond der genade; dat ‘s, van den H. Doop, en ‘t H. Avondmael’.
P3r-Q1v	‘Inleiding of Overgang tot den Dienst Gods. Van den Goddelyken Dienst in ‘t Algemeen; en van den nieuwen Mensch, de Betragter van dien Dienst’.
Q2r-R1r	21, (20). ‘Van den Dienst Gods. Eerste Afdeeling. Van den Goddelyken Dienst, voor zooverre die de Pligten betreft, welke omtrent God te betragten zyn: waerin ook van het Eedzweeren gehandeld word’.
R1v-R4v	22, (20). ‘Van den Dienst Gods. Tweede Afdeeling. Van den Goddelyken Dienst, voor zoo verre die de Pligten betreft welke wy Omtrent Onzen Naesten betragten moeten; waerin ook van het Overheitsampt, en van de Weerloosheit’.
S1r-S3v	23, (20). ‘Van den Dienst Gods. Derde Afdeeling. Van den Goddelyken Dienst, voor zooverre nie [<i>sic</i>] de Pligten betreft, welke wy Omtrent Onszelvan betragten moeten’.
S4r-T2r	24, (17). ‘Van de Christelyke Kerk; en van derzelver Bedienaers en Tugt’.
T2r-T4r	25, (20). ‘Van de Zeven Laetste Dingen; waeronder ‘s Menschen Vier Uitersten’.
T4v	Verbeteringen.
5. UBA O 65-1104; UBL 1032 D 38.
7. Schagen 91 e.v.; Boekenooogen 263; S&K 5028; Visser, 248.

B 1.53

Vraagen tot Ophelderinge van de Waarheids oeffening (s.l.e.a. [1739])

1. *Vraagen tot Ophelderinge van de Waarheids oeffening*
3. 8°: π^1 A-M⁴, [2] 96 p.
4. $\pi 1r$ Titelpagina.
 $\pi 1v$ Blanco.
A1r-M4v Hoofddekst in 54 hoofdstukken, waarvan de opschriften corresponderen met de 54 titels van de hoofdstukken van de *Waerheyds-oeffeningh, tot Bevorderinge van kennisse en*

Godtsaligheyt...uit 1686 (zie B 1.24.2).²⁸ De hoofdstukken bestaan uit vragen die weer overeenkomen met de vragen uit voornoemde *Waerheyds-oeffeningh*, evenwel zonder antwoorden. Onder de vragen zijn subvragen, eveneens zonder antwoorden, geplaatst.

5. UBA OK 65-1403.

7. Boekenooogen 258; S&K 4553.

B 1.54

De Leeraars der Vereeningde Doopsgezinde Gemeente te Westzaandam, *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (Amsterdam, 1740).

B 1.54.1

1. *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst, By wyze van Vraagen zonder Antwoorden, Tot Opbouw in de Kennisse der Waarheid, die naar de Godzaligheid is, in de Hoope des Eeuwigen Levens. Voor de Vereenigde Doopsgezinde Ge-meente, te Westzaandam. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis de Wit, Boek-verkooper op den Nieuwendyk, tusschen de twee Haarlemmer Sluizen, in den Staaten Bybel. 1740.*
3. 8°: *⁸ A-F⁸ G², [16] 1-100 p.
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.
     *2r-*6v Voorrede.
     *7r-*8v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
     A1r-G2v Hoofdstekst in 52 hoofddelen, opgesteld in genummerde vragen (...), zonder antwoorden of tekstverwijzingen.
     A1r-A1v 1, (17). 'Van de Kenisse Gods uit de Natuur'.
     A2r-A2v 2, (14). 'Van de Heilige Schrift'.
     A3r-A3v 3, (13). 'Van de Goddelykheid der Heilige Schrift'.
     A4r-A4v 4, (21). 'Van de Volmaaktheid en Algenoegzaamheid der Heilige Schriften'.
     A5r-A5v 5, (21). 'Van de Kennisse Gods uit de H. Schrift. Eerste Deel, Van Gods eigenschappen, en wel die tot zyn Wezen in 't gemeen behooren'.
     A6r-A6v 6, (16). 'Van de Kennisse Gods uit de H. Schrift. Tweede Deel, Van Gods eigenschappen, die tot zyn verstand behooren'.
     A7r-A7v 7, (19). 'Van de Kennisse Gods uit de H. Schrift. Derde Deel, Van Gods eigenschappen die tot zyn Wil behooren'.

28 De hoofdstukken 9 en 10 zijn van plaats gewisseld; die over de sacramenten staan op een andere positie.

A8r-A8v	8, (21). 'Van God den Vader, en den Zoon, en den Heiligen Geest'.
B1r-B1v	9, (27). 'Van de Schepping in 't Algemeen'.
B2r-B2v	10, (15). 'Van de Goede en Quaade Engelen'.
B3r-B3v	11, (22). 'Van de Schepping des Menschen'.
B4r-B4v	12, (18). 'Van de Onderhouding, en Regeering Gods?' [<i>sic</i>].
B5r-B5v	13, (21). 'Van 's Menschen Val en des zelfs Gevolgen'.
B6r-B6v	14, (16). 'Van 't Goddelyk Besluit te Verkiezing en Verwerping'.
B7r-B7v	15, (16). 'Van de Wederom Opregting des Menschen uit den Val'.
B8r-B8v	16, (24). 'Van de Menschwording van Gods Zoon'.
C1r-C1v	17, (25). 'Van 't Werk der Verlossinge'.
C2r-C2v	18, (21). 'Van Christus Prophetisch Ampt'.
C3r-C3v	19, (20). 'Van Christus Hoog-Priester-Ampt'.
C4r-V4v	20, (24). 'Van Christus Koninklyk-Ampt'.
C5r-C5v	21, (14). 'Van de Algemeene Genade'.
C6r-C6v	22, (17). 'Van de Vrye Wil'.
C7r-C7v	23, (19). 'Van de Wedergeboorte'.
C8r-C8v	24, (22). 'Van de Goddelyke Roeping'.
D1r-D1v	25, (21). 'Van de Bekeering'.
D2r-D2v	26, (22). 'Van 't Zaligmaakend Geloof'.
D3r-D3v	27, (11). 'Van het Symbolum der Apostelen'.
D4r-D4v	28, (14). 'Van de Regtvaardigmaaking'.
D5r-D5v	29, (10). 'Van 't Godlyk Kindschap'.
D6r-D6v	30, (10). 'Van de Vryheid der Christenen'.
D7r-D7v	31, (15). 'Van de Mede-werking des H. Geestes'.
D8r-D8v	32, (14). 'Van de Goede Werken'.
E1r-E1v	33, (8). 'Van de Zelfs-Verloochening'.
E2r-E2v	34, (10). 'Van de Maatigheid'.
E3r-E3v	35, (11). 'Van de Regtvaardigheid'.
E4r	36, (9). 'Van de Godzaligheid'.
E4v	37, (7). 'Van de Heiligmaaking'.
E5r	38, (6). 'Van den Afval der Heiligen'.
E5v	39, (12). 'Van Christus Kerk op Aarde'.
E6r-E6v	40, (16). 'Van de Dienaars der Kerke'.
E7r-E7v	41, (26). 'Van den Heiligen Waterdoop'.
E8r-E8v	42, (23). 'Van 't Heilig Avondmaal'.
F1r-F1v	43, (19). 'Van de Kerkelyke Tugt'.
F2r-F2v	44, (19). 'Van de Wraak en Oorlog'.
F3r-F3v	45, (14). 'Van 't Ampt der Overheid'.
F4r-F4v	46, (23). 'Van den Eed'.

F5r-F5v	47, (14). 'Van de Dood'.
F6r-F6v	48, (15). 'Van de Ziel des Menschen en Derzelve Onsterfelykheid'.
F7r-F7v	49, (21). 'Van de Opstanding der Dooden'.
F8r-F8v	50, (20). 'Van 't Laatste Oordeel en de Ondergang der Wereld'.
G1r-G1v	51, (16). 'Van de Straffe der Godlooze'.
G2r-G2v	52, (15). 'Van de Gelukzaligheid der Rechtveerdige, of Belooning der Vroome'.

5. UBA OK 65-544.
7. Schagen 60 (in handschrift); Boekennoogen 261.

B 1.54.2

1. *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst, By wyze van Vraagen zonder Antwoorden, Tot Opbouw in de Kennisse der Waarheid, die naar de Godzaligheid is, in de Hoope des Eeuwigen Levens. Voor de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente, te Westzaandam. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis de Wit, Boekverkooper. 1748.*
3. 8°: *⁸ A-F⁸ G², [16] 1-100 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*6v Voorrede.
*7r-*8v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
A1r-G2v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.54.1.
G2v Te verbeteren drukfouten.
5. UBA OK 65-545.
7. Schagen 60 (in handschrift); Boekennoogen 261; S&K 4939.

B 1.54.3

1. *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst, By wyze van Vraagen zonder Antwoorden, Tot Opbouw in de Kennisse der Waarheid, die naar de Godzaligheid is, in de hoope des Eeuwigen Levens. Voor de Vereenigde Doopsgezinde Gemeente, te Westzaandam. [Ornament] Te Amsterdam, By Yntema en Tiboel, in de Kalverstraat, over de Jonge Graaf van Holland. 1762.*
3. 8°: *⁸ A-F⁸ G², [16] 1-100 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*6v Voorrede. Inhoud gelijk aan de uitgave van 1748.
*7r-*8v Inhoudsopgave van de hoofdstukken.
A1r-G2v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.54.1.

G2v Te verbeteren drukfouten.

5. UBA OK 65-173.

B 1.55

R. Buitenpost, *Eerste beginselen van de Leere des Geloofs* (Amsterdam, 1740).

1. *Eerste beginselen van de Leere des Geloofs. Opgesteld in Vragen en Antwoorden. Door Rogerus Buitenpost, Leeraar der Doopsgezinden, te Koog en Zaandijk. [Ornament] Te Amsterdam, Gedrukt by Arent Rampen, Boekdrukker. 1740.*
3. 8°: A⁸ B³, [2] 3-22 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v De bijbelteksten van Prediker 12, 1 en Spreuken 22, 6.
A2r-A8v Hoofdstukst. Zonder hoofdstukken, met ongenummerde vragen en antwoorden.
B1r-B3v Gebeden voor de morgen, de avond, en vóór en na het eten.
5. UBA OK 65-626.
7. Schagen: op de 10^e doorschoten pagina na p. 16 (in handschrift); Boekennoogen 261; S&K 4895.

B 1.56

[A.S. Dijck,] *Kleine Catechismus* (Groningen, 1742⁴).

B 1.56.1

[*Kleine Catechismus*, (1^e druk); niet traceerbaar].

B 1.56.2

[*Kleine Catechismus*, (2^e druk); niet traceerbaar].

B 1.56.3

[*Kleine Catechismus*, (3^e druk); niet traceerbaar].

B 1.56.4

1. *Kleine Catechismus, ofte Beginsel Van Onderwijzing voor Kinderen, om enige kennis te krygen in enige waarheden en Historien des Bybels. Neffens Een Versameling van eenige opmerkelyke woorden der H. Schrifte, en eenige Voorbeelde van Gebeden.*

Den vierden Druk. Opgedragen aan de gemeente der Doopsgezinde door een Leeraar der Zelfer. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in in [sic] de Brugge-straat, in de Bonte Kater. 1742.

3. 8°: A-E⁸ F-H⁶ I-L⁸, [10] 1-154 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco
A2r-A4v Opdracht aan de doopsgezinde gemeente.
A5r-A5v Voorbericht van de eerste opsteller.
A6r-E1v Eerste hoofdstekst. In 32 hoofddelen, opgesteld in 295 genummerde vragen en antwoorden (...). Alle verwijzingen naar de bijbeltekst staan *in margine* vermeld.

A6r-A7v 1, (1-16). 'Van God'.
A7v-A8r 2, (17-23). 'Van de H. Drie-eenheid'.
A8r-A8v 3, (24-31). 'Van de Scheppinge'.
A8v-B1r 4, (32-40). 'Van de goede Engelen'.
B1v 5, (41-46). 'Van de quade Engelen'.
B2r-B2v 6, (47-55). 'Van den Mensch'.
B2v-B3r 7, (56-60). 'Van 't einde des menschen'.
B3r-B3v 8, (61-66). 'Van de zonde en ongehoorsaamheid des Menschen'.
B3v-B4r 9, (67-75). 'Van de boetveerigheid van Adam en Eva, en hare herstelling in genade'.

B4v-B5r 10, (76-82). 'Van de verdorventheid aller menschen, en de Genade die God bewezen heeft, en nog bewyst in Christus'.
B5r-B5v 11, (83-90). 'Van de Kinderen Gods, en hoe God voor de zyne zorgt, en haer kastydt om haer goet te maken'.
B6r-B6v 12, (91-98). 'Van de eerste kinderen Gods'.
B6v-B7r 13, (99-107). 'Van deenige straffen die God in die eerste tyden geoeffent heeft over de godlose'.
B7r-C1r 14, (108-127). 'Van de kinderen Israels'.
C1r-C2r 15, (128-138). 'van de Richteren, Koningen, Propheten, Priesteren, en Offerhanden'.
C2r-C2v 16, (139-147). 'Van de kennissen Jesu Christi en de noot-sakelyheid zyner genade om salig te worden'.
C2v-C3r 17, (148-155). 'Van Johannes de Dooper'.
C3v-C4r 18, (156-166). 'Van de geboorte Jesu Christi, de aanbiddinge der Engelen, de komste der Herderen, zyne Besnydenisse, en zyne voorstelling in den Tempel'.
C4v-C5r 19, (167-175). 'Van de komste der Wysen tot het kindeken Jesus, en haere Aenbidding, zyne Vlucht in Egypten, en de Kinder-moort'.
C5r-C5v 20, (176-181). 'Van het opgaen van Jesus na den Tempel, zyne

	gehoorsaamheid, en zynen arbeid’.
C6r-C6v	21, (182-189). ‘Van den doop en de Versoekinghe Jesu Christi in de Woestyne’.
C6v-C8r	22, (190-201). ‘Van de Mirakelen, en Predikinghe Jesu: en ‘t ongeloof der menschen, en welke ongelovig wierden’.
C8r-D1r	23, (202-211). ‘Welke menschen in Jesus geloofden: en van Jesus voorbeeldig Leven’.
D1r-D2r	24, (212-223). ‘Van de Discipelen Jesu Christi, van syne verradinge door Judas, en van het einde dat Hy beoogde doe Hy voor de zyne stierf’.
D2v-D3r	25, (224-230). ‘Van het lyden onses Heeren Jesu Christi, voor Cajaphas en Pilatus’.
D3v-D4v	26, (231-249). ‘Van de gewilligheid van Jesus Lyden overeenkomstig de Schrift, en van zyn Kruis-Doot en begravinge’.
D4v-D5r	17, (242-249). ‘Van de Opstandinge en Hemelvaart onses Heeren’.
D5r-D6v	18, (250-261). ‘Van de sending des H. Geestes, en zyne kracht tot verandering der herten’.
D6v-D8r	19, (262-274). ‘Dat de Kinderen dikwils moeten bidden om den H. Geest, om haer te beteren van de gebreken der quade kinderen, en ‘t oeffenen de deugden der goede’.
D8r-D8v	30, (275-281). ‘Van de Opstandinge en het Oordeel’.
D8v-E1r	31, (282-286). ‘Van de Helle’.
E1r-E1v	32, (287-295). ‘Van de eeuwige geluksaligheid des Hemels’.
E2r-G2v	Tweede hoofdstuk. ‘Versameling Van eenige Woorden der Heilige Schrifture, die men de Kinderen kan inscherpen en van buiten laten leren...’. De bijbelse teksten zijn gerubriceerd in 13 hoofdstukken.
E2r-E3r	1. ‘Dat God alles heeft gemaakt, alles regeert, en de souvereine Heere van alles is’.
E3r-E4r	2. ‘Dat God ook den mensche heeft gemaakt: en alle werken goede en quade siet, en alle gedagten en woorden kent’.
E4r-E5r	3. ‘Dat alle menschen niet alleen sterven moeten, maer dat haer leeven ook zeer nietig kort en onseker is: en dat men den Heere om indruk daar van bidden moet om niet ongelukkig te sterven’.
E5r-E5v	4. ‘Dat het een groot geluk is Gode toe te behooren, en deel te hebben aen de weldaden die Hy doet allen die Hem vresen lief hebben, en gehoorzaam zyn’.
E6r-E7v	5. ‘Dat Jesus Christus God zynde van alle eeuwigheit, in de tyd is mensch geworden om alle die zig aen Hem over geven salig te maken; dat Hy voor haer gestorven is; dat ‘er geen saligheid

	is als in Hem; en dat men in Hem moet gelooven, zich zelven om zynent wille verloochen, door zynen Geest leven, en alsoo wandelen gelyk Hy gewandelt heeft, om deel te hebben aan zyne zaligheid’.
E7v-E8v	6. ‘Van ‘t geluk der gene die haer van het quaet en de quaden onttrekken, en tot den dienst des Heeren begeben. Dat zynen dienst seer beminlyk is’.
E8v-F1v	7. ‘Dat de godloose geen deel zullen hebben aen het goet der Rechtveerdigen, maer eeuwiglyk van God gestraft zullen worden’.
F1v-F2v	8. ‘Dat het een groot goet is van God vernedert, gekastydt, en onderwesen te worden: en hoe seer de kinderen de bestraffinge en onderrichtinge van Vader en Moeder, en alle andere personen die Sorge voor haer dragen nodig hebben, en deselve moeten liefhebben, en haer een nedrige gehoorszaamheid bewysen’.
F3r-F3v	9. ‘Dat men God moet vreessen, en dat zyne vreesse de oorspronk is van alle goet’.
F4r-F5r	10. ‘Dat men zyne zonden moet erkennen, gevoelen, en belyden, levendige smerte daer over hebben en God bidden om vergevinge der zelve, en om de genade van verbeteringe’.
F5r-F5v	11. ‘Dat het goet is al zyn vertrouwen op God te stellen. Dat Hy Sorge draegt voor die op Hem betrouwen, en haer nooit verlaet’.
F6r-G2r	12. ‘Dat men zyn leven moet besteden in God lief te hebben, te prysen, te dienen, te gehoorsaamen, en alle de plichten van Eere en Godsaligheid te bewysen, die Hem toe komen’.
G2r-G2v	13. ‘Opheffingen des gemoets tot God na verscheide staten en nooden der ziele’.
G3r-I8v	‘Voorbeelden van Gebeden voor de Kinderen, Bequaam om haer te dienen tot hulpmiddelen om hare herten tot God op te heffen in hare nooden’.
G3r	Titelpagina.
G3v	Blanco.
G4r-G4v	‘Berigt over de volgende Gebeden’.
G5r-I8v	Derde hoofdstekst. Gebeden voor verschillende fasen in het kinderleven en voor verschillende gelegenheden.
K1r-K6v	‘Eerste Waarheids-Melk. Of Onderwyzing voor kinderen, zo dra dezelve voor enig onderwys vatbaar zyn: mede nuttig voor zommige schoon wat meer in Jaaren’.
K1r	‘Eerste Waarheids-melk. Of Onderwyzing voor Kinderen, zo dra dezelve voor enig onderwys vatbaar zyn: mede nuttig voor zommige schoon wat meer in Jaaren’.

K1v	Vierde hoofdstuk. 2 rubrieken, opgesteld in 79 genummerde vragen en antwoorden, (...).
K1v-K4v	1, (1-52). '...Onderwijzing voor kleine Kinderen die die [<i>sic</i>] maar enige kennis krygen, ook nuttig voor wat grotere.
K4v-K6v	2, (53-79). Ten Tweden, bestaande in Vraagjes over de Oefening der Godzaligheid'.
K7r-L7v	'Enige Toepassende Versjes, geschikt op yder Hootfstuk [<i>sic</i>] van de <i>kleine Catechismus</i> &c. om na de Oefening met de Kinderen gevoeglyk te kunnen Zingen, meest Biddende ingereg. En op de meest bekenste Psalm-Tonen gestelt'.
L8r-L8v	'Korte Sugtingen tot Jezus'.

5. UBA OK 65-667.

6. Op de eerste titelpagina staan naast het ornament met pen doorgehaalde aantekeningen.

7. Schagen 32; Boekenooogen 261; S&K 4933, met auteursnaam 'Dijk, Aldert S.'; S&K 4940, zonder auteursnaam; Buynsters 774.

B 1.57

[P. de Jong,] *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (Amsterdam, 1742).

1. *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst, bij wyze van Vraagen zonder Antwoorden, Om te dienen tot Aanwas van Kennis en Vordering inde Godsvrugt Voor de Doopsgezinde Gemeente te Krommenie.* [Ornament] *Te Amsterdam, By Kornelis de Wit, Boekverkooper op den Nieuwendyk, tusschen de twee Haarlemmer Sluysen, in den Staaten Bybel. 1742.*
3. 8°: $\pi^1 *^8 2^{*4}$ (-2*4) A-F⁸, [2] 1-21 [1] 1-96 p.
4. $\pi 1r$ Titelpagina.
 $\pi 1v$ Blanco.
 $*1r-2^{*3}r$ Voorrede; ondertekend met 'Blijvende Uwe Heyl zoekende Dienaar P. d. Jong'.
 $2^{*3}r$ Ornament.
 $2^{*3}v$ Fondslijst van Kornelis de Wit.
 $A1r-F8v$ Hoofdstuk. 48 hoofddelen, elk opgesteld in 20 genummerde vragen, zonder antwoorden of tekstverwijzingen.
 $A1r-A1v$ 1. 'Van het Zyn van een God'.
 $A2r-A2v$ 2. 'Van de Heilige Schrift'.
 $A3r-A3v$ 3. 'Van de Goddelykheid of het Gezag der Heilige Schrift'.
 $A4r-A4v$ 4. 'Van de Volmaaktheid en Klarheit der Heylige Schriften'.
 $A5r-A5v$ 5. 'Van Gods Naamen, Eyenschappen en Werken in 't Gemeen.
 $A6r-A6v$ 6. 'Van Gods Eyenschappen die tot zyn Wesen behooren'.

A7r-A7v	7. ‘Van Gods Eygenschappen, die tot zyn Verstand behooren’.
A8r-A8v	8. ‘Van de Algemeene Eygenschappen Gods.
B1r-B1v	9. ‘Van de Schepping in ‘t Gemeen’.
B2r-B2v	10. ‘Van de Goede en Quaade Engelen’.
B3r-B3v	11. ‘Van de Schepping des Menschen’.
B4r-B4v	12. ‘Van Gods Voorsienigheyd’.
B5r-B5v	13. ‘Van de Val des Menschen en deszelfs Gevolgen’.
B6r-B6v	14. ‘Van de Goddelyke Besluyten’.
B7r-B7v	15. ‘Van Gods Wegen voor het Evangelie in het Uytvoeren van zyne Besluyten’.
B8r-B8v	16. ‘Van Christus Persoon, Namen en Diensten in ‘t Gemeen’.
C1r-C1v	17. ‘Van de Waarheyd des Christelyken Godsdienst’.
C2r-C2v	18. ‘Van ‘t Werk der Verlossing in ‘t Gemeen’.
C3r-C3v	19. ‘Van Christus Propheetis Ampt’.
C4r-V4v	20. ‘Van Christus Hoogepriester Ampt’.
C5r-C5v	21. ‘Van Christus Koninglyk Ampt’.
C6r-C6v	22. ‘Van Gods Roeping, en Vrye Wil des Menschen’.
C7r-C7v	23. ‘Van het Zaligmakende Geloove’.
C8r-C8v	24. ‘Van het Symbolum der Apostelen’.
D1r-D1v	25. ‘Van de Bekeering en Wedergeboorte’.
D2r-D2v	26. ‘Van de Regtvaardigmaaking’.
D3r-D3v	27. ‘Van de Gaven des H. Geest en haare Vruchten’.
D4r-D4v	28. ‘Van de Goede Werken in ‘t Gemeen’.
D5r-D5v	29. ‘Van de Plichten die den Mensch zelf raaken’.
D6r-D6v	30. ‘Vervolg van de Pligten van den Mensch zelf’
D7r-D7v	31. ‘Van de Pligten die den Naasten aangaan’.
D8r-D8v	32. ‘Vervolg van de Pligten tot de Naasten behoorende’.
E1r-E1v	33. ‘Van het Ampt der Overigheyd’.
E2r-E2v	34. ‘Van den Eed’.
E3r-E3v	35. ‘Van de Godzaligheyd’.
E4r- E4v	36. ‘Vervolg van de Pligten aan God zelf te betrachten’.
E5r- E5v	37. ‘Van de byzondere Pligten’.
E6r-E6v	38. ‘Van de Christelyke Kerk’.
E7r-E7v	39. ‘Van de Pligten der Gemeente’.
E8r-E8v	40. ‘Van de Kerkelyke Tucht’.
F1r-F1v	41. ‘Van den Heyligen Waterdoop’.
F2r-F2v	42. ‘Van ‘t Heylig Avondmaal’.
F3r-F3v	43. ‘Van de Hulpmiddelen ter Godtzaligheyd’.
F4r-F4v	44. ‘Van de Doot de Staat der Ziele, na dit leven en van het Vagevier’.
F5r-F5v	45. ‘Van de Opstanding der Dooden’.
F6r-F6v	46. ‘Van ‘t Laatste Oordeel’.

F7r-F7v   47. 'Van de Straffe der Goddeloozen'.
 F8r-F8v   48. 'Van de Belooning der Vroomen'.

5. UBA OK 65-945.

7. Schagen 53; Boekenooogen 261; S&K 4938.

B 1.57 bis

1. *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst, bij wyze van Vraagen zonder Antwoorden, Om te dienen tot Aanwas van Kennis en Vordering inde Godsvrugt Voor de Doopsgezinde Gemeente te Krommenie. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis de Wit, Boekverkooper op den Nieuwendyk, tusschen de twee Haarlemmer Sluysen, in den Staaten Bybel. 1742.*

3. 8°: $\pi^1 *^8 2^{*4}$ ($2^{*3} \pm 2\pi 2$, $2^{*4} = 2\pi 1$) A-F⁸, [2] 1-21 [1] 1-96 p.

4. $\pi 1r$ Titelpagina.

$\pi 1v$ Blanco.

$*1r-2^{*3}r$ Voorrede; ondertekend met 'Ik blyve Uwe Heylzoekende Dienaar P. de Jong'.

$2^{*3}r-2\pi 1v$ Toelichting op de cancellans met literatuurlijst.

$2\pi 1v$ Vervolg van $2\pi 1r$ en een *N.B.* waarin geattendeerd wordt op het juiste gebruik van deze literatuur.

$2\pi 2r-2\pi 2v$ Inhoudsopgave.

A1r-F8v   Hoofddektst gelijk aan B 1.57.

5. PC.

7. Schagen 53; Boekenooogen 261; S&K 4938.

B 1.58

M. Schagen, *Voorbereidende Overdenkingen* (s.l.e.a, [1743]).

1. *Voorbereidende Overdenkingen tot het Ontfangen van den Heiligen Doop, voor de Onderwezenen in de Beginsels van het Christelyke Geloove. Door Marten Schagen.*²⁹

3. 8°: [A-B]⁴ (blad B4 ontbreekt, blanco?), [2] 3-14 p.

4. [A]1r   Titelpagina.

[A]1v   Blanco.

[A]2r-[B]3v   Hoofddektst. 5 overdenkingen, elke overdenking is opgesteld in 10 genummerde vragen en antwoorden.

[A]2r-[A]2v   1. 'Van het Hoogste Goed'.

[A]3r-[A]4r   2. 'Van Gods Natuur en Aenwezendheit'.

29 Schagen vermeldt zelf bij dit geschriftje in zijn *Naamlijst* het jaartal 1743, Schagen (1745), 92; Vissers veronderstelling dat 1751 het jaar van uitgave is, is dus onjuist; cf. Visser (2002), 248.

[A]4r-[B]1r	3. 'Van de Noodzakelykheit, het Gezag, Oogmerk, en den Inhoud der Goddelyke Openbaringe'.
[B]1r-[B]2v	4. 'Van de Bekeeringe, en het Geloove in den Heere Jesus Christus'.
[B]2v-[B]3v	5. 'Van den Christelyken Waterdoop'.
5. UBA O 65-1105 (1).
  7. Schagen 92; Boekenooien 263; S&K 5029; Visser (2002), 248.

B 1.59

M. Schagen, *Aenhangsel over de Byzondere leerstukken des Geloofs* (s.l., 1743).

1. *Aenhangsel over de Byzondere Leerstukken des Geloofs, welke de Doopsgezinden handhaven.*
3. 8°: H-I⁴, 1-16 p.³⁰
4. H1r Titilvermelding.
H1r-I4v Hoofddekst. Twee aenhangsels, bestaande uit 3, resp. 5 paragrafen, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden, (...).
H1r-H2r 1, (12). 'Van de Genade'.
H2r-H3v 2, (12). 'Van den Doop der Jonge Kinderen'.
H3v-H4v 3, (12). 'Van den Eed, en Geweldigen Wederstand'.
I1r-I4v 'Tweede aenhangsel over het Verbond der Genade'
I1r-I1v 1, (1-6). 'Inleiding'.
I1v-I2v 2, (7-12). 'Van den Middelaer des N. Testaments'.
I2v-I3v 3, (13-18). 'Van de Beloften des Genadenverbonds'.
I3v-I4r 4, (19-24). 'Van den Eisch deze Verbonds'.
I4r-I4v 5, (25-30). 'Van de Zegelen des Genadenverbonds'.
5. UBA O 65-1105 (2).
7. Schagen 92; S&K 4961.

B 1.60

S. van Dokkumborg, *Eenige Artykelen, Van de Leere der Waarheid* (Haarlem, 1743).

1. *Eenige Artykelen, Van de Leere der Waarheid die naar de Godzaligheid*

---

30 Dat de katernsignatures met 'H' beginnen kan er op wijzen dat het *Aenhangsel* oorspronkelijk deel uitmaakte van een ander geloofspedagogisch boekje van Schagen. Bij vergelijking met zijn *Korte Schriftuurlyke Stellingen* is er niets dat er op wijst dat deze tekst hieruit afkomstig is. Het moet niet worden uitgesloten dat het *Aenhangsel* eerder deel uitmaakte van de niet te traceren *Eenvoudige Handleiding tot de Algemeene Waerheden van het Christendom, voor zulke die den H. Waterdoop, op hun Geloove begeeren te ontfangen* uit 1741; Visser (2002), 248.

is, beknopt in een getrokken, en kortelyk in XII. Hoofddeelen verklaard, Door Sjoerd van Dokkumborg, Leeraar der Mennoniten, te Westzaanen. [Ornament] Te Haerlem, By Izaak vander Vinne, Boek- en Papierverkooper in de Warmoesstraat 1743.

3. 8°: *4 A⁴ B⁸ (blad B8 [blanco] ontbreekt), [8] 22 p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-4r Voorrede.
 *4r Ornament.
 *4v Inhoudsopgave.
 A1r-B7v Hoofddektst in 12 genummerde hoofddelen, waar een inleiding aan voorafgaat. De hoofddelen zijn in genummerde vragen (...) opgesteld.
 A1r-A2r 1, (6). 'Van Jezus Christus'.
 A2r-A3r 2, (6). 'Van de Zondaars'.
 A3r-A3v 3, (6). 'Van de Zaligmaking des Zondaars'.
 A3v-A4v 4, (6). 'Van het Geloof in Christus'.
 A4v-B1v 5, (7). 'Van de Bekeering'.
 B1v-B2v 6, (6). 'Van den Doop'.
 B2v-B3v 7, (6). 'Van het Avandmaal (sic)'.
 B3v-B4v 8, (6). 'Van de Goede Werken'.
 B4v-B5r 9, (6). 'Van de liefde die wy God moeten toedraagen'.
 B5v-B6r 10, (6). 'Van de liefde des naasten'.
 B6r-B7r 11, (6). 'Van de heyligmakinge, als een plicht, tot zig zelf betrekkelyk'.
 B7r-B7v 12, (8). 'Van het einde des geloofs, de zaligheid der zielen'.
5. UBA OK 65-729
7. Schagen 30; Boekennoogen 262; S&K 5128.

B 1.61

P. Boudewijns, *Onderwyzinge des Christelyken Geloofs* (Haarlem, 1743).

B 1.61.1

1. *Onderwyzinge des Christelyken Geloofs, Volgens de Belydenis der Christenen die men de Oude Vlaamsche Mennoniten noemt. Waar in derzelter Leere en Gemeentelyke Huishoudinge, Schriftmatig voorgesteld en bewezen word: Opgesteld by Vragen en Antwoorden door Pieter Boudewyns. Te Haarlem, By J. Bosch, Boek-en Papierverkooper, 1743.*
3. 8°: *8 A-2H⁸, XVI 494 p.
4. *1r Titelpagina.

*1v	'Uitgegeven met goedvinden en Approbatie van de Oudsten en Dienaren der Oude Vlaamsche Mennonite Gemeente, haare Vergaderinge houdende op de Smalle Oude Graft, te Haarlem.'
*2r-*6r	Voorrede.
*6v-*8v	Inhoudsopgave.
A1r-2H7v	Hoofdstekst in XII Artikelen, onderverdeeld in genummerde hoofdstukken. Opgesteld in vragen en antwoorden (...).
A1r-A2r	Inleiding, (7).
A2v	I, (1). Over God en Jezus Christus.
A2v-A3v	I, 1, (5). 'Van de kennis Gods, uit de Nature.'
A4r-A6v	I, 2, (12). 'Van de Heilige Schrifture.'
A6v-A8r	I, 3, (6). 'Van God.'
A8r-B6v	I, 4, (25). 'Van de Goddelyke Drie Eenheid.'
B6v-C6r	I, 5, (28). 'Van Gods Volmaakte eigenschappen.'
C6v-D1r	I, 6, (12). 'Van de Scheppinge.'
D1r-D3r	I, 7, (6). 'Van de Onderhoudinge en Bestieringe.'
D3v-E1v	I, 8, (24). 'Van den Val des Menschen.'
E2r-E5v	I, 9, (12). 'Van de Belofte des Messias.'
E5v-G5v	I, 10, (40). 'Van de Menschwordinge Christi.'
G5v-I4r	I, 11, (38). 'Van de Ampten van Christus.'
I4r-K1r	I, 12, (15). 'Van de Algemeene Genade in Christus.'
K1r-L2v	I, 13, (21). 'Van het Zaligmakende Gelove.'
L3r	II, (1). Over de zending der dienaaren.
L3r-M2r	II, 1, (17). 'Van de Dienaaren der Gemeenten.'
M2r-M5v	II, 2, (14). 'Van de Verkiezing der Dienaaren.'
M6r-N2v	II, 3, (13). 'Van de Verpligtinge van, en aan de Dienaaren.'
N3r	III, (1). Over de christelijke waterdoop.
N3r-N6r	III, 1, (10). 'Van de Instelling van den Waterdoop.'
N6v-O3r	III, 2, (13). 'Van de Bedieninge des Waterdoops.'
O3r-P5r	III, 3, (28). 'Van de Perzonen die gedoopt mogen en moeten worden.'
P5v	IV, (1). Over de zichtbare en onzichtbare gemeente.
P5v-Q1v	IV, 1, (10). 'Van de Gemeente Gods.'
Q1v-R1r	IV, 2, (16). 'Van de onderscheidene Benamingen der Gemeente Gods, als Zigtbaar en Onzigtbaar.'
R1v	V, (1). Over het avondmaal.
R1v-R5v	V, 1, (8). 'Van de Instelling des H. Avondmaals.'
R5v-S5v	V, 2, (18). 'Van de Onderhoudinge des H. Avondmaals.'
S6r	VI, (1). Over de voetwassing.
S6r-T1v	VI, 1, (8). 'Van de Instelling der Voetwassinge.'
T1v-T4r	VI, 2, (6). 'Van de Onderhoudinge der Voetwassinge.'
T4v	VII, (1). Over het christelijk huwelijk.

T4v-T8r	VII, 1, (9). 'Van het Christelyk Houwelyk.'
T8r-V8v	VII, 2, (21). 'Van de Bepalinge in het Christelyk Houwelyk.'
X1r	VIII, (1). Over de wereldlijke overheid en de weerwraak.
X1r-X8v	VIII, 1, (17). 'Van het Ampt der Wereldlyke Overheid.'
Y1r-Y6r	VIII, 2, (13). 'Van de Wederwraak en Geweldadige Verweering.'
Y6v	IX, (1). Over het verbod van de eed en de plicht tot het spreken van de waarheid.
Y6v-Z4v	IX, 1, (14). 'Van den Eed.'
Z4v-Z7r	IX, 2, (8). 'Van het Spreken der Waarheid.'
Z7v	X, (1). Over de broederlijke waarneming, afzondering, mijding en het weer aannemen.
Z7v-2A4v	X, 1, (11). 'Van de Broederlyke Waarneming.'
2A4v-2B5r	X, 2, (17). 'Van de Afzonderinge of Straffe der Gemeente.'
2B5r-2C1r	X, 3, (10). 'Van de Mydinge.'
2C1v-2C5v	X, 4, (9). 'Van de Wederaanneming.'
2C6r	XI, (1). Over de vrije wil.
2C6r-2D7r	XI, 1, (13). 'Van de Vrye Wille ten Kwade.'
2D7r-2F3r	XI, 2, (19). 'Van de Vrye Wille ten Goede.'
2F3v	XII, (1). Over de verrijzenis de doden en het laatste oordeel.
2F3v-2G4v	XII, 1, (16). 'Van de Verryzenisse der Dooden.'
2G4v-2H7v	XII, 2, (25). 'Van het Laatste en Algemeene Oordeel.'
2H8r-2H8v	Blanco.

5. UBA OK 65-588 (1); KB 144 E 34; UBG VOS E 22; RUBN 258 c 214; PC.
7. Boekenooogen 262; S&K 4956.

B 1.61.2

1. *Onderwyzinge des Christelyken Geloofs, Volgens de Belydenis der Christenen die men de Oude Vlaamsche Mennoniten noemt. Waar in derzelver Leere en Gemeentelyke Huishoudinge, Schriftmatig voorgesteld en bewezen word: Opgesteld by Vragen en Antwoorden, door Pieter Boudewyns. Tweede druk. Te Sneek, Gedukt by F.W.v.B. Smallenburg, Boekverkooper, 1825.*
3. 8°: *⁸A-2C⁶, XVI 412 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v 'Uitgegeven met goedvinden en Approbatie van de Oudsten en Dienaren der Oude Vlaamsche Mennonite Gemeente, haare Vergaderinge houdende op de Smalle Oude Graft, te Haarlem.'
- *2r-*6r Voorrede.
- *6v-*8v Inhoudsopgave.
- A1r-2C6v Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.61.1.
5. UBA DGK 209; KB AAB 825.

6. In UBA DGK 209 in handschrift op de rectozijde van het laatste schutblad: 'Leynie Pieters Vreeken'.
7. Boekennoogen 262; S&K 4957.

B 1.62

Ontwerp van Vragen voor de Woensdag Oeffening (Amsterdam, [1743]).

1. *Ontwerp van Vragen voor de Woensdag Oeffening, By de Doopsgezinden in de Zuyder Vergaderplaats te Wormerveer. Begind den November, 174 's Avonds ten uren. [Ornament] Te Amsterdam, By Kornelis de Wit, Boekverkoper op de Nieuwendyk, tusschen de twee Haarlemmer Sluisen in den Staaten Bybel.*

3. 4°: χ^4 2 χ^2 , 10 p. Alleen de verso-zijden zijn genummerd (1-5).

4. χ^{1r} Titelpagina.
 $\chi^{1v-2\chi^{2r}}$ Hoofdstekst. De tekst is over twee pagina's (v en r) in 11 kolommen opgesteld. Alleen de laatste twee kolommen kennen een bovenschrift: 'Voor en Na-Zang.'

Verso-zijde:

Kolom 1 Blanco.

Kolom 2 Blanco.

Kolom 3 Nummering van de rubrieken (I –XXXI).

Kolom 4 Blanco.

Kolom 5 Titels van de XXXI rubrieken:

- I. 'Over het Zyn van God zoo verre het blykbaar is buiten d'Heilige Schriften.'
- II. 'Over de Canonike Boeken der Heil. Schrift.'
- III. 'Over de Godd'lykheid der Heil. Schrift.'
- IV. 'Over d'Volmaaktheid en d'Genoegzaamheid der Heil. Schrift ter zaligheid.'
- V. 'Over de Klarheid der Heil. Schrift.'
- VI. 'Over het Onderzoeken der Heil. Schrift.'
- VII. 'Over de Apokryfe Boeken.'
- VIII. 'Over 't gene ons inde H. S. geopenb. Word: en wel ten Aanzien van God, in 't gemeen.'
- IX. 'In 't Bizonder over sommige Eigenschappen van God. Als 1. Dat God Eenig is.'
- X. '2. Over Gods Eeuwigheid.'
- XI. '3. Over Gods Onveranderlykheid.'
- XII. '4. Dat God een Geest is.'
- XIII. '5. Over Gods Alwetendheid.'
- XIV. '6. Over Gods Wysheid.'
- XV. '7. Over Gods Almagt.'

- XVI. '8. Over Gods Heiligheid.'
  - XVII. 'Van Jesus Christus. 1. In het algemeen.'
  - XVIII. '2. Van de Ampten door onzen Heere J.C. Bediend en eerst van Jezus Propheties ampt.'
  - XIX. 'Van 't Hoogpriesterampt van Jez. Christus.'
  - XX. 'Van Jezus Koninglyke Bediening.'
  - XXI. 'Van zommige Pligten in 't gemeen, als 1. Over de Matigheid.'
  - XXII. '2. Van de Regvaardigheid.'
  - XXIII. '3. Van de Godzaligheid.'
  - XXIV. '4. Van het Geloove.'
  - XXV. 'Van de Bekeering.'
  - XXVI. 'Over de byplegtige Geboden en 1 Over den H. Waterdoop.'
  - XXVII. '2. Van 't H Avondmaal.'
  - XXVIII. 'Over de Beloften des Evangeliums en 1. van die des Heiligen Geests.
  - XXIX. '2. Over 't Beloofde Genadenloon na dit Leven.'
  - XXX. 'Over de Bedreigingen en in 't bizonder , de straffe der Godlozen na dit Leven.'
  - XXXI. 'Over het gene tot heden toe in deze onze Byeenkomsten overwogen is.
- Kolom 6 Nummers van de vragen per rubriek.
Kolom 7 Blanco.

Recto-zijde.

Kolom 8 Nummers van de vragen per rubriek.
Kolom 9 Vragen.
Kolom 10 Voorzang.
Kolom 11 Nazang.

2x2v Blanco.

- 5. UBA Br. R.K. 3-19; UBA O 65-1020.
- 6. In het exemplaar UBA O 65-1020 zijn datum ('20 November'), jaartal ('1743') en tijdstip ('7 uren') met pen ingevuld. Ook zijn namen van 20 november 1743 tot 25 maart 1744 ingevuld. In de gedrukte tekst zijn met pen enkele aantekeningen aangebracht.
- 7. Boekenooien 262; S&K 4960.

B 1.63

J. de Wit, *Oeffenings Nuttigheit* (s.l. ca.1743)

- 1. *Oeffenings Nuttigheit voorgesteld in 't Ontwerp van Vragen, Voor de Jeugd der Zuider Doopsgezinde Gemeente tot Wormerveer.*
- 3. 4°: A², [4] p.
- 4. A1r-A2v Hoofdstekst. Een gedicht bestaande uit 142 regels, in gepaard rijm.

Er is geen onderverdeling in strofen. Ondertekend door 'J. d. Wit'.

5. UBA O 65-1319.

7. Boekennoogen 262; S&K 4963.

B 1.64

J. van Komen, *Belydenisse des Geloofs* (Groningen, 1744).

1. *Belydenisse des Geloofs onder de Doopsgezinde Christenen. Dewelke nog op aarden bekennen te zyn een zien- en- kenbaare Kerke Gods, bestaande uit geloovige en wedergebooren personen; om na 't voorbeeld van de eerste Christenen, huis te houden. Tot dienst van 't gemeen, en in 't bezonder ten nutte van onze geloofsgenooten opgesteld; by wyze van vrage en andwoord, Door wylen Jan van Koomen. De Zaligmaker sprak tot zyn' Apostelen Marc. 16: vs. 15. Wie daar gelooft ende gedoopt wordt, die zal zalig worden: maar wie niet gelooft, die zal verdoemd worden. Mat. 7: vs. 21. Niet alle die tot my zeggen: Heere, Heere; zullen in 't Ryk der Hemelen komen, maar die den wille myns Vaders doen, die in den Hemel is. Nog is hier agter bygevoegd een korte Redengevinge van den dienst der Oudsten. [Ornament] Te Groningen, by Hindrik Vegnerus, Gedrukt voor den Uitgever. 1744.*

3. 8°: *-2*⁸ (-2*8) A-V⁸ X², [2] 319 [4] p.

4. *1r Titelpagina.

*1v 'Toepassing op het Tytelblad en dit geheele Werkjen.' Een gedicht in 8 vier-regelige strofen.

*2r-2*6r Voorrede, onderteking: 'Hogezand den 6 Juli 1744. U lieden liefhebbende vrind Hendrik van Kalkar'.

2*6v Register op drukfouten.

2*7r-2*7v Inhoudsopgave.

2*7v 'Nota': opgemerkt wordt dat doorgaans de Biestkens bijbel is gebruikt, maar incidenteel ook de 'Staaten Text'.

A1r-S6v Hoofdttekst, bestaande uit 20 hoofdstukken, onderverdeeld in genummerde vragen en antwoorden (...).

A1r-B1r 1, (40). 'Van de Kenisse Gods.'

B1v-B3r 2, (8). 'Van de Scheppinge des Menschen.'

B3r-B7r 3, (10). 'Van den Val des Menschen.'

B7v-C3v 4, (12). 'Van de persoon Jesus Christus, als Middelaar, tot verlossinge, van de gevallen menschen.'

C3v-D4v 5, (19). 'Van de Ampten Christi. Eneerstelyk, Van zyn Propheetisch Ampt.'

(C7r-D1r 'Van 't Priesterlyke Ampt Christi';

D1r-D4v 'Van 't Koninglyke Ampt Christi').

D5r-E6v	6, (14). 'Van de Verlossinge des Menschen, en d' Algemeenheid van deze Genade.'
E6v-F6r	7, (11). 'Van het Geloove.'
F6v-H2r	8, (18). 'Van de Bekeerige.'
H2r-H8r	9, (13). 'Van de Liefde.'
H8r-I6r	10, (13). 'Van de Gemeente Gods hier op de Aerde.'
I6r-L3r	11, (22). 'Van de Waterdoop.'
L3r-L5v	12, (4). 'Van de Voetwasschinge.'
L5v-M4v	13, (16). 'Van het Avondmaal des Heeren.'
M4v-N5r	14, (20). 'Van de Dienaaren der Gemeente ende haare diensten.'
N5v-P2v	15, (28). 'Van de Kerkelyke Tugt'
P3r-Q1r	16, (15). 'Van de Houwelyke Staat.'
Q1r-Q8v	17, (15). 'Van het Ampt der Overheit, en de geweldige tegenstand.'
R1r-R7r	18, (8). 'Van den Eedt.'
R7r-S4v	19, (15). 'Van de Opstandinge der Dooden, en het Laaste Oordeel'
S4v-S6v	20, (4). 'Van de Eeuwige Straffe, en het Eeuwige zalige Leeven'
S7r	'Byvoegzel. Zynde een korte redengevinge van een' dienst, die gedaan worddt van Dienaaren des Woords die men Oudsten noemt, die uit alle gemeenten door stemmen of anders worden verkooren. Welken dienst, van lange tyden onder de Doopsgezinde gemeenten, althans by ons nog in 't gebruik is, en hier voor in deze geloofbelydenisse niet in 't bijzonder worddt gedagt, door H.V.K. [= Hendrik van Kalkar]. Hierop volgen de uitgeschreven teksten van II Kor. 8, 18 en I Tess. 5, 21.
S7v	Voorbericht, waarin Van Kalkar aangeeft dat hij, omdat Jan van Komen in zijn veertiende hoofdstuk geen helder onderscheid maakt tussen bisschoppen, oudsten en de diensten of ambten, nog een aanvulling wil geven over de dienst der oudsten.
S8r-T5r	Hoofdttekst 'Van den Dienst der Oudsten.'
T5v-V8r	Overzicht van de onderwerpen welke in de 20 hoofdstukken en het bijvoegsel aan de orde komen.
V8v-X2r	Register op de verklaarde bijbelteksten.
X2v	Blanco.
5. UBA OK 65-1000.
  6. Op de binnenzijde van het eerste schutblad staat in handschrift: 'De belijdenis des Geloofs van de Zwitserse of paltzische Gemeente hier achter een beschouwing over de dienst der Oudsten.'
  7. Schagen 54, 59; Boekenooen 172, 188; S&K 4980.

B 1.65

P. Hendriks, *Schriftuurlyke Katechismus* (Groningen, 1744).

1. *Schriftuurlyke Katechismus: waar in de Grond-lere der Doopsgezinden in 't gemeen; dog der zogenoemde Oude Vlamingen in 't byzonder, met den Woorde Gods open gelegd is: Door Pieter Hendriks: Bedienaar des Godl. Woords tot Sapmeer. Uytgegeven met goedvinden zijner Mededienaars. Nevens een Aanhangsel, behelzende de Schets der Lere v. Menno Simons. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat, 1744.*
3. 8°: *-3*⁸ †⁸-2†² A-2G⁸ 2H⁶, [68] 489 [1] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v De afgedrukte teksten van Pred. 12, 11, 2 Petr. 1, 21 en 1 Petr. 4, 11.
*2r-3*6v Voorrede.
3*7r-v Inhoudsopgave.
3*8r-2†2v 'Inleyding tot de schriftuurlyke Katechismus, ingerigt voor de jonge Jeugd. De vraagjes die met zulk een Starretje * gemerkt zyn, kan men de Kleynste Kinderen, dog de andere, zonder starretje, wat groter Kinderen laten leren.'
A1r-2D4r Hoofdstekst, bestaande uit 25 hoofdstukken, onderverdeeld in vragen en antwoorden (...). De teksten van alle hoofdstukken worden ingeleid met een belijdenis.
A1r-A8v 1, (38). 'Van 't Wezen Gods en de H. Schriftuur.'
B1r-B3v 2, (10). 'Van Gods Voorzienigheyd en Raadsbesluyten.'
B3v-C2v 3, (32). 'Van de Godlyke Schepping, Onderhouding en Regering aller Dingen.'
C2v-C7v 4, (25). 'Van den Val, de Verdorvenheyd den Onmagt des Menschen.'
C7v-D5r 5, (31). 'Van des Middelaars Persoon en Staaten.'
D5v-E2v 6, (22). 'Van Christus Profetis Ampt.'
E2v-E8v 7, (30). 'Van Christus Hoogepriester-Ampt'.
F1r-F5v 8, (21). 'Van Christus Koninglyk Ampt.'
F5v-G3v 9, (26). 'Van de Algemene Genade.'
G4r-H3v 10, (35). 'Van 't Zaligmakende Geloof en de Beking.'
H3v-I4v 11, (38). 'Van de Regtvaardigmaking des Armem [!] Zondaars voor God.'
I5r-L1v 12, (45). 'Van de Heiligmaking.'
L2r-M2r 13, (34). 'Van de Ware Kerk of Gemeente Gods.'
M2v-N3v 14, (40). 'Van de Dienaars der Gemeente.'
N4r-P1v 15, (37). 'Van den Waterdoop op het Geloof.'
P2r-Q5r 16, (35). 'Van het Heylig Avondmaal des Heeren.'

Q5r-R6r	17, (25). ‘Van de Voetwassing.’
R6v-S6v	18, (43). ‘Van’t Christelyke Huwelyk: en de Wederzydse Pligten der Getrouwde; der Kinderen en der Dienstboden &c.’
S7r-T8v	19, (46). ‘Van de Wereldlyke Overheyd, de Wederwraak, en den Eed.’
V1r-X3r	20, (49). ‘Van de Broederlyke Waarneming en kerkelyke Tugt.’
X3v-Y8r	21, (39). ‘Van de Valbaarheyd en Volharding der Gelovigen.’
Y8r-Z8v	22, (47). ‘Van den Dood.’
2A1r-2B2r	23, (54). ‘Van de Opstanding der Doden, en ‘t Laatste Oordeel.’
2B2r-2C2v	24, (48). ‘Van de Eeuwige Zaligheyd.’
2C3r-2D4r	25, (36). ‘Van de Eeuwige Verdoemenis.’
2D4v	Blanco.
2D5r	Titelpagina: ‘Aanhangsel, bestaande in een t’Zamenspraak van een ernstige Bekommerde Aankomeling in ‘t Christendom, met Menno Simons.’
2D5v	Blanco.
2D6r-2H5r	Hoofddekst, bestaande uit 25 hoofdstukken, opgesteld in 70 doorlopend genummerde vragen en antwoorden.
2H5v	Correcties op drukfouten.
2H6r-v	Blanco.

5. UBA OK 65-1112; KB 2106 A 183.

7. Schagen 46 (in handschrift); Boekennoogen 262; S&K 4978.

B 1.66

H. Waerma, *Beknopt Ontwerp van de Voornaamste Geloof-zaaken* (Embden, 1744).

1. *Beknopt Ontwerp Van de Voornaamste Geloof-zaaken der Christelyke Godsdienst; Volgens de H. Schriftuur, en de Belydenissen der Doopsgezinden. By manier Van Vragen en Antwoorden, tot Onderwys der Jeugd, en tot Algemeene Stichting, opgesteld. In de Voorrede worden, beneffens de reden van ‘t uitgeven en hoedanigheid van dit Werkje, eenige Beschuldigingen (doorgaans tegens de Mennoniten of Doopsgesinden, bygebragt) voorgesteld, en in ‘t korte beantwoordt; Door Hendrik Waerma, Leeraar der Doopsgezinden, die men Oude Vlaamingen noemt, te Embden. [Ornament] T’Embden, By de Wed: H. van Senden, en A. van Senden, Boekdruckers dezer Stadt, 1744.*
3. 8°: *-6*4 A-O⁸, [48] 202 [20] p.
4. *1r Titelpagina.

*1v	De afgedrukte tekst van I Petr.3, 15. Autograaf van de auteur, waarmee hij te kennen geeft dat dit exemplaar door hem als authentiek erkend wordt.
*2r-6*3v	Voorrede, opgesteld in 29 paragrafen, afgesloten met 'Hend: Waerma, M.Z. [=Meindertszoon] Embden, den 30. July, 1744.' [Ornament]
6*4r-6*4v	Inhoudsopgave.
A1r-N5v	Hoofdttekst in 32 hoofdstukken. Opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
A1r-A2r	1, (6). 'Van de Godsdienst in t algemeen.'
A2v-A5v	2, (13). 'Van de H. Schriftuur'.
A6r-B1r	3, (20). 'Van Godt, en desselfs Eyenschappen.'
B1r-B3r	4, (10). 'Van de Godheit des Zoons.'
B3r-B5v	5, (10). 'Van den H. Geest.'
B6r-B8r	6, (9). 'Van Godts Besluit ontrent de Zaaligheid der Menschen.'
B8v-C3r	7, (17). 'Van de Scheppinge. En wel
B8v-C1r	1. Van de Wereldt.
C1r-C2r	2. Van de Engelen.
C2r-C3r	3. Van de Menschen.'
C3r-C5v	8, (9). 'Van Godts Onderhouding en Regeering.'
C6r-D2v	9, (20). 'Van de Val des menschen, en desselfs schadelyke gevolgen.'
D2v-D4r	10, (7). 'Van de Weder opregtinge en Verlossinge des Menschen.'
D4v-D6v	11, (10). 'Van Christus Mensch-wordinge.'
D7r-E2v	12, (20). 'Van Christus Ampten. En
D7r-D8r	1. Van zyn Profeetis-Ampt.
D8r-E1v	2. Van Christus Hoge priester-Ampt.
E1v-E2v	3. Van Christus Koninklyk-Ampt.'
E2v-E8r	13, (17). 'Van de Algemeene Genaade.'
E8r-F2r	14, (8). 'Van de Roepinge.'
F2r-F4v	15, (12). 'Van het Geloove.'
F5r-G2v	16, (16). 'Van de Bekeeringe.'
G3r-G6r	17, (12). 'Van de Regtveerdigmakinge.'
G6r-H1r	18, (11). 'Van de Heyligmakinge.'
H1v-H6r	19, (15). 'Van het Gebedt.'
H6r-H8r	20, (8). 'Van de Kerk of Gemeente.'
H8r-I2r	21, (11). 'Van de Dienaren der Gemeente.'
I2r-I5r	22, (12). 'Van de Kerkelyke Tugt, of Straffe.'
I5v-K3v	23, (19). 'Van den Christelyken Waater-Doop.'
K4r-K8r	24, (15). 'Van het H. Avondmaal.'
K8v-L4r	25, (13). 'Van 't Ampt der Overheyd.'
L4v-L8r	26, (15). 'Van den Oorlog.'

L8v-M3v	27, (15). 'Van den Eedt.'
M4r-M5r	28, (7). 'Van de Doodt.'
M5v-M6v	29, (8). 'Van de Opstanding der dooden,'
M6v-N1r	30, (10). 'Van 't Laaste Oordeel.'
N1r- N2r	31, (5). 'Van de Straffe der Godloosen.'
N2r-N5v	32, (12). 'Van het Eeuwige Leven.'
N6r-O7r	Samenvatting van de inhoud van elk der voorgaande 32 hoofdstukken.
O7v	Te verbeteren drukfouten.
O8r-O8v	Blanco.

5. UBA OK 65-1300; UBA OK 65-1365; TL 1303 Gdg; UBL 1034 F 50 (1).
7. Schagen 128; Boekenooogen 219, 262; S&K 4986.

B 1.67

H. Waerma, *Eerste beginselen der Geloof-zaaken* (Embden, 1744)

1. *Eerste beginselen der Geloof-zaaken, Getrokken uit het Beknopt Ontwerp van de Voornaamste Geloof-Zaaken der Christelyke Godsdienst; volgens de H. Schriftuur, en de Belydenissen der Doopsgezinden. By manier Van Vragen en Antwoorden, tot Onderwys der Jeugt, opgesteld, Door Hendrik Waerma, Bedienaar des Godlyken Woordts te Embden. [Ornament] T' Embden, By de Wed: van Senden, en A. van Senden, Boekdruckers dezer Stadt, 1744.*
3. 8°: A-C⁸ D⁶, [4] 5-59 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'Spreek: 22: 6. Leert den jongen de eerste Beginselen...'.
A2r-A2v Voorbericht. Ondertekend met 'H: Waerma, Embden, den 6. October, 1744'.
A3r-D2v Hoofdtekst in 28 hoofdstukken. Opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
A3r 1, (3). 'Van de Godsdienst in 't gemeen'.
A3v-A4r 2, (4). 'Van de H. Schriftuur'.
A4r-A4v 3, (5). 'Van Godt, en desselfs Eyenschappen'.
A4v-A5r 4, (3). 'Van de Godtheit des Zoons'.
A5r-A5v 5, (3). 'Van den H. Geest'.
A6r-A6v 6, (9). 'Van de Scheppinge'.
A7r-A7v 7, (4). 'Van Godts Onderhouding en Regeering'.
A7v-A8r 8, (5). 'Van den Val des Menschen, en desselfs Schadelijke gevolgen'.
A8v-B1r 9, (5). 'Van de Wederopretinge en Verlossinge des menschen'.
B1r-B2r 10, (6). 'Van Christus Mensch-wordinge'.
B2r-B3v 11, (11). 'Van Christus Ampten'.

B3v-B4r	12, (5). 'Van de Algemeene Genade'.
B4v-B5r	13, (6). 'Van het Geloove'.
B5v-B6r	14, (3). 'Van de Bekeeringe'.
B6r-B7r	15, (5). 'Van de Regtveerdigmakinge'.
B7r-B7v	16, (4). 'Van de Heyligmakinge'.
B7v-B8v	17, (7). 'Van het Gebedt'.
B8v-C1r	18, (5). 'Van de Kerk, of Gemeente'.
C1v-C2v	19, (9). 'Van de Dienaaren der Gemeente'.
C2v- C3r	20, (6). 'Van de Kerkelyke tugt, of Straffe'.
C3v-C4r	21, (6). 'Van den H. Doop'.
C4r-C5r	22, (8). 'Van het H. Avondmaal'.
C5r-C6r	23, (7). 'Van 't Ampt der Overheyd'.
C6r-C7r	24, (5). 'Van den Oorlog'.
C7r-C7v	25, (6). 'Van de Eedt'.
C8r-C8v	26, (5). 'Van de Doodt'.
C8v-D1r	27, (4). 'Van de Opstandinge der dooden'.
D1r-D2v	28, (13). 'Van 't Laaste Oordeel, en 't geen daar op te volgen staat'.
D2v	Ornament.
D3r-D6r	'Korte inhoud der Voorgaande Hoofdstukken; Welke mede kan dienen tot Vragen voor kleine Kinderen'. 41 genummerde korte vragen en antwoorden van een enkele zin.
D6r	Ornament.
D6v	'N.B.' Mededeling van de drukker dat het <i>Beknopt Ontwerp van de Voornaamste Geloof-zaaken der Christelyke Godsdienst, volgens de H. Schriftuur, en de Belydenissen der Doopsgezinden</i> bij hem en anderen te verkrijgen is.

5. UBL 1034 F 50 (2).

B 1.68

J. Bremer, *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid* (Amsterdam, 1744).

B 1.68.1

1. *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid, Die naer de Godzaligheid is; ter Onderwyzinge van de Jeugd en van onge-oeffende Bejaerden; By wyze van Vraegen en Antwoorden opgesteld Door Johannes Bremer; Leeraer der Doopsgezinden T' Amsterdam. [Ornament] T' Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs. 1744.*
3. 8°: *-2*⁸ 3*⁴ A-M⁸ N¹, [40] 194 p.
4. *1r Titelpagina.

*1v	Blanco.
*2r-7v	‘Opdracht aen de Leeraers en Diakenen der Doopsgezinde Gemeente, haere vergadering houdende by den Toren en by ‘t Lam.’
*8r-2*8v	Voorrede.
3*1r-3*3r	Een gedicht van Marten Schagen, (‘Leeraer t’ Utrecht’): ‘Aen de Doopsgezinde Jeugt: Ter gelegenheit der Grondbeginselen van de Leere der Waerheit; door Johannes Bremer.’
3*3v-3*4r	Inhoudsopgave.
3*4v	De teksten uit Spr. 3, 13-17; Ps. 34, 12-15; Joh. 13, 17.
A1r-L8v	Hoofdstekst in 36 hoofdstukken, waarvan de hoofdstukken 1, 2, 3, 4, 8, 10, 12, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 31, 32, 34, 35 en 36 als onderverdeling één of meer ‘Afdeelingen’ kennen. Opgesteld in vragen en antwoorden (...).
A1r-A2v	1, (13). ‘Van den Godsdienst in ‘t algemeen.’
A3r-A4v	2, (12). ‘Van Gods aenwezendheid.’
A4v-A7v	3, (21). ‘Van de H. Schrift.’
A7v-B6r	4, (48). ‘Van de Goddelyke Eigenschappen.’
B6r-B7r	5, (8). ‘Van God den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest.’
B7r-B8v	6, (13). ‘Van den Schepping in ‘t algemeen.’
B8v-C2r	7, (15). ‘Van de goede en kwaede Engelen.’
C2r -C4v	8, (24). ‘Van de Scheppinge des menschen.’
C5r-C6r	9, (9). ‘Van Gods voorzienigheid in ‘t algemeen.’
C6r-C8v	10, (25). ‘Van Gods voorzienigheid omtrend den mensch in ‘t byzonder.’
C8v-D1v	11, (11). ‘Van den val des Menschen.’
D2r-D3v	12, (14). ‘Van den elendigen staet van ‘t menschedom en deszelfs weder-oprechting of verlossing.’
D3r-D5r	13, (12). ‘Van den Verlosser Christus Jezus.’
D5r-D6r	14, (8). ‘Van Christus Profeetisch Amt.’
D6r-D7v	15, (10). ‘Van Christus Hooge-Priesterlyk Amt.’
E1v-E2v	17, (8). ‘Van de algemeene genade.’
E2v-E4r	18, (10). ‘Van de verkiezing en verwerping.’
E4r-E4v	19, (7). ‘Van de Roeping.’
E4v-E7r	20, (19). ‘Van het Geloove.’
E7r-F2r	21, (24). ‘Van de XII. Artykelen des geloofs, Genaemt: Het Symbolum der Apostelen.’
F2r-F3v	22, (15). ‘Van de Bekeeringe.’
F3v-F6r	23, (17). ‘Van de goede werken.’
F6r-H5r	24, (134). ‘Van de Wet der X. Geboden.’
H5r-H8r	25, (20). ‘Van de Rechtvaerdigmaeking.’
H8r-I1r	26, (10). ‘Van de Heiligmaking.’

I1v-I4v	27, (37). ‘Van het gebed, en byzonderlyk van het gebed des Heeren.’
I4v-I6r	28, (14). ‘Van den Eed.’
I6r-I7r	29, (7). ‘Van de wraek- en weereloosheid.’
I7r-I8v	30, (12). ‘Van het Amt der Overheid.’
K1r-K4r	31, (29). ‘Van den Heiligen Water-doop.’
K4r-K7r	32, (28). ‘Van het Heilig Avondmael’
K7r-K8r	33, (12). ‘Van de Kerke en Kerkelyke Tucht.’
K8r-L2v	34, (20). ‘Van den Dood en de Opstanding der Dooden.’
L2v-L5v	35, (21). ‘Van het laetste Oordeel.’
L5v-L7v	36, (17). ‘Van de eeuwige Belooningen en Straffen.’
L8r-L8v	Nabericht.
M1r-N2v	‘Kort Begrip der Heilige Historie.’ Hoofdttekst in 9 hoofdstukken.
M1r-M2r	1. ‘Behelzende den tyd, die verlopen is sedert de Schepping der Weereld, tot op den Zondvloed.’
M2v-M3r	2. ‘Van den tyd, die verlopen is sedert den Zondvloed, tot de Roeping van Abraham.’
M3r-M4r	3. ‘Van den tyd, die verlopen is sedert de Roeping van Abraham, tot aen den Uittocht der kinderen Israëls uit Egypten.’
M4r-M4v	4. ‘Van den tyd, die ‘er verlopen is sedert den Uittogt uit Egypten, tot aen Salomons Tempelbouw.’
M4v-M5v	5. ‘Van den tyd, die ‘er verlopen is sedert Salomons Tempelbouw, tot op de Babylonische Gevangenis.’
M6r-M6v	6. ‘Van den tyd, die verlopen is sedert de Babylonische Gevangenis, tot op Jesus Christus.’
M7r-M7v	7. ‘Van de Geboorte van Jezus Christus; van zyn Leven, Doodt, Opstandinge, en Hemelvaart.’
M7v-M8r	8. ‘Van de Prediking der Apostelen, en de Oprechtinge van den Christelyken Godsdienst.’
M8v-N1v	9. ‘Kort begrip van den Christelyken Godsdienst.’
N1v	Correcties van drukfouten.
5. UBA OK 65-608.
7. Schagen na p. 16 (3); Boekenooogen 262; S&K 4966; Buynsters 641.

B 1.68.2

1. *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid, Die naer de Godzaligheid is; ter Onderwyzinge van de Jeugd en van onge-oeffende Bejaerden; By wyze van Vraegen en Antwoorden opgesteld Door Johannes Bremer; Leeraer der Doopsgezinden T' Amsterdam. De tweede Druk. [Ornament] T' Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden*

de Beurs. 1754.

3. 8°: *-2*⁸ 3*⁴ A-M⁸, [40] 192 p.
4. De tekst van deze tweede druk is van *1r-L8v inhoudelijk identiek aan B 1.68.1. De tekst van het *Kort Begrip der Heilige Historie* is in de tweede druk meer gecomprimeerd afgedrukt, zodat fol. 'N', alsmede de daarop aangegeven tekst over de correcties van drukfouten, zoals deze in de eerste druk voorkwam, is komen te vervallen.
5. UBA OK 65-609; UBL 1033 E 22.
6. De fol. 2*2/2*3 en 2*7/2*8 zijn in UBA OK 65-609 gedeeltelijk niet open-gesneden.
7. Boekenooogen 262; S&K 4967; Buynsters 642.

B 1.68.3

1. *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid, Die naer de Godzaligheid is; Ter Onderwyzinge van de Jeugd en van onge-oeffende Bejaerden; By wyze van Vraegen en Antwoorden opgesteld Door Johannes Bremer; Leeraer der Doopsgezinden T' Amsterdam. Derde Druk. [Orament] T'Amsterdam, By Korne-lis de Veer, Boekverkoper in de Beursstraat. 1770.*
3. 8°: *-2*⁸ 3*⁴ A-M⁸, [40] 192 p.
4. De hoofdtekst is inhoudelijk identiek aan B 1.68.1.
5. UBA OK 65-610.
7. Boekenooogen 262; S&K 4968; Buynsters 643.

B 1.68.4

1. *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid, Die naer de Godzaligheid is; ter Onderwyzinge van de Jeugd en van onge-oeffende Bejaerden; By wyze van Vraegen en Antwoorden opgesteld Door Johannes Bremer; Leeraer der Doops-gezinden Te Amsteldam. Vierde Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacobus van der Burgh en Zoon. 1790.*
3. 8°: *-2*⁸ 3*⁴ A-M⁸, [40] 192 p.
4. De hoofdtekst is inhoudelijk identiek aan B 1.68.1.
5. UBA OK 65-611; UBA 2351 G 1; UBL 1396 B 6; SBH OK 2 Bre. g.
7. Boekenooogen 262; S&K 4969; Buynsters 644.³¹

---

31 Buynsters 641 vermeldt nog een 11° druk (1849) uit Hoorn, dit boekje is echter niet te traceren. Autopsie bleek mogelijk tot de vierde druk in 1790. Waarschijnlijk heeft hier een verwisseling met de elfde druk van Bremers *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (een bekorte bewerking van de *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid*) uit 1849 plaatsgevonden.

B 1.69

R. Buitenpost, *Onderwyzinge in den Christelyken Godsdienst* (Amsterdam, 1744).

1. *Onderwyzinge in den Christelyken Godsdienst, Zynde eene verhandeling, niet alleen over de eerste beginselen, van de Leere des Geloofs; Maar ook over de Voornaame en gewigtige waarheeden van den Godsdienst. Opgesteld in Vragen en Antwoorden. Door Rogerus Buitenpost, Leeraar der Doopsgezinden te Alkmaar. [Ornament] Te Amsterdam, By Arent Rampe, Boekdrukker op de Angeliers graft, aan de Zuidzy, 1744.*
3. 8°: A- C⁸, [2] 3-48 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-C8v Hoofdstekst. In 8 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...). Een aantal vragen is van een asterix voorzien.
A2r-A7r 1, (26). 'Van de kennisse Gods'.
A7r-B1r 2, (13). 'Van den Godsdienst'.
B1r-B3v 3, (16). 'Van de Heilige Schriftuur'.
B4r-B5v 4, (12). 'Van de Heilige Schriftuur, en voornamentlyk van de boeken des Ouden Testaments'.
B6r-B7v 5, (7). 'Van de Heilige Schriftuur, en voornamentlyk van de boeken des Nieuwen Testaments'.
B7v-B8v 6, (7). 'Van de waarheid der Heilige Schriften'.
C1r-C3r 7, (9). 'Van de Goddelykheid der Heilige Schriften'.
C3r-C8v 8, (24). 'Van de volmaaktheid en algenoezaamheid der Heilige Schriften'.
5. UBA OK 65-627.
7. Boekennoogen 261; S&K 4976.

B 1.70

P. Boudewijns, *Korte Schets van de Onderwyzinge* (Haarlem, 1744).

1. *Korte Schets van de Onderwyzinge des Christelyken Geloofs, voor de Jeugd; Opgesteld by Vragen en Antwoorden door Pieter Boudewyns. Uitgetrokken, en op eene verkorte wyze 't zamen gestelt, uit de Onderwyzinge des Christelyken Geloofs, onlangs door den zelve Autheur opgesteld en uitgegeven. Te Haarlem, By J. Bosch, Boek- en Papierverkooper, 1744.*
3. 8°: *⁴A-L⁸M², IV 180 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v De tekst van Deut. 4, 10: 'Vergadert my dat Volk, dat zy myn

	Woorden hooren, ende leren my vreezen alle haar leefdagen op Aarden, ende dat zy haare kinderen dat ook leeren.'
*2r-*2v	Voorrede.
A1r-M2v	Hoofdstekst in XII Artikelen, onderverdeeld in genummerde hoofdstukken. Opgesteld in vragen en antwoorden (...).
A1r-A2r	Inleiding, (6).
A2v	I, (1). Over God en Jezus Christus.
A2v-A3r	I, 1, (5). 'Van de kennisse Gods, uit de Nature.'
A3r-A4v	I, 2, (8). 'Van de Heilige Schrifture.'
A4v-A6r	I, 3, (6). 'Van God.'
A6r-B1v	I, 4, (25). 'Van de Goddelyke Drie-Eenheid.'
B1v-B5r	I, 5, (25). 'Van Gods Volmaakte eigenschappen.'
B5r-B6v	I, 6, (11). 'Van de Scheppinge.'
B6v-B7r	I, 7, (6). 'Van de Onderhoudinge en Bestieringe.'
B7r-B8v	I, 8, (8). 'Van den Val des Menschen.'
C1r-C2v	I, 9, (11). 'Van de Belofte des Messias.'
C2v-C7v	I, 10, (30). 'Van de Menschwording Christi.'
C7v-D3v	I, 11, (29). 'Van de Ampten van Christus.'
D4r-D6r	I, 12, (11). 'Van de Algemeene Genade in Christus.'
D6r-D8v	I, 13, (12). 'Van het Zaligmakende Gelove.'
E1r	II, (1). Over de zending der dienaaren.
E1r-E3r	II, 1, (9). 'Van de Dienaaren der Gemeenten.'
E3v-E4v	II, 2, (6). 'Van de Verkiezinge der Dienaaren.'
E4v-E6v	II, 3, (7). 'Van de Verpligtinge van, en aan de Dienaaren.'
E7r	III, (1). Over de christelijke waterdoop.
E7r-E8r	III, 1, (6). 'Van de Instellinge van den Waterdoop.'
E8r-F1v	III, 2, (7). 'Van de Bedieninge des Waterdoops.'
F1v-F4v	III, 3, (11). 'Van de Perzonen die gedoopt mogen en moeten worden.'
F5r	IV, (1). Over de zichtbare en onzichtbare gemeente.
F5r-F7v	IV, 1, (9). 'Van de Gemeente Gods.'
F7v-G2v	IV, 2, (13). 'Van de onderscheidene Benaamingen der Gemeente Gods, als zichtbaar en onzichtbaar.'
G3r	V, (1). Over het avondmaal.
G3r-G4v	V, 1, (8). 'Van de Instellinge des H. Avondmaals.'
G5r-G6v	V, 2, (8). 'Van de Onderhoudinge des H. Avondmaals.'
G7r	VI, (1). Over de voetwassing.
G7r-G8r	VI, 1, (7). 'Van de Instellinge der Voetwassing.'
G8v-H1v	VI, 2, (6). 'Van de Onderhoudinge der Voetwassing.'
H2r	VII, (1). Over het christelijk huwelijk.
H2r-H3r	VII, 1, (8). 'Van het Christelyk Houwelyk.'
H3r-H6v	VII, 2, (17). 'Van de Bepalinge in het Christelyk Houwelyk.'

H7r	VIII, (1). Over de wereldlijke overheid en de weerwraak.
H7r-I1r	VIII, 1, (10). 'Van het Ampt der Wereldlyke Overheid.'
I1r-I2v	VIII, 2, (10). 'Van de Wederwraak en Geweldadige Verwering.'
I3r	IX, (1). Over het verbod van de eed en de plicht tot het spreken van de waarheid.
I3r-I5r	IX, 1, (11). 'Van den Eed.'
I5v-I6v	IX, 2, (6). 'Van het Spreken der Waarheid.'
I7r	X, (1). Over de broederlijke waarneming, afzondering, mijding en het weer aannemen.
I7r-K1r	X, 1, (10). 'Van de Broederlyke Waarneming.'
K1r-K2v	X, 2, (8). 'Van de Afzonderinge der Gemeente.'
K3r-K4v	X, 3, (10). 'Van de Mydinge.'
K4v-K5v	X, 4, (7). 'Van de Weder-aanneming.'
K6r	XI, (1). Over de vrije wil.
K6r-L1r	XI, 1, (11). 'Van de Vrye Wille ten Kwade.'
L1r-L3r	XI, 2, (12). 'Van de Vrye Wille ten Goede.'
L3v	XII, (1). Over de verrijzenis de doden en het laatste oordeel.
L3v-L6v	XII, 1, (12). 'Van de Verryzenisse der Dooden.'
L6v-M2v	XII, 2, (21). 'Van het Laatste en Algemeene Oordeel.'
5. UBA OK 65-588 (2).
  6. Het jaartal op de titelpagina ('cIcIc ccxLIV') is een kennelijke zetfout.
  7. S&K 4965.

B 1.71

S. van Dokkumborg, *De Gebeden van Jezus Christus* (Haarlem, 1745).

1. *De Gebeden van Jezus Christus, neevens zyne onderwyzende Beveelen daar over aan zyne Discipelen gegeven; Beknopt in een getrokken, en kortelyk in XIV. Hoofddeelen Ter onderregtinge van de Jeugd, opgesteld door Sjoerd van Dokkumborg, Leraar der Mennoniten te Westzaanen. [Ornament] Te Haerlem, Ge-drukt By Jan Nieuwenhuyzen, Boek- en Papierverkooper op 't Verwulft, 1745.*
3. 8°: *4 †¹ A-E⁸ F², [10] 83 p.
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.
     *2r-*4r Voorrede.
     *4v Blanco.
     †1r-†1v Inhoudsopgave.
     A1r-F2r Hoofdttekst, bestaande uit 14 genummerde hoofddelen, waar een inleiding aan voorafgaat. De hoofddelen zijn in genummerde vragen (...) opgesteld.
     A1r-A4r 1, (9). 'Van Jezus bidden in het gemeen; over Lukas 11 vers 51.'

A4r-A6v	2, (8). ‘Van Jezus dankzegging, en gebed voor den eeten, over Matth. 15 vers 36.’
A6v-B1r	3, (7). ‘Van Jezus dankzegging, en gebed na den eeten, over Matth. 26 vers 27.’
B1r-B3v	4, (7). ‘Van Jezus avond Gebed, over Matth. 14 vers 23.’
B4r-B6v	5, (7). ‘Van Jezus morgen Gebed; over Markus 1 vers 35.’
B6v-C1r	6, (7). ‘Van Jezus Gebed, na den Doop; over Lukas 3 vers 21, 22.’
C1r-C3v	7, (7). ‘Van Jezus Dankzegging, uit Lukas 10 vers 21.’
C3v-C7r	8, (8). ‘Over het Gebed van Jezus, in voorspoed, Lukas 9 vers 29.’
C7r-D2r	9, (9). ‘Over het gebed van Jezus, by de opwekking van Lazarus gedaan, uit Joann. 11 vers 41.’
D2v-D5v	10, (8). ‘Van Jezus Gebed voor zyn gansche Gemeente, over Joann. 17 vers 20.’
D5v-E1r	11, (9). ‘Een Gebed van Jezus in tegenspoed, over Matth. 26 vers 39.’
E1r-E4r	12, (10). ‘Een Gebed van Jezus, voor zyne bittere Vyanden, over Lukas 23 vers 34.’
E4r-E7r	13, (9). ‘Een Gebed van Jezus, even voor zyn dood gedaan, over Luk. 23 vers 46.’
E7r-F2r	14, (11). ‘Van Jezus voorbidding, in het Hemels Heiligdom over Rom. 8 vers 34.’

5. UBA OK 65-742.

6. De custode op *4r (‘DE’), sluit niet aan op *4v (blanco), noch op †1r (‘Register’). De aangegeven nummering B4, B3, B2 moet zijn B2, B3, B4. De tekstvolgorde is correct. Het later ingevoegd register †1 is geplakt op A1r.

7. Schagen 30 (in handschrift); Boekenooen 262; S&K 4988.

B 1.72

J. Bremer, *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (Amsterdam, 1745).

B 1.72.1

1. *Handleiding Tot Waerheid en Deugd; Inzonderheid gericht tot onderwys van kleine kinderen, Door Johannes Bremer, Leeraer der Doopsgezinden T’Amsterdam. [Ornament] T’Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1745.*

3. 8°: *4 (*1+π1) A-C⁸, [10] 46 p. [2].

4. *1r Titelpagina.

*1v Blanco.

π1r Opdracht: ‘Aen alle Christelyke Doopsgezinde Gemeenten, en, in dezelve, aen alle Vaders en Moeders, die bevordering van

<p>π1v</p>	<p>Waerheid en Deugd in hunne dierbare panden, en, langs dien weg, hun eewig heil op het oog hebben en beminnen;’ (vervolg opdracht) ‘word dit werkje, ten dien einde gericht, onder afwachtinge van den Goddelyken zegen, Met eene volvaerdige genegenheid opgedragen door haeren heilwenschenden Dienaer Johannes Bremer.’</p>
<p>*2r-*4v A1r-C5v</p>	<p>Voorbericht. Hoofdttekst, bestaande uit 45 lessen zonder opschrift, onderverdeeld in 298 doorgenummerde vragen en antwoorden.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Over God. 2. Over de eerste mens. 3. Over het paradijs en de ongehoorzaamheid van de mens. 4. Over de sterfelijkheid van de mens als gevolg van de ongehoorzaamheid. 5. Over de schepping. 6. Over de engelen. 7. Over de zorg van God voor de mens. 8. Over God als beloner van de deugd en bestraffer van de ondeugd. 9. Over Noach en de zondvloed. 10. Over de toren van Babel en Gods verbond met Abraham. 11. Over Gods belofte aan de volken. 12. Over Ezau en Jacob. 13. Over de Tien Geboden. 14. Over Jezus Christus. 15. Over de doop van Jezus. 16. Over het grote gebod. 17. Over Over Jezus’ kruisdood en de verzoening. 18. Over de opstanding en hemelvaart van Christus. 19. Over de zending van de Heilige Geest. 20. Over het <i>Apostolicum</i>. 21. Over de drie ambten van Christus. 22. Over bekering en gehoorzaamheid. 23. Over de wereldse lusten tegenover de godzaligheid. 24. Over het bidden en het Onze Vader. 25. Over het dankzeggen. 26. Over eerbied en gehoorzaamheid jegens God. 27. Over rechtvaardigheid. 28. Over matigheid. 29. (Vervolg). 30. Over de plichten jegens de ouders. 31. Over de houding tegenover de overheid. 32. Over burgerlijke deugden en de zedenleer van het evangelie.

33. Over het lezen van de Schrift.
34. Over de eigen deugdzzaamheid.
35. Over het juiste spreken.
36. Over de eed.
37. Over het goede handelen.
38. Over rijkdom en zorg voor de arme.
39. Over de eigen armoede.
40. Over de doop.
41. (Vervolg).
42. Over het avondmaal.
43. Over de weldaden van het geloof.
44. Over de dood en de dag der opstanding.
45. Over het laatste oordeel.

C6r-C7v Enkele gebeden.

C7v-C8v Bladvulling met enkele spreuken uit het boek Ecclesiasticus van Jezus Syrach.

5. UBA Br. Q 13.
6. Op de binnenzijde van de achterkaf staan penoefeningen.
7. Schagen na p. 16 (3); S&K 4970, (geeft 1744 als jaartal); Buynsters 645.

B 1.72.2

1. *Handleiding Tot Waerheid en Deugd; Inzonderheid gericht tot onderwys van kleine kinderen, Door Johannes Bremer, Leeraer der Doopsgezinden T'Amsterdam. Tweede druk. [Ornament] T'Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1755.*
3. 8°: *⁶ A-C⁸, [12] 46 p. [2], (*3.4 gesigineerd als *2.3).
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-*2v Opdracht.
 *3r-*5v Voorbericht.
 *6r Blanco.
 *6v De teksten van Spr. 22, 6; Luc. 2, 52; II Tim. 3, 14. 15.
 A1r-C5v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.72.1.
 C6r-C7v Enkele gebeden.
 C7v-C8v Bladvulling met enkele spreuken uit het boek Ecclesiasticus van Jezus Syrach.
 (De tekst A1r-C8v is inhoudelijk gelijk aan de eerste druk).
5. UBA OK 65-172.
7. S&K 4971; Buynsters 646.

B 1.72.3

[*Handleiding Tot Waerheid en Deugd*, 3^e druk; niet traceerbaar]

B 1.72.4

[*Handleiding Tot Waerheid en Deugd*, 4^e druk; niet traceerbaar]

B 1.72.5

1. *Handleiding Tot Waerheid en Deugd; Inzonderheid gericht tot onderwys van kleine kinderen, Door Johannes Bremer, Leeraer der Doopsgezinden Te Amsterdam. Vijfde druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacobus van der Burgh en Zoon. 1790.*
3. 8°: A-C^sD⁶, [8] 9-54 p. [6].
4. A1r Titelpagina.
A1v De teksten van Spr. 22, 6; Luc. 2, 52; II Tim. 3, 14. 15.
A2r-A2v Opdracht.
A3r-A4v Voorbericht.
A5r-D1v Hoofstekst inhoudelijk identiek aan B 1.72.1.
D2r-D3v Enkele gebeden.
D3v-D4v Bladvulling met enkele spreuken uit het boek Ecclesiasticus van Jezus Syrach.
D5r-D6r Catalogus van de drukker.
D6v Blanco.
5. UBA OK 65-612; UBA O 60-2776; UBA O 62-8091 (6).
6. In UBA O 60-2776 ontbreekt D5r-D6v; op de binnenzijde van de voorkaft een ex libris van P.A. Pijnappel. UBA O 62-8091 (6) in een convoluut, waarin achtereenvolgens 2 rooms-katholieke, 1 lutherse, 1 gereformeerde, 1 remonstrantse en 2 doopsgezinde catechismi zijn opgenomen.
7. Boekenooogen 262; S&K 4972; Buynsters 647.

B 1.72.6

1. *Handleiding Tot Waarheid en Deugd, Inzonderheid geschikt tot onderwys van kleine kinderen, Door Johannes Bremer, In leven Leeraar der Doopsgezinden, te Amsterdam. Zesde druk. Te Amsterdam, Bij De Wed. G. Warnars en Zoon. 1820.*
3. 8°: π^8 A-C^s, [12] 47 p.
4. $\pi 1r$ - $\pi 2v$ Blanco
 $\pi 3r$ Franse titel: 'Onderwijs voor kleine kinderen'.
 $\pi 3r$ Blanco.

π4r	Titelpagina.
π4v	De teksten van Spr. 22, 6; Luc. 2, 52; II Tim. 3, 14. 15.
π5r-(π)5v	Opdracht.
π6r-π7v	Voorbericht.
π8r-π8v	Voorbericht voor de zesde druk. De uitgevers hebben tot deze herdruk eerst besloten nadat 'een' bevoegd beoordeelaar uit het Doopsgezind Kerkgenootschap' is geraadpleegd. Deze hechtte er zijn goedkeuring aan 'daar er zijns achtens, nog geen Onderwijsboekje door een' Doopsgezind Leeraar was uitgegeven, hetwelk den arbeid van Bremer overtoollig maakte'. In de voorstelling van sommige waarheden werden enige veranderingen, passend bij de tijd, aangebracht. Verder werd in de keuze van de schriftuurplaatsen groter gestrengheid toegepast en is wel eens een vraag vervangen door een nieuwe. Hierbij is het getal van de lessen en vragen hetzelfde gebleven. Ondertekening: 'De Wed. G. Warnars en Zoon.'
A1r-C5v	Hoofddektst, bestaande uit 45 lessen, onderverdeeld in 298 door genummerde vragen en antwoorden. (De tekst A1r-C8v kent enkele verschillen t.o.v. B 1.72.1, zoals sub π8r-π8v is aangegeven).

5. UBA DGK 226.

7. Boekenooogen 262; S&K 4973.

B 1.72.7

[*Handleiding Tot Waarheid en Deugd*, 7^e druk; niet traceerbaar]

B 1.72.8

1. *Handleiding Tot Waarheid en Deugd, Inzonderheid geschikt tot onderwys van kleine kinderen, door Johannes Bremer, In leven Leeraar der Doopsgezinden, te Amsterdam. Achtste druk. Te Amsterdam, Bij P. Meyer Warnars. 1833.*
3. 8°: [A⁸] B-D⁸, [9] vi-x 47 p. [1].
4. A1r-A1v Blanco.
- A2r Franse titel: 'Handleiding tot Waarheid en Deugd.'
- A2v 'Geene Exemplaren worden voor echt erkend, dan die door den Uitgever dus geteekend zijn, [gedrukte handtekening].'
- A3r Titelpagina.
- A3v De teksten van Spr. 22, 6; Luc. 2, 52; II Tim. 3, 14. 15.
- A4r-A4v Opdracht.
- A5r-A6v Voorbericht.

- A7r-A7V Voorbericht voor de zesde druk.
- A8r-D7r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.72.6.
- D7v-D8v Blanco.

5. UBA DGK 225.

7. Boekennoogen 262; S&K 4974.

B 1.72.9

[*Handleiding Tot Waerheid en Deugd*, 9^e druk; niet traceerbaar]

B 1.72.10

[*Handleiding Tot Waerheid en Deugd*, 10^e druk; niet traceerbaar]

B 1.72.11

1. *Handleiding Tot Waarheid en Deugd, Inzonderheid geschikt tot onderwys van kleine kinderen, door Johannes Bremer, in leven Leeraar der Doopsgezinden, te Amsterdam. Elfde druk. Te Hoorn, Bij P. J. Persijn. 1849.*
3. 8°: [A⁸] B-D⁸, [9] vi-x 47 p. [1].
4. A1r-A1v Blanco.
- A2r Franse titel: 'Handleiding tot Waarheid en Deugd.'
- A2v 'Geene Exemplaren worden voor echt erkend, dan die door den Uitgever dus geteekend zijn: [autograaf].'
- A3r Titelpagina.
- A3v De teksten van Spr. 22, 6; Luc. 2, 52; II Tim. 3, 14. 15.
- A4r-A4v Opdracht.
- A5r-A6v Voorbericht.
- A7r-A7V Voorbericht voor de elfde druk. Hierin wordt verwezen naar het voorbericht voor de zesde druk. Ondertekening: P.J. Persijn.
- A8r-D7r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.72.6.
- D7v-D8v Blanco.
5. UBA DGK 116.
7. Boekennoogen 263; S&K 4975.

B 1.73

J. Deknatel, *Aanleiding tot het Christelyk Geloove* (Amsterdam, 1746).

B 1.73.1

1. *Aanleiding tot het Christelyk Geloove, Met de woorden Gods; Voorna-*

melyk geschikt voor de kinderen en opwassende Jeugd. Door Joannes Deknatel, Leeraar der Doopsgezinden T'Amsterdam. [Ornament] T'Amsterdam, By Jakob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1746.

3. 8°: *⁸ A-F⁸ G⁴, [16] 103 [1] p.
  4. *1r-*1v Blanco.
  - *2r Titelpagina.
  - *2v Blanco.
  - *3r-*7v Voorrede.
  - *8r-*8v Inhoudsopgave.
  - A1r-G3v Hoofdttekst in 5 hoofdstukken, onderverdeeld in LXXII lessen.
De lessen zijn opgesteld in 475 genummerde (...)vragen.
  - A1r-A8v 1, I-XII, (1-80). 'Van het Christelyk Geloove in 't algemeen'.
  - B1r-B3v 2, XIII-XVI, (81-109). 'Van de Heilige Schrift.'
  - B4r-B6v 3, XVII-XX, (110-137). 'Van de Scheppinge.'
  - B7r-C2r 4, XXI-XXV, (138-174). 'Van den Val des Menschen.'
  - C2v-G3v 5, XXVI-LXXII, (175-475). 'Van de Verlossinge des Menschen.'
  - C2v-D1r A. 'Wat de komste van Christus voorgegaan is.'
  - D1r-E1v B. 'Van de komst van Christus.'
  - E1v-F2v C. 'Van het Geloove in Christus.'
  - F3r-G3v D. 'Van het Leeven der Gelovigen.'
  - G4r 'Het Symbolum der Apostelen.'
  - G4v Een overzicht van de wereldgeschiedenis in jaartallen
vanaf de schepping tot 1746. Te verbeteren drukfouten.
- N.B. De inhoudsopgave geeft een onderverdeling en beschrijving van de lessen in de hoofdstukken 3 en 5, die niet in de hoofdttekst zijn opgenomen:
3. 'Van de Scheppinge.'
    - a. 'Hoe alles door Christus is gemaakt.' (XVII-XVIII).
    - b. 'Van de Schepping des Menschen.' (XVIX).
    - c. 'Van de Schepping der Engelen.' (XX).
  5. 'Van de Verlossinge des Menschen.'
    - A. 'Wat de komste van Christus is voorgegaan.'
      - a. 'De belofte in den Paradyze en aan Abraham.' (XXVI-XXVIII).
      - b. 'De Wet, die tusschen beiden is ingekomen.' (XXIX-XXXI).
      - c. 'De Offerhanden die op Christus zagen.' (XXXII-XXXIII).
      - d. 'De Voorzeggingen der Propheeten.' (XXXIV).
    - B. 'Van de komst van Christus.'
      - a. 'Zyne geboorte en prediking.' (XXXV-XXXVII).
      - b. 'Zyn dood en opstandinge.' (XXVII-XLIV).
      - c. 'De zending des Heil. Geestes en roeping der weereld.' (XLV-XLVII).

- C. 'Van het geloove in Christus.' (XLVIII-L).
    - a. 'Van de Regtveerdigmakinge.' (LI-LIHI).
    - b. 'Van de Weedergeboorte en goede werken.' (LIV-LV).
    - c. 'Van Doop en Avondmaal.' (LVI-LVIII).
    - d. 'Van de Gemeinte Gods.' (LIX).
  - D. 'Van het Leeven en de Zaligheid der Geloovigen.'
    - a. 'Naar Christus Exempel en Leere.' (LX-LXI).
    - b. 'In allerley opzichten en standen.' (LXII-LXIV).
    - c. 'Omtrent de Overheid en het Eed-zweeren.' (LXV).
    - d. 'Van de Weereeloosheid en het Lyden.' (LXVI-LXVII).
    - e. 'Van het Gebed.' (LXVIII-LXIX).
    - f. 'Besluit van dit alles.' (LXX).
  - E. 'Van de Opstanding der dooden en de verwachtinge na dit Leeven.' (LXXI-LXXII).
5. UBA OK 65-719; UBA 608 H 18.
  6. In OK 65-719 staat in het antwoord op vraag 88 (B1v) een met pen aangebrachte doorhaling van een bijbelekst. In UBA 608 H 18 staat op *1r in handschrift: 'Voor Jan de Bosch van D°. J. Deknatel Symb. 't Zy wy Leeven, 't zy wy Sterven Wy zyn des Heeren. Rom. 19: 8.' Van het blad D7 is een stuk van de bovenkant afgescheurd.
  7. Schagen 28 (in handschrift toegevoegd); Boekennoogen 263; S&K 4994.

B 1.73.2

1. *Aanleiding tot het Christelyk Geloove, Met de woorden Gods; Voornamelyk geschikt voor de kinderen en opwassende Jeugd. Door Joannes Deknatel, Leeraar der Doopsgezinden T'Amsterdam. Tweede druk. [Ornament] T'Amsterdam, By Jakob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1747.*
3. 8°: *⁸ A-F⁸ G⁴, [16] 103 [1] p.
4. *1r-*1v   Blanco.
 *2r   Titelpagina.
 *2v   Blanco.
 *3r-*7v   Voorrede; met een toelichting op de tweede druk.
 *8r-*8v   Inhoudsopgave.
 A1r-G3v   Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.73.1, inclusief de beschreven divergentie tussen inhoudsopgave en hoofdttekst.
 G4r   'Het Symbolum der Apostelen.'
 G4v   Een overzicht van de wereldgeschiedenis in jaartallen vanaf de schepping tot 1747.
5. UBA OK 65-485 (1).
7. Boekennoogen 263 ; S&K 4995.

B 1.73.3

1. *Aanleiding tot het Christelyk Geloove, Met de Woorden Gods; Voornaamelyk geschikt voor de Kinderen en opwassende Jeugd: Door Joannes Deknatel, Leeraar der Doopsgezinden t'Amsteldam. Derde Druk. [Ornament] Gedrukt voor den Uitgever. Zyn te bekomen T'Amsteldam, By Kornelis de Veer, Boekverkooper in de Beursstraat. 1764.*
3. 8°: *⁸A-F⁸G⁴, [16] 103 [1] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*7r Voorrede, .
*7v Bericht bij de derde druk, uitgegeven door Deknatels zoon, Jan Deknatel.

*8r-*8v Inhoudsopgave.
A1r-G3v De hoofdtekst is nagenoeg identiek aan B 1.73.1. Het aantal vragen is uitgebreid tot 480, zoals deze door Deknatel sr. ook in de Duitse uitgave van 1756 waren aangebracht.³² Ook is de aanduiding en het opschrift van het vijfde onderdeel van hoofdstuk 5 nu aangegeven: 'E. Van de Opstanding der dooden en de verwachtinge na dit Leeven.' (G2v). Divergentie tussen inhoudsopgave en hoofdtekst identiek aan B 1.73.1.

G4r 'Het Symbolum der Apostelen.'
G4v Een overzicht van de wereldgeschiedenis in jaartallen vanaf de schepping tot 1764.
5. UBA OK 65-720; UBL 1034 F 48.
7. Boekenooogen 263; S&K 4996.

Verder verschenen de volgende vertalingen van de *Aanleiding tot het Christelyk Geloove*:

Anleitung zum Christlichen Glauben, Mit den Worten Gottes, Vornehmlich eingerichtet für die Kinder und aufwachsende Jugend ... Aus dem Holländischen überseßet (Amsterdam, 1756), hierna volgden nog: Neuwied, 1790; Worms, 1817; Worms, 1829; Alzey, 1839.

Kurzer Auszug aus Deknatels Anleitung zum christlichen Glauben, für diejenige Kinder, welche durch die heilige Taufe zu der christlichen Mennoniten-Gemeinde ... aufgenommen und zugelassen werden (Worms, 1817).

---

32 Zie sub 7.

B 1.74

J. Bremer, *Kort Begrip van Godgeleerde Verhandelingen* (Amsterdam, s.a. [1747])

B 1.74.1

1. *Kort Begrip van Godgeleerde Verhandelingen, tot Oeffening en Onderwys in de Gronden van den Christelyken Godsdienst; volgens de Belydenis der Doopsgezinden, Door Johannes Bremer, Leraer der Doopsgezinden te Amsterdam.*[Ornament] *Te Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs.*
3. 8°: *3*⁸ 4*⁶ A-2C⁴ 2D⁶ 2E⁴ 2F⁶ (-2F⁶) 2G⁶ (-2G⁶) ²2F⁶ (²2F⁶), [²2F3 gesigneerd als ²2F4] 2I⁶, [60] 268 [270] p.³³
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*3v 'Opdracht aen de Christelyke Jeugd onzer Doopsgezinde Gemeente.' Ondertekening gedateerd: 'den 20ste van Grasmaend 1747.'

*4r-4*4r Voorrede.
4*4v-4*6r Inhoudsopgave.
4*6v Blanco.
A1r-2I6v Hoofdstekst, in 46 hoofdstukken, onderverdeeld in genummerde (...) leringen.³⁴
A1r-A2v Inleiding, (7).
A3r-A4v 1, (9). 'Van Gods bestaen of dat God is.'
B1r-B2v 2, (10). 'Van de Heilige Schriftuur en derzelver Waerheid.'
B3r-B4v 3, (9). 'Van de Goddelykheid der H. Schrift.'
C1r-C2r 4, (8). 'Van de genoegsaemheid of volmaektheid der H. Schrift.'
C2v-C4v 5, (6). 'Van het gevoelen der Geestdryveren en der Roomschegezinde, tegen de genoegsaemheid der H: Schrift strydende.'
D1r-D2r 6, (7). 'Van het gevoelen der Roomschegezinden, wegens de genoegsaemheid of volmaektheid der H: Schrift.'
D2r-D4v 7, (16). 'Van de klaerheid der H. Schrift.'
E1r-E3r 8, (10). 'Van de Kennisse van God en zyne Eigenschappen, en wel Eerstelyk van zyne Geestelykheid.'
E3r-E4v 9, (7). 'Van Gods Eeuwigheid.'
F1r-F2v 10, (8). 'Van Gods Alom.tegenwoordigheid.'
F2v-F4v 11, (10). 'Van Gods Alwetendheid.'

---

33 Zie sub 6.

34 Zie sub 6.

G1r-G2v	12, (9). ‘Van Gods Almacht.’
G2v-G3v	13, (13). ‘Van Gods Goedertierenheid.’
G3v-G4v	14, (5). ‘Van Gods getrouwheid of waerachtigheid.’
H1r-H2r	15, (4). ‘Van Gods Eenheid.’
H2r-H4v	16, (16). ‘van God den vader, den Zoon en den H. Geest.’
I1r-I3r	17, (11). ‘Van de Schepping in ‘t algemeen.’
I3r-I4v	18, (10). ‘Van de goede en quaede Engelen.’
K1r-K4v	19, (15). ‘Van de Schepping des Menschen in ‘t byzonder.’
L1r-L4v	20, (19). ‘Van Gods Voorzienigheid in ‘t algemeen.’
M1r-M4v	21, (13). ‘Van Gods voorzienigheid omtrend den mensch in ‘t byzonder.’
N1r-N3r	22, (5). ‘Van het Werk der Verlossinge; en wel byzonderlyk van de gelegenheid tot het zelve, den elendigen Staet van ‘t Menschdom.’
N3r-N4v	23, (8). ‘Van de Erfzonde.’
O1r-O3v	24, (12). ‘Van Gods genade en barmhartigheid in ‘t werk der Verlossinge.’
O3v-O4v	25, (6). ‘Van Jezus Christus en byzonderlyk van zyn Persoon.’
P1r-P3r	26, (11). ‘Van Christus Amten en byzonderlyk van zyn Profeetisch Amt.’
P3v-P4v	27, (7). ‘Van Christus Hooge-Priestelyk Amt.’
Q1r-Q2v	28, (6). ‘Van Christus Koninklyk Amt.’
Q2v-Q4v	29, (4). ‘Van Gods algemeene genade in Christus Jezus.’
R1r-R3v	30, (12). ‘Van de Goddelyke Predestinatie, of de Voorschikkinge der Menschen, zoo ter Zaligheid, als ter Verdoemenis.’
R3v-R4v	31, (8). ‘Van de Roepinge der Menschen tot de Zaligheid.’
S1r-S4v	22, (12). ‘Van het Geloof in Jezus Christus.’ ³⁵
T1r-T4v	23, (12). ‘Van de Bekeering.’ N.B. Het nummer van lering 6 is overgeslagen.
V1r-V4v	24, (9). ‘Van de Gehoorzaamheid der Geboden van Jezus Christus, en byzonderlyk van derzelver noodzaaklykheid en mogelykheid.’
X1r-X4v	25, (10). ‘Van de Goede Werken.’
Y1r-Y4v	36, (8). ‘Van den Eed.’
Z1r-Z2v	37, (4). ‘Van de Wraek- en Weer-loosheid.’
Z2v-Z4v	38, (7). ‘Van het Amt der Overheid.’
2A1r-2A4v	39, (9). ‘Van den Christelyken Waterdoop.’
2B1r-2B4v	(6). ‘Vervolg der Verhandeling van den Christelyken Waterdoop.’
2C1r-2C4v	40, (8). ‘Van het Heilig Avondmael.’

---

35 Zie sub 6.

2D1r-2D6v	41, (16). ‘Van de Rechtvaerdigmaking.’
2E1r-2E4v	42, (8). ‘Van de Heiligmaeking.’
2F1r-2F5v	43, (27). ‘Van de Christelyke Kerke.’
2G1r-2G5v	44, (9). ‘Van den Dood en den staet der Ziele na den Dood.’
2F1r-2F6v	45, (16). ‘Van de Opstandinge der Dooden.’
2I1r-2I6v	46, (13). ‘Van het Laetste Oordeel, en de eewige Beloningen en Straffen daer op volgende.’

5. UBA OK 65-613; UBA 411 G 8.
6. Op 4*6v, aan het eind van de inhoudsopgave staat: ‘N.B. De Leezer gelieve bedacht te zyn dat, van Hoofdstuk XXXII tot XXXV. ingeslooten, by misvatting gestelt zy XXII en zoo voorts, in plaets van XXXII enz; gelyk dus ook pag: 237, 238. tweemaelen.’
7. Schagen na p. 16 (3); Boekennoogen 263; S&K 5003.

B 1.74.2

1. *Kort Begrip van Godgeleerde Verhandelingen, tot Oeffening en Onderwys in de Gronden van den Christelyken Godsdienst; volgens de Belydenis der Doopsgezinden; Door Johannes Bremer, Leeraer der Doopsgezinden te Amsterdam. De Tweede Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs.*
3. 8°: *-3*⁸ 4*⁴ A-S⁸ T⁴, [56] 294 [2] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*3v ‘Opdracht aen de Christelyke Jeugd onzer Doopsgezinde Gemeente.’
*4r-4*4v Voorrede.
A1r-T3v Hoofdstekst in 44 hoofdstukken, onderverdeeld in genummerde (...) leringen, inhoudelijk identiek aan B 1.74.1, behoudens het aldaar sub 6 gestelde.
T4r-T4v Inhoudsopgave.
5. UBA OK 65-614; TL 947 Gdg.
6. Van het exemplaar UBA OK 65-614 zijn de bladen *-3*⁸ 4*⁴ en vanaf B1r niet opengesneden.
7. Boekennoogen 263; S&K 5004.

B 1.75

Vraagen over den Godsdienst (Harlingen, 1751).

B 1.75.1

1. *Vraagen over den Godsdienst, Tot Onderwijs der Jeugd geschikt door de Leeraaren der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. [Ornament] Te Harlingen, Bij Folkert van der Plaats, Boekverkooper aan de Voorstraat 1751.*
3. 8°: *⁶ A-O⁸, [2] 3-12, 214 [2] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*6v 'De Leeraars der Christelyke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen, aan de Leergierige Jeugd.'
- A1r-O8v Hoofdstekst bestaande uit een inleiding en 2 delen. Het eerste deel kent in 7 hoofdstukken de lessen i-xxv, die de vragen 1-263 bevatten. Het tweede deel kent in 8 hoofdstukken de lessen xxvi-xc, die de vragen 264-931 bevatten.
- A1r-A1v Inleiding, i.
- A2r-D4v Eerste deel. 'Over de stukken van den Godsdienst, die in Bespiegeling bestaen.'
- A2r-A4v I, 1, ii-iv. 'Bewijs van Gods bestaen en eigenschappen uit de reden.'
- A5r-A8r I, 2, v-vii. 'Van de Godlijke Openbaaringe, inzonderheid de Christelijke, en van de H. Schriftuure.'
- A8v-B2r I, 3, viii-ix. 'Van God en Zijne Eigenschappen uit de Schriftuure.'
- B2v-B5r I, 4, x-xi. 'Van de Scheppinge en Voorzienigheid.'
- B5v-B8r I, 5, xii-xiv. 'Gods Handeling met het Menschdom voor Christus.'
- B8v-C2v I, 6, xv-xvi. 'Van Christus en de eerste Prediking des Euangeliums.'
- C3r-D4v I, 7, xvii-xxv. 'Van Christus Ampten, en de Voornaamste Leerstukken des N. Testaments.'
- D5r-O7v Tweede deel. 'Over de stukken van den Godsdienst, die In Betragtinge bestaen.'
- D5r-E4r II, 1, xxvi-xxx. 'Over Geloof, Bekeeringe en Heiligmakinge.'
- E4v-E8r II, 2, xxxi-xxxiii. 'Over de Zedelijke Werken in 't algemeen.'
- E8v-G4r II, 3, xxxiv-xliii. 'Over de Pligten omtrent God.'
- G4v-K1v II, 4, xliv-lv. 'Over 's Menschen Pligt omtrent Zigzelven.'
- K2r-M3r II, 5, lvi-lxxi. 'Over de Algemeene Pligten omtrent den Naasten.'
- M3v-N5r II, 6, lxxii-lxxx. 'Over de Pligten omtrent den Naasten in Bijzondere Betrekkingen.'
- N5v-O4r II, 7, lxxxi-lxxxvii. 'Over de Christelijke Kerk, en de Pligten daartoe behoorende.'
- O4v-O7v II, 8, lxxxviii-xc. 'Over de Plechtigheden van den Christelijken Godsdienst.'

O8r-O8v Blanco.

5. UBA O 65-1263; UBA O 65-1264; UBA 1021 B 15; UBA OG 63-3750; UBL 1142 E 2; TL C 13105.
6. UBA O 65-1263 is een met blanco bladen doorschoten exemplaar, met hierop aantekeningen in handschrift van J. Stinstra.
7. Boekennoogen 263; S&K 5030; Buynsters 893.

B 1.75.2

1. *Vraagen over den Godsdienst, Tot Onderwijs der Jeugd Geschikt, door de Leeraaren der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. Tweede druk. Merkelyk Vermeerderd. [Ornament] Te Amsterdam, Bij G. Warnars; Te Harlingen, Bij Volkert van der Plaats. 1776.*
3. 8°: *⁸ A-P⁸ Q⁶, [16] 226 [26] p.
4. *1r-*1v Blanco.
*2r Franse titel.
*2v Blanco.
*3r Titelpagina.
*3v Blanco.
*4r-4v (gesigneerd als *3r-3v) 'Berigt wegens deezen Tweeden Druk.' Ondertekend door Folkert van der Plaats.
*5r-*8v 'Voorreden voor den eersten druk. De Leeraars der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen, aan de Leergierige Jeugd.' Inhoud identiek aan B 1.75.1.
A1r-O8v Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.75.1.
5. UBA O 63-9793; UBA O 65-1258; UBL SEMREM 5201; TL C 1305 Gdg; UBM MU 1225 E 1.
6. *4 is gesigneerd als *3.
7. Boekennoogen 263; S&K 5031; Buynsters 894.

B 1.76

Vragen (in lessen afgedeeld) (s.l.e.a.).

1. *Vragen (in lessen afgedeeld) met lijst van daarbij te gebruiken boeken*³⁶
3. 8°: A⁶, 12 p.
4. A1r 'Lyst van aangehaalde Boeken, welke ieder Leerling dient te gebruiken'. Hier worden genoemd: 'J. Molinaeus, *Geestelyk Wapenhuis*, Vernet, *Christelyk Onderwys*. Bremer, *Kort begrip der Godg.*

---

36 Een titelpagina ontbreekt. De omschrijving '*Vragen (in lessen afgedeeld) met lijst van daarbij te gebruiken boeken*' is ontleend aan Boekennoogen.

Verhandelingen. Wagenmaker, Christelyke Onderwyzing, Ostervald, Godgeleerdheid, ---, Catechismus, ---, Zedekunde, Mason, Opmerkende Christen, Watts, Kort begrip der Heilige Geschiedenissen’.

- A1v ‘Lyst van aangehaalde Boeken, welke minder nodig gesteld worden’. Hier worden genoemd: ‘van Limborch, Godgeleerdheid, Stackhouse, Godgeleerdheid, Toger, Godgeleerdheid, Van Eeghem, Godgeleerdheid, Sack, Redeneerend Christen, Beredeneerd Onderwys, H. de Groot, Waarheid des Christ. Godsdienst, Waarheid des Christ. Godsdienst voor Eenvoudigen, Boelaard, vier Brieven over de H. Schrift, Schabalje, Lusthof des Gemoeds, Taylor, over ‘t Avondmaal, Predikaatsieën van Tillotson, ---, Clarke, Engelsche Spectator, --- Guardian, Hollandsche Spectator, Hamburger Patriot.
- A2r-A6v Hoofdtekst in 30 lessen. Elke les kent een drievoudige indeling: ‘Aanspraak’, ‘Vraag’ en ‘Antwoord’.
- A2r 1. ‘Over de Historie der Godsdiensten, het Gewigt van den Godsdienst, deszelfs onpartydig Onderzoek en de Inrigting deezer Oefeningen’.
2. ‘Over de Waarheid van Gods Bestaan.’
3. ‘Over Gods Natuurlyke Eigenschappen.’
- A2v 4. ‘Over Gods Zedelyke Eigenschappen.’
5. ‘Over de Schepping van ‘t Heel-Al en de Soorten der Schepzelen.’
6. ‘Over de Voorzienigheid.’
- A3r 7. ‘Over den Bybel.’
8. ‘Over de Waarheid des geopenbaarden Godsdienst.’
- 9 ‘Over Gods Handelingen van de Schepping tot op Mozes.’
- A3v 10. ‘Over den Joodschen Godsdienst.’
11. ‘Over den Persoon en de Geschiedenis van Jezus Christus.’
12. ‘Over het N.Verbond, over de Verzoening en de Bedieningen des Zaligmakers.’
- A4r 13. ‘Over de Geschiedenis der Apostelen en de Kerkelyke Historie tot op onze tyden.’
14. ‘Over den Mensch, zyne natuurlyke Gesteldheid en Vermogens, en den Bystand des Heiligen Geestes.’
15. ‘Over het Algemeene Wezen van den Chrstelyken Godsdienst.’
- A4v 16. ‘Over de Middelen en Beweegredenen tot een Godsdienstig Leven.’

17. 'Over het Geloove en de Regtvaardiging.'
18. 'Over de Bekeering en Heiligheid.'
- A5r 19. 'Over eenige pligten omtrent God.'
20. 'Over de Gebeden en Dankzeggingen.'
21. 'Over eenige pligten omtrent zig zelve.'
- A5v 22. 'Over de Zagtmoedigheid, Matigheid, Kuischheid en Waakzaamheid.'
23. 'Over eenige pligten tot den Naasten.'
24. 'Over het oordeelen in Bescheidenheid, de Vredelievendheid, de Liefde tot de Vyanden en de Vergeeflykheid.'
- A6r 25. 'Over den H. Doop.'
26. 'Over het H. Avondmaal.'
27. 'Over de Onsterflykheid der Ziele.'
- A6v 28. 'Over de Opstanding en het Oordeel.'
29. 'Over den Staat na dit Leven.'
30. 'Over de Gezindheid der Doopsgezinden, over den Eed, het Ampt der Overheid, de Verdraagzaamheid en Vryheid.'

5. UBA DDC IV CAT 18.

7. Boekennoogen 263.

B 1.77

Jan Wagenaar, *Zeven Lessen* (Amsterdam, 1752)

B 1.77.1

1. *Zeven Lessen, over het verhandelen der Heilige Schrift, in de Godsdienslige Byeenkomsten.* [Ornament] *Te Amsterdam, By Jacob ter Beek, Boekverkoper bezyden de Beurs, 1752.*
3. 8°: *⁸A-R⁸ S⁶, xvi, 282 p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-*2v Bericht aan de lezer.
 *3r-*8v Inhoudsopgave.
 A1r-S5v Hoofdttekst, opgesteld in zeven lessen.
 A1r-C3v I, 'Algemeene Regels, tot het wel verhandelen der Heilige Schrift'.
 C4r-E8v II, 'Van de verhandeling der Historische Plaatsen van de H. Schrift'.
 F1r-H7v III, 'Van de verhandeling der Profeetische Plaatsen van de Heilige Schrift'.
 H8r-L2v IV, 'Van 't verhandelen der Plaatsen der H. Schrift, die Leerstukken vervatten'.
 L3r-N8v V, 'Van de verhandeling der Plaatseen in de H. Schrift, die Zede-

- plichten vervatten’.
- 01r-Q2v VI, ‘Van het toepassen, vermaanen en vertroosten’.
- Q3r-S5v VII, ‘Van de openbare Gezangen en Gebeden’.
- S6r-S6v Blanco.
5. UBA O 65-1895; ThUKB 47 E 7; UBVU XP.01077.-; UBL SEMREM 5203.
  6. Op S6r in handschrift een 10-regelig gedicht ter gelegenheid van een geboortefeest.

B 1.77.2

Zeven Lessen (1757)

7. De eerste druk zou in 1757 ‘ongewijzigd herdrukt’ zijn; Wessels ([1997]), 438 en 560. Deze uitgave bleek echter niet te traceren.

B 1.77.3

1. *Zeven Lessen, over het verhandelen der Heilige Schrift, in de Godsdienstige Byeenkomsten, Door Jan Wagenaar, Eerste clerc ter secretarye en Historie-Schryver der Stad Amsterdam. Tweede Druk. [Ornament] Te Amsterdam, By Albert van der Kroe, op den Dam. 1771.*
3. 8°: *⁸A-R⁸ S⁶, xvi, 282 p.
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.
     *2r-*2v Bericht aan de lezer.
     *3r-*8v Inhoudsopgave.
     A1r-S5v Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1 77.1
     S6r-S6v Blanco.
5. UBA O 65-1274; UBA O 63-5257; BGAA; UBVU XP.01321.-; UBL 1209 B 22.
7. Boekennoogen 223; S&K 5124.

B 1.78

D. van Heyst, *Onderwys noopens de voornaamste Leerstukken* (Amsterdam, 1753).

1. *Onderwys noopens de voornaamste Leerstukken van den Christelyken Gods-dienst, Ontworpen door den Eerw. David van Heist, In zyn leven Leeraar der Mennoniten te Rotterdam. [Ornament] Te Amsterdam, By F. Houtuyn, Boekverkooper, 1753.*
3. 8°: *⁴A-2F⁸ 2G⁴ (- 2G⁴), [8] 470 p.
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.

*2r-*4v	Voorrede.
A1r- 2G3v	Hoofdstekst ‘Onderzoek der voornaamste Leerstukken van den Christelyken Godsdienst’, in 50 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
A1r-A1v	1, (5). ‘Van den Godsdienst in het gemeen.’
A2r-A4r	2, (25). ‘Van de Kennisse onzes zelfs.’
A4v-A8v	3, (22). ‘Van Gods Wezentlykheid.’
A8v-B2r	4, (6). ‘Van de Heilige Schrift, en de Mooglykheid eener byzondere Openbaring van God aan den Menschen.’
B2r-B4r	5, (9). ‘Van de Kenteeken en der Goddelyke Openbaring.’
B4r-B6r	6, (9). ‘Van de Nootzaakelykheid der Goddelyke Openbaaringe.’
B6r-C1v	7, (13). ‘Van de Goddelykheid der H. Schrift.’
C1v-C2r	8, (4). ‘Van Gods Bestaan door zich zelven, en Gods Eenheid.’
C2v- C4r	9, (13). ‘Van Gods Toeëigeningen.’
C4r- C6r	10, (10). ‘Van Gods Eigenschappen, of de Goddelyke Drieëenheid.’
C6r-D2r	11, (22). ‘Van Gods Afnoemingen.’
D2r-D5v	12, (24). ‘Van de Scheppinge.’
D5v-E1v	13, (19). ‘Van de Scheppinge der Engelen.’
E1v-E7r	14, (35). ‘Van de Scheppinge der Menschen naar Gods Beeld.’
E7r-F4r	15, (24). ‘Van de Overtreedinge der Menschen.’
F4v- F7v	16, (15). ‘Van den Dood en de Zondige Verdorvenheid der Menschen.’
F7v-G4v	17, (23). ‘Van de Verlossing der menschen in en door Christus, en van den den [<i>sic</i>] Persoon des Zaligmakers.’
G4v-G7r	18, (9). ‘Van de Bedeeling der Genade in ‘t gemeen, en van den tyd der Bevindinge in ‘t byzonder.’
G7r-G8v	19, (7). ‘Van den Aanvang van het Geestelyk Leven.’
G8v-H2v	20, (8). ‘Van de inwendige Roeping.’
H2v-H7r	21, (18). ‘Van het Geloove.’
H7r-I2r	22, (14). ‘Van de Heiligmaakinge.’
I2r-I5r	23, (13). ‘Van de uiterlyke Roeping.’
I5r-I8v	24, (6). ‘Van den Tyd der Belofte.’
K1r-K5r	25, (17). ‘Van het Verbond der Genade.’
K5v-L7v	26, (40). ‘Van het Oude Verbond, en de Bediening des Wets.’
L7v-M7v	27, (25). ‘Van de Profeetische Voorzeggingen van den Messias.’
M7v-N3r	28, (12). ‘Van Christus Menschwording in den tyd der Ver-vulling.’
N3r-O6v	29, (34). ‘Van het Profeetisch Ampt van Christus.’
O6v-Q1v	30, (32). ‘Van het Priesteryk Ampt van Christus.’
Q1v-Q8r	31, (20). ‘Van Christus Koninklyk Ampt.’
Q8r-R4r	32, (12). ‘Van Chrisus Lyden, Dood, en Begraavenis.’

R4r-S2r	33, (13). 'Van Christus Opstandinge.'
S2v-S6r	34, (14). 'Van Christus Hemelvaart.'
S6v-T3v	35, (16). 'Vaan Christus Zitting aan Gods Regterhand, en zyn Ingang in het Heiligdom.'
T3v-V1r	36, (16). 'Van het Nieuwe Testament.'
V1r-X5r	37, (33). 'Van de Regtvaardigmaakinge.'
X5r-X8v	38, (13). 'Van de Wedergeboorte.'
X8v-Y4r	39, (13). 'Van de Aanneeminge tot Kinderen.'
Y4r-Z5v	40, (30). 'Van de Bewaaring der Geloovigen in de Kragt Gods.'
Z6r-2B1r	41, (34). 'Van de onderlinge Saamenkomste, en den plegtigen Waterdoop der Christenen.'
2B1r-2B5r	42, (14). 'Van het Heilige Avondmaal.'
2B5r-2C8r	43, (35). 'Van het Gebed.'
2C8r-2D4r	44, (16). 'Van de Bekeering.'
2D4r-2D6v	45, (8). 'Van den Lichaamlyken Dood.'
2D6v-2E2r	46, (11). 'Van den Stand der Zielen van den Dood.'
2E2r-2E6r	47, (13). 'Van de Opstandinge der Regtvaardigen.'
2E6r-2F2r	48, (13). 'Van Christus Wederkomst, en van de Voleindinge der Waereld.'
2F2r-2F7v	49, (17). 'Van het laatste Oordeel, en de Straffe der Godloozen.'
2F7v-2G3v	50, (12). 'Van het Eeuwige Leven.'
2G3v	Ornament.

5. UBA O 65-809.

6. Op blad D3r zijn met pen figuurtjes getekend. Om de tekst van blad S2r is met pen een zigzaglijn aangebracht.

7. Boekenooget 263; S&K 5040.

B 1.79

A.S.D. [ijck], *Proeve eener kleine catechistize Passi-school* (Groningen, 1759).

1. *Proeve eener kleine catechistize Passi-school. Ter aanleiding van verdere uit-breiding, Leering en Toepassing; onderling te verhandelen, 't zy in de zogenaamde Passi-Weeks, of ook op andere tyden. Ingerigt na Petrus woorden 1 Pet. 3: 18. Want Christus heeft ook eens voor de Zonden geleden, Hy Rechtveerdig voor de onrechtveerdige: op dat Hy ons tot God zoude brengen. Door A.S.D. [Ornament] Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat, in de Bonte Kater. 1759.*
3. 8°: [*]¹ A⁸ [⁺]¹, [2] 3-20 p.
4. [*]1r Titelpagina.
[*]1v Voorbericht.

A1-A8r   Hoofdttekst. Opgesteld in 34 vragen, naar aanleiding van I Petr. 3. 18.

A8r-[⁺]1   ‘Meditatie over Christus aan ‘t Kruis’ (gedeeltelyk uit *Hans de Rys.*)’.

5. UBA OK 65-745.

7. Boekennoogen 260; S&K 5070.

B 1.80

Geloofsbelydenis (s.l. [1759]).

1. *Geloofsbelydenis der Doopsgesinden, Van de Socyteit oude Vlamingen genaamt, Opgesteld in Vragen en Antwoorden: het geen aan de Gemeente tot een Proef wort opgegeven.*

3. 8°: π^1 A-H⁸ I⁴, [2] 134 p.

4. $\pi 1r$ Titelpagina.

$\pi 1v$ Blanco.

A1r-I3v   Hoofdttekst, ‘Verklaring van de Geloofs Belydenisse der Doopsgesinden’, bestaande uit 25 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).

A1r-A4r   1, (18). ‘Van de Heilige Schriftuire.’

A4r-B2v   2, (41). ‘Van God en desselfs Eigenschappen.’

B2v-B6v   3, (29). ‘Van de Goddelyke Scheppinge, Onderhoudinge, en Regeeringe aller dingen.’

B4r-B6v   ‘Van Gods Onderhouding, en Regeering.’

B6v-B7v   4, (8). ‘Van het Beelt Gods, in den Staat der Regtheit.’

B8r-C3r   5, (24). ‘Van den Val, de Verdorventheit en Onmacht des menschen.’

C1r-C3r   ‘Van de Natuurlyke Verdorventheit, en onmagt des menschen.’

C3r-D4r   6, (61). ‘Van de wederoprigtinge, en Verlossinge des menschen.’

C6v-C8r   ‘Van de Voldoeninge.’

C8r-D1v   ‘Van Christus Verhoging.’

D1v-D3r   ‘De Hemelvaart van Christus.’

D3v-D4r   ‘Van Christus zitten ter Regterhand Gods.’

D4r-D6v   7, (17). ‘Van Christus Profetisch-Ampt.’

D6v-D7v   8, (9). ‘Van Christus Hogepriester Ampt.’

D7v-E2r   9, (15). ‘Van Christus Koninglyk Ampt.’

E2r-E4r   10, (16). ‘Van de Algemeene Genade.’

E4v-E8r   11, (17). ‘Van het Zaligmakende Geloof, en de Bekeering.’

E6v-E8r   ‘Van de Bekeering.’

E8r-F2v   12, (17). ‘Van de Regtveerdiging des armen Zondaars voor Godt.’

F2v-F5r   13, (17). ‘Van de Heiligmakinge.’

F5v—F7r   14, (10). ‘Van de Goede Werken.’

F7r-G1r	15, (15). 'Van de ware Kerk, of Gemeente Gods op Aarden.'
G1r-G3r	16, (12). 'Van de Dienaars der Gemeente.'
G3r-G4v	17, (13). 'Van de Christelyken Waterdoop.'
G5r-G7r	18, (19). 'Van het Avondmaal.'
G7v-H1r	19, (14). 'Van de Broederlyke Waarneming of Kerkelyke Tugt.'
H1v-H2v	20, (8). 'Van 't Christelyke Huwelyk: en de Wederzytze Pligt der Getrouwden.'
H2v-H4v	21, (18). 'Van de Wereltlyke Overheid, de Wederwraak en den Eedt.'
H4v-H5v	22, (9). 'Van de Volhardinge der Gelovigen: en Waar voor zy hebben te Waken.'
H6r-H6v	23, (5). 'Van den Dood.'
H7r-I2r	24, (23). 'Van de Opstanding der Doden, en het laatste Oordeel.'
I2r-I3v	25, (12). 'Van de Eeuwige Zaligheid.'
I4r-I4v	Blanco.
5. UBA OK 65–772.
  6. Zie voor de datering paragraaf 5.3.5.
  7. Boekenoogen 173; S&K 5052.

B 1.80 bis

Geloofs Belydenisse der Doopsgesinden, Bekent onder de naam van Oude Vlamingen (Groningen, 1755).

1. *Geloofs Belydenisse der Doopsgesinden, bekend onder de naam van Oude Vlamingen. Hunne Societeits Vergaderinge houdende in de Botteringe-straat te Groningen. In den Jaere 1755. uitgegeeven Volgens beschuyt der algemeene Societeits Vergaderingh.* [Ornament] *Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge straat, in de Bonte Kater. 1755. Gedrukt voor de Uytgevers.*
3. 8°: A- B⁸, [6] 7-31 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'De Societeit erkent geene Exemplaren voor de hunne, dan die door Tiete Popkes, of Harm Scholtens, eygenhandig alhier zyn ondertekendt.' In handschrift: H. Scholtens.
A2r-A3r Voorrede.
A3v Inhoudsopgave.
A4r-B6v Hoofddektst, bestaande uit 25 hoofdstukken, die alle beginnen met: 'Wij belijden dat...'. Verwijzingen naar teksten in de Schrift zijn in margine aangegeven.
A4r 1. 'Van de H. Schrift.'
A4r-A4v 2. 'Van 't Wezen Gods.'

- A4v-A5r 3. 'Van de Godlyke Schepping, Onderhouding en Regering aller dingen.'
- A5r 4. 'Van 't Beeld Gods, in den Staat der Regtheyd.'
- A5v 5. 'Van den Val, de Verdorvenheyd en Onmagt des Menschen.'
- A5v-A6r 6. 'Van des Middelaars Persoon, en Staten der Vernedering en Verhoging.'
- A6r-A6v 7. 'Van Christus Profetis-Ampt.'
- A6v-A7r 8. 'Van Christus Hoge priester-Ampt.'
- A7r 9. 'Van Christus Koninglijk Ampt.'
- A7r-A7v 10. 'Van de Algemene Genade.'
- A7v-A8r 11. 'Van 't Zaligmakende Geloof en de Bekeering.'
- A8r-A8v 12. 'Van de Regtvaardigmaking des Armen Zondaars voor God.'
- A8v-B1r 13. 'Van de Heiligmaking.'
- B1r 14. 'Van de Goede Werken.'
- B1v-B2r 15. 'Van de Ware Kerk of Gemeente Gods op Aarde.'
- B2r 16. 'Van de Dienaars der Gemeente.'
- B2v 17. 'Van den Waterdoop op het Geloof.'
- B3r-B3v 18. 'Van het Heilig Avondmaal des Heeren.'
- B3v 19. 'Van de Broederlijke Waarneming en Kerklyke tugt.'
- B4r 20. 'Van 't Christelyke Huiwlyk en de Wederzijdze Pligten der Getrouwde.'
- B4v 21. 'Van de Wereldlyke Overheyd, de Wederwraak en den Eedt.'
- B5r-B5v 22. 'Van de Volharding der Gelovigen: en waarvoor zy hebben te waaken.'
- B5v 23. 'Van den Dood.'
- B6r 24. 'Van de Opstanding der Doden, en 't Laatste Oordeel.'
- B6v 25. 'Van de Eeuwige Zaligheyd.'
- B7r-B8r 'Vraagen aan de Dopelingen, welke zy met JAA hebben te beantwoorden.'
- B8r 'De Bediening des Doops kan voeglyk dus geschieden.'
- B8v Fondslĳst van de drukker.
5. UBA 417 F 44; UBA O 60-4119; UBA OK 65-520 (2); UBVU XP.06177.-; UBG M.V.O. 854; UBG DO 20; KB 2204 D 24; TL 1304 Gdg; SAD 46 E 25h; PC.
7. Boekenooĳen 173, 265 ; S&K 5048.

B 1.81

C. Wagenmaker, *Onderwyzyng aangaande het Christelyk Geloof* (Amsterdam, 1759).

B 1.81.1

1. *Onderwyzyng aangaande het Christelyk Geloof, in Vragen en*

Antwoorden; door Cornelis Wagenmaker; Leeraar in de Doopsgezinde Gemeente op het Eiland Wieringen. [Ornament] Te Amsterdam, By F. Houttuyn. 1759.

3. 8°: *4 (*4 gesigneerd als 'A') A⁸ (-A1) B-G⁸ H⁴, [6] 114 [6] p.
4. *1r Blanco.
- *1v Blanco, [in UBA OK 65–1568 staat de tekst die sub 6. vermeld is].
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.
- *3r-*4v 'Opdragt aan myn Geachte Gemeente'.
- A1r-H1v Hoofdttekst, bestaande uit een inleiding en 6 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...). De vermeldingen van de inhoud van de paragrafen, zoals die ook in het register genoemd worden, staan in de marge. Eveneens zijn de verwijzingen naar de Schrift in de marge vermeld.
- A1r-A2v Inleiding, (10).
- Av-B5v 1, (60). 'Van het Bestaan en de Eigenschappen van God.' In de marge: 'Wat God is. God is de eerste oorzaak aller andere dingen. Onafhangelijk van zelf of noodzakelyk bestaande. Eeuwig. Oneindig. Een. Onbegrypelyk. Bezit, alle Volmaaktheden op eene oneindige wyze. Als Verstand. Magt. En Goedheid.'
- B5v-C1v 2, (23). 'Van den Mensche en zynen Pligt.' In de marge: 'De Mensch is een verstandig en vrywerkend Schepzel. Moet doen 't gene hem voegt en betaamt. Omtrent zich zelve. Omtrent God. En zyne Medemenschen. Dit legt in de natuur der zaken. Is ook de Wil van God. En maakt den Godsdienst uit. Hy heeft beloningen en straffen te wagten. Hy moet nogtans onderwezen worden. Is van God zelf, in den beginne, onderwezen. Heeft naderhand nieuwe Goddelyke Onderwyzing nodig gehad. Is in staat om te oordeelen of hy ze ontfangen heeft.'
- C1v-C5v 3, (21). 'Van den Joodschen Godsdienst.' In de marge: 'Van den Bybel. De Geloofwaardigheid van de Historie der Scheppinge. De Oorsprong van den Joodschen Godsdienst. Geloofwaardigheid der Historie van het Oude Testament. Mozes was geen Bedrieger. Noch Egiptiesch Tovenaar. Nadere bevestiging van zyne en ook der Propheten Goddelyke Zendinge. Aanmerkingen omtrent den Joodschen Godsdienst.'
- C6r-E3r 4, (64). 'Van den Christelyken Godsdienst.' In de marge: 'Oorsprong van den Christelyken Godsdienst. Geloofwaardigheid der Historie van het Nieuwe Testament. Jezus was geen Verleider, maar waaragtig en van God gezonden. Verbrak de Wet van God niet. Was geen Oproermaker. Leerde geene Godslasterlyke zaken. Of God

ontëerende. Ongerymde. Onmogelyke. En harde of onrechtvaardige dingen. De goedheid zyner Leere, bewyst derzelver Goddelykheid. Gelyk ook zyne Wonderwerken. Die verhaald worden in de Euangelien. Welken niet verdigt zyn. Noch door andere Schryvers, als die daar voor bekend staan, geschreven. Deze Wonderwerken zyn niet gewrogt door behulp der boze Geeften. Zyne Opstanding bewyst ook zyne Godlykheid. De Geloofwaardigheid en Kragt van 't Getuigenis der Discipelen aangaande dezelve. Zy waren niet bedrogen. Noch zyn geene Bedriegers van anderen geweest. Het Medegetuigenis van den Heiligen Geest. En dat ook daar van niets verdigt zy. Hoe 'er nogtans Ongeloof kan zyn. Jezus is geen andere Messias geweest, als de Propheten voorzegt hebben. God mogt de Ongelovige Joden verwerpen en de Gelovige Heidenen aannemen. De Boeken van het Nieuwe Testament behelzen de Leer aangaande den Christelyken Godsdienst. Waar in geene Strydigheden. Noch Vervalschingen zyn. Zyn van genoegzame Klarheid in 't nodigste. En leeren ons, in duistere dingen, malkanderen toe te geven in verschillende bevattingen.'

E3r-G1r 5, (75). 'Over de Hoofdwaarheden van den Christelyken Godsdienst.' In de marge: 'Wat de Hoofdwaarheden zyn. Hoedanig wy ons daar over verklaren mogen. Van den eenigen waren God. Van het Bygeloof en de Afgodery. Van de Schepping. Van de Onzienlyke dingen en de Engelen. Van de Schepping der Menschen. Derzelver Val. En gevolg voor hunne Nakomelingen. Van, Gods Voorzienigheid of Regering. Uitstel zyner bedreiginge, aan de eerste Menschen. Bewaring der Indrukken van iet Godlyks. Instelling van den Joodschen Godsdienst. Beloften van den Messias. God regeert alle dingen. Van Gods eenigen Zoon. In welken zin deze de Zoon van God genoemd word. Was voor alle dingen by God. En bezat Godlyke Volmaakheden. Wierd van God verordineerd om in de Wereld te verschynen. En door de Propheten beloofd. Zyne Menschwording. Zyn naam Jezus, en Christus. Van zyne Leer of Prophetische Bediening. Hy verkondigde Gods Genade. Zyn eisch omtrent der menschen Gelove en Bekeering. De korte hoofdsom zyner Bevelen. Derzelver Volmaaktheid. Van de Rechtvaardiging. Of daar toe de Gehoorzaamheid zo nodig is als het Geloof zelf. In welken zin wy uit Genade, en niet uit de Werken, zyn zalig geworden. En gerechtvaardigd worden uit het Gelove zonder de Werken. Van Christus Lyden of zyne Hogepriesterlyke Bediening. In welken zin hy voor ons gestorven is. Waarom God dit eischte. Of wy, nu Jezus Christus voor ons gestorven is, nog verloren kunnen gaan. Of Christus voor alle Menschen is gestorven. Christus Voorbidding in

den Hemel. Voorschaduwung dezer Verzoeninge in de Offerhanden. Van Christus Verhoging of Koninglyke Bediening. Onze Verpligting daaromtrent. Van het laatste Oordeel. Van de Opstanding der Doden. Van de Eeuwige Zaligheid en Verdoemenis. Van den Heiligen Geest. Wat die is en in welken zin hy genoemd word de Geest van God. En van Christus. Heeft na Christus Verhoging zyne plaats vervuld. Werkt nog. Onze Verpligting omtrent den Heiligen Geeft. Van de Drieëenheid.'

G1r-H1v 6, (40). 'Van de Christlyke Kerk of Gemeente.' In de marge: 'Van den Doop, op de Belydenis des Geloofs. Waarom zulk eene Plegtigheid ingesteld is. Afbeeldingen van den Doop. Als: de Overgang tot den Christelyken Godsdienst. Zedelyke Zuiverheid. Christus Dood en Opstanding, Van den Kinderdoop. Van het Heilig Avondmaal. Dat een Gedagtenis is van Christus Dood. En eene Verbeelding onzer Gemeenschap met malkanderen. Van de onderlinge Byeenkomsten. Leeraars en Diakenen. Uitsluiting of Ban. Van de Scheuringen. Of een byzondere gemeenschap alleen de ware Kerk zy. Of wy tot de Hoofdkerk moeten overgaan. Wat onze byzondere Gevoelens zyn. Omtrent de Voorzienigheid. De Predestinatie. Christus Dood voor de Menschen. Het werk van den Heiligen Geeft in ons. Der menschen Vermogens tot Goed en Kwaad. De Zwaarddragende Magten. En het Eedzweren. Van het toelaten tot onze Gemeenschap. Hoe wy ons, in den tegenwoordigen staat der Christenheid, best gedragen kunnen.'

H1v Ornament.

H2r-H4v Register.

H4v Te verbeteren drukfouten.

5. UBA OK 65-1297; UBA OK 65-1568; UBG VOS E 23; UBL 1033 E 42.

6. In UBA OK 65-1568 op *1v: 'Weegens het naarstig waarneemen van de Zondags-Oeffeninge, en het naaukeurig leeren der Lessen, en ter verder aanspooringe om zig in kennis en deugd te bevljigten, wordt dit aan *Doede van der Hout* [naam in handschrift] ten geschenk gegeven van den E. Kerkenraad der Christelijke Doopsgezinde Gemeente in Harlingen den *11. November 1759. Joannes Stinstra* [datering en ondertekening in handschrift]'.
 7. Boekenooogen 263; S&K 5071.

B 1.81.2

1. *Onderwyzyng aangaande het Christelyk Geloof, in Vragen en Antwoorden; door Cornelis Wagenmaker, Leeraar in de Doopsgezinde Gemeente op het Eiland Wieringen. [Ornament] Te Amsterdam, By Erven van F. Houத்துyn. 1776.*

3. 8°: *⁴A-G⁸H⁴, [6] 114 [6] p.
4. Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.81.1.
5. UBA OK 65-1299.
7. Boekennoogen 263; S&K 5072.

B 1.82

C. Luytjesz, *Beoeffenend Onderwys voor de Jeugd, tot Doop en Avondmaal* (Hoorn, 1761).

1. *Beoeffenend Onderwys voor de Jeugd, tot Doop en Avondmaal; By Vragen en Antwoorden, opgesteld door Cornelis Luytjesz: Medelid der Waterlandsche Doopsgezinde Christenen, te Barzingerhorn en nieuwe Zype. [Ornament] Te bekomen by den Autheur, en by J: Duyn, Boekverkooper te Hoorn, 1761.*
3. 8°: *⁸-2*⁸ 3*⁴-4*⁴ A-R⁸ [48] 272 p.
4. *1r Titelpagina.
     *1v Blanco.
     *2r-2*4v Voorreden.
     2*5r-4*1r 'Corollarium of Byvoegsel, over des zondaars rechtvaardiging voor God.'
     4*1v-4*3r 'Op het uitmuntende Werk genaamd Beoeffenend Onderwys van de Jeugd; opgesteld door Cornelis Luytjesz.' een lofdicht ondertekend door 'P. Hartman. v. s. Chirurgyn tot Barzingerhorn'.
     4*3r Ornament.
     4*3v-4*4r Klinkdicht ter ere van Luytjes' boek, van Pieter Hartman.
     4*4r Ornament.
     4*4v Inhoudsopgave.
     A1r-R8v Hoofdstekst in 14 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
     A1r-A8r 1, (27). 'Over de Kennisse Godts, in zyn Zelfstandig Wezen en Uytmuntende Godlyke Eyenschappen.'
     A8r Ornament.
     A8v-B7v 2, (26), 'Over 't Verbont der Werken, in den Staet der Rechtheit, en 's Menschen Bestaan, soo voor als na den Val.'
     B7v Ornament.
     B8r-C3v 3, (10). 'Ovr de Weder-Oprechting des Menschen.'
     C4r-C8r 4, (11). 'Over de Kennisse van Jesus Christus, in de Godlykheit, zoo van zyn Perzoon als Gezandschap.'
     C8r Ornament.
     C8v-D5v 5, (15). 'Over het Prophetisch-Ampt van Jezus Christus.'
     D5v Ornament.
     D6r-E5v 6, (21). 'Over het Priestelyk-Ampt van Jezus Christus.'

E5v	Ornament.
E6r-F4v	7, (14). 'Over het Koninglyk-Ampt van Jezus Christus.'
F4v	Ornament.
F5r-H1r	8, (34). 'Over de Rechtvaardigmaking des Zondaars voor God.'
H1r	Ornament.
H1v-I1r	9, (21). 'Over de Roepingen Zoo der Algemeene als Byzondere Genade.'
I1r	Ornament.
I1v-L2r	10, (36). 'Over het Geloof.'
L2r	Ornament.
L2v-M5r	11, (22). 'Over de Heiligmaking en Goede Werken.'
M5r	Ornament.
M5v-O5v	12, (26). 'Over de Christelyke Waterdoop.'
O5v	Ornament.
O6r-Q4r	13, (30). 'Over het H: Avondmaal.'
Q4r	Ornament.
Q4v-R8r	14, (32). 'Over de Christelyke Kerk.'
R8r-R8v	Besluit.
R8v	Ornament.
5. UBA OK 65-710.
  7. Boekennoogen 264; S&K 5079.

B 1.83

T. Clazen, *Verklaringe van de Geloofs-Belydenisse der Doopsgesinden* (Groningen, 1762).

1. *Verklaringe van de Geloofs-Belydenisse der Doopsgesinden, Bekent onder de Naam van oude Vlamingen. Hunne Societeits Vergadering houdende te Groningen in de Oude Botteringe-straat, welke in 't Jaar 1755. na voorgaande goedkeuringe, en besluit der algemeene Societeits Vergaderinge is uitgegeven; Maar nu na deszelfs ordre in Vragen en Antwoorden opgesteld. En onder verhopinge van nut te mogen doen In 't ligt gebragt door Teunis Clazen, Leeraar der Doopsgezinde te Rasquert, en mede algemeene Opziender van bovengenoemde Societeit. Te Groningen, By Pieter Bandsma, Boekverkoper in de Brugge-straat, inde Bonte Kater. 1762.*
3. 8°: *⁸-2*² (2*2 gesigneerd als A1) A-N⁸ (-A1), [18] 201 [7].
4. *1r Titelpagina.
*1v 'Pligt voor den Onderwyzer', waaronder de afgedrukte teksten van I Petrus 3, 15. en Spreuken 22, 6. Hieronder 'Opwekkinge voor de Jeugt', waaronder de afgedrukte tekst van Mattheüs 6, 33 en I Kronieken 28, 9.

*2-*8v	Voorbericht.
2*1r-2*1v	Inhoudsopgave.
2*1v	Te verbeteren drukfouten.
A1r-N2r	Hoofdstekst, in 35 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
A1r-A4v	1, (19). 'Van de Heilige Schrift.'
A4v-B6r	2, (51). 'Van 't Weezen Gods.'
B6r-C1r	3, (22). 'Van de Scheppinge, Onderhoudinge, en Regeeringe aller dingen.'
C1v-C3r	4, (9). 'Van het beeld Gods, in den staat der Rechtheit.'
C3r-C6r	5, (16). 'Van den Val, Verdorvenheit en Onmacht des Menschen.'
C6v-D7r	6, (49). 'Van des Middelaars Persoon, en Staten der Vernederinge en der Verhoginge.'
D7r-E1r	7, (13). 'Van Christus Profetis Ampt.'
E1r-E3v	8, (11). 'Van Christus Hogepriesterlyke Ampt.'
E3v-E6r	9, (12). 'Van Christus Koninklyke Ampt.'
E6r-F4r	10, (23). 'Van de algemeene Genade.'
F4v-F8v	11, (21). 'Van het zaligmakende Gelove en Bekeeringe.'
G1r-G3r	12, (12). 'Van de Regtveerdigmakinge des armen Zondaars voor God.'
G3r-G6v	13, (16). 'Van de Heiligmakinge.'
G7r-H1v	14, (18). 'Van de Goede Werken.'
H1v-H5v	15, (17). 'Van de ware Kerk, of Gemeente Gods op Aarden.'
H5v-H8v	16, (18). 'Van de Dienaars der Gemeente.'
H8v-I5r	17, (19). 'Van de Christelyke Waterdoop.'
I5r-K1v	18, (20). 'Van het heilige Avontmaal des Heren.'
K1v-K4v	19, (13). 'Van de broederlyke waarneming en Kerkelyke Tugt.'
K4v-K7r	20, (12). 'Van het Christelyke Huwelyk en de wederzytse Pligten der getrouwden.'
K7r-L4v	21, (23). 'Van de wereltlyke Overheidt, de Weerwraak en den Eedt.'
L5r-L6v	22, (7). 'Van de volharding der Gelovigen, en waar voor zy hebben te waken.'
L6v-L8v	23, (12). 'Van den Doot.'
M1r-M5v	24, (23). 'Van de Opstandinge der Doden, en 't laatste Oordeel.'
M6r-N2r	25, (17). 'Van de eeuwige Zaligheid.'
N2v-N5r	Nawoord.
N5v-N7r	4 vragen waarop de dopelingen bevestigend dienen te antwoorden, 'hier by te voegen, om des te beter daar van vroegtydig kennis te kunnen hebben.'
N7r- N8v	'Een korte anspraak ... voor de Bevestiginge, of oplegginge der Handen, an een nieuw verkorene tot Leeraar en Diaconen.'

5. UBA OK 65-1382; UBG DO 20 A.

6. Op de verso-zijde van het schutblad tegenover de titelpagina staat in handschrift 'S.B. ten Cate'.
7. Boekennoogen 264; S&K 5082.

B 1.84

- A. Hulshoff, 'Verhandeling over de Zedelyke opvoeding' (Haarlem, [1766]).

Hulshoffs 'Verhandeling over de Zedelyke opvoeding' is als tweede stuk opgenomen in: *Verhandelingen uitgegeeven door de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen te Haarlem*, deel IX (Haarlem, 1766). Het eerste stuk was van S. Formey: 'Verhandeling over de Zedelyke opvoeding der kinderen'.

1. (II.) *Verhandeling over de Zedelyke opvoeding; aan de Holl. Maatsch. der Weetensch.; ter beantwoording der Vraag: Hoe moet men het verstand en het hart van een kind bestuuren, om het te eeniger tyd, een gelukkig en nuttig mensch te doen worden? Door A. Hulshoff, A.L.M., Phil. Doct., Leraar by de Doopsgezinden te Amsterdam.*

Naturâ tenacissimi sumus eorum, quae rudibus annis percipimus; ut sapor, quo nova imbuas, durat; nec lanarum colores, quibus simplex ille candor mutatus est, elui possunt.

Zynde op dit Antwoord de Prys toegeweezen eener Zilveren Medaille, met den naam en het jaartal op den rand, eeveneens als met de Gouden geschiedt.

3. 8°: A-G⁸ H⁴, [2] 3-120 p.
4. A1r Titelpagina.
 A1v 'Cicero, de Divin. L. II. C. 2. Quod enim munus Reipublicae afferre majus meliusve possemus, quam si docemus atque erudimus Juventutem, his praefertim moribus atque temporibus?'
 A2r- H4v Hoofdstuk, in 2 hoofdstukken, elk bestaande uit 2 afdelingen.
 A2r-A4v Inleiding.
 A5r-E1r I, 'Van het Bestuur des Verstands'.
 A5r-C8v I, 1^e afdeling.
 D1r-E1r I, 2^e afdeling.
 E1r-G8v II, 'Van het Bestuur des Harten'.
 E1r-F7v II, 1^e afdeling.
 F7v-G8v II, 2^e afdeling.

H1r-H4v   Besluit. Ondertekend met: 'Amst. 31 Dec. 1764'.

H4v   Ornament.

5. UBA O 61-4832; UBA O61-1023; TL 257 Wbg.

7. S&K 6352.

B 1.85

Ris, C. *De Geloofsleere der waare Mennoniten of Doopsgezinden* (Hoorn, 1766).

1. *De Geloofsleere der waare Mennoniten of Doopsgezinden; By aanvang ontworpen Ten dienste, en op verzoek, van de Vereenigde Vriesse en Waterlandse Doopsgezinde Gemeente te Hoorn. Doch vervolgens, en meer byzonder Ten grondslag eener algemeene vereeniging aller Doopsgezinde Gemeenten, en Societeiten, in de vereenigde Nederlanden, en daar buiten. Ter Proeve Aangeboden Aan de Eerw. Societeit der Mennoniten, haare Jaarlykse Vergadering houdende in de Kerk de Zon te Amsterdam, en nu op verzoek derzelve aan de byzondere Leden toegezonden, om nader onderzocht en overwoogen te kunnen worden. Met een Opdracht aan de genoemde Societeit; als mede, een Aanspraak aan de Gemeente te Hoorn: vervolgens aan alle Doopsgezinden in 't gemeen, en eindelyk aan alle heilbegeerige Leezers hoe genaamt. Door Cornelis Ris. Leeraar der Menoniten te Hoorn. [Ornament] Te Hoorn, by T. Tjallingius, Boekverkooper. 1766.*

3. 4°: *4-4*4 5*2 †4-3†4 (- †1-†2) A-2A⁴ 2B¹, [2] xxxiv, xviii, [2] 194 p.

4. *1r   Titelpagina.

*1v   Tekst van I Tim. 3, 15 en Efez. 4, 12-15.

Hieronder de erkenning van authenticiteit door eigenhandige ondertekening van 'C: Ris'.

*2r-5*2v   'Opdragt aan de Eerwaarde Opzienderen en Kerkenraden der Mennoniten, hunne jaarlykse vergadering houdende in de kerk De Zon, tot Amsterdam.'

†3r-3†3v   'Aanspraak eerstelyk aan de Doopsgezinde Gemeente tot Hoorn; daar na aan alle Doopsgezinde personen in 't gemeen; en eindelyk aan alle heilbegeerige Leezers hoe genaamt.'

3†4r-3†4v   Register van de 36 artikelen.

3†4v   Ornament.

A-2B1v   Hoofdttekst, bestaande uit 36 artikelen, opgesteld in 2 kolommen; de linker kolom bevat de tekst van de artikelen, de rechter kolom bevat (in een kleiner lettertype) de tekst van de genummerde voetnoten bij deze artikelen, welke van tekstverwijzingen naar de Schrift zijn voorzien. Geen vragen en antwoorden.

A1r-A2v   1. 'Van de Kenisse Gods uit de Natuur.'

A2v-B1r	2. 'Van de H. Schrift.'
B1r-B1v	3. 'Van Gods Wezen en Volmaaktheden in 't gemeen.'
B2r-B3r	4. 'Hoe deeze eenige God in de H. Schrift nader wordt onderscheiden.'
B3r-B4r	5. 'Van de Scheppinge aller dingen, en des menschen in 't byzonder.'
B4v-C1r	6. 'Van de Onderhoudinge en Regeringe Gods.'
C1r-C2r	7. 'Van den staat des Menschen voor den Val.'
C2r-C3v	8. 'Van den Val des Menschen en deszelfs gevolgen.'
C4r-D2v	9. 'Van de Predestinatie, of Verkiezinge en Verwerpinge.'
D2v-D4r	10. 'Van de Wederopregtinge.'
D4r-E2r	11. 'Van 's menschen Vryheid en Vermogen na den Val.'
E2r-E3v	12. 'Van den Persoon des Verlossers en zyne komste in 't vleesch.'
E3v-E4v	13. 'Van 't werk der Verlossing in 't gemeen.'
E4v-F3r	14. 'Van Christus Propheetische Bediening.'
F3r-G2r	15. 'Van Christus Priesterlyke Bedieninge.'
G2r-G4r	16. 'Van Christus Konglyke bedieninge.'
G4r-H4r	17. 'Van de Algemeene aanbieding van Genade, en de Roepinge Gods tot het Geloove.'
H4r-I2v	18. 'Van 't Geloove, waadoor men deel verkrygt aan de Genade Gods in Christus.'
I2v-K1v	19. 'Van Bekeering en Wedergeboorte.'
K1v-L1r	20. 'Van de Rechtvaardigmaakinge uit den Geloove.'
L1r-L3r	21. 'Van de goede werken, of de Godvruchtigheid der waare Geloovigen.'
L3v-M1v	22. 'Van de Volherdinge der Heiligen.'
M2r-N2r	23. 'Van de Kerk, of Gemeente van Christus.'
N2r-O1r	24. 'Van de Dienaaren der Kerke.'
O1r-P1v	25. 'Van den H. Waterdoop.'
P1v-Q2r	26. 'Van 't Heilig Avondmaal.'
Q2r-R2v	27. 'Van de Broederlyke waarneeming, en de Kerklyke tugt.'
R3r-S1v	28. 'Van 't Ampt der Waereldlyke Overheid.'
S1v-T1r	29. 'Van Wraak en Oorlog.'
T1r-T4v	30. 'Van den Eed.'
V1r-V4r	31. 'Van het Huwelyk, of den Echten Staat.'
V4r-X3v	32. 'Van de Dood; den Staat der Zielen na dit Leeven; en de noodzakelykheid eener Godvrugtige voorbereidinge tot een Zalig afsterven.'
X4r-Y3r	33. 'Van de Opstandinge der Dooden.'
Y3r-Z3v	34. 'Van het Laatste Oordeel.'
Z3v-2A2v	35. 'Van het eeuwige Leeven.'

2A2v-2B1v 36. 'Van de Eeuwige Straffe.'

5. UBA O 65 1074; UBA O 65 1075; UBA O 1073 (1); UBA zaal ZKW: micro UBAS-494 @; UBA O 63 1298; UBG K. B. H 45; UBG VOS E 16; UBThUK 48 E 19; UBThUGK 114 E 15, 10.
7. Boekenooogen 173; S&K 5102.

B 1.86

S.B. Hoekstra, *Beknopte antwoorden op eenige vraagen* (Zaandam, 1766).

1. *Beknopte antwoorden op eenige vraagen, opgesteld tot eygen gebruik; Volgens de aanleyding van de vermaaning van Paulus aan de Philippensen, Cap. 2: 5: dat gevoelen zy in u, het welk ook in Christus Jesus was; geschikt ten dienste voor de aankoomende Jeugd, of voor Onderwyzelingen, die door het ontvangen van den Heyligen Waterdoop tot de Gemeente van Christus begeeren ingelyft te worden, door Sytse Benedictus Hoekstra, Leraar der Mennoniten In de Vriesche Gemeente op Texel. [Ornament] Gedrukt By H. J. de Roode te Zaandam, 1766.*
3. 8°: A⁸, 16 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'Drie heylzaame Eyndens van dit Werkje'.
  1. Het voordeel van onderwijs aan de jeugd volgens Spr. 22, 6.
  2. Het onderwijs naar de leer van Christus uit de bijbel volgens Jes. 48, 17.
  3. 'De Vryheyd der Mennoniten Leere op hunne Confessien, volgens dit getuigenis: De Gronden van ons Allerheyligst Geloof, begreepen in de welbekende Belydenissen onses Geloofs, op welke wy tot hier toe, door onse Hooge Overheden, zoo vry, liber, en loflyk getoloreerd en gedooft zyn ... het welk ik in dien tijd van niemand vind tegen gesproken, maar het welk men van de Hooge Overheden zelve Bevestigt ziet, zoo menigmaal al Zy de Vryheyd en Voorregten der Mennoniten uit aanmerking van hunnen Geloofs Belydenis handhaven en verdedigen!'

A2r Bericht aan de lezer.

A2v-A5v Hoofdstekst, bestaande uit 32 doorgenummerde korte vragen en antwoorden.

A5v-A8v 'Nuttige en gepaste Plaatsvulling', opgesteld in 14 doorgenummerde vragen en antwoorden.

A8v Ornament.
5. UBA O 65-836.
7. Boekenooogen 264; S&K 5099.

B 1.87

H. Waerma, *De Euangelische Geloofs-leere* (Groningen, 1768).

1. *De Euangelische Geloofs-leere, Der Doopsgezinde Christenen, die ook Mennoniten genaamt worden: Bestaande in XXXIV Verhandelingen, Over hun Christelyk Geloof; met een Toepasselyk Gebruik van ieder Verhandeling. Hier agter is bygevoegt, een beknopt Historisch verhaal, Weegens de Leere der Doopsgezinden, van de tyden der Apostelen, tot den tegenwoordigen tydt toe; tot algemeene stichting t' zamengesteld, door Hendrik Waerma, Leeraar der Doopsgezinden, te Deventer. Te Groningen, By Lubbartus Huisingh, Boekverkoper in de Steentilstraat, in de Boek- en Bybel-Winkel. 1768.*
3. 4°: *-4*⁴ 5*² A-2V⁴ (-2R4), [4] i-xxi [11] 1- 318 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v De afgedrukte teksten van Joh. 7, 17 en Jacob. 3,17. Verder een 'Notificatie', waarin gewezen wordt op de autograaf van P.H. ten Caate, waarmee te kennen wordt gegeven dat dit exemplaar als authentiek erkend wordt.
*2r-*2v Opdracht aan Mattheus van Calker en Pieter van Delden, diakenen, en de christelijke gemeente der doopsgezinden in Deventer in het bijzonder en aan de opzieners, leraren en lidmaten van de doopsgezinde gemeenten in het algemeen.
*3r-4*1r Voorrede.
4*1v-5*1r 'Korte Schets Gedicht, vervattende de Stoffe dezer Geloofsleer of 34. Verhandelingen.'
5*1v-5*2v Inhoudsopgave.
A1r-2R3v Hoofdstekst, bestaande uit een inleiding en 34 verhandelingen, die elk worden afgesloten met een 'Toepassing'. Niet in vragen en antwoorden opgesteld.
A1r-A1v Inleiding.
A1v-B1r 1. 'Van den Godsdienst in 't algemeen.
B1r-C1r 2. 'Van Gods aanwezigheid of die waarheid, dat Godt is.'
C1r-D1v 3. 'Van de Natuurlyke Kennisse Gods, en de noodzaakelykheid der openbaaring.'
D2r-E2r 4. 'Van de Waarheid ende Goddelykheid der Heilige Schriftuere.'
E2r-F4r 5. 'Van 't wezen Gods, en in 't byzonder, van GODT Vader, Zoon, en Heiligen Geest.'
F4r-H1r 6. 'Van Gods Besluiten, en byzonder van zyne Verkiezinge der Mensche, tot Zaligheid.
H1r-I3r 7. 'Van de Scheppinge, namelyk der Wereld, der Engelen, en der Menschen.'

I3r-K3v	8. 'Van Gods Voorzinnigheid, Onderhouding en Regeering.'
K4r- L3v	9. 'Van den Zonden Val des Menschen en desselfs schadelyke gevolgen.'
L4r-M3v	10. 'Van de Wederoprechting, of Verlossing des menschen.'
M3v-N3r	11. 'Van den Persoon des Verlossers en de staaten zyner Vernedering en Verhooging.'
N3r-O2v	12. 'Van de waarheid van Jezus Messiasschap.'
O2v-P1v	13. 'Van Christus driedelely Ampten.'
P2r-Q2r	14. 'Van Gods algemeene Genade.'
Q2r-R2r	15. 'Van het zaligmaakend Geloove.'
R2r-S2r	16. 'Van de Bekeering.'
S2r-T2r	17. 'Van de Rechtveerdigmaaking.'
T2r-V1r	18. 'Van de Heiligmaaking.'
V1v- X1v	19. 'Van de Goede werken.'
X1v-Y1r	20. 'Van het Gebedt, en byzonder van de stemmelyke gebeden.'
Y1r-Y4v	21. 'Van de Christelyke Kerk, of Gemeente.'
Y4v- 2A3v	22. 'Van den Christelyken Water-Doop.'
2A3v-2B4v	23. 'Van het Heilig Avondmaal.'
2B4v-2D1v	24. 'Van de Dienaars der Gemeente.'
2D1v-2E2v	25. 'Van de Kerkelyke Tugt, of Straffe.'
2E3r- 2G3v	26. 'Van het Ampt der Overheid.'
2G3v-2I1r	27. 'Van den Oorlog, en Weerloosheid.'
2I1v-2K2r	28. 'Van den Eedt, of het Eedzweeren.'
2K2r-2L1r	29. 'Van de Doodt des menschen, en wel byzonder, van den staat der Ziele na de doodt.'
2L1r-2M3v	30. 'Van de Opstandig der dooden.'
2M3v-2N4r	31. 'Van 't Laaste Oordeel.'
2N4v-2P3v	32. 'Van het einde der Wereldt.'
2P3v-2Q3r	33. 'Van de Straffe der Godloozen.'
2Q3r-2R3v	34. 'Van de Belooning der rechtvaardigen'
2S1r-2S4r	Register op bijbelplaatsen.
2S4v-2V3v	Zakenregister.
2V4r	Te verbeteren drukfouten.
2V4v	Blanco.
5. UBA O 65-1297 (1); UBG uklu KW A 466; SBH 132 A 8; TL 1049 Gdg.
  6. Op S2r staat het hoofdstuknummer 'XVI' in plaats van 'XVII', op T2r 'XVII' in plaats van 'XVIII'.
  7. Boekennoogen 219; S&K 5111.

B 1.88

Vraagen over de Grondwaarheden des Christelyken Geloofs (Hoorn, 1768).

1. *Vraagen over de Grondwaarheden des Christelyken Geloofs. opgesteld ten dienste der oeffenende Jongelingschap, Door de Leeraaren der Vereenigde Vriesse en Waterlandsche Doopsgezinden, of Mennoniten, tot Hoorn. Met een Voorberigt, waar in gehandeld wordt, over den oorsprong deezer Vraagschetsen, Mitsgaders over de Aart en Nuttigheid eener welgeregelde Waarheids-Oeffening, inzonderheid voor Jonge Lieden. Te Hoorn, Gedrukt by T. Duyn, Boekverkoopster, 1768.*
3. 8°: *4 (*2 gesigneerd als *1) 2*4 A-I⁴ (- E4) K², na K2: 2 bifolia eenzijdig bedrukt, aan de blanco zijde van K2v en met de blanco zijden aan elkaar gelijmd), [2] viii [1] 73 [4] p.
4. *1r Titelpagina.
*1v 'Jezus Christus, het volmaakte Voorbeeld in alles: en dus ook voor Kinderen en Jongelingen'. Hieronder staan de teksten van Luc. 2, 40-52 en Efez. 6,4 afgedrukt.
*2r-2*4r Voorbericht.
2*4v Inhoudsopgave.
A1r Verkorte titelpagina.
A1v-K2r Hoofdstekst, bestaande uit 36 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen (...). Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf 'toepassing', waarin de nummering van de vragen doorloopt. De hoofdstukken beslaan steeds één verso en één recto zijde, waarbij de koptitel van het hoofdstuk over beide zijden is afgedrukt.
A1v-A2r 1, (24). 'Over 't geen van God Kennelyk is, uit de Natuur.'
A2v-A3r 2, (28). 'Over de Waarheid en Godlykheid der H. Schrift.'
A3v-A4r 3, (28). 'Over Gods Wezen en Volmaaktheden.'
A4v-B1r 4, (26). 'Over de Heilige Drie-eenheid.'
B1v-B2r 5, (28). 'Over de Scheppinge aller dingen.'
B2v-B3r 6, (24). 'Over de Godlyke nderhouding en Regeering.'
B3v-B4r 7, (24). 'Over den Staat des Menschen voor den Val.'
B4v-C1r 8, (22). 'Over den Val des Menschen en deszelfs Gevolgen.'
C1v-C2r 9, (18). 'Over de predestinatie, of Verkiezing en Verwerping.'
C2v-C3r 10, (20). 'Over de Wederopregtinge des Menschen.'
C3v-C4r 11, (20). 'Over 'Menschen Vryheid en Vermogen , na den Val.'
C4v-D1r 12, (20). 'Over Christus Persoon en Menschwording.'
D1v-D2r 13, (24). 'Over 't Werk der Verlossinge, in 't Gemeen.'
D2v-D3r 14, (26). 'Over Christus Prophetische Bedieninge.'
D3v-D4r 15, (24). 'Over Christus Priesterlyke Bedieninge.'
D4v-E1r 16, (26). 'Over Christus Koninglyke Bedieninge.'

E1v-E2r	17, (27). ‘Over de Algemeene Genade , en de Roepinge Gods.’
E2v-E3r	18, (28). ‘Over ‘t Zaligmakend Geloove.’
E3v- F1r	19, (29). ‘Over de Bekeering en Wedergeboorte.’
F1v-F2r	20, (26). ‘Over de Rechtvaardigmaaking.’
F2v-F3r	21, (28). ‘Over de Goede Werken.’
F3v-F4r	22, (26). ‘Over de Volherdinge der Heiligen.’
F4v-G1r	23, (30). ‘Over de kerk of Gemeente van Christus.’
G1v-G2r	24, (27). ‘Over de Dienaaren der Kerke.’
G2v-G3r	25, (32). ‘Over den Heiligen Waterdoop.’
G3v-G4r	26, (30). ‘Over ‘t Heilig Avondmaal.’
G4v-H1r	27, (28). ‘Over de Broederlyke Waarneming en Kerkelyke Tucht.’
H1v-H2r	28, (28). ‘Over ‘t Ampt der Overheid.’
H2v-H3r	29, (26). ‘Over de Oeffening van Wraak en Oorlog.’
H3v-H4r	30, (24). ‘Over den Eed.’
H4v-I1r	31, (25). ‘Over ‘t Huwelyk, of den Echten Staat.’
I1v-I2r	32, (28). ‘Over de Dood, en den staat der Zielen na dit Leeven.’
I2v-I3r	33, (27). ‘Over de Opstanding der Dooden.’
I3v-I4r	34, (28). ‘Over ‘t Laatste Oordeel.’
I4v-K1r	35, (28). ‘Over ‘t eeuwige Leeven.’
K1v-K2r	36, (26). ‘Over de Eeuwige Straffe.’
K2v-K3r	---, (32). ‘Over ‘t Gebed in ‘t Algemeen.’
K3v-K4r	---, (28). ‘Over ‘t Gebed des Heeren.’
K4v	Blanco.

5. UBA O 65-329 (4); UBL 1030 E 8; PC.

6. Aan het slot van het voorbericht staan in handschrift de namen: ‘Jan Beets, Pieter Visser, Jacob Houttuijn, Cornelis Ris, Cornelis Ris Will: Deze waren de vijf, dog hare Namen zijn om rede niet gedrukt.’ K2 en K3 zijn bifolia. De hoofdstukken die hierop zijn afgedrukt ontbreken in de inhoudsopgave op 2*4v. Deze bifolia passen op grond van het ontbreken van custodes en paginanummers en de hierop voorkomende lijnornamenten, in dit convoluut beter bij UBA O 65-1329 (3), waar dit eveneens het geval is. Hierop wijst ook UBL 1030 E 8, dat met het hoofdstuk ‘Over de Eeuwige Straffe’, conform de inhoudsopgave, op blad K2 eindigt.

7. Boekennoogen 264; S&K 5110.

B 1.88 bis

Geloofspunten, welke, voor het Ontfangen van den Christelyken Waterdoop, behooren gekend en aengenomen te worden (s.l.e.a.).

1. *Geloofspunten, welke, voor het Ontfangen van den Christelyken Waterdoop, behooren gekend en aengenomen te worden.* [Koptitel, zonder afzonderlijk titelblad].

3. 8°: π^4 , [8] p.
4. $\pi 1r$ Koptitel.
 $\pi 1r$ - $\pi 4v$ Hoofddektst, bestaande uit 15 stellingen over de geloofsleer.
5. UBA O 65-783
7. Boekennoogen 264; S&K 5201.

B 1.89

B.S. Hoekstra, *Vragen met korte Antwoorden* ([Zaandam], 1771).

1. *Vragen met korte Antwoorden, geschikt voor Onderwyselingen, die zig zoeken te bereyden tot eene Gode Behagelyke Ontfanging van den Doop en het Avondmaal, door Benedictus Sytses Hoekstra, Leeraar der Mennoniten op het Zuyd-eynde te Westzaan.* [Ornament] Gedrukt, By Hermanus Jukkers de Roode, Boekdrukker aan de Westzy by den Dam, 1771.
3. 8°: A-B⁸ (B1 gesigneerd als A9), 30 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'Nuttige Onderregting'.
A2r-B7v Hoofddektst, bestaande uit 60 doorgenummerde vragen en antwoorden.
5. UBA OK 65-883; UBA OK 65-884.
7. Boekennoogen 264; S&K 5120.

B 1.90

P. van Dokkenburg, *Eenvoudige Vraagen en Stellingen* (Westzaandam, s.a.).

1. *Eenvoudige Vraagen en Stellingen, Ten Grondslage van verder Onderwys voor Doopelingen. Door P. van Dokkenburg. Leeraar der Doopgezinden te Koog en Zaandyk.* [Ornament] Te Westzaandam by H. J. de Roode, Boekdrukker by den Dam.
3. 8°: [A⁸], [16] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v-A8r Hoofddektst, bestaande uit 55 doorgenummerde vragen (verso), met daartegenover (recto) de antwoorden.
5. UBA OK 65-915; UBA OK-1380.
7. Boekennoogen 264; S&K 5128.

B 1.91

A.S.D. [ijck], *Catechetise behandeling* (Groningen, 1773) .

1. *Catechetise behandeling over de Geloofs-belydenis der Doopsgezinde,*

(d'oude Vlamingen genaamt). Volgens het Besluit der Algemeene Societeits Vergadering, in den Jaare 1755. in overeenkomst uitgegeven. Waarin men nu getragt heeft, om dezelve ten Dienste der Jeugt en aankomelingen, beknopt in Vragen en Antwoorden te ontwerpen, en met ingevoegde Schriftuur-plaatzen de waarheid te bevestigen. Met nog een kort Byvoegzel over de toestand der Zielen na de Dood: als ook rakende de waare bestendige Troost der Christenen: en eenige Zugtingen der Boetveerdige. De beweegreden van dit Werkje, en de schikking daar in gehouden, is in het Voorbericht te vinden, Door A.S.D. Te Groningen, By Jan Oomkens, Boekverkoper in de Brugge-straat, in de Bonte Kater. 1773.

3. 8°: *² A-F⁸ G⁶, [4] 1-108 p.
4. *1r Titelpagina.
- *1v Inhoudsopgave der hoofdstukken.
- *2r-*2v Voorbericht.
- A1r-F8v Hoofdstekst. In 25 hoofdstukken, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
- A1r-A3r 1, (7). 'Van de Heylige Schrift'.
- A3r-A7v 2, (26). 'Van 't Wezen Gods'.
- A7v-B1v 3, (11). 'Van de Schepping, onderhouding, en Regering aller dingen'.
- B1v-B3v 4, (8). 'Van het Beeld Gods in den Staat der Regtheid'.
- B3v-B6r 5, (14). 'Van de Val, verdorvenheid, en onmagt des menschen'.
- B6r-B8r 6, (14). 'Van des Middelaars Perzoon en Staaten der Vernedering en Verhoging'.
- B8v-C2r 7, (8). 'Van Christus Profetis Ampt'.
- C2r-C4r 8, (9). 'Van Christus Hoge-Priester Ampt'.
- C4r-C5v 9, (8). 'Van Christus Koninglyke Ampt'.
- C5v-C7r 10, (8). 'Van de Algemene Genade'.
- C7v-D1r 11, (10). 'Van 't Zaligmakend Geloof en Beking'.
- D1r-D3r 12, (7). 'Van de Regtveerdigmaking des Armen Zondaars voor God'.
- D3r-D4v 13, (9). 'Van de Heyligmaking'.
- D4v-D6r 14, (8). 'Van de goede Werken'.
- D6v-D8r 15, (7). 'Van de ware Kerk of Gemeente Gods op Aarde'.
- D8r-E1r 16, (5). 'Van de Dienaren der Kerke'.
- E1r-E3r 17, (7+[1]). 'Van den Waterdoop op 't Geloove'.
- E3r-E5r 18, (8). 'Van ' H. Avondmaal des Heeren'.
- E5r-E6v 19, (7). 'Van de Broederlyke waarneming en Kerklyke Tugt'.
- E6v-E8r 20, (5). 'Van het Christelyk Huiwlyk, en de wederzytsche verpligting der zelve'.
- E8r-F2r 21, (9). 'Van de Wereldlyke Overheid, de Wederwraak, en den Eet.

- F2r-F3v 22, (7). 'Van de Volharding der gelovige, en waar voor zy te waken hebben'.
- F3v-F5r 23, (8). 'Van den Dood'.
- F5r-F6v 24, (8). 'Van de Opstanding der Dooden, en 't Laatste Oordeel'.
- F7r-F8v 25, (10). 'Van de Eeuwige Zaligheid'.
- G1r-G6v 'Byvoegzel...'
- G1r-G2v 'Byvoegzel: Inhoudende I. De Bewustheid der Ziele van 't Lighaam afgescheiden: Conform Hoofst. 23. In een Twee-Spraak, getekent met A. B.'
- G3r-G4v 'II. De Waare en Bestendige Troost wegens onze Broosheid en Rampspoeden. In Vragen en Antwoorden'.
- G5r-G5v 'III. Een dagelyks Gebed, of vuurige Begeerte der Christenen, om 't geen zy in 't Geestelyk Leeven steeds nodig hebben'.
- G5v-G6r 'Een ander, bestaande in Korte Zugtingen'.
- G6v 'Nog eenige uit Psalm. 119'.
5. UBA OK 65-744; UBA 2497 F 21.
7. Boekennoogen 260; S&K 5130.

B 1.92

Korte Lessen (s.l.e.a. [ca. 1775]).

1. *Korte Lessen Om te dienen tot enig onderwys in de nootsaakelykste Leerstukken van den Christelyken-Godtsdienst Gedenkt an uwen Schepper in de daagen uwer jongelingschap Prediker cap. 12 vs. 1. Dit is het eeuwige leven, dat sy u kennen, den eenigen waaragtigen Godt, en Jezus Christus, dien gy gesonden hebt. Joannes cap. 17 vs. 3. Die gelooft sal hebben, en gedoopt sal zyn, sal zaalig worden, maer die niet sal gelooft hebben, sal verdoemt worden. Marcus cap. 16. vs. 16.*
3. 8°: A⁸, 16 p.
4. A1r Koptitel.
- A1v-A8v Hoofdstekst, bestaande uit 17 lessen, opgesteld in niet genummerde vragen en antwoorden.
- A1v 1. 'Van 't woort Religie.'
- A1v-A2v 2. 'Van Godts wesentheit.'
- A3r-A3v 3. 'Van de H. Schrift.'
- A3v 4. 'Van den staat van den eersten Mens.'
- A4r 5. 'Van Jesus Christus.'
- A4r-A4v 6. 'Van den einden van Christus doot.'
- A4v-A5r 7. 'Van den H: Geest.'
- A5r 8. 'Van de algemeene Genaade.'
- A5v 9. 'Van het Geloove.'
- A5v-A6r 10. 'Van de Bekeering.'

- A6r-A6v   11. 'Van de Gemeente Gods.'
- A6v-A7r   12. 'Van de Ampten in Christus Gemeente.'
- A7r   13. 'Van den H: Doop.'
- A7v   14. 'Van het H: Avondmaal'
- A7v-A8r   15. 'Van de Hooge Overigheid.'
- A8r   16. 'Van de Natuur der Euangelise geboden.'
- A8v   17. 'Van de opstanding en 't laatste Oordeel.'
- 5. UBA OK 65-1404 (1); UBA 65-1805.
- 6. UBA 65-1805 bestaat uit een enkel blad in 8°, onversneden en gevouwen.
- 7. Boekennoogen 263; S&K 5076.

B 1.93

Berigt voor een Doopeling (s.l.e.a.[ca. 1775]).

- 1. *Berigt voor een Doopeling.*
- 3. 8°: A², 4 p.
- 4. A1   Koptitel.
A1r-A2v   Hoofdstekst.
A2v   Ornament.
- 5. UBA OK 65-1404 (2).
- 7. Boekennoogen 264; S&K 5074.

B 1.94

Berigt voor de Jeugt (s.l.e.a.[ca. 1775]).

- 1. *Berigt voor de Jeugt.*
- 3. 8°: A², 4 p.
- 4. A1   Koptitel. Een Predicatie bestaet uit een 1. Inleyding 2. Verklaring 3.
Leering.
A1r-A2v   Hoofdstekst.
A2v   Ornament.
- 5. UBA OK 65-1404 (3); UBA O 65-1806; UBA O 65-1807.
- 7. Boekennoogen 264; S&K 5073.

B 1.95

J. Wagenaar, *Het Leeven en de Leer van Jezus Christus* (Amsterdam, 1777)

- 1. *Het Leeven en de Leer van Jezus Christus, op eene klare en eenvoudige wijze beschreven, Door Jan Wagenaar. Geschikt ter bevordering der Jeugd in de kennisse der Euangelische Geschiedenis. Waar agter; Eenige Vraagen over dit allergewigtigst Onderwerp. [Ornament] Te*

Amsterdam, By Yntema en Tieboel. 1777.

3. 8°: *²A-L⁸ (-G8) M⁶, i-iv 124 [2] 58 p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-*2v Bericht van de uitgevers.
 A1r-H7r Eerste deel van de hoofdtekst, bestaande uit 50 paragrafen zonder opschriften, opgesteld in genummerde zinnen. De nummering van de paragrafen zijn alleen *in margine* vermeld, die van de zinnen zijn zowel in de tekst, als *in margine* vermeld.
 H7v Toelichting op het uitklapbare kaartje dat hiertegenover is ingebonden; het kaartje zelf heeft als bijschrift 'Het Joodsche Land ten tyde van Onzen Zaligmaker, waar in de Plaatzten, door de IV Evangelisten gemeld, aangewezen worden.' De ondertekening luidt: 'J. van Jagen fec. 1776.'
 H8r 'Vraagen wegens 's Heilands Leeven en Leer.'
 H8v Blanco.
 I1r-I3v 'Berigt wegens het opstellen, en gebruikmaaken der volgende vraagen.'
 I4r-M5v Tweede deel van de hoofdtekst: 'Inhoud der paragraphen; onder vraagen betrokken.'
 De paragrafen, die hier wel van opschriften zijn voorzien, zijn opgesteld in genummerde vragen (...); deze nummers verwijzen naar de hiermee corresponderende zinsnummering in de hoofdtekst.
 De inhoud van de hoofdtekst is derhalve af te leiden uit de opschriften der 50 paragrafen:
 1, (11). Herkomst en geschiedenis van de joden.
 2, (5). Bevestiging door heidense auteurs van de joodse geschiedenis.
 3, (4). De joodse verwachting van een koning uit hun midden als heerser over de wereld.
 4, (2). De joden onder keizer Tiberius.
 5, (9). Geboorte en levenswijze van Johannes de Doper.
 6, (4). Johannes roept op tot bekering
 7, (3). Johannes doopt.
 8, (2). Johannes' aankondiging van de verwachte koning en verlosser.
 9, (25). Jezus' geboorte.
 10, (7). Jezus wordt door Johannes gedoopt.
 11, (6). De roeping van de discipelen.
 12, (8). De bruiloft in Kana.
 13, (9). De verdrijving van handelaren van het tempelplein.
 14, (7). De arrestatie van Johannes de Doper.
 15, (7). De Samaritaanse vrouw.
 16, (9). Jezus' prediking en wonderwerken in Galilea.

- 17, (9). Een wondere visvangst, genezingen en de roeping der overige discipelen.
  - 18, (9). Verdere genezingen, de reacties hierop en verrichtingen van Jezus op sabbat.
  - 19, (7). De aanwijzing van de apostelen.
  - 20, (19). De inhoud van Jezus' leer.
  - 21, (17). Leren in gelijkenissen.
  - 22, (18). Jezus' levenswijze is overeenkomstig zijn onderwijs.
  - 23, (5). Verdere wonderdaden.
  - 24, (5). Ontmoeting met Johannes' discipelen.
  - 25, (7). De nijd van de farizeeërs.
  - 26, (5). De storm op het meer.
  - 27, (12). Verdere genezingen en de uitzending van 70 leerlingen.
  - 28, (8). De executie van Johannes de Doper.
  - 29, (9). De voedselvoorziening van een menigte.
  - 30, (11). Jezus gaat over het water, verdere genezingen, onderwijs in de synagoge van Kapernaüm.
  - 31, (5). Bestrafing van farizeeërs, verdere genezingen.
  - 32, (6). De voorzegging van Jezus' einde.
  - 33, (16). Het loofhuttenfeest in Jeruzalem.
  - 34, (8). Jezus reist door Galilea en keert terug naar Jeruzalem.
  - 35, (4). Jezus in het overjordaanse gebied.
  - 36, (23). Jezus' intocht in Jeruzalem.
  - 37, (8). De voorzegging van de ondergang van de joodse staat en tempel.
  - 38, (8). Judas' samenzwering met de tempelelite.
  - 39, (11). De laatste maaltijd met zijn leerlingen, de instelling van het avondmaal, de voetwassing, Gethsemané.
  - 40, (20). Jezus' arrestatie.
  - 41, (8). Het doodvonnis over Jezus.
  - 42, (30). Jezus voor Pilatus.
  - 43, (16). De kruisiging en het sterven van Jezus.
  - 44, (8). De wonderlijke gebeurtenissen vóór, tijdens en na het sterven van Jezus.
  - 45, (8). De graflegging.
  - 46, (18). De opstanding en de eerste verschijning..
  - 47, (9). Jezus verschijnt aan zijn leerlingen.
  - 48, (10). Aan het meer van Tiberias.
  - 49, (6). Het laatste onderwijs aan zijn leerlingen.
  - 50, (8). Jezus' opname in de hemel.
  - M5v Ornament.
  - M6r Instructie voor de binder.
  - M6v Blanco.
5. UBA OK 63-1227; UBA OK 80-624; UBA OK 65-1273.

6. In UBA OK 63-1227 en UBA OK 80-624 ontbreekt M6. In UBA OK 65-1273 staat op M6r: 'Het Kaartje te plaatsen tegen over bl. 124.'; de rechterbovenhoek is er haaks uitgeknipt.
7. Boekennoogen 264; S&K 5142; Buynsters 1039.

B 1.96

H. Tichelaar, *Aanspraak aan de kinderen* (Amsterdam, 1777)

1. *Aanspraak aan de kinderen in het Doopsgezinde weeshuis, te Amsterdam; ter gelegenheid van deszelfs eerste eeuwgety, gevierd den 26 van Lentemaand, 1777. Door H. Tichelaar, Leeraar in de Doopsgezinde Geeente by het Lam en den Toren, te Amsterdam.*
2. Op B3v: 'Te Amsterdam, By de Wed. B. van der Klok. 1777'.
3. 4°: A-B⁴, 13 [1] p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-B3r Hoofddekst.
B3v Colofon.
B4r-B4v Blanco.
5. UBA O 65-179 (4).
7. Boekennoogen 146; S&K 2140.

B 1.97

Vraagen; om ... eene Christelijke Geloofsbelijdenis op te stellen (s.l.e.a.).

1. *Vraagen; om, naar geleide van derzelver Inhoud, eene Christelijke Geloofs-belijdenis op te stellen bij de Doopsgezinde Gemeente.*
3. Plano, 20,3 x 15,8 cm.
4. Koptitel. Hieronder 7 vragen.
5. UBA Pl 65 -18.
6. Op de achterzijde staan met pen enige berekeningen geschreven.
7. Boekennoogen 264; S&K 5078.

B 1.98

Onderwys in den Godsdienst (Amsterdam, 1780).

B 1.98.1

[*Onderwys in den Godsdienst*, (1780); niet traceerbaar]

7. De eerste druk werd uitgegeven bij de erven Houttuin in Amsterdam; zie paragraaf 5.3.22.1.

B 1.98.2

1. *Onderwys in den Godsdienst, byzonderlyk geschikt ten dienste der Christelyke Jeugd Tweede druk.* [Ornament] *Te Amsterdam, by Jacobus van der Burgh en Zoon. 1794.*
3. 8° : π^2 *⁴ A-N⁸ χ^1 , [10] 209 p.
4. $\pi 1r$ - $\pi 1v$ Blanco.
*1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*3v Voorbericht.
*4r- $\pi 2v$ Inhoudsopgave.
A1r-M3r Hoofdttekst, bestaande uit 3 ongenummerde hoofddelen, onderverdeeld in ongenummerde hoofdstukken, opgesteld in 124 genummerde paragrafen.
A1r-D7v [I] 'Van den Godsdienst volgens de Reden.' (§ 1-§ 42).
A1r-A1v [I, 1] 'De mensch moet weeten of 'er een God zy.'
A1v-A5v [I, 2] 'Bewys voor het Bestaan van God.'
A5v-C1r [I, 3] 'Van Gods Eigenschappen.'
C1r-C5v [I, 4] 'Van Gods Werken.'
C5v-D3v [I, 5] 'Van 's Menschen Plicht'.
D3v-D5v [I, 6] 'Van de Belooninge en Straffe.'
D6r-D7v [I, 7] 'Waarom wy nu ligter door de Reden tot een volkomener kennisse van God en Godsdienst kunnen geraaken, dan eertyds de Heidenen.'
D8r-I6r [II] 'Van den Geopenbaarden Godsdienst.' (§ 43-§ 86)
D8r-E4r [II, 1] 'Welke Reden God kan gehad hebben voor het geeven eener Openbaaring.'
E4r-E7r [II, 2] 'Kenmerken eener Godlyke Openbaaringe.'
E7v-E8r [II, 3] 'Van de Godlyke Openbaaringen, en de Schriften in welke dezelve vervat zyn.'
E8r-F1v [II, 4] 'Echtheid van de Boeken des Ouden Testaments.'
F1v-F4r [II, 5] 'Wegens de Geschiedenissen des Ouden Testaments, en derzelver Waarheid.'
F4r-F7r [II, 6] 'Van Moses Godlyke Zending.'
F7r-F8r [II, 7] 'Van de andere Prophetische Boeken.'
F8r-G1v [II, 8] 'Het Oogmerk en Gewigt der Mosaïsche Bedeeling.'
G1v-G2r [II, 9] 'Van de Christelyke Openbaaring, en de Boeken des Nieuwen Testaments.'
G2r-G4r [II, 10] 'Echtheid van de Schriften des N. Testaments.'
G4r-H1v [II, 11] 'Geschiedenissen der N. T. en derzelver Waarheid.'
H1v-H7r [II, 12] 'De Godlykheid van de Schriften der N. Testaments.'
H7r-H7v [II, 13] 'Reden wegens het Ongeloof van veele Jooden en Heidenen.'

H7v-H8r	[II, 14] ‘Reden wegens het Ongeloof der hedendaagse Jooden.’
H8r-H8v	[II, 15] ‘Wegens het Ongeloof van anderen.’
H8v-I1r	[II, 16] ‘Hoe men zich in het Geloove kan versterken.’
I1r-Irv	[II, 17] ‘Welke achting wy voor de H. Boeken moeten hebben.’
I2v-I3r	[II, 18] ‘Van de Klarheid der H. Schriften.’
I3r-I4r	[II, 19] ‘Derzelver volmaaktheid.’
I4r-I4v	[II, 20] ‘Van het Leezen der H. Schrifture.’
I5r-I5v	[II, 21] ‘Wegens het Uitleggen der H. Schrift.’
I5v-I6r	[II, 22] ‘Van de achting voor andere Schriften.’
I6v-M3r	[III] ‘Van den Christelyken Godsdienst.’ (§ 87-§ 124).
I6v-I7r	[III, 1] ‘Wat de Christelyke Godsdienst niet of al byzonders heeft.’
I7r-I8r	[III, 2] ‘Van Jezus Christus.’
I8r-I8v	[III, 3] ‘Van den tyd toen Jezus Christus op aarde verscheen’
I8v-K2r	[III, 4] ‘Van ‘s Heilands Geboorte.’
K2r-K4r	[III, 5] ‘Verrichtingen en Wedervaarens van Jezus.’
K4r-K4v	[III, 6] ‘Wegens het Oogmerk van Christus komste in de Wereld.’
K4v-K7v	[III, 7] ‘Verklaaring van ‘t geene men noemt de Ampten van Christus.’
K7v-L2r	[III, 8] ‘Wat de Christelyke Godsdienst verder leert.’
L2r-L3r	[III, 9] ‘Van de Toekomende Belooning en Straf.’
L3r-L4r	[III, 10] ‘Van de Plichten der Godzaligheid en Deugd.’
L4r-L5r	[III, 11] ‘Wat wy aan Christus als Middelaar verschuldigd zyn.’
L5r-L6r	[III, 12] ‘Van de Plichten die op den Naasten zien.’
L6v-L7v	[III, 13] ‘Van de Plichten die wy ten aanzien van onszelven hebben waar te neemen.’
L7v-L8r	[III, 14] ‘De Aart der Evangelische Gehoorzaamheid.’
L8r-M3r	[III, 15] ‘Van de Plechtigheden.’
M3v-χ1r	‘Vraagen en antwoorden over den Godsdienst.’

Genummerde vragen, corresponderend met de nummers van de paragrafen uit de hoofdttekst; in 3 hoofddelen, qua opschrift corresponderend met de hoofddelen uit de hoofdttekst.

5. UBA OK 65-1083.

6. Op π1r staat in handschrift: ‘Van Dr. Koopmans’.

7. Boekenooen 265; S&K 5229.

B 1.99

Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen (Amsterdam, 1796⁴).

B 1.99.1

[*Godsdienstig Onderwijs*, 1^e druk, niet traceerbaar.]

7. De eerste druk werd uitgegeven bij Yntema en Tieboel in Amsterdam; zie paragraaf 5.3.22.1.

B 1.99.2

[*Godsdienstig Onderwijs*, 2^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.3

[*Godsdienstig Onderwijs*, 3^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.4

1. *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen. Vierde druk.* [Ornament] *Te Amsterdam, By J. Yntema. 1796.*
3. 12°: A-C¹² D⁴, [1-5] 6-77 [78-80] p.
4. A1r Franse titel.
A1v Blanco.
A2r Titelpagina.
A2v ‘De Uitgever erkent geene Exemplaren van zyne Pers gekomen, dan die dus getekend zyn: J: Yntema’ [autograaf in houtsnede].
A3r-D3r Hoofddektst in 5 afdelingen zonder opschrift, bestaande uit genummerde lessen, eveneens zonder opschrift, opgesteld in korte genummerde vragen en antwoorden.
A3r-A6r I, 6 lessen
A6r-B3v II, 13 lessen.
B4r-C1v III, 14 lessen.
C1v-C11v IV, 15 lessen.
C12r-D3r V, 5 lessen.
D3v Blanco.
D4r Aanbeveling van de drukker van het eveneens bij hem gedrukte *Het Leeven en de Leer van Jezus Christus* van Jan Wagenaar, dat nog verkrijgbaar is.
D4v Blanco.
5. UBA O 60-2779.

B 1.99.5

[*Godsdienstig Onderwijs*, 5^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.6

[*Godsdienstig Onderwijs*, 6^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.7

[*Godsdienstig Onderwijs*, 7^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.8

[*Godsdienstig Onderwijs*, 8^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.9

[*Godsdienstig Onderwijs*, 9^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.10

1. *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen. Tiende druk. Te Amsterdam, Bij J. W. IJntema. 1820.*
3. 8°: A-D⁸ E⁴, [1-3] 4-70 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'De Uitgever erkent geene Exemplaren van zijne Pers gekomen, dan die dus geteekend zijn: J: Yntema' [autograaf in houtsnede].
A2r-E3v Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.99.4.
E4r-E4v Blanco.
5. UBA P.B. 158: 10^e dr.

B 1.99.11

1. *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen. Elfde druk. Te Amsterdam, Bij J.W. IJntema. 1825.*
3. 8°: A-D⁸ E⁴, [1-3] 4-70 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'De Uitgever erkent geene Exemplaren van zijne Pers gekomen, dan die dus geteekend zijn: J: Yntema' [autograaf in houtsnede].
A2r-E3v Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.99.4.
E4r-E4v Blanco.
5. UBA DDC IV-CAT 21.
7. Boekenooogen 325; S&K 5360.

B 1.99.12

[*Godsdienstig Onderwijs*, 12^e druk, niet traceerbaar.]

B 1.99.13

1. *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen. Dertiende druk. Te Haarlem, bij De Wed. A. Loosjes Pz. 1835.*
3. 8°: A-D⁸ E⁴, [1-3] 4-70 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v 'De Uitgeefster erkent geene Exemplaren voor ceht [*sic*], dan die dus geteekend zijn: J.Loosjes' [autograaf in houtsnede].
A2r-E3v Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.99.4.
E4r-E4v Blanco.
5. UBA P.B. 158: 13^e dr.

B 1.100

C. de Vries, *Katechismus der H. Schriftuur* (Rotterdam, 1782)

1. *Katechismus der H. Schriftuur of Onderwys in den Godsdienst; Op de beginzels der Openbaringe. In vragen en antwoorden. Door C. de Vries, Leeraar der Doopsgezinden te Utrecht. [Ornament] Te Rotterdam, By J. F. Lindenberg, op de Noordblaak, by de Beurs. 1782*
3. 8°: *⁶ 2*⁸ A-T⁸ V⁴ [X]¹, xviii [10] 313 [1] p.
4. *1r Franse titel: 'Katechismus der H. Schriftuur.'
*1v Blanco.
*2r Titelpagina.
*2v 'Der Gemeene Kristenheid, en in het byzonder Harer Leerzame en Oeffenende Jeugd Gewyd.'

*3r-2*3v Voorbericht.
2*4r-2*8v Inhoudsopgave.
2*8v Ornament.
A1r-[X]1r Hoofdttekst, bestaande uit een inleiding en IV afdelingen, onderverdeeld in 21 lessen (...), opgesteld in niet genummerde vragen en antwoorden.

A1r-A2r 'Inleiding.'
A2v-D1r I. 'Over den natuurlyken Godsdienst, dus geheten, dog grotendeels opgemaakt uit het Onderwys en den Algemeenen Inhoud der Goddelyke Openbaringe.'

A2v-A5r I, (1). 'Over den Oorsprong der Waereld, het Bestaan van God, en de Schepping.'
A5r-A7r I, (2). 'Over God, en zyne Eigenschappen en Volmaakheden,

	byzonderlyk die Natuurlyken geheten worden.’
A7r-B1r	I, (3). ‘Over de meer in ‘t ooglopende volmaaktheden van God, en wel over zyne Macht.’
B1r-B2v	I, (4). ‘Over het Goddelyk Verstand.’
B3r-B6v	I, (5). ‘Over Gods Goedheid, of Zedelyke volmaaktheden.’
B7r-C1v	I, (6). ‘Over Gods Voorzienigheid.’
C1v-C4r	I, (7). ‘Over ‘s Menschen Vermogens en Bekwaamheden.’
C4r-D1r	I, (8). ‘Over ‘s Menschen Pligt en deszelfs Drangredenen.’
D1r	Ornament.
D1v-F1v	II. ‘Over de Eerste en Voorbereidende Goddelyke Openbaringen, in de Vroegste Tydperken der Waereld, voor de Invoering en Vaststelling van den Joodschen Godsdienst; mitsgaders over de Gelegeneden, die daar toe, van tyd tot tyd aanleiding gaven.’
D1v-D4r	II, (1). ‘Over den Oorsprong der Zonde, en de Bedorvenheid des Menschdoms.’
D4v-D6r	II, (2). ‘Over den staat van Godsdienst en Zeden onder de Menschen, sedert de vermenigvuldiging des Geslagts, tot aan den Zondvloed, of gedurende het eerste Tydperk der Waereld.’
D6r-E1v	II, (3). ‘Over den staat van Godsdienst en Zeden in de Waereld, sedert den Vloed tot de Zending van Moses.’
E1v-E5v	II, (4). ‘Vervolg van de voorgaande, waar in meer byzonderlyk gehandeld word over den staat der vroegste Nakomelingen van Abraham, en hun verblyf in Egypte.’
E5v-E7v	II, (5). ‘Over Moses, en zyne verrigtingen in Egypte, de Goddelykheid zyner zendinge, en het eindelyk gevolg van zynen eersten Last.’
E8r-F1v	II, (6). ‘Over den staat der Israëlieten, na hunnen uittogt uit Egypte.’
F1v	Ornament.
F2r-I4v	III. ‘Over de Mosaïsche Openbaring, en ‘t geen verder daar toe, en tot den Israëlitischen staat, of de Bedeling der Wet, in ‘t algemeen, betrekkelyk is.’
F2r-F4v	III, (1). ‘Over den Joodschen Godsdienst, in ‘t algemeen.’
F4v- F6v	III, (2). ‘Over den Joodschen Godsdienst, en wel over de Wet der Tien Geboden.’
F6v-G2v	III, (3). ‘Over den Joodschen Godsdienst, en wel over de Wet der Plegtigheden.’
G3r-G6r	III, (4). ‘Over den Joodschen Godsdienst, meer byzonderlyk over de Burgerlyke Wet en de Godsregering.’
G6r-G7v	III, (5). ‘Over de afzondering des Joodschen Volks, waar by aangetoond word, dat dezelve geen hinderpaal was voor de verbreiding van den waren Godsdienst.’

G7v-H1v	III, (6). ‘Over de Goddelyke handhaving der Joodsche Wet, en de beloften van den Messias.’
H1v-H3v	III, (7). ‘Over den Messias.’
H3v-H5v	III, (8). ‘Over den gebrekkigen aart der Wet, of de Onvolmaaktheid van den Joodschen Godsdienst.’
H5v-I1r	III, (9). ‘Over den staat des Joodschen Volks, zo Godsdienstigen en Zedelyken als Burgerlyken, by de komst van onzen Zaligmaaker.’
I1r-I4v	III, (10). ‘Over den staat der Heidenen, hunnen Godsdienst en Zeden, by de komst van onzen Here Jezus Kristus.’
I5r-[X]1r	IV. ‘Over de Euangelische Openbaring, of de Kristelyke Bedeling.’
I5r-I6r	IV, (1). ‘Over den Kristelyken Godsdienst in ‘t gemeen.’
I6v-K3v	IV, (2). ‘Over Jezus, zyne Afkomst, Geboorte, Karakter en Prediking.’
K4r-K7v	IV, (3). ‘Over de behandeling, welke Jezus, by de Joden, ontmoette, inzonderheid zyn laatste lyden en dood.’
K7v-L1v	IV, (4). ‘Over de Opstanding en Hemelvaart van onzen Heiland.’
L1v-L6r	IV, (5). ‘Over de Zending des Heiligen Geests, en de Prediking der Apostelen.’
L6r-M2v	IV, (6). ‘Over de Voortplanting des Kristendoms tot aan onzen tyd, de Egtheid der H. Gedenkschriften, en den tegenwoordigen Staat der Kerke.’
M3r-M7v	IV, (7). ‘Over het Byzondere, ‘t geen den Kristelyken Godsdienst eigen is, met opzigt op den Joodschen, of de Mosaïsche Openbaring; waarmede het onderscheid tusschen die beiden word aangewezen.’
M8r-N2v	IV, (8). ‘Over het onderscheid tusschen den Kristelyken en den Natuurlyken Godsdienst.’
N2v-N4v	IV, (9). ‘Vervolg van de voorgaande, waarin, meer byzonderlyk, gehandeld word over de ophelderingen en uitbreidingen van het Euangelie, aangaande het gewigtig Leerstuk van Gods Voorzieningheid.’
N5r-N8v	IV, (10). ‘Over het nieuw en helder ligt, door het Euangelie verspreid, over ‘s Menschen natuurlyke begrippen, aangaande Gods Verzoenbaarheid.’
O1r-O4v	IV, (11). ‘Over de Kristelyke Leer, aangaande enen Toekomenden Staat van Beloningen en Straffen.’
O5r-O8r	IV, (12). ‘Vervolg van de voorgaande.’
O8r-P4v	IV, (13). ‘Over de Zedenleer des Euangelies.’
P5r-P8v	IV, (14). ‘Vervolg van de voorgaande.’
P8v-Q4v	IV, (15). ‘Over het Middelaarschap van Jezus.’

Q4v-R1r	IV, (16). 'Vervolg van de voorgaande.'
R1r-R5v	IV, (17). 'Over de bykomende Pligten en Instellingen des Kristendoms, en wel, in de eerste plaats, over de Pligten omtrent den Middelaar.'
R6r-S1v	IV, (18). 'Vervolg van de voorgaande.'
S1v-S6v	IV, (19). 'Over de Broederlyke Liefde.'
S6v-T4r	IV, (20). 'Over de Plechtige Instellingen van het Kristendom: en wel byzonderlyk over den H. Doop.'
T4r-[X]1r	IV, (21). 'Over het H. Avondmaal.'
[X]1r	Ornament.
[X]1v	Te verbeteren drukfouten.

5. UBA O 65-1266.

7. Boekenooogen 265 ; S&K 5163.

B 1.101

G. Valter, *Vraagen over de voornaamste waarheden* (Amsterdam, 1784).

- Vraagen over de voornaamste waarheden van den Christelyken Godsdienst; voor Onderwyzelingen tot den Christelyken Waterdoop. Door Gerbrand Valter; Leeraar der Mennoniten te West-Zaan op 't Zuid. [Ornament] Te Amsterdam, J. van der Burgh en Zoon, Boekverkopers op 't Water; over de Papenbrug 1784.*
- 8°: π^2 A⁸, [18] p.
π 1r	Titelpagina.
π 1v	De afgedrukte tekst van Ef. 4, 5.6.
π 2r- π 2v	Blanco.
A1r-A1v	Voorbericht.
A2r	Verkorte titel: 'Vraagen over de voornaamste waarheden van den Christelyken Godsdienst.'
A2v	Blanco.
A3r-A8v	Hoofdttekst, bestaande uit 12 'vraagschetsen', opgesteld in genummerde vragen zonder antwoorden.
A3r	1. 'A. De kennis aan God uit de natuur. B. De waarheid van de H. Schrift. C. 't Bewys dat er een God is uit de H.Schrift.'
A3v	2. 'A. De schepping van alles door God. B. De onderhouding van alles door God. C. De staat der Redelyke wezens.'
A4r	3. 'A. Den val van Adam, en B. De gevolgen daar door veroorzaakt.'
A4v	4. 'A. De wederoprechting des Menschen. B. Den Persoon des Verlossers.'
A5r	5. 'A. Het werk der Verlossing, en B. De Ampten van Christus.'
A5v	6. 'A. De Roeping tot de Zaligheid. B. het Geloove.'

- A6r 7. 'A. De Bekeering. B. De Regtvaardigmaking.'
- A6v 8. 'A. De Pligten omtrent God, de Naaste en zich zelve B. De Algemeene Christelyke Kerk. C. De onderlinge Liefde en verbintenis.'"
- A7r 9. 'A. Den Christelyken Waterdoop. B. De voorwerpen tot den Doop.
- A7v 10. 'A. 't Avondmaal. B. De Kerktucht.'
- A8r 11. 'A. Het Ampt der Overheid. B. Den Oorlog. C. Den Eed.'
- A8v 12. 'A. De onsterfelykheid der Ziele. B. De Opstandinge der dooden, en het Oordeel. C. Het onderscheiden lot der Menschen.'
5. UBA O 65-1229.
6. Op $\pi 1v$ is boven de tekst met pen een ornament aangebracht. Op A3v staat 'vraagstuk' i.p.v. 'vraagschets'.
7. Boekennoogen 265; S&K 5174.

B 1.102

C. de Vries, *Kleine Katechismus, der H. Schriftuur* (Haarlem, 1786).

1. *Kleine Katechismus, der H. Schriftuur. Door C. de Vries, Doopsgezind Leeraar. [Ornament] Te Haarlem, bij A. Loosjes, Pz. 1786.*
3. 8°: *⁶ A-H⁸, vi [6] 127 p.
4. *1r Titelpagina.
 *1v Blanco.
 *2r-*3v Voorbericht.
 *4r-*6v Inhoudsopgave.
 A1r-H8r Hoofdttekst, bestaande uit een inleiding en IV afdelingen, onderverdeeld in 21 lessen (...), opgesteld in niet genummerde vragen en antwoorden.
 A1r-A2v 'Kleine Katechismus, der H. Schriftuur of Onderwijs in den Godsdienst voor Ongeoeffenden. Inleiding'.
 A3r-B4v I. 'Over den natuurlyken Godsdienst, dus geheten, dog, grotendeels, opgemaakt, uit het Onderwys en den Algemeenen Inhoud der Goddelijke Openbaringe.'
 A3r-A5r I, (1). 'Over den oorsprong der Waereld, het Bestaan van God, en de Scheppinge.'
 A5v-A6v I, (2). 'Over God, en Zijne Eigenschappen en Volmaaktheden, bijzonderlyk die Natuurlijken geheten worden.'
 A6v-A7v I, (3). 'Over de meer in 't ooglopende Volmaaktheden van God, en wel over zijne Macht.'
 A7v-A8r I, (4). 'Over het Goddelijk Verstand.'
 A8v-B1v I, (5). 'Over Gods Goedheid, of Zedelijke Volmaaktheden.'
 B2r-B3r I, (6). 'Over Gods Voorzienigheid.'

B3r-B3v	I, (7). ‘Over ‘s Menschen Vermogens en Bekwaamheden.’
B3v-B4v	I, (8). ‘Over ‘s Menschen Pligt en deszelfs Drangredenen.’
B4v	Ornament.
B5r-C3v	II. ‘Over de Eerste en Voorbereidende Goddelijke Openbaringen, in de Vroegste Tijdperken der Waereld, voor de Invoering en Vaststelling van den Joodschen Godsdienst; mitsgaders over de Gelegenheden, die daar toe, van tijd tot tijd aanleiding gaven.’
B5r-B6r	II, (1). ‘Over den oorsprong der zonde, en het zedenbederf onder het Menschdom.’
B6r-B6v	II, (2). ‘Over den staat van Godsdienst en Zeden onder de Menschen, sedert de vermenigvuldiging des Geslachts, tot aan den Zondvloed, of gedurende het eerste Tijdperk der Waereld.’
B7r-B8v	II, (3). ‘Over den staat van Godsdienst en Zeden, in de Waereld, sedert den Vloed, tot de zending van Moses.’
B8v-C1v	II, (4). ‘Vervolg van de voorgaande, waar in meer bijzonderlijk gehandeld word over den staat der vroegste Nakomelingen van Abraham, en derzelver verblijf in Egypte.’
C1v-C2v	II, (5). ‘Over Moses, en deszelfs verrigtingen in Egypte, de Goddelijkheid zijner zendinge, en het eindelijk gevolg van zijnen eersten last.’
C3r-C3v	II, (6). ‘Over den staat der Israëlieten, na hunnen uittocht uit Egypte.’
C4r-D7r	III. ‘Over de Mosaïsche Openbaring, en ‘t geen verder daar toe, en tot den Israëlitischen staat, of de Bedeling der Wet in ‘t algemeen, betrekkelyk is.’
C4r-C5v	III, (1). ‘Over den Joodschen Godsdienst, in ‘t algemeen.’
C5v- C6v	III, (2). ‘Over den Joodschen Godsdienst, en wel over de Wet der Tien Geboden.’
C6v-C8r	III, (3). ‘Over den Joodschen Godsdienst, en wel over de Wet der Plegtigheden.’
C8r-D1r	III, (4). ‘Over den Joodschen Godsdienst, meer bijzonderlijk over de Burgerlijke Wet en de Gods-regering.’
D1r	Ornament.
D1v-D2r	III, (5). ‘Over de afzondering des Joodschen Volks, als geen hinderpaal zijnde voor de verbreiding van den waren Godsdienst.’
D2r-D3r	III, (6). ‘Over de Goddelijke handhaving der Joodsche Wet, en de beloften van den Messias.’
D3r-D4r	III, (7). ‘Over den Messias.’
D4r-D4v	III, (8). ‘Over den gebrekkigen aart der Wet, of de onvolmaaktheid van den Joodschen Godsdienst.’
D5r-D6r	III, (9). ‘Over den staat des Joodschen Volks, zo Godsdienstigen en Zedelijken als Burgerlijken, bij de komst van onzen Zaligmaaker.’

D6r-D7r	III, (10). 'Over den staat der Heidenen, hunnen Godsdienst en Zeden, bij de komst van onzen Here Jezus Kristus.'
D7v-H8r	IV. 'Over de Euangelische Openbaring, of de Kristelijke Bedeling.'
D7v-D8r	IV, (1). 'Over den Kristelijken Godsdienst, in 't gemeen.'
D8r-E2r	IV, (2). 'Over Jezus, zijne Afkomst, Geboorte, Karakter en Prediking.'
E2r-E3v	IV, (3). 'Over de behandeling, welke Jezus, bij de Joden, ontmoette, inzonderheid over zijn laatste Lijden en Dood.'
E3v-E4v	IV, (4). 'Over de Opstanding en Hemelvaart van onzen Heiland.'
E4v-E6r	IV, (5). 'Over de Zending des Heiligen Geests, en de Prediking der Apostelen.'
E6r	Ornament.
E6v-E8v	IV, (6). 'Over de voortplanting des Kristendoms, tot aan onzen tijd, de Egtheid der H. Gedenkschriften, en den tegenwoordigen Staat der Kerke.'
E8v-F2v	IV, (7). 'Over het Bijzondere, 't geen den Kristelijken Godsdienst eigen is, met opzigt op den Joodschen, of de Mosaïsche Openbaring; waarmede het onderscheid tusschen die beiden word aangewezen.'
F2r-F4r	IV, (8). 'Over het onderscheid tusschen de Kristelijken en den Natuurlijken Godsdienst.'
F4r-F5r	IV, (9). 'Vervolg van de voorgaande, waarin, meer bijzonderlijk, gehandeld word over de Ophelderingen en uitbreidingen van het Euangelie, aangaande het gewigtig Leerstuk van Gods Voorzieningheid.'
F5r-F6v	IV, (10). 'Over het nieuw en helder Ligt, door het Euangelie verspreid, over 's Menschen natuurlijke begrippen, aangaande Gods Verzoenbaarheid.'
F6v-F8r	IV, (11). 'Over de Kristelyke Leer, aangaande enen Toekomenden Staat van Beloningen en Straffen.'
F8r-G1v	IV, (12). 'Vervolg van de voorgaande.'
G1v-G2v	IV, (13). 'Over de Zedenleer des Euangeliums.'
G3r-G4r	IV, (14). 'Over het Middelaarschap van Jezus.'
G4v-G6r	IV, (15). 'Ten vervolge van de voorgaande.'
G6v-G8r	IV, (16). 'Over de bijkomende Pligten en Instellingen des Kristendoms, en wel, in de eerste plaats, over de Pligten omtrent den Middelaar.' 'Vervolg van de voorgaande.'
G8r-H2r	IV, (17). 'Vervolg van de voorgaande.'
H2r-H3v	IV, (18). 'Over de Broederlyke Liefde.'
H3v-H5r	IV, (19). 'Over de Plechtige Instellingen van het Kristendom: en wel bijzonderlijk over den H. Doop.'
H5r-H6v	IV, (20). 'Over het H. Avondmaal.'
H6v-H8r	IV, (21). 'Vervolg van de voorgaande.'

H8r Ornament.

H8v Blanco.

5. UBA OK 65-1288; UBA 1026 E 39 (7); UBL 1033 E 41.
6. In het convoluut UBA 1026 E 39 (7) staat op de titelpagina boven het ornament in handschrift: 'N° 5. Van de Zelfde natuur als de voorg:'. Hier wordt verwezen naar het boekje van Johannes Bremer, *Handleiding tot Waerheid en Deugd...* (Amsterdam, 1790), dat vóór de *Kleine Katechismus* in dit convoluut is opgenomen.
7. Boekenooogen 265 ; S&K 5181; Buynsters 895.

B 1.103

[D. Hovens] *Lesboek voor de Kinderen der Christenen* (Leiden, 1787).

B 1.103.1

1. *Lesboek voor de Kinderen der Christenen; by den aenvang der vatbaerheit voor onderwys. Behelzende de voornaemste gronden van Godsdiens en Zedekunde, met de duidlykste gezegden der gewyde Schryvers aengedrongen.* [Ornament] *Te Leyden, By L. Herdingh 1787.*
3. 8°: π^4 A-B⁸ C², [6] 34 [2] p.
4. $\pi^{1r}-\pi^{1v}$ Blanco.
 π^{2r} Titelpagina.
 π^{2v} Blanco.
 $\pi^{3r}-\pi^{4r}$ 'Aen de Doopsgezinde Gemeente te Leyden', ondertekend door D. Hovens.
 π^{4v} 'Zaekelyke inhoud der Lessen'. 'Inleiding' (1). 'De pligten jegens God' (2-19). 'De uitwendige Godsdiens-oefeningen' (20-27). 'Gods werken, eigenschappen, en deugden' (28-42). 'De pligten jegens den naesten' (43-48). 'De pligten omtrent ons zelven' (49-53). 'De komst van Gods Zoon in de werelt' (54-55). 'De geboorte, het werk, en de lotgevallen van Joannes den Dooper' (56-57). 'De leer, het leven, en de lotgevallen van Jesus, en derzelver oogmerk en uitwerking' (58-64). 'Onze pligten omtrent Jesus' (65-66). 'De plegtigheden des Nieuwen Verbonds' (66-72). 'De byzondere voordeelen der Christenen' (73-75). 'Wat 'er na dit leven gebeuren zal' (76-77).
 $A^{1r}-C^{1v}$ Hoofddektst, bestaande uit 77 lessen, zonder opschrift, opgesteld in niet genummerde vragen en antwoorden. De vermelding van de inhoud der hoofdstukken is te vinden in de inhoudsopgave (π^{4v}).
C^{2r} 'Gebed voor de oefening.'
C^{2v} 'Dankzegging na de Oefening.'

5. UBA OK 65-893; UBA 674 G 65; UBA 679 E 33; UBL 1120 G 20.
7. Boekenooogen 265; S&K 5184; Buynsters 762.

B 1.103.2

1. *Lesboek voor de Kinderen der Christenen; by den aenvang der vatbaerheit voor onderwijs. Behelzende de voornaemste gronden van Godsdienst en Zedekunde, Met de duidlykste gezegden der gewyde Schryvers aengedrongen. Tweede Druk. [Ornament] Te Leyden, By L. Herdingh 1794).*
3. 8°: π^6 A-B⁸ C⁶, [12] 37 [7] p.
4. $\pi 1r$ Franse titel: 'Lesboek voor de kinderen der Christenen.'
- $\pi 1v$ Blanco.
- $\pi 2r$ Titelpagina.
- $\pi 2v$ Blanco.
- $\pi 3r$ - $\pi 4r$ 'Aen de Doopsgezinde Gemeente te Leyden.', ondertekend door D. Hovens.
- $\pi 4v$ - $\pi 5v$ 'Aen de Doopsgezinde Gemeente te Leyden. (By de tweede uitgave van dit Lesboek.)'.
- $\pi 6r$ - $\pi 6v$ 'Zaekelyke inhoud der Lessen', inhoudelijk identiek aan B 1.103.1.
- A1r-C3r Hoofdstekst inhoudelijk identiek aan B 1.103.1.
- C3v-C6v 'Gebeden voor verschillende leeftijden bij diverse gelegenheden.'
5. UBA OK 65-894. Van deze druk bestaat verder een onvolledig (16 p.) doorschoten exemplaar. De aantekeningen hierin zijn van de hand van R. Koopmans, UBA Hs. XXVII, A 693; De Hoop Scheffer (1883-1884), I, 693.
7. Boekenooogen 265; S&K 5185; Buynsters 763.

B 1.103.3

[*Lesboek voor de Kinderen*, 3^e druk; niet traceerbaar.]

B 1.103.4

1. *Lesboek voor de Kinderen der Christenen, bij den aenvang der vatbaerheit voor onderwijs. Behelzende de voornaamste gronden van Godsdienst en Zedekunde, Met de duidlykste gezegden der gewijde Schrijvers aangedrongen. Vierde Druk. [Ornament] Te Leyden, bij L. Herdingh 1811).*
3. 8°: π^6 (- $\pi 1$) A-B⁸ C⁶, xii 37 [7] p.
4. $\pi 2r$ Titelpagina.
- $\pi 2v$ Blanco.

- $\pi 3r$ - $\pi 4r$ 'Aan de Doopsgezinde Gemeente te Leyden.', ondertekend door D. Hovens.
 $\pi 4v$ - $\pi 5v$ 'Aan de Doopsgezinde Gemeente te Leyden. (Bij de tweede uitgave van dit Lesboek.)'.
 $\pi 6r$ - $\pi 6v$ 'Zaekelyke inhoud der Lessen', inhoudelijk identiek aan B 1.103.1.
 $A 1r$ - $C 3r$ Hoofddektst inhoudelijk identiek aan B 1.103.1.
 $C 3v$ - $C 6v$ Gebeden voor verschillende leeftijden bij diverse gelegenheden.

5. SBH OK 2 Les.

B 1.103.5

[*Lesboek voor de Kinderen* (1818)]

7. Biogr. Wb. IV, 343; [De Jong] II, 263; S&K 5186; niet traceerbaar.

B 1.103.6

[*Lesboek voor de Kinderen* (1844)]

7. Biogr. Wb. IV, 343; S&K 5187; niet traceerbaar.

B 1.104

P. Beets Pz. *Onderwys in den Godsdienst* (Groningen, 1788).

1. *Onderwys in den Godsdienst van Jesus Christus. Door Pieter Beets P.Z. Leeraar der Doopsgezinden. [Ornament] Te Groningen, by Jan Oomkens, Boekverkoper in de Brugge Straat. 1788.*
3. 8: π^4 ($-\pi 1$) *⁸ A-H⁸, [22] 122 [6].
4. [$\pi 1r$ - $\pi 1v$] Blanco?

$\pi 2r$ Titelpagina.
 $\pi 2v$ Blanco.
 $* 1r$ - $* 8r$ Voorrede.
 $* 8v$ - $\pi 3r$ Inhoudsopgave.
 $\pi 3v$ - $\pi 4v$ 'Bemoediging en Opwekking aan de Waarde Jeugd Tot een vlytige beoefening der dierbare Lessen van hunnen Leeraarden weleerwaarden Pieter Beets P.Z. Leeraar in de Doopsgezinde Gemeente te Leer.' Deze bemoediging bestaat uit een gedicht van elf zes-regelige strofen. Ondertekend door 'K.R.W.'
 $\pi 4v$ [Ornament]
 $A 1r$ - $H 5v$ Hoofddektst, bestaande uit VI hoofdstukken. Elk hoofdstuk is opgesteld in genummerde paragrafen. De afdelingen kennen weer

	verdere onderverdelingen. Geen vragen en antwoorden.
A1r-A3r	Inleiding, (7 §§).
A3v-B3v	I. 'Van God', (24 §§).
B4r-C2r	II. 'Gods voorzorge voor de menschen in de oudste tyden voor de komst van Jesus Christus', (16 §§).
C2v-D3v	III. 'Gods voorzorge voor het menschdom, in het zenden van zynen Zoon Jesus Christus', (27 §§).
C2v-C7v	1. 'Geschiedenis van Jesus Christus.'
C8r-D3v	2. 'Gods oogmerken in het zenden van zynen Zoon.'
D4r-G3r	IV. 'De weg tot Gelukzaligheid, door 't Euangelie geopenbaard', (121 §§).
D5r-D7v	1. 'Langs welk een weg, het Euangelium den mensch, tot zedelyke verbetering van hart, en wandel opleid.'
D7v-F4v	2. 'Over de Plichten van een Christen.'
D7v-E2v	A. 'Plichten jegens God.'
E2v-E4r	B. 'Liefde jegens ons zelve.'
E4v-E5r	C. 'Zorge voor het lichaam.'
E5r-E5v	D. 'Zorg voor onzen uitwendigen toestand.'
E5v-E7r	E. 'Pligten jegens de naasten.'
E7r-F2r	I. 'Algemeene pligten.'
F2r-F4v	II. 'Byzondere pligten.'
F4v-F6v	3. 'Wat God van zyne zyde doet, om den mensch tot geloove, bekering, heiligheid, en deugd op te wekken, en in staat te stellen.'
F7r-G3r	4. 'Wat de mensch van zyne zyde moet doen, om aan de voorwaarde des Euangeliums te kunnen beantwoorden: of in deugd, en Godsvrugt versterkt te worden.'
F7r-F8r	I. 'Bywoning van den openbaren Godsdienst.'
F8r-G1v	II. 'Plechtige viering van het Heilig Avondm.'
G1v-G2v	III. 'Gebed, en waakzaamheid.'
Grv-G3r	IV. 'Doods gedagten.'
G3r-G5v	V. 'Het Heil, door Christus verworven: en, door 't Euangelium aangeboden', (9 §§).
G6r-H5v	VI. 'De waarheid en voortreffelykheid van den Christelyken Godsdienst' (37 §§).
G6r-H2v	1. 'Waarheid en Goddelykheid van den Christelyken Godsdienst.'
H2v-H4v	2. 'De Voortreffelykheid van den Christelyken Godsdienst.'
H4v-H5v	3. 'De verplichting van elk, wien dezen Godsdienst gepredikt word, om denzelven te omhelzen.'
H6r-H8r	'Geestelyke Liederen. By een gezameld om dezelve te gebruiken by het Examen der Kinderen inde Doopsgezinde Kerk te Leer.' 3 liederen; het eerste en laatste lied zijn, met enige verandering, van

de hand van wijlen P. Beets, leraar der doopsgezinden te Hamburg en Altona, vader van de auteur.

H8v   Correcties van drukfouten. Hierbij wordt ook gewezen op de discongruentie tussen de indeling in de hoofdtekst en die in de inhoudsopgave.

5. UBA OK 65-549; UBL 1034 F 53.

7. Boekenoogen 265; S&K 5188; Buynsters 619.

B 1.105

C. Ris, *Eerste beginselen van Waarheid en Plicht* (Amsterdam, 1789).

1. *Eerste beginselen van Waarheid en Plicht. Opgesteld Voor Kinderen in Christelyke Gemeenten en Godsdienstige Huisgezinnen. Door Cornelis Ris, Leeraar in de Gemeente der Doopsgezinden te Hoorn. [Ornament] Te Amsterdam, by Jacobus van den Burgh en Zoon. 1789.*

3. 8°: *⁴ A-B⁸ C⁴ D², viii 42 p.

4. *1r   Titelpagina.

*1v   Blanco.

*2r-*4v   Voorrede.

A1r-D1v   Hoofdtekst, bestaande uit 54 lessen met opschriften zonder vermelding van de inhoud. Elke les is opgesteld in 3 genummerde vragen en antwoorden.

1-2, Over de gehoorzaamheid jegens God en ouders.

3, Over de eerste mens.

4-16, Over God en de ziel.

17-23, Over de H. Schrift.

24-29, Over de eerste mensen en hun val.

30-36, Over Jezus Christus.

37-40, Over bekering, rechtvaardigmaking en levensheiliging.

41-42, Over de gemeente.

43, Over de doop.

44, Over het avondmaal.

45, Over de tucht.

46, Over de wereldlijke overheid.

47, Over de wraak.

48, Over de eed.

49, Over het huwelijk.

50-54, Over de dood, de opstanding der doden en het laatste oordeel.

5. UBA OK 65-137; UBA Br. Pijn. 147-2; PC.

6. In UBA Br. Pijn. 147-2 aan de binnenzijde van de voorkaft: 'ex libris P.A. Pijnappel'.

7. Boekennoogen 265; S&K 5197.

B 1.106

R. Rahusen, *Hand-boeck* (Altona, 1790).

1. *Hand-boeck over den Heiligen Doop en het Heiligen Avondmaal of beknopte aanwyzinge hoe beide Bondzegelen naar het Oogmerk van den goddelyken Insteller en tot zyn Eer te gebruiken zyn ontworpen ten dienst der aankomende Jeugd en alle die prys stellen op waare en ongeveinsde Godsvrugt door Reinhard Rahusen, Leeraar in de Mennoniten Gemeente te Hamburg en Altona. Gedrukt by Jakob Schultz, Koningl. Geprivilegeerde Boekdrukker in Altona. 1790.*

3. 8°: π^4 A-K⁸ L⁴, [8] 168 p.

4. $\pi 1r$ Titelpagina.

$\pi 1v$ Citaat uit 'J.C. Lavater Preeken over Phileemon. II D. p. 394. hoogd. Uitgave.'

$\pi 2r$ - $\pi 2v$ Opdracht aan 'de beide jonge Jufvrouwen Jufvr. Anna van der Smissen, Hendr. Dogter en de Jufvr. Maria Reinhardina Rahusen, myne eenigste Dogter, en voorts alle mijne dierbaare Onderwyzelingen'.

$\pi 3r$ - $\pi 4r$ Voorrede.

$\pi 4v$ Lijst van intekenaars. Altona: 56 ex.; Amsterdam 43 ex.; Hamburg 57 ex.; Leer 16 ex.; Veendam 5 ex.

A1r-L4v Hoofdstekst, bestaande uit 2 hoofddelen. Beide delen zijn in genummerde hoofdstukken opgesteld. Waar de hoofdstukken in paragrafen zijn onderverdeeld, zijn deze paragrafen niet genummerd. Geen vragen en antwoorden.

A1r-A4v [I], 1. 'Over den Doop in het gemeen.'

A4v-A6v [I], 2. 'Over den aart en natuur des Doops in het byzonder.'

A7r-E1v [I], 3. 'Behelzende de gestalte en werkzaamheeden der geene die den heiligen Waterdoop waardig ontvangen willen.'

E2r-F1v [I], 4. 'Overdenkingen en Gebeden.'

E2v-E3v 'Overdenking van iemands zedelyken staat.'

E3v-E5r 'Gebed wegens de vergevinge der zonden.'

E5r-E6v 'Overdenkinge over het gewigt der doopsbedieninge en de nodige voorbereidinge tot dezelve.'

E6v-E7r 'Gebed om tot het heilige doopzel waardig te naderen.'

E7v-E8v 'Overdenkinge naar het ontvangene Doopzel.'

F1r-F1v 'Dankgebed eenes Gedoopten aan God.'

F2r-F8r [I], 5. 'Behelzende eenige toepasselyke Gezangen.' Hierin zijn 4 gezangen opgenomen.

F8v-L4v [II], 'Verhandeling over het heilige Avondmaal.'

F8v-G2v	[II], 1. 'Over het heilige Avondmaal in het gemeen.'
G3r-H1r	[II], 2. 'Over de gemoedsgestalte voor het gebruik der liefde panden.'
H1v-H3r	[II], 3. 'Over de gemoedsgestalte onder en by het gebruik der liefde panden.'
H2r-H2v	'Verzuchtinge by het gebruik des broods in het heilige Avondmaal.'
H2v-H3r	'Verzuchtinge by, onder, en na het gebruik van den wyn in 't heilige Avondmaal.'
H3r-H4r	[II], 4. 'Over de gemoedsgestalte naar het genot van de liefde-panden.'
H4r-I7v	[II], 5. 'Eenige toepasselyke Gebeden. Gebed eenes tot hiertoe nog indrukkeloos gewezenen zondaars.'
H5r-H6v	'Gebed eenes ontwaakten en tot zich zelv gekomenen Zondaars.'
H7r-I1r	'Gebed Eenens gelovigen Bondgenoots.'
I1v-I2v	'Gebed des Morgens voor de Avondmaals-Bedieninge.'
I2v-I3v	'Dankgebed naar het genotene Avondmaal des Heeren.'
I4r-I5v	'Avondgebed op den dag van he genotene avondmaal.'
I5v-I7v	'Korte Overweeginge van 's Heilands Lyden.'
I8r-L4v	[II], 6. 'Eenige toepasselyke Gezangen.' Hierin zijn 7 gezangen opgenomen.

5. UBA O 65-1062.

7. Boekennoogen 265; S&K 11658.

B 1.107

F. Gorter, *Voornaame inhoud van de Christelijke Leer* (Groningen, 1791).

1. *Voornaame inhoud van de Christelijke Leer; In gebruik gebragt, voor hun, die zig wenschen voor te bereiden, tot de Belijdenis van den Christelijken Godsdienst, inzonderheid in de Gemeente der Mennonieten te Zappemeer: door haar Leeraar Foeke Gorter, Met goedkeuring van zijn Kerkeraad. Gedrukt voor den Uitgever. [Ornament] Te Groningen, Bij Jan Oomkens, Boekverkoper in de Brugge Straat, in de Bonte Kater. 1791.*
3. 8°: A⁸, 16 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Verklaring van authenticiteit, in handschrift ondertekend door Foeke Gorter.
A2r-A2v 'Gebed van iemand, die zig zal laten doopen.'
A3r-A6v Hoofdstekst, opgesteld in 18 vragen en antwoorden.
A7r-A8r 'Aanhangzel, betreffende den H. Doop en het H. Avondmaal.'
A8r-A8v 'Gebed tot dankzegging na den Doop.'
5. UBA OK 65-806; UBL 1033 F 36.

7. Boekennoogen 265; S&K 5209.

B 1.108

W. van Oosterwijk Hulshoff, *Jozef, in zijn Kinderliefde en Trouwe ter naarvolging aangeprezen* (Amsterdam/'s-Gravenhage, 1796)

B 1.108a.1

1. *Jozef, in zijne Kinderliefde en Trouwe, ter naarvolging aangeprezen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, In leeven proponent onder de doopsgezinden, Aan wien een zilveren eereprijs is toegewezen.*
3. 8°: π^2 A-B⁸ C⁶, [4] 44 p.
4. $\pi 1r$ 'Verhandelingen voor het jaar 1794'.
 $\pi 1v$ Blanco.
 $\pi 2r$ 'Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelyken Godsdienst, opgericht in 's Haege. Voor het jaar 1794. [Ornament] Te Amsterdam, en in 's Haege, bij J. Allart en B. Scheurleer, 1796'.
 $\pi 2v$ 'Uitgegeven na voorgaande visitatie en approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Universiteit te Leyden. Leyden, den 12 Mei 1796. Broërius Broes, Fac. Theol. Decanus'.
 $A 1r$ Titelpagina.
 $A 1v$ Blanco.
 $A 2r-C 6$ Hoofddeksel zonder nadere indeling.
5. UBA O 65-852 (2); Z 323: 1794 (2); KB S 571 1 [13:4]; ThUKB T 400; ThUKB 524 F 32; SAB V. 784, 1794 [4]; UBL V 179 1794.
7. S&K 6376.

B 1.108a.2

1. *Jozef, in zijne Kinderliefde en Trouwe, ter navolging aangeprezen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, In leven proponent onder de doopsgezinden, Aan wien een zilveren eereprijs is toegewezen.*
3. 8°: π^2 A-B⁸ C⁶, [4] 44 p.
4. $\pi 1r$ 'Verhandelingen voor het jaar 1794'.
 $\pi 1v$ Blanco.
 $\pi 2r$ 'Verhandelingen van het Genootschap tot verdediging van den Christelyken Godsdienst, opgericht in 's Hage. Voor het jaar 1794. Verhandeling van W. van Oosterwijk Hulshoff. Tweede druk. In 's Gravenhage bij De Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 1823'.
 $\pi 2v$ 'Uitgegeven na voorgaande Visitatie en Approbatie der Theologische Faculteit van 's Lands Hooge School te Leyden. Leyden, den 12

Mei 1796. Broërius Broes, Fac. Theol. Decanus’.

A1r Titelpagina.

A1v Blanco.

A2r-C6 Hoofdttekst inhoudelijk identiek aan B 1.108a.1.

5. KB S 571 1 [12: 3].

6. Op $\pi 1r$ in handschrift: ‘Voor de tweede reis gedrukt ter drukkerij van I. Borst te Leyden en word bij ons ondergetekende uitgegeeven Erve J.Thierry en C. Mensing en Zoon’.

B 1.108b

1. *De nieuwe geschiedenis van Jozef, Door Willem van Oosterwyk Hulshoff, Schrijver van de Geschiedenis van Jozef; of Jozef in zijne Kinderliefde en Trouw der Jeugd ter navolging aangeprezen. Bekroonde prijsverhandeling. Tweede druk. Te Leeuwarden, bij W. Eekhoff. 1842.*

3. 8°: [1-7] 8-61 [62-64] p.

4. [1] Franse titel.

[2] Blanco.

[3] Titelpagina.

[4] Blanco.

[5-6] Voorrede van de uitgever.

[7]-54 Hoofdttekst, met het opschrift ‘De nieuwe geschiedenis van Jozef, of Jozef in zijne Kinderliefde en Trouw der Jeugd ter navolging aangeprezen’, opgesteld in 14 lessen. Inhoudelijk identiek aan B 1.108a.1.

[55]-61 ‘Beschouwing der vijf tafereelen van Jozef’s leven’, een gedicht van W. Bilderdyk uit 1772.

[62] Blanco.

[63-64] Bericht van de uitgever, met een aanbeveling van de *Beknopte Aardrijkskundige Beschrijving van de provincie Vriesland* van W. Eekhoff en *De nieuwe geschiedenis van Jozef*.

5. TL Pa 1626.

6. Op p. [1] is met rood potlood de opmerking “aufgeklärte” Bijbelverhalen’ geschreven.

B 1.109

W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen* (Leiden/Deventer, 1796).

B 1.109.1

1. *De Geschiedenis van Jozef voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk*

Hulshoff. Uitgegeeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukken. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange, 1796.

3. $8^{\circ}: \pi^4(-\pi^4) *^8 [2^*]^2 A-D^8 E^2 F-I^8 K^2 (-K2)$, meegebonden uitklapbaar kaartje na K1v, [i-iv] v-xxiv, 134 p.
4. $\pi 1r$ Blanco
 $\pi 1v$ Illustratie: Schaduwbeeld van Willem van Oosterwijk Hulshoff.
 $\pi 2r$ Titelpagina.
 $\pi 2v$ Blanco.
 $\pi 3r -\pi 3v$ Aanspraak, ondertekend met: 'Op last der Maatschappijë, G. Brender à Brandis. Secretaris. Amsterdam den 7^{den} van Zomermaand 1796'.
 $*1r-2*2v$ Inleiding over het leven van Willem van Oosterwijk Hulshoff, ondertekend door R. Koopmans.
 $A1r-K1v$ Hoofdstekst.
 $A1r-A2r$ Inleiding.
 $A2r-K1v$ 12 avondgesprekken tussen een Schoolmeester en 5 meisjes van zeven tot elf jaar oud en 5 jongens van acht tot twaalf jaar oud; ingedeeld in 2 stukken.
 $A2r-E2r$ Eerste stuk (avond 1-7).
 $E2v$ Blanco.
 $F1r$ Titelpagina tweede stuk: 'De Geschiedenis van Jozef voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Tweede stukken. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange, 1796'.
 $F1v$ Blanco.
 $F2r-K1v$ Tweede stuk (avond 8-12).
 $Na K1v$ Uitklapbaar kaartje van Israël en een deel van Egypte, getekend door Oortman.
5. UBA O 65-852 (1); UBA OG 63-5183; UBA O 65-174 (2); UBA Z 435: 2 (3); UBG TB 5839 B (2); UBL 730 E 31; SBH OK 2 Oos. g; TL A 1533.
6. Op het eerste schutblad (recto-zijde) van UBA O 65-852 staat in handschrift een inhoudsopgave van het convoluut.
7. S&K 8871; Buynsters 1032.

B 1.109.2

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukken. Tweede druk. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange. 1797.*
3. $8^{\circ}: \pi^4(-\pi^4) *^8 [2^*]^2 AD^8 E-F^4 I^8 K^6 (-K6)$, [i-iv] v-xxiv, 134 p.

4. Inhoudelijk identiek aan B 1.109.1
5. KB 548 E 2 (3); KB BJ 25700.
7. S&K 8871; Buynsters 1033.

B 1.109.3

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukken. Derde druk. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange. 1798.*
3. 8°: $\pi^2 A^6 B-D^8 E-F^4 G-I^8 K^6$, meegebonden uitklapbaar kaartje tussen K5v en K6r, [4] 134 p.
4. Inhoudelijk identiek aan B 1.109.1
5. UBA OK 99-112; SAB DI XVIII 99.
7. S&K 8871; Buynsters 1034.

B 1.109.4

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukken. Vierde druk. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange. 1802.*
3. 8°: $\pi^2 A^6 B-D^8 E^4 F-I^8 K^1$, meegebonden uitklapbaar kaartje na K1v [3] 2-134 [2] p.
4. Inhoudelijk identiek aan B 1. 109.1.
5. UBA 1175 D 5; SAB DI XIX 533.
7. S&K 8871.

B 1.109.5

[*De Geschiedenis van Jozef ... Eerste stukken, 5^e druk; niet traceerbaar*]

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Tweede stukken. Vijfde druk. Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange. 1806.*
3. 8°: $F-I^8 K^1$, meegebonden uitklapbaar kaartje na K1v, [69-71] 72-134 p.
4. Inhoudelijk identiek aan B 1.109.1, tweede stuk.
5. VUB XS.05855.-.
7. S&K 8871.

B 1.109.6

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Gevolgd naar de Verhandeling over de Nederduitsche Spelling van den Hoogleeraar M. Siegenbeek. Te Leyden bij D. Du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange [1810?].*
3. 8°: [iv] 135 p.
4. Inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA OK 65-1518.
6. Aan de binnenzijde van het omslag staat de naam van 'W. M. Meijer' gestempeld. In deze nieuwe druk wordt geen jaar van uitgave (1810?) vermeld, noch wordt aangegeven welke druk het hier betreft. Buiten de eigenlijke Nutsreeks i.v.m. gemoderniseerde spelling.
7. S&K 8871.

B 1.109.7

[*De Geschiedenis van Jozef*, 6° druk (1811); niet traceerbaar]

7. In de 7° druk staat onder het bericht bij de zesde uitgave het jaar 1811 genoemd; zie B 1.69.8, sub $\pi 2v$.

B 1.109.8

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Zevende druk. [Ornament] Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, en te Deventer bij J.H. de Lange. 1812.*
3. 8°: π^2 A⁶ B-D⁸ E⁴ F-I⁸ [K¹], meegebonden uitklapbaar kaartje na [K1v], [4] 134 p.
4. $\pi 2v$: bericht bij de zesde [*sic*] uitgave, ondertekend met het jaar 1811. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA P.B. 2136: 7e druk; KB 1090 G 7; SAB DI XIX 354.
7. S&K 8871.

B 1.109.9

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen. Door Willem van Oosterwijk Hulshoff, Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Achtste druk. [Ornament met de teksten 'Tot Nut van 't algemeen' en 'Eerprys der Maatschappij'] Te Leyden bij D. du Mortier en Zoon, J.H. de Lange, en J. Oomkens. 1818.*

3. 8°: π^2 A-C⁶ D⁸ E⁴ F⁶ G -I⁸, meegebonden uitklapbaar kaartje na I8v, [4] 134 p.
4. $\pi 2v$: bericht bij de achtste uitgave. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA P.B. 2136: 8e druk; KB 30 G 40; SAB H 616 (deel 1); TL FBH 933.
7. S&K 8871.

B 1.109.10

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Negende druk.* [Ornament met de teksten 'Tot Nut van 't algemeen' en 'Eerprys der Maatschappij'] *Te Leyden, Deventer en Groningen bij D. du Mortier en Zoon, de Wed. J.H. de Lange en Zoon en J. Oomkens. 1822.*
3. 8°: π^2 A⁶ B-D⁸ E⁴ F -I⁸ [K¹], meegebonden uitklapbaar kaartje na [K1v], [4] 134 p.
4. $\pi 2v$: bericht bij de negende uitgave. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA OK 65-1515; UBA OK 65-1632; ThUk 118 H 48, 2 (gebonden bij 'Eerste stukje', 10e dr., 1829).
6. UBA OK 65-1632 heeft de autorisatie van J. Oomkens.
Voorin op de binnezijde van de omslag in handschrift: 'C. Hardyzer oud 10 jaar geschreven den 22 October 1830'; achterin op de achterzijde van het schutblad in handschrift: 'Dit boek hoort toe Aan Willem Hardyzer geschreven Den 21 November 1824'.
7. S&K 8871.

B 1.109.11

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Tiende druk.* [Ornament] *Te Leyden, Deventer en Groningen bij D. du Mortier en Zoon, de Wed. J.H. de Lange en Zoon en J. Oomkens. 1829.*
3. 8°: A-D⁸ E⁴ F -I⁸ [K⁴], meegebonden uitklapbaar kaartje tussen A3v en A4r, [4] 138 p.
4. A2v: bericht bij de tiende uitgave. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA P.B. 2136: 10e dr.; UBA OK 65-1633; ThUKB 118 H 48, 1 (gebonden bij 'Tweede stukje', 9e dr., 1822); KB BJ 25867; SAB DI XIX 312; UBG i697 (deel 2); UBG KW A 3224; UBR R LK B.
6. Op de titelpagina van UBA P.B. 2136: 10e dr. is de naam 'C.G. Koop' geschreven.
UBA OK 65-1633 heeft de autorisatie van J. de Lange; de bladen E4 en F1 ontbreken hierin.

7. S&K 8871.

B 1.109.12

[*De Geschiedenis van Jozef*, 11^e druk; niet traceerbaar]

B 1.109.13

[*De Geschiedenis van Jozef ... Eerste stukjen*, 12^e druk; niet traceerbaar]

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Tweede stukje. Twaalfde druk. Te Leiden en Deventer, bij D. du Mortier en Zoon en J. de Lange. 1847.*
3. 8°: [2] 71-134 p.
4. Inhoudelijk identiek aan B 1.109.1, tweede stuk.
5. UBA MAP DG 44-14 (deel 2).
6. Op de titelpagina is de naam 'C. G. Koop' geschreven.
7. S&K 8871.

B 1.109.14

[*De Geschiedenis van Jozef*, 13^e druk; niet traceerbaar]

B 1.109.15

[*De Geschiedenis van Jozef*, 14^e druk; niet traceerbaar]

B 1.109.16

[*De Geschiedenis van Jozef*, 15^e druk; niet traceerbaar]

B 1.109.17

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff; Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Zestiende druk. Te Amsterdam, Deventer en Leiden, bij Fred. Muller, A.H. de Lange en A.W. Sijthoff. 1856.*
3. 8°: [4] 134 p.
4. [1] Titelpagina.
[2] 'Bij verbruikten voorraad, een nieuwe oplage noodzakelijk geworden zijnde, heeft de Maatschappij daartoe aan de Uitgevers de

- vergunning verleend. De Algemeene Secretaris, P. MG. Van Hees, [autograaf in houtsnede], Amsterdam, Junij, 1856’.
- [3] Aanspraak, ondertekend met: ‘G. Brender à Brandis. Secretaris. Amsterdam den 7^{den} van Zomermaand 1796’.
- [4] Bericht voor de tiende uitgave, ondertekend met het jaar 1856 [*sic*]. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. Het eerste stukje in UBL M5-262 G 18, het tweede stukje in UBL M5-262 G 17.
7. S&K 8871.

B 1.109.18

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Zeventiende druk. Te Amsterdam, Deventer en Leiden bij Fred. Muller, A.H. de Lange en A.W. Sijthoff. 1858.*
3. 8°: [4] 134 p.
4. [1] Titelpagina.
- [2] ‘Bij verbruikten voorraad, een nieuwe oplage noodzakelijk geworden zijnde, heeft de Maatschappij daartoe aan de Uitgevers de vergunning verleend. De Algemeene Secretaris, P. MG. Van Hees, [autograaf in houtsnede], Amsterdam, Junij, 1858’.
- [3] Aanspraak, ondertekend met: ‘G. Brender à Brandis. Secretaris. Amsterdam den 7^{den} van Zomermaand 1796’.
- [4] Bericht bij de tiende uitgave, ondertekend met het jaar 1829 [*sic*]. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA P.B. 2136: 17e dr.; SAB DI XIX 351.
7. S&K 8871.

B 1.109.19

[*De Geschiedenis van Jozef*, 18e druk; niet traceerbaar]

B 1.109.20

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Negentiende druk. Te Amsterdam, Deventer en Leiden bij Fred. Muller, A.H. de Lange en A.W. Sijthoff. 1862.*
3. 8°: [4] 134 p.
4. [1] Titelpagina.
- [2] ‘Daar bij verbruikten voorraad, een nieuwe oplage noodzakelijk

is geworden, heeft de Maatschappij daartoe aan de Uitgevers de vergunning verleend. De Algemeene Secretaris, P. MG. Van Hees, [autograaf in houtsnede] Amsterdam, April, 1862’.

[3] Aanspraak, ondertekend met: ‘G. Brender à Brandis. Secretaris. Amsterdam den 7^{den} van Zomermaand 1796’.

[4] Bericht bij de tiende uitgave, ondertekend met het jaar 1829. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.

5. UBA P.B. 2136: 19e dr.; TL A 5211.

7. S&K 8871.

B 1.109.21

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Twintigste druk. Te Amsterdam, Deventer en Leiden bij Fred. Muller, A.H. de Lange en A.W. Sijthoff. 1866.*

3. 8°: [4] 134 p.

4. [1] Titelpagina.

[2] ‘Daar bij verbruikten voorraad, een nieuwe oplage noodzakelijk is geworden, heeft de Maatschappij daartoe aan de Uitgevers de vergunning verleend. De Algemeene Secretaris, P. MG. Van Hees, [autograaf in houtsnede] Amsterdam, April, 1866’.

[3] Aanspraak, ondertekend met: ‘G. Brender à Brandis. Secretaris. Amsterdam den 7^{den} van Zomermaand 1796’.

[4] Bericht bij de tiende uitgave, ondertekend met het jaar 1829. Verder inhoudelijk identiek aan B 1.69.1.

5. OBE, collectie Brands 226.6; UBA NOK 99-108 (2), (2e deel).

7. S&K 8871.

B 1.109.22

1. *De Geschiedenis van Jozef, voor Kinderen, Door Willem van Oosterwijk Hulshoff. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Eerste stukje. Een en twintigste druk. Te Amsterdam, Deventer en Leiden bij Fred. Muller, A.H. de Lange en A.W. Sijthoff. 1870.*

3. 8°: [4] 136 p.

4. [1] Titelpagina.

[2] ‘Daar bij verbruikten voorraad, een nieuwe oplage noodzakelijk is geworden, heeft de Maatschappij daartoe aan de Uitgevers de vergunning verleend. De Algemeene Secretaris, P. MG. Van Hees, [autograaf in houtsnede] Amsterdam, April, 1870’.

[3] Aanspraak, ondertekend met: ‘G. Brender à Brandis. Secretaris.

- Amsterdam den 7^{den} van Zomermaand 1796’.
- [4] Bericht bij de tiende [*sic*] uitgave, ondertekend met het jaar 1829.
Verder inhoudelijk identiek aan B 1.109.1.
5. UBA NOK 99-108 (1), (deel 1); UBA P.B. 2136: 21e druk, (deel2); RUBN 367 c 419 (deel 2); BNOR fi 0060.
7. S&K 8871.

B 1.109.23

1. *Hulshoff's Geschiedenis van Jozef, Vernieuwd door C.H.M. Vierhout. Zeventiende druk. Leiden. A.W. Sijthoff* [1886].
3. 8°: [4] 108 p.
4. [1] Titelpagina.
[2] Blanco.
[3-4] Voorwoord; onderschrift ‘C.H.M. Vierhout, Meersen, Dec. 1886’.
Verder inhoudelijk identiek aan B 1.68.1.
5. UBA NOK 99-118; UBU 001244612.

Verder verschenen de volgende vertalingen van *De Geschiedenis van Jozef*:

L'Histoire de Josef a L'Usage des Enfants (Leiden/Deventer, 1798),
Les aventures de Joseph; récit biblique pour les enfants, traduit du Hollandais; entièrement revu et corrigé par A. van der Hoeven, Instituteur à Hoorn, (Amsterdam, 1856),
Die Geschichte Josephs für Kinder eine gekrönte Preißschrift, aus dem Holländischen herausgegeben von Adam Fr. Ernst Jacobi, Herzoglich Sachsen Gothaischer Superint. in Cranichfeld und Mitglied der Thurmainzischen Akademie nützlicher Wissenschaften in Erfurt (Erfurt, 1798).

B 1.110

Belydenisse des Geloofs ... in de ... Doopsgezinde gemeente tot Ryp (Purmerend, 1799).

1. *Belydenisse des Geloofs, voor de zulken welke geneegen zyn, om door den H. Waterdoop, in de Christelyke Kerk in 't gemeen, en die der Doopsgezinde Gemeente tot Ryp in 't byzonder, te worden ingelyft. [Ornament] Te Purmerende, Gedrukt by Jacobus Postma, Drukker van de Beemster, Boek- en Papierverkooper, in de Dubbelde Buurt. 1799.*
3. 8°: A⁸, 13 p.
4. A1r Titelpagina.
A1v Blanco.
A2r-A7r Hoofdstekst, bestaande uit 50 genummerde vragen en antwoorden.
A7v-A8v Blanco.

5. UBA OK 65-542; UBA Broch. Q. v. 4.
7. Boekenooogen 324; S&K 5258.

B 1.111

P. Beets Pz. *De Vriend der Jeugd* (Westzaandam, 1800/1801).

B 1.111.1

Deel I

1. *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen. Door Pieter Beets, P. Z. Eerste Stukjen. Met Plaatzen. [Ornament] Te Westzaandam, bij Hendrik van Aken. 1800.*
3. 8°: *4 (*4 gesigneerd als *3) A-2C⁴, viii 208 p.
4. *1r Franse titel.
     *1v Blanco.
     *2r Titelpagina.
     *2v Blanco.
     *3r-*4r Voorbericht met als ondertekening: 'P. Beets, Pz. Zaandam 7 Julij 1800.'
     *4v Inhoudsopgave.
     A1r-2C4v Hoofdttekst, bestaande uit 26 gebundelde nummers van het weekblad *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen*. In dit boekje zijn 2 ongesigneerde gravures opgenomen. Elk nummer behandelt een thema uit het dagelijkse leven, een vertelling of een samenspraak.
5. UBA OK 62-3780.
6. Op *1r in handschrift de mededeling dat dit boekje door Loosjes Overbeek aan Groneman ten geschenke is gegeven.
7. Saakes, 8 (1828), p. 391; Buynsters 1670.

Deel II

1. *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen. Door Pieter Beets, P. Z. Tweede deel, Eerste Stuk. Met Plaatzen. [Ornament] Te Westzaandam, bij Hendrik van Aken. 1801.*
3. 8°: π⁴ A-2C⁴, [8] 208 p.
4. π1r-π1v Blanco.
     π2r Franse titel.
     π2v Blanco.
     π3r Titelpagina.
     π3v Blanco.

- π4r Voorbericht.
- π4v Inhoudsopgave.
- A1r-2C4v Hoofddektst, bestaande uit 26 gebundelde nummers van het weekblad *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen*. Elk nummer behandelt een thema uit het dagelijkse leven, of geeft een vertelling of samenspraak.
- 5. UBA OK 62-3781; GA Den Haag.
- 6. Op π1r in handschrift de mededeling dat dit boekje door Loosjes Overbeek aan Groneman ten geschenke is gegeven.
- 7. Saakes 8 (1828), p. 391; [Van Rijn], 601; Buynsters 1670.

B 1.111.2

Deel I

1. *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen. Door wijlen den heer Pieter Beets Pz ., School-opziener van het zevende district in Noord-Holland. Nagezien en omgewerkt door G. van Sandwyk, Onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Purmerende. Met Platen. Eerste deel. Tweede Druk. Te Purmerende, bij J. P. Bronstring. 1827.*
3. 8°: *⁸ A-N⁸, xvi 208 p.
4. *1r Franse titel.
- *1v Blanco.
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.
- *3r-*3v Voorbericht met als ondertekening: 'Purmerende 1827. G. van Sandwyk.'
- *4r-*8v Alfabetische naamlijst van intekenaren.
- A1r-N7r Hoofddektst, bestaande uit 14 gebundelde nummers van het weekblad *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen*. In dit boekje zijn 4 platen van J. Plügger, gegraveerd door J.A.R. Best, opgenomen. Elk nummer behandelt een thema uit het dagelijkse leven, een vertelling of een samenspraak.
- N7v Inhoudsopgave.
- N8r-N8v Titels uit de fondsljst van de uitgever.
5. UBA 1182 F 43; UBA 669 G 41; OBA B-beet; KB 8 D 31 (1); UBL 1156 F 27 (1); OBR (IC-O) beet (1).
6. UBA 669 G 41 in de originele omslag; voorin een extra blad, waarop is aangegeven dat dit boekje op 23 december 1833 door de plaatselijke schoolcommissie van de stad Vlissingen als 'prys van naarstighejd' aan Gerrit Ian Zijnen ten geschenke is gegeven.
7. Saakes, 8 (1828), p. 391; Buynsters 1670.

Deel II

1. *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen. Door wijlen den heer Pieter Beets Pz ., School-opziener van het zevende district in Noord-Holland. Nagezien en omgewerkt door G. van Sandwyk, Onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Purmerende. Met Platen. Tweede en laatste deel. Tweede Druk. Te Purmerende, bij J. P. Bronstring. 1828.*
3. 8°: π^2 A-M⁸ N⁴, [4] 200 p.
4. $\pi 1r$ Franse titel.
 $\pi 2r$ Titelpagina.
 $\pi 2v$ Blanco.
A1r-N3v Hoofdttekst, bestaande uit 19 gebundelde nummers van het weekblad *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen*. In dit boekje zijn 3 platen van J. Plügger, gegraveerd door J.A.R. Best, opgenomen.
N4r Inhoudsopgave.
N4v Blanco.
5. UBA 1182 F 43; KB 8 D 31; TL A 4820; UBL 1156 F 27 (2); OBR (IC – O) beet (2).
7. Saakes 8 (1828), p. 391; Buynsters 1670.

B 1.111.3

Deel I

1. *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen; Door wijlen den heer Pieter Beets Pz., School-opziener van het zevende district in Noord-Holland. Nagezien en omgewerkt door G. van Sandwijk, Onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Purmerende. Met Platen. Eerste deel. Nieuwe uitgave. Te Rotterdam, bij C. Dyserinck Cuperus, 1836.*
2. *3v 'Ter Drukkerij van P.J. Masier.'
3. 8°: *⁴ A-N⁸, [ii] vi 205 p.
4. *1r-*1v Blanco.
 $\chi 1r$ - $\chi 1v$ Tussenblad.
*2r Franse titel.
*2v Blanco.
*3r Titelpagina.
*3v 'Ter Drukkerij van P.J. Masier'.
*4r-*4v Voorbericht van de Uitgever.
A1r-N7r Hoofdttekst identiek aan B 1.111.2.
5. SBH OK Bee.v. (dl. 1); KB BJ 25612.
6. Op het tussenblad $\chi 1r$ - $\chi 1v$: 'Ter belooning van naarstigheid en goed gedrag wordt aan *Willem Jacobsen* dit boekje ten geschenke gegeven door Bestuurders

der School, opgericht door het Departement Rotterdam der Maatschappij tot Nut van het Algemeen. Rotterdam, de 10 July 1839. Als Secretaris C. DIJXHOORN iv Klasse, 6^e Extra prijs'. Op de binnenzijde van de voorkaft een 'Ex Libris van een voorbijganger. Camino de Santiago'.

7. Saakes, 8 (1828), p. 391; Buynsters 1670.

Deel II

1. *De Vriend der Jeugd, tot Nut van 't Algemeen. Door wijlen den heer Pieter Beets Pz ., School-opziener van het zevende district in Noord-Holland. Nagezien en omgewerkt door G. van Sandwyk, Onderwijzer in de Stads-Burgerschool te Purmerende. Met Platen. Tweede deel. Nieuwe uitgave. Te Rotterdam, bij C. Dyserinck Cuperus, 1836.*
2. $\pi 2v$ 'Ter Drukkerij van P. J. Masier.'
3. 8°: π^2 A-M⁸ N⁴, [4] 200 p.
4. $\pi 1r$ Franse titel.
 $\pi 1v$ Blanco.
 $\pi 2r$ Titelpagina.
 $\pi 2v$ 'Ter Drukkerij van P. J. Masier.'
A1r-N3v Hoofddektst identiek aan B 1.111.2.
5. UBA 669 G 42 (dl.2); KB BJ 25613;
6. Voorin UBA 669 G 42 een extra blad, waarop is aangegeven dat dit boekje op 10 juli 1839 door de bestuurders van de school, opgericht door het departement Rotterdam der Maatschappij tot Nut van het Algemeen, ter beloning van naarstigheid en goed gedrag, aan David Adriaan Kop ten geschenke is gegeven.
7. Saakes 8 (1828), p. 391; Buynsters 1670.

B 1.112

C. de Vries, *Godsdienstig leerboek voor Kristelijke aankomelingen* (Haarlem, 1802).

1. *Godsdienstig leerboek voor Kristelijke aankomelingen.* [Portret van Cornelis de Vries, gemaakt door R. Vinkeles] *Te Haarlem Bij A. Loosjes Pz. 1802.*
3. 8°: *² (*1+ χ 1) A-N⁸ O⁶, [2] iv 220 p.
4. *1r Franse titel: 'Godsdienstig Leerboek.'
*1v Blanco.
 χ 1r Titelpagina.
 χ 1v Blanco.
*2r-*2v 'Aan den Lezer'.
A1r-M6r Hoofddektst, bestaande uit II afdelingen, ingedeeld in genummerde hoofdstukken (...).
A1r-B8r I. 'Over denGodsdienst in 't Algemeen.'

A1r-A2r	I, 1. 'Voorafgaande Aanmerkingen.'
A2r-A2v	I, 2. 'Godsdienstleer, of wetenschap van God en Goddelijke zaken.'
A2v-A4r	I, 3. 'Natuurlijke Godsdienstleer, of die der Reden.'
A4r-A5r	I, 4. 'Geopenbaarde Godsdienstleer.'
A5r-A6r	I, 5. 'Kenmerken van de echtheid eener Goddelijke Openbaring, met toepassing op de Mozaische en Kristelijke.'
A6r-A7v	I, 6. 'Heilige Schriften, of Woord van God.'
A7v-B1r	I, 7. 'Aardsvaderlijke Openbaring en Godsdienstige kundigheden daar in opgesloten.'
B1v-B3r	I, 8. 'Mozäische of Israëlitische Openbaringen en Godsdienstleer, daar in vervat.'
B3r-B5v	I, 9. 'Vervolg van het voorgaande.'
B5v-B8r	I, 10. 'Kristelijke of Euangelische Openbaring.'
B8v-M6r	II. 'Over de Kristelijke Godsdienstleer in 't bijzonder.'
B8v-C2v	II, 1. 'Algemeene Aanmerkingen.'
C2v-C4r	II, 2. 'Kristelijke Geloofsleer, volgens de Twaalf Artijkelen der zoogenaamde Apostolische Belijdenis.'
C4r-C5r	II, 3. 'Eerste Hoofdleering der XII. Artijkelen. Leer van God den Vader, of aangaande het Opperste Wezen.'
C5r-C6v	II, 4. 'Goddelijke Namen.'
C7r-C7v	II, 5. 'Over Gods Natuur en Wezen.'
C8r-D2v	II, 6. 'Over de Goddelijke Eigenschappen en Volmaaktheden.'
C8v-D1v	'Eenheid.'
D1v-D2v	'Zelfbestaanlijkheid of Noodzakelijk Bestaan'.
D2v-D3r	II, 7. 'Vervolg der Goddelijke Eigenschappen. Eeuwigheid.'
D3r-D3v	'Oneindigheid'.
D4r-D5v	II, 8. 'Verder vervolg der Goddelijke Eigenschappen. Almagt.'
D5v-D6r	'Verstand, of Wetenschap en Wijsheid.'
D6r-D8r	II, 9. 'Besluit der Goddelijke Eigenschappen. Goedheid, of zedelijke Volmaaktheden.'
D8r-E2v	II, 10. 'Over het dadelijk bestaan of aanzijn van God.'
E2v-E4r	II, 11. 'Van Gods Werken en Handelingen.'
E4r-E6r	II, 12. 'Over de Goddelijke Werken en Wegen of Handelingen. (vervolg van het voorgaande.)'
E6v-E8v	II, 13. 'Over de betrekkingen tusschen God en den Mensch, ja het gantsche Schepsel.'
E8v- F2v	II, 14. 'Tweede Hoofdleering der Kristelijke Geloofsleere. Van den Zoon, of den Messias en Goddelijken Verlosser: en wel vooreerst, aangaande het Persoonlijke Karakter van denzelven.'
F2v-F4r	II, 15. 'Over de Waardigheid, het Gezag en de Bediening des Verlossers.'
F4v-F6v	II, 16. 'Over de Hemelsche Afkomst en wonderdadige Geboorte des

	Zaligmakers.'
F7r-G2v	II, 17. 'Over de Onmoetingen en Lotgevallen des Verlossers.'
G2v-G7v	II, 18. 'Vervolg van het voorgaande. Waarbij de Dood des Verlossers, meer bijzonder, als eene Offerhande beschouwd wordt.'
G7v-H1v	II, 19. 'Verder vervolg van de Ontmoetingen en Lotgevallen des Verlossers, en wel van zijne Zegenpralende en Heerlijke.'
H1v-H4v	II, 20. 'Besluit van 's Heilands glorierijke lotgevallen en eindelijke Zegepraal.'
H4v-H6v	II, 21. 'Over de wederkomst des Verlossers ten Oordeel.'
H6v-I1v	II, 22. 'Derde Hoofdleering der zoogenaamde Apostolische Belijdenis. Leer van den Heiligen Geest of het Goddelijk gezag der Apostelen van Jezus.'
I1v-I5r	II, 23. 'Over de Algemeenheid der Kristelijke Kerk, en de Vereeniging nevens de Gelijkheid harer leden.'
I5v-I7v	II, 24. 'Over het Tiende Artijkel der Belijdenisse, of De vergeving der zonden.'
I8r-K2v	II, 25. 'Over het Elfde Artijkel der Belijdenis, of De wederopstanding des vleeschcs.'
K2v-K5r	II, 26. 'Over het Eeuwig leven, of Den Toekomenden staat van Belooning en Straffen.'
K5r-K6v	II, 27. 'Euangelische Zedeleer of Kristelijke Pligten. Algemeene Aanmerkingen.'
K6v-L1r	II, 28. 'Pligten jegen God en onzen Verlosser.'
L1r-L3r	II, 29. 'Pligten jegens God en Jezus Kristus. Vervolg van het voorgaande.'
L3r-L6r	II, 30. 'Pligten jegen God en Jezus Kristus. Verder vervolg van het voorgaande.'
L6v-L8v	II, 31. 'Pligten jegen den Naasten.'
L8v-M2r	II, 32. 'Pligten omtrent zich zelven.'
M2v-M4r	II, 33. 'Vervolg van de Pligten omtrent zich zelven bijzonderlijk, De Beking.'
M4v-M6r	II, 34. 'Stellige Pligten of Plegtige Inzettingen.'
M6v-O6v	'Vragen, afgeleid en te beantwoorden, uit de voorafgaande stellingen.'
	Hierbij is indeling van de hoofdstukst, (II afdelingen, ingedeeld in genummerde hoofdstukken met opschriften) aangehouden. Per hoofdstuk zijn er verwijzingen naar de desbetreffende pagina's aangegeven. De vragen zijn genummerd.

5. UBA O 65-1709.

7. Boekenoogen 324; S&K 5272; Saakes 3 (1802) p.369.

B 1.113

[F. Hoekstra], *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst* (Haarlem, 1804).

B 1.113.1

1. *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst, gevolgd na de Vraagen over Denzelve, tot Onderwys der Jeugd geschikt door de Leeraaren der Christelyke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. Te Haarlem, By A. Loosjes, Pz. 1804.*
2. Op T3r: 'Gedrukt by J. J. Stuerman, te Delft.'
3. 8°: *4 (*4 gesigneerd als *1) A-S⁸ T⁴, viii 293 p.
4. *1r Franse titel: 'Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst voor Kinderen.'
- *1v Blanco.
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.
- *3r-*4v Voorbericht.
- A1r-S8v Hoofdstekst bestaande uit een inleiding en II delen. Het eerste deel kent in 7 hoofdstukken de lessen i-lxii, Het tweede deel kent in 7 hoofdstukken de lessen lxiii-cxxxiv. De lessen (die niet van een opschrift voorzien zijn), zijn opgesteld in genummerde vragen en antwoorden.
- A1r-A2r Inleiding, i.
- A2v-G5v Eerste deel. 'Over de stukken van den Godsdienst, die in Bespiegeling bestaan.'
- A2v-A7v I, 1, ii-iv. 'Van Gods bestaan en Eigenschappen uit de Rede.'
- A8r-C3r I, 2, v-xv. 'Van de Goddelyke openbaaring, inzonderheid de Christelyke, en van de H. Schriftuur.'
- C3r-C6r I, 3, xvi-xviii. 'Van God en zyne eigenschappen uit de Schriftuur.'
- C6r-D4r I, 4, xix-xxvi. 'Van de Schepping en Voorzienigheid.'
- D4r-E7v I, 5, xxvi-xxv. 'Gods handeling met het Menschdom voor Christus.'
- E8r-F7r I, 6, xlvi-liv. 'Van Christus en de eerste Prediking van het Euangelie.'
- F7v- G5v I, 7, lv-lxii. 'Van de waardigheid van Jesus, van de Voorspellingen, en de voornaamse leersknen van den Christelyken Godsdienst.'
- G6r-S8v Tweede deel. 'Over de stukken van den Godsdienst, die in Betragting bestaan.'
- G6r-H4v II, 1, lxiii-lxx. 'Over Geloof en Bekeering.'
- H4v-I1r II, 2, lxxi-lxxiii. 'Over de zedelyke Werken in 't algemeen.'
- I1r-L1v II, 3, lxxiv-lxxxv. 'Over de pligten omtrent God.'
- L1v-O4v II, 4, lxxxvi-cvi. 'Over 's Menschen pligt omtrent zich zelven.'

- O4v-R1v II, 5, cviii-cxxii. 'Over de algemeene pligten omtrent den Naasten.'
- R1v-S1r II, 6, cxxiii-cxxviii. 'Over de pligten omtrent den Naasten in byzondere betrekkingen.'
- S1r-S8v II, 7, cxxix-cxxxiv. 'Over de Plegtigheden van den Christelyken Godsdienst.'
- T1r-T3r Enkele gebeden.
- T3v-T4v Blanco.
5. UBA DGK 218; SBH OK 2 Vra A; TL A 418a.
7. Saakes 4 (1805), 102; Boekenooogen 324-325; S&K 5281.

B 1.113.2

1. *Vragen en Antwoorden over den Godsdienst, gevolgd na de Vragen over Denzelven, tot Onderwijs der Jeugd geschikt door de Leeraaren der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. Tweede Druk. Te Haarlem, Bij A. Loosjes, Pz. 1810.*
3. 8°: *⁴A-N⁸ O⁴, viii 213 p.
4. *1r Franse titel: 'Vragen en Antwoorden over den Godsdienst, voor Kinderen.'
- *1v Blanco.
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.
- *3r-*3v Voorbericht.
- *4r-*4v Voorbericht bij de tweede uitgave.
- A1r-N3r Hoofdtekst inhoudelijk identiek aan B 1.113.1.
- N3v-N5r Enkele gebeden.
- N5v-O3r Inhoudsopgave, met een samenvatting van de inhoud van de lessen.
5. UBA DGK 219; SBH OK 2 Vra B.
7. Boekenooogen 325; S&K 5282.

B 1.113.3

1. *Vragen en Antwoorden over den Godsdienst, gevolgd naar de Vragen over Denzelven, tot Onderwijs der Jeugd geschikt door de Leeraaren der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. Derde Druk. Te Haarlem, Bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1822.*
3. 8°: *⁴A-N⁸ O², viii 212 p.
4. *1r Franse titel: 'Vragen en Antwoorden over den Godsdienst, voor Kinderen.'
- *1v Blanco.
- *2r Titelpagina.
- *2v Blanco.

- *3r-*3v Voorbericht.
- *4r-*4v Voorbericht voor de derde druk.
- A1r-N2v Hoofdtypekst inhoudelijk identiek aan B 1.113.1.
- N3r-N4v Enkele gebeden.
- N5r-O2v Inhoudsopgave, met een samenvatting van de inhoud van de lessen.

5. UBA DGK 220; UBA 1820 E 27; TL A 418b; UBL 1145 H 74.
6. UBA 1820 E 27 heeft nog de originele omslag met op de voorzijde de tekst: 'Vragen en Antwoorden over den Godsdienst voor Kinderen; gevolgd naar de Vragen over den Godsdienst tot Onderwijs der Jeugd geschikt door de Leeraaren der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. Derde druk. à f: 18 :'. De achterzijde vermeldt een fondslĳst met 4 titels. Op de rug staat: 'F. Hoekstra Vrageboek'.
7. Boekennoogen 325; S&K 5283.

B 1.113.4

1. *Vragen en Antwoorden over de Godsdienst, voor Kinderen, gevolgd naar de Vragen over Denzelve, tot Onderwijs der Jeugd geschikt door de Leeraaren der Christelijke Doopsgezinde Gemeente te Harlingen, door F. Hoekstra, in leven Leeraar bij die Gemeente. Vierde Druk. Te Haarlem, Bij de Wed. A. Loosjes, Pz. 1837.*
2. Op [iv]: 'Gedrukt bij J. G. la Lau te Leyden.'
3. 8°: katernsignaturen ontbreken, [viii] 179 p.
4. [viii]: Opmerking bij de vierde druk.
Hoofdtypekst inhoudelijk identiek aan B 1.113.1.
5. UBA DGK 204; ThUKB 423 D 16; TL A 418.
7. Boekennoogen 325; S&K 5284.

B 1.114

P. Beets Pz. *Handleiding tot Onderwijs* (Zaandam, 1806).

B 1.114.1

1. *Handleiding tot Onderwijs in den Christelĳken Godsdienst. Door Pieter Beets, Pz. Leeraar der Doopsgezinden, te Westzaandam. [Ornament] Te Zaandam, bij Hendrik van Aken, Boekverkooper. 1806.*
3. 8°: *4 2*2 A-K⁸ L⁴, viii [4] 168 p.
4. *1r Titelpagina.
*1v Blanco.
*2r-*4v Voorbericht.
2*1r-2*2v Inhoudsopgave.

2*2v	Te verbeteren drukfouten.
A1r-L4v	Hoofdttekst, bestaande uit een inleiding en 3 hoofddelen, die zijn onderverdeeld in afdelingen; de afdelingen kennen verdere onderverdelingen. Inleiding en hoofddelen zijn opgesteld in genummerde paragrafen. De tekst kent tal van voetnoten die aan het einde van elke paragraaf staan afgedrukt; deze voetnoten zijn verwijzingen naar bijbelteksten. Geen vragen en antwoorden.
A1r-A2v	Inleiding (10 §§).
A3r-C1v	1, (26 §§). ‘Geschiedenis van den Oorsprong, de Stichting en Lotgevallen van den Christelijken Godsdienst.’
A3r-A5r	1, 1. ‘Levensgeschiedenis van Jesus.’
A5v-A7v	1, 2. ‘Geschiedenis der Apostelen.’
A8r-C1v	1, 3. ‘Geschiedenis der verdere uitbreiding van den Christelijken Godsdienst.’
A8v-B2r	1 ^e tijdvak: ‘Tijd van vervolging en onderdrukking.’
B2v-B6v	2 ^e tijdvak: ‘Tijd van verbastering van den Christelijken Godsdienst.’
B7r-C1v	3 ^e tijdvak: ‘Tijd van Hervorming van den Christelijken Godsdienst.’
C2r-I3r	2, (84 §§). ‘Inhoud van den Christelijken Godsdienst, of Korte Schets van de Leer van Jesus.’
C2r-E4r	2, 1. ‘Waarheden, welke de Christelijke Godsdienst bekend maakt.’
C2v-D1v	I. ‘God, beschouwd als de volmaakte Geest, de oorsprong, Verzorger en Bestuurder van alles.’
D2r-E1v	II. ‘God, beschouwd in zijne genadige bestelling, om het menschedom te verlossen en zalig te maken door Jesus Christus.’
E1v-E4r	III. ‘God beschouwd in zijne genadige bestelling, om ons door den Heiligen Geest te heiligen.’
E4v-I3r	2, 2. ‘Voorschriften.’
E5r-H7v	I. ‘De Zedeleer.’
E5r-E7v	A. ‘Pligten omtrent God.’
E7v-F1v	B. ‘Pligten omtrent Jesus.’
F1v-F7v	C. ‘Pligten omtrent onszelven.’
F7v-H4r	D. ‘Pligten omtrent onze medemenschen.’
F8r-G5v	i. ‘Algemeene Pligten.’
G2r-G3r	a. ‘Rechtvaardigheid.’
G3r-G4v	b. ‘Welwillendheid.’
G4v-G5v	c. ‘Edelmoedigheid.’
G5v-H2r	ii. ‘Bijzondere Pligten.’
G6r-G7v	a. ‘Huisselijke en Bloeds-betrekking.’
G8r-G8v	b. ‘Burgerlijke Betrekking.’
G8v-H2r	c. ‘Kerkelijke Betrekking.’

*4v-*6r	Inhoudsopgave.
*6v	‘Noodig Berigt’ over het gebruik van de verwijzingen naar de Schrift.
A1r-P2v	Hoofdttekst, bestaande uit 43 lessen, opgesteld in genummerde vragen en antwoorden (...).
A1r-A2v	1, (6). ‘Over den Godsdienst in het algemeen en het Bestaan van God.’
A2v-A4r	2, (7). ‘Over Gods nadere openbaringen en de Goddelijkheid der Christelijke Leere.’
A4r-A7v	3, (7). ‘Over het gezag der Heilige Schriften.’
A7v-B1r	4, (6). ‘Over Gods Wezen en Eigenschappen, bijzonderlijk die welke men Natuurlijke noemt.’
B1v-B3r	5, (6). ‘Vervolg van het voorgaande.’
B3r-B5v	6, (11). ‘Over Gods zedelijke Eigenschappen.’
B5v-B6v	Aanhangsel bij les 6, (2). ‘Over Gods namen.’
B6v-B7v	7, (2). ‘Over de Schepping.’
B7v-C1r	8, (6). ‘Over de Voorzienigheid.’
C1r-C3v	9, (7). ‘Vervolg van de voorgaande.’
C4r-C5v	10, (5). ‘Over de Engelen, den Duivel en de Demons.’
C6r-C7v	11, (6). ‘Over den oorspronkelijken staat der eerste menschen, hun val en deszelfs gevolgen.’
C8r-D1v	12, (4). ‘Over het Verbond Gods met Abraham, en de Mozaïsche Bedeeling.’
D1v-D3r	13, (6). ‘Over de Mozaïsche Wetgeving.’
D3r-D5v	14, (5). ‘Over de Profeten en de Profetiën.’
D5v-D8v	15, (9). ‘Over de geschiedenis en over den persoon des Verlossers.’
D8v-E2r	16, (3). ‘Over de menschwording van Gods Zoon.’
E2r-E4r	17, (8). ‘Over ‘s Heilands waardigheid, zijne Namen en verrigtingen.’
E4r-E8r	18, (6). ‘Over ‘s Heilands Leer en Voorbeeld.’
E8r-F4r	19, (10). ‘Over ‘s Heilands Lijden en Dood.’
F4r-F6v	20, (10). ‘Over ‘s Heilands Opstanding en Hemelvaart.’
F6v-G1v	21, (7). ‘Over ‘s Heilands Middelaars Bediening, ná zijne Verhooging.’
G1v-G3r	22, (6). ‘Over de uitstorting van den Heiligen Geest over de Apostelen.’
G3r-G5r	23, (9). ‘Over het Geloof en de Bekeering.’
G5v-H1v	24, (12). ‘Over de Regtvaardiging.’
H2r-H4v	25, (9). ‘Over de Heiligmaking en over den Bijstand des Heiligen Geests.’
H4v-H7r	26, (9). ‘Over de voortdoring der Ziele en de opstanding der Dooden.’

H7r-I2r	27, (9). ‘Over het laatste Oordeel.’
I2r-I6v	28, (12). ‘Over het toekomstig leven.’
I6v-K1v	29, (11). ‘Over de pligten jegens God.’
K1v-K5r	30, (12). ‘Over het Bidden en de openbare Godsdienstoeffening.’
K5v-K7r	31, (4). ‘Over de pligten omtrent den Verlosser.’
K7r-K8v	32, (6). ‘Over de pligten, welke hun opzigt hebben tot ons zelve.’
K8v-L3r	33, (11). ‘Vervolg van de voorgaande.’
L3v-L6v	34, (11). ‘Vervolg van de voorgaande.’
L6v-M1v	35, (14). ‘Vervolg van de voorgaande.’
M2r-M4v	36, (13). ‘Over de pligten met betrekking tot de medemenschen.’
M5r-N1r	37, (12). ‘Vervolg van de voorgaande.’
N1r-N4r	38, (12). ‘Over de betrekkelijke Pligten.’
N4v-N7r	39, (9). ‘Over de ingestelde Plegtigheden, en bepaaldelijk over den Christelijken Waterdoop.’
N7r-O1v	40, (8). ‘Over het Avondmaal des Heeren.’
O2r-O3v	41, (8). ‘Over de Christelijke Kerk.’
O3v-O6r	42, (12). ‘Vervolg van de voorgaande.’
O6v-P2v	43, (11). ‘Over het Kerkgenootschap en de onderscheidende gevoelens der Doopsgezinden.’

5. UBA DGK 111; UBA 2316 F 23; UBL 1032 E 35.
6. UBA 2316 F 23 is deels onopengesneden; tevens hierin een ex libris van P.A. Pijnappel.
7. Saakes 5 (1809), p. 89; Boekennoogen 325; S&K 5303.

B 1.115.2

1. *Schets der Christelijke Leere, ontworpen tot een' Leiddraad bij het Onderwijs van Aankomelingen. Door Govert Jan van Rijswijk, Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, en Predikant bij de Doopsgezinden te Joure. Tweede, verbeterde en vermeerderde druk. Te Amsterdam, Bij de Wed. G. Warnars en Zoon, 1816.*
3. 8°: π^1 *7 A-Q⁸ R⁴, xiv 260 [3] p.
4. $\pi 1r$ - $\pi 1v$ Blanco
  - *1r Franse titel.
  - *1v Blanco.
  - *2r Titelpagina.
  - *2v Blanco.
  - *3r-*4v Voorbericht, identiek aan B 1.115.1.
  - *5r-*5v Bericht bij de tweede druk; ondertekend met ‘De schrijver, Joure, Bloeimaand 1816’.
  - *6r-*6v Inhoudsopgave.

- A1r-R2v   Hoofdstekst, in 5 ongenummerde hoofddelen; het 2^e hoofddeel kent III hoofdstukken, waarbij hoofdstuk III weer verdere onderverdelingen kent. Hoofddelen en hoofdstukken kennen alleen in de inhoudsopgave een titel. Het geheel is inhoudelijk identiek aan B 1.115.1. Nieuw zijn de opschriften bij de nieuwe indeling:
- A1r-A8v   [Eerste deel: ‘Voorafgaande Kundigheden.’]
- A8v-K7v   [Tweede deel: ‘T Leerstellige des Christendoms.’]
- A8v-C7v   [I. ‘Betrekkelijk Gods Wezen, Eigenschappen en Namen, de Schepping en Voorzienigheid, de Engelen, den Duivel en de Demons.’]
- C8r-F8v   [II. ‘De oorspronkelijke staat des Menschdoms, den Val en de onderscheidene Bedelingen vóór de invoering des Christendoms.’]
- D8v-K7v   [III. ‘De Evangelische Bedeeling. En wel bijzonder omtrent
- D8v-E8v   A. ‘s Heilands Persoon en Waardigheid.’]
- E8v-K7v   [B. ‘t Geen Hij ter onzer Verlossinge
- E8v-G5r   a. geleerd, gedaan en geleden heeft;’]
- G5r-I4r   [b. nog doet;’]
- [‘(Voorwaarden om deel te hebben aan het Heil zijner Tusschenkomst.’)]
- I4r-K7v   [c. ‘en doen zal.’]
- K7v-O8v   [‘Derde deel: ‘De ‘Zedeleer des Christendoms.’]
- O8v-P6v   [‘Vierde deel: ‘De plegtigheden des Christendoms.’]
- P7r-R2v   [Vijfde deel: ‘De Maatschappij der Belijders des Christendoms.’]
- R3r-R3v   Correcties van drukfouten.
- R4r   Vermelding van de uitgever dat nog 3 andere boeken van G. J. van Rijswijk bij hem te verkrijgen zijn.
- R4v   Blanco.
5.   UBA DGK 112; UBA 1048 G 8; UBL 1145 H 1; UBL 1932 E 36; UBVU XS. 05894.-; KB AAB 536.
6.   UBA DGK 112 deels onopengesneden; op π 1r in handschrift: ‘Voor de Bibliotheek van de vereenigde doopsgezinde gemeente te Amsterdam present van den Schrijver.’ In UBA 1048 G 8 ontbreekt blad *7.
7.   Boekenooien 325; S&K 5304.

B 1.115.3

1. *Schets der Christelijke Leere, ontworpen tot een’ Leidraad bij het Onderwijs van Aankomelingen. Door Govert Jan van Rijswijk, Lid van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, en Predikant bij de Doopsgezinden te Joure. Derde, verbeterde en vermeerderde druk. Te Amsterdam, Bij P. Meijer Warnars. 1842.*

3. 8°: *⁸ (- *⁸) A-Q⁸ R⁶, xiv 266 p.
4. *1r Franse titel.
*1v Blanco.
*2r Titelpagina.
*2v Blanco.
*3r-*4v Voorbericht, inhoudelijk identiek aan B 1.115.1.
*5r-*5v Bericht bij de tweede druk, inhoudelijk identiek aan B 1.115.2.
*6r-*7v Inhoudsopgave.
A1r-R5v Hoofdstekst; ten opzichte van B 1.115.2 zijn in een aantal antwoorden de 'aanmerkingen' uitgebreid.
R6r-R6v Blanco.
5. UBA DGK 114.
7. Boekennoogen 325; S&K 5305.

B 2   *Bibliografische lijst van geloofspedagogische martelaarsbrieven*

Toelichting

1. naam afzender, geadresseerde, datum en vindplaats
2. transcriptie van het opschrift, *c.q.* de aanhef
3. samenvatting van de inhoud

Afkorting en bronnen

<i>OdH</i>	S. Cramer en F. Pijper (red.) <i>Het Offer des Heeren naar de uitgaaf van 1570</i> , in: <i>Bibliotheca Reformatoria Neerlandica. Geschriften uit den tijd der Hervorming in de Nederlanden II</i> ('s-Gravenhage 1904).
<i>HBT</i>	T.J. van Braght, <i>Het Bloedig Tooneel, of Martelaers Spiegel der Doops- gesinde of Weereloose Christenen II</i> (Dordrecht, 1659).
<i>HdVG</i>	[P.J. Twisck, e. a.] <i>Historie van de vrome getuygen Iesu Christi, die de Evangelische waerheyt in velerleye tormenten betuyght, ende met haer bloedt bevestight hebben, tzedert den iare 1524. tot desen tijdt toe Waer by oock gevoeght zijn hare Bekentenissen</i> (Hoorn, 1626).
<i>M-S</i>	[H. de Ries, e. a.] <i>Martelaers-spiegel der werelose christenen t'zedert A° 1524</i> (Haarlem, 1631).

B 2.1

1. Anneken [Jansz van Rotterdam] aan haar zoon Esaias, 24 januari 1539; *OdH* 70-75.
2. 'Hier begint het Testament dat Anneken Esaias haren Sone bestelt heeft, den 24. dach Januarij, Anno. 1539. Des morghens te neghen vren over gheleuert, als sy haer bereyde te steruen, voor den name ende dat ghetuychenisse Jesu, ende nam daer mede oorlof aen haren Sone tot Rotterdam.'
3. Anneken roept haar zoon op de Schrift te onderzoeken en de daarin aangegeven smalle weg te bewandelen en niet de menigte na te volgen, maar te voegen, bij een 'arm, slecht, verstooten hoopken'. Zij waarschuwt hem het martelaarschap niet te schuwen: 'verlaet v leuen lieuer, eer ghy vander Waerheyt wijcket'. Tenslotte roept zij hem op tot praktisch liefdebetoon jegens zijn naaste.

B 2.2

1. Jan Claesz aan zijn kinderen, 1544; *OdH* 81-82.
2. 'Een Testament aen zijn kinderen, Ende daer nae aen zijn Huysurou.'
3. Jan Claesz. roept zijn kinderen op af te zien van liefde voor de wereld en

gehoorzaam te zijn aan hetgeen het Nieuwe Testament gebiedt en zich te richten op het ‘cleyne hoopken, dat om des Heeren woort veruolcht wort’. Het testament eindigt met de waarschuwing dat de Heer degene die het kwade doet zal straffen, maar hen, die het boze haten zal verlossen. Opgesteld in algemene, onpersoonlijke stichtelijke bewoordingen.

B 2.3

1. Dirck Pietersz. Smuyl aan zijn vrouw en kinderen, 1546; *HdVG*, G2r-G3r; *M-S*, F6v-F7r.
2. ‘Hier beghint dat Testament, dat Dirrick Pietersz. Smuyl salig. ged. inde ghevankennis tot zijn Huysvrouwve geschreven heeft, als hy hem bereyde te sterven, om den name ende dat getuyghenisse Jesu: Ende heeft haer hiermede ghetroot ende vermaent, dat sy neerstelick voor sijn soude, dat sy haer ende zijn Kinderen toch van jongs op, Godt vvilde leeren vreesen.’
3. De enige geloofspedagogische zin is de slotzin: ‘So vermane ick u nu, mijn alderliefste Moer, dat ghy neerstig voor u siet, dat ghy de Kinderen doch van jongs op, God wilt leeren vreesen.’

B 2.4

1. Joris Wippe aan zijn kinderen, 1558; *HdVG*, R5r-R5v; *M-S*, P8v-Q1r.
2. ‘Den derden Brief van Ioris Wippe, aen zijn Kinderen.’
3. Joris Wippe richt zich tot zijn oudste twee zoons en dochter met de oproep om zorgzaam voor hun moeder en de jongere gezinsleden te zijn. Zij moeten de kleine kinderen leren lezen en werken, ‘op datse in alle gherechticheydt ter eeren Gods ende tot salicheydt haerder zielen op-wassen’. Voorts moeten zij omzien naar de behoeftigen en een deugdzaam leven leiden, waarbij zij afzien van de wereldlijke lusten. Vol verwachting mogen zij uitzien naar de heerlijkheid van God.

B 2.5

1. Lenaert Plovier, aan zijn kinderen, 1559; *OdH*, 367-371.
2. ‘Dit is een Testament van Lenaert Plouier, het welck hy zijnen kinderen nae gelaten heeft, doen hy gheuangen lach om het woort des Heeren tot Antwerpen, ende heeft aldaer zijn leuen ghelaten, int Jaer 1559. Te rekenen tbeginsel des Jaers van Paeschen af.’
3. Geschreven met het doel de kinderen, wanneer zij eenmaal tot de jaren des onderscheids gekomen zijn, de weg naar de zaligheid te tonen. Lenaert roept hen op aan hun moeder gehoorzaam te zijn en haar behulpzaam te zijn bij het verdienen van de kost. Christus en het evangelie moeten gehoorzaamd worden,

ondanks dat dit nu het tijdelijk lijden van de kant van mensen met zich mee kan brengen. Hier staat een eeuwige beloning tegenover zoals uit de vele aangehaalde teksten uit de Apocalyps valt op te maken.

B 2.6

1. Soetken van den Houte, aan haar kinderen, 1560; *HdVG*, Z8v-2A3v; *M-S*, X8v-Y3v.
2. ‘Een Testament van Soetgen vanden Hout, het welcke sy haren Kinderen, David, Betgen ende Tanneken, tot een memorie ende voor het alderbeste goet heeft nae ghelaten, ende heeft dat met harê doot bevestigt, tot Gent in Vlaenderen. In den Name des Heeren.’
3. Soetken wil haar kinderen ‘met woorden ende metter doot’ tot een ‘exempel’ wil zijn. Zij moeten zich onderwijzen en sterken in de wijsheid van de Heilige Geest. Het woord des Heren vraagt een vroom en deugdzaam leven. Zij heeft zich veel zorgen over haar vaderloze kinderen gemaakt, maar heeft hen, wetend dat men om Christus’ wil moet scheiden van alles wat men liefheeft, onder de hoede van de Heer gesteld. De kinderen worden afzonderlijk toegesproken. Er moet aandacht zijn voor dat ‘kleyne hoopken, die metter waarheyt wandelen’. Het ouderlijk lot wordt aan haar kinderen ter navolging voorgehouden: ook hun vader heeft de waarheid beleden over de doop en de menswording van Christus en daarvoor zijn leven gegeven ‘u lieden tot een exempel ... daerom doet dierghelijcken, want daer en is geen andere wegh.’

N.B. Dit testament is verschillende keren apart uitgegeven: s.l., 1565; Amsterdam, 1579; Delft, 1586; s.l.e.a. ca. 1605; Groningen, 1636; Hoorn 1641; Groningen 1664; Amsterdam 1679. Onder de titel *Uyterste wille van Soetken van den Houte* herdrukt in Amsterdam, 1699 en 1748. Zie hiervoor *ME* IV, 570 en Klaversma 1425-1428.

B 2.7

1. Soetken van den Houte, mede aan haar kinderen, 1560; *HdVG*, 2A4r-2A4v; *M-S*, Y3v-Y4r.
2. ‘Noch eenen Brief van Soetgê vanden Houte, aen haer Broeder en Suster, als oock aen haer Kinderen. Geschreven uyt der liefden.’
3. In deze brief spreekt Soetgen haar dank uit voor de brief die zij van haar dochter Betgen ontvangen heeft. Zij herhaalt hetgeen zij in de eerste brief aan haar kinderen stelde, nl. dat zij en haar man de weg gevolgd zijn, die profeten, apostelen en Christus gegaan zijn. Ook wordt de oproep herhaald, dat zij moeten leren lezen en schrijven en gehoorzaam moeten zijn.

B 2.8

1. Mayken Boosers, aan haar kinderen, 1564; *OdH*, 415-416.
2. 'Een Testament aen haer kinderen.'
3. Mayken maant de kinderen tot onderlinge vreedzaamheid en hulp. Als moeder hoopt zij, in navolging van Christus, haar kinderen voor te gaan op de weg die het lijden kent.

B 2.9

1. Mayken Boosers, aan haar kinderen, 1564; *OdH*, 416-417.
2. 'Noch een Briefken van dese selue Moeder aen haer kinderen.'
3. Zij stuurt, zo schrijft zij, haar kinderen de geschriften teUBG, opdat zij zich kwijten aan de daarin gedane beloften. Zij spreekt tot slot een 'Adieu' uit, met de oproep God te vrezen.

N.B. [Een Briefken vanden kinderen an haer moeder, bedankende haer onderwijs; *OdH*, 626] Hierin spreken de kinderen hun dank uit voor het onderwijs van hun moeder, en hopen zich hierin te schikken. Zij wensen dat de Heer haar de eeuwige rust in zijn rijk zal geven, en dat zij zich eens bij haar mogen voegen.

B 2.10

1. Hendrick Alewijnsz, aan zijn kinderen, 20 december 1568; Gregory, *DAN XVIII*, 30-32.
2. 'De vijfde Tafereel. Aen zijn kinderen.'
3. Hendrick Alewijnsz bindt zijn kinderen (nu reeds halve wezen) op het hart te leren van God en zijn heilig woord 'alst v verstant can grijpen *ende* verstaen'. Dochters 'leert ende ghewennet v tot alle eerbare sedicheyt, stilheyt, *ende* Christelijcke weluoegen ... want sulcks eenen saechten stillen geest voecht de heylighen vroulieden wel ... Stelt v niet als dese werelt', en zonen 'vermijdt zondige lusten, wees arbeidzaam, 'ooc besich in ledich tijt'.

B 2.11

1. Henderick Alewijnsz, aan zijn kinderen, 1569: *HdVG*, 2L4r-2M2r; *M-S*, 2H8r-2I5v.
2. 'Een Vaderlijck adieu, Testament, ende sorghvuldige gantsch schriftelicke onderrechtinghe van Henderick Alewijnsz. aen sijne Kinderen.'
3. Dit testament is in vier punten onderverdeeld.
'Het eerste punct.' Na zijn dood zullen zijn kinderen verweesd achterblijven, daarom heeft hij ze nu 'voortaen Godt des Hemels, ende aen mijn gelijcke

van Geloove, de Vrienden trouwelijk bevolen.’ Van nu af moeten ze aan deze vrienden gehoorzaam zijn. Nu zijn zij nog te jong om zowel de Schrift als dit testament te verstaan, maar hopelijk zullen zij hier later dikwijls uit lezen en hun leven naar inrichten.

‘Het tweede Punct. Dat eerste Fondament der deuchden, oft aenwijsinghe van des wijsheyts beginsel in Kindtschelijcke Jaren. *Kinder-tucht*.’ Dit punt bevat het onderricht om te komen tot het ‘Fondament der deugden’.

‘Dat derde punct. Corte aenwijsinghe van Godt, om dien te leeren kennen aen sijnen beschreven naem, heerlijkheyt, hantwerck, wonderdaet, stemme, almogentheyte, alwetentheyte, schrickelijcke vyant sijner vyanden, ende aen de trouwe noothulp der Vromen, ende sulcks ende diergelijcken.’ Hierin wordt de tekst catechetisch van karakter. Wezen, vermogen en werken van God worden vanuit de bijbel uiteengezet.

‘Het vierde punct. Wat dingh dat Sonde is, ende waer door dat Sonde, Sonde gheworden is, en wat der Sonden loon voor God is, en wesen sal, ofte Gods straffe der Sondaers namaels.’ De bijbel leert dat zonde verbonden is met het overtreden van Gods geboden; loon van de zonde is verdoemenis. Ongehoorzaamheid tegenover het evangelie is erger dan tegenover de wet van Mozes.

B 2.12

1. Jacob de Rore (Keersgieter), aan zijn kinderen, 2 mei 1569; *M-S*, 2L2r-2L4r.
2. ‘Den derden Brief van Iacob de Keersgieter, aen sijn Kinderen.’
3. Jacob de Rore roept op tot gehoorzaamheid aan God, mijding van de wereld met alle kwade verleidingen, ootmoed, onderlinge liefde, gehoorzaamheid aan hun moeder en waarschuwt hen zich niet schuldig te maken aan achterklap, oneerlijkheid, nijd en tweedracht. Tot wasdom gekomen dienen zij met hun arbeid de moeder bij te staan. Ook een eventuele tweede vader dienen zij onderdanig te zijn. Schaamte over zijn dood hoeven zij niet te kennen, want zijn dood is om Christus’ naam. In een slotzin spreekt Jacob de hoop uit nog over zijn geloof te kunnen schrijven (zie B 2.13).

B 2.13

1. Jacob de Rore (Keersgieter), aan zijn kinderen, 1569; *M-S*, 2L4r-2L7r.
2. ‘Den vierdê brief van Iacob de Keersgieter geschreven aen sijn Kinderen: vvesende eygentlijk een bekentnisse sijns gheloofs.’
3. Jacob de Rore spreekt de wens uit zijn geloof aan hen te schrijven. De brief is daartoe in punten opgesteld. 1. God is Schepper. 2. Adam is door de duivel verleid. 3. Omschrijving van het *Apostolicum* voorzover het over Christus gaat.

4. De Heilige Geest en de eenheid van God. 5. De gemeente. 6. De doop op het geloof na gedane boete. 7. Het avondmaal. 8. De ban. 9. Wederopstanding der doden. De brief is opgesteld ‘op dat ghy weten meught in wat geloove uwen vader gestorvê is, verhopende oft u mochte tot onderwijsinghe dienen, ende dies te beter getrocken mocht worden, om dat selve na te komen’.

B 2.14

1. Mattheüs Bernaerts, aan zijn kinderen, 1572; *HdVG*, 3C4v-3C7r; *M-S*, 2Z5r-2Z7v.
2. ‘Een Testament geschreven door Mattheus Bernaerts, gheseyd van Lincken, ghevangen ligghende binnen Ghent, aen sijn Kinderen, Janneken, Joosken, ende Mijntken, het selve haer tot een gedachtenisse naer latende, gevanghen sijnde tot Ghent op ‘t Saucelet, daer hy eenighe maenden ghevanghen sat, in so duysteren ghevanckenisse, dat hy gheen sonne noch dachlicht en hadde, dan somtijds een keersse, als de ghene die boven hem ghevanghen saeten, hem daer aen helpen konden, die hy dan ontstack door behulp van een vier-slach: ende dit hol daer hy ghevanghen sat, was so benouwt, dat als hy ligghen soude, soo moeste hy sijn beenen krom houden, ende als hy sijn beenen uyt steecken soude, moeste hy sitten; was oock so vol ongedierte, dat als men hem te eten gaf, so moeste hy (dewijle hy Godt danckte) dat in sijne handen houden, of so hy het neder leyde, het onghedierte namt hem wech. Na sulcken swaren gevanckenisse, beneffens alle aensoeck en quellinghe, is hy op den 4. December des voorseyden Jaers ter doot veroordeelt, en heeft also met dē bloede bevesticht dit sijn Testament. De groete.’
3. Mattheus Bernaerts roept zijn kinderen op om navraag te doen waarom hun vader heeft moeten lijden en hiertoe tevens de bijbel te onderzoeken. Er volgt een uiteenzetting over de gelovigendoop: de doop betekent ‘eerst gheleert hebbende boete te doen, de sonde te sterven, ende begraven te worden door het Doopsel, om weder op te staen in een nieu leven’. Het avondmaal is ingesteld ‘om in een Christelijke vergaderinge, inden name des Heren te gebruyken, tot een teken der broederlicke liefde en eenichheyt, tot een teeken dat wij Christum ... deelachtich geworden zijn ... Maer die tot desen broode bequaem zijn, die moeten de Sonde gestorven zijn, ende door het Doopsel begraven hebben, en weder opgestaen zijn met Christo’. Men heeft dit avondmaal in de wereld misbruikt en misverstaan: men meent ‘dat sy Christus Lichaem wesentlijk eten, en sijn Bloet wesentlijk drincken’. Vanwege zijn afwijzing van ‘vele diversche grouwelen, Afgoderie, Kinder-doop, dat Afgodische verkeert Avondmael, Oor-biecht’ moest hij lijden en sterven. Maar zijn lijden strekt zijn kinderen niet tot oneer, want het is omwille van Christus’ naam. Hierop volgen vermaningen om niet de wereld gelijk te zijn en een aansporing tot ijverig schriftonderzoek: ‘neemt een Testamant in u handt, en leest daer in’.

B 2.15

1. Jan Woutersz. Van Kuyk, aan vrouw en kind, 1572; *HBT* 3C3v-3C5r.
2. 'Den vijfden Brief van Jan Woutersz., aen sijn Huysvrouw en Dochterken in 't gemeyn.'
3. Jan Woutersz. Van Kuyk richt zich voornamelijk tot zijn vrouw, de dochter wordt lijdzaamheid en gehoorzaamheid voorgehouden.

B 2.16

1. Ian Woutersz. Van Kuyk, aan zijn dochter, 1572; *HdVG*, 3A3r-3A4v; *M-S*, 2X3v-2X5r.
2. 'Noch eenen Brief van Ian Woutersz. aen sijn eenighe Dochter.'
3. De vader draagt zijn dochter op de Schrift naarstig te onderzoeken. Hij hoopt dat zij 'dat kleyne hoopken die Christum na volgen' zal vinden. Zij hoeft zich voor haar vader niet te schamen, omdat hij niet als een misdadiger geleden heeft, maar als een christen. Zij die het kwaad gedaan hebben, dienen zich te schamen. Nu haar nog slechts haar moeder rest, moet ze die gehoorzaam zijn en ook in haar ouderdom in ere houden.

B 2.17

1. Janneken Munstdorp, aan haar dochter, 1573; *HBT*, 3K3v-3K5v.
2. 'Testament, geschreven aen Janneken mijn eygen liefste Dochter, daer ik (onweerdig) om des Heeren wille gevangen lag, tot Antwerpen op den Steen, 1573.'
3. Janneken Munstdorp richt zich tot haar onlangs in de gevangenis geboren en weggenomen dochter. Wanneer zij volwassen is, moet zij God leren vrezen en de enge weg gaan, opdat zij weet, dat haar ouders niet vanwege een kwade zaak, maar om wille van hun geloof gestorven zijn. Zij behoeft zich voor haar ouders niet te schamen, integendeel, zij moet 'dit exempel van uw Vader en Moeder navolgen'. Zij moet op de wereld geen acht slaan, maar zien naar 'het kleyn Israëlitisch hoopken, dat doch nergens geen vrydom en heeft, en altijd vluchten moet'. Haar leven moet onderdanig en ijverig zijn, op deugdzaamheid gericht 'ende en loop niet op de straten, als anderen ongeschikte kinderen doen, neemt liever een boek in de hand, en leert daer soecken wat uw saligheyd aen gaet.'

B 2.18

1. Maeyken van Deventer, aan haar kinderen, 1573; *HdVG*, 3F5v-3F7v; *M-S*, 3C4-3C6r.
2. 'Een Testament gemaect van een Vrouwe genaemt Maeyken van Deventer, die

voor de waerheydt haer leven opgeoffert heeft in Hollandt tot Rotterdam. Anno 1573.’

3. Maeyken van Deventer roept haar kinderen op Christus na te volgen, de Schrift te onderzoeken, de daarin aangegeven smalle weg te bewandelen en niet de menigte na te volgen, maar zich daar bij te voegen, waar een ‘slecht, verworpen hoopken’ is. Verder beveelt zij haar kinderen wereldmijding en praktisch liefdebetoon jegens hun naaste aan.

N.B. Volgens Vos vertoont dit testament zeer veel overeenkomst met dat van Anneken Jansz. van Rotterdam, ook de datering 1573 kan volgens hem niet juist zijn; Vos, *DB* 45 (1905), 172 e.v. Lowry meent dat deze brief zelfs grotendeels een kopie van de brief van Anneken Jansz is. Na een inleidende eigen alinea en een eigen slot is de onderlinge overeenstemming verder in volgorde en woordkeus zo treffend dat de veronderstelling van Lowry aannemelijk is; Lowry, *DB* 18 (1992), 113.

B 2.19

1. Maeyken Wens, aan haar zoon, 1573; *HdVG*, 3F8r-3F8v; *M-S*, 3C6v-3C7r.
2. ‘Den derdê Brief van Maeyken Wens, geschreven aen haren Soon, inder gevangnisse tot Antvverpê, dê 21. April Anno 1573. Vreest Godt alle tijdt, bemint hem boeven al.’
3. Maeyken Wens dringt er op aan dat haar zoon aan het Nieuwe Testament gehoorzaam is: ‘betrout niet op u verstandt, maer op den Heere, ende laet u raeden in hem blyven’. Ook moet hij letten ‘op het kleyne hoopken, dat om des Heeren Woordt vervolcht wordt, want de goede en vervolgghen niemand, maer sy wordê vervolght.’

B 2.20

1. Maeyken Wens, aan haar zoon, 1573; *HdVG*, 3F8v-3G1r; *M-S*, 3C7r-3C7v.
2. ‘Den vierdê Brief van Maeyken Wens, geschreven aen haren Sone.’
3. In dit ‘Adieu’ neemt Maeyken afscheid van haar kinderen. Zij houdt haar zoon voor dat door zijn godvrezendheid moeder en kind hierboven weer tezamen zullen zijn.

B 2.21

1. Raphel vanden Velde, aan zijn zoon, 1576; *HdVG*, 3L3v-3L4v; *M-S*, 3G8r-3H1r.

2. 'Noch eenen brief van Raphel vanden Velde, gheschreven aen sijnen Sone.'
3. Raphel vanden Velde maant zijn zoon zich verre van de wereld te houden, de wegen des Heren te bewandelen en een deugdzaam leven te leiden. Zo zal hij zijn moeder gehoorzaam dienen te zijn en wanneer hij zelf volwassen is, zal hij op zijn beurt, door zijn eigen arbeid voor zijn moeder en behoeftigen moeten zorgen. Ten leste zegt de vader adieu tot zijn zoon, die hij meer dan kostbaarheden bemint, 'maer Godt moet de liefste blyven'.

B 2.22

1. Joos de Tollenaere, aan zijn dochter, 1589; *HdVG*, 3P5r-3Q1r; *M-S*, 3L5v-3M1v.
2. 'Een Testament van Joos de Tollenaer aen sijn Dochter.'
3. Joos de Tollenaer heeft deze brief geschreven tot een 'onderwijsinge, op dat ghy u reguleren sout om den Heere uwen God te vreesen.' Weliswaar zal zijn dochter nog niet alles kunnen begrijpen, maar hopelijk zal het begrip nog komen. Zij zal zich over haar vaders lijden en sterven niet behoeven te schamen, want het is omwille van het woord van Christus en niet vanwege enig misdrijf. Zijzelf zal ijverig, nederig en gehoorzaam moeten zijn, volgzzaam tegenover des Heren woord en ruimhartig in het geven van aalmoezen aan de behoeftigen.

B 2.23

1. Bartholomeus Panten, aan zijn dochter, 1592; *HdVG*, 3Q6r-3Q7v; *M-S*, 3M6r-3M7v.
2. 'Een Testament van Bartholomeus Panten aen sijn dochterken, 't welcke na des Vaders doot, vande Papen in een Klooster ghedaen is, den Heere latet noch ten rechten wege komen.'
3. Bartholomeus Panten roept zijn dochter op om Christus na te volgen. Zodra zij tot haar verstand komt, moet zij zich voegen bij 'de rechte vergaderinghe ende Ghemeente Godts, de welcke haren reghel ghebruycken nae de ordinatie des Heerê ... te weten, een Doopsel, dat op 't gheloove ghefondeert is, ende ontfanghen moet zijn'. Hierbij is het belijden van zonde niet voldoende, maar ook moet het berouw des harten met goede werken bewezen worden. Over het avondmaal zegt hij dat dit in die gemeente gehouden wordt tot gedachtenis van het lijden en de dood des Heren. Van een dagelijkse aanwezigheid in de mis kan geen sprake zijn, aangezien de dood van de Heer verkondigt dient te worden totdat hij komt. Aangaande de menswording van Jezus Christus is het geloof van de gemeente gelijk aan hetgeen de Schrift vermeldt, i.e. hierin staat geen getuigenis dat Christus van hetzelfde vlees en bloed is als van degene die hem gebaard heeft. De ban dient in de gemeente 'datmen de ongemanierde moet straffen, die haer geloove in onbehoorlijcke werken verkeerê'. 'Oock gelooven

wy een Verrysenisse des vleeschs'. Tot slot maant de vader zijn dochter zich naar de Schrift te schikken, om te zien naar hulpbehoevenden en gehoorzaam, ijverig en zachtmoedig te zijn.

Appendix C

Geloofspedagogische geschriften in het fonds van doopsgezinde en overige drukkers en uitgevers, gebaseerd op de impressa uit appendix B 1 (chronologisch op het jaar van uitgave).

Doopsgezinde drukkers en uitgevers (alfabetisch)

A. Andriessz (Dordrecht):

- * T.I.V.[an] B.[raght], *De Schole der Zedelycke [Deught]* (1658, B 1.19.2).

Pieter Arentz (Amsterdam):

- * J. P.[ietersz], *Korte Onderwysinge voor de jonge Aenkomelingen* (1674, B 1.17.3).
- * G. Abrahamsz, *Anleyding tot de Kennis* (1677, B 1.23.1).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1682, B 1.25.1).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1683, B 1.25.3).
- * T.J. van Braght *De Schoole der Deught* (1684, B 1.19.5).
- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1684, B 1.26.1).
- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1685, B 1.26.2).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1686, B 1.25.4).
- * T.J. van Braght, *De Schoole der Deught* (1687, B 1.19.8).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1688, B 1.25.5).
- * T.J. van Braght, *De Schoole der Deught* (1699, B 1.19.12).
- * T.J. van Braght, *De Schoole der Deught* (1710, B 1.19.13).

De Wed. P. Arentz en K. van der Sys (Amsterdam):

- * G. Abrahamsz, *Anleyding tot de Kennis* (1693, B 1.23.2).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1695, B 1.25.6).
- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1696, B 1.26.3).
- * S. Apostool/S. van Deyl, *Waerheyds-oeffeningh* (1708, B 1.24.3).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1708, B 1.25.8).
- * A. Verduin, *Kort Onderwys voor Geloofs-leerlingen* (1714, B 1.40).

Abraham Isaacxs. Van der Beeck (Hoorn):

- * P. J. Twisck, *Een Vaderlijk Geschenk* (1668, B 1.13.4).

Jacob ter Beek (Amsterdam):

- * A. Verduin, *Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden* (1739, B 1.48.2).

- * A. Verduin, *Korte Schets van het Christelyk Onderwys* (1739, B 1.49.2).
- * J. Bremer, *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid* (1744, B 1.68.1).
- * J. Bremer, *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (1745, B 1.72.1).
- * J. Deknatel *Aanleiding tot het Christelyk Geloove* (1746, B 1.73.1).
- * J. Deknatel *Aanleiding tot het Christelyk Geloove* (1747, B 1.73.2).
- * J. Bremer, *Kort Begrip van godgeleerde Verhandelingen* (1747, B 1.74.1).
- * J. Bremer, *Kort Begrip van godgeleerde Verhandelingen* (ca. 1750, B 1.74.2).
- * J. W[agenaar], *Zeven Lessen* (1752, B 1.77.1).
- * J. Bremer, *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid* (1754, B 1.68.2).
- * J. Bremer, *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (1755, B 1.72.2).
- J. ter Beek en K. de Veer (Amsterdam):
  - * Abrahamsz, G. *Anleyding tot de Kennis* (1758, B 1.23.6).
- Willem Symonsz. Boogaerd (Wormerveer):
  - * J. P.[ietersz], *Korte Onderwysinge voor de jonge Aenkomelingen* (1650, B 1.17.2).
- Jacobus Borstius (Amsterdam):
  - * E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets, *Kort Onderwys des ... Geloofs* (1710, B 1.31.3).
  - * E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets, *Kort Onderwys des ... Geloofs* (1723, B 1.31.4).
  - * H. Schyn, *Beletzelen des Geestelyken Levens* (1727, B 1.44).
- Jan Bosch (Haarlem):
  - * P. Boudewijns, *Onderwyzinge des Christelijken Geloofs* (1743, B 1.61.1).
  - * P. Boudewijns, *Korte schets* (1744, B 1.70).
  - * M. Schagen, *Korte Schrifuurlyke Stellingen* (1751, B 1.52.2).
- Hendrik Boterenbroot (Amsterdam):
  - * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1698, B 1.13.5).
- Jacob Braat (Dordrecht):
  - * T.I.V.[an] B.[raght], *De Schole der Zedelycke [Deught]* (1658, B 1.19.2).
- Jacobus van der Burgh en Zoon (Amsterdam):
  - * G. Valter, *Vraagen over de voornaamste waarheden* (1784, B 1.101).
  - * C. Ris, *Eerste beginselen van Waarheid en Plicht* (1789, B 1.105).
  - * J. Bremer *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid* (1790, B 1.68.4).
  - * J. Bremer *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (1790, B 1.72.5).
  - * *Onderwys in den Godsdienst* (1794, B 1.98.2).
- Zacharias Cornelisz (Hoorn):
  - * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1623, B 1.13.1);
  - * D. G. van Wormerveer/P. J. Twisck *Twee corte Vermaen brieven* (1629, B 1.14).

Ian Iansz Deutel (Hoorn):

- * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1668, B 1.13.4).

Jacob Duyn (Hoorn):

- * A. van Loon, *Den Jongeling onderwesen* (1725, B 1.38.2).
- * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1742, B 1.13.7).
- * C. Luytjesz, *Beoeffenend Onderwys* (1761, B 1.82).

T. Duyn (Hoorn):

- * *Vraagen over de Grondwaarheden des Christelyken Geloofs* (1768, B 1.88).

W. Eekhoff (Leeuwarden):

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De nieuwe geschiedenis van Jozef* (1796, B 1.108.b).

Thomas Jaspersz Fonteyn (Haarlem):

- * I.[an] D.[e] B.[uyzer], 'Naerder Verklaringhe', in: *Christelijck Huys-boek* (1643, B 1.16).

Jan Hartig (Amsterdam):

- * J. Kat, *Kort Begrip van de Leere der Waarheyt* (1736, B 1.50.1).
- * J. Kat, *Kort Begrip van de Leere der Waarheyt* (1736, B 1.50.2).
- * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1742, B 1.13.7).
- * J. Kat, *Kort Begrip van de Leere der Waarheyt* (1747, B 1.50.3).

Pieter Zachariasz Harte-velt:

- * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1646, B 1.13.3).

Jan Hendricksz (Franeker):

- * M. S.[imons], *Van het rechte Christen Geloove* (1556, B 1.7).

Michiel van Hoekke (Middelburg):

- * A. van Eeghem, *Catechismus* (1687, B 1.28.1).
- * A. van Eeghem, *Korte Catechismus* (1689, B 1.29).
- * J. Kien, *Den Honingraat der Gods-geleerheid* (1704, B 1.34).
- * A. van Eeghem, *Catechismus* (1715, B 1.28.2).

F. van Hooghstraten (Rotterdam):

- * T.I.V.[an] B.[raght], *De Schole der Zedelycke [Deught]* (1658, B 1.19.2).
- * B. van Weenigem, *Catechisatie* (1684, B 1.27).

S. van Hoolwerf (Alkmaar):

- * M. Schagen, *Korte Schriftuurlyke Stellingen* (1738, B 1.52.1).

Tymon Houthaek (Amsterdam):

- * J. P.[ietersz], *Korte Onderwysinge voor de jonge Aenkomelingen* (1650, B 1.17.2).

F. Houtuyn (Amsterdam):

- * D. van Heyst, *Onderwys noopens de voornaamste Leerstukken* (1753, B 1.78).
- * C. Wagenmaker, *Onderwyzing aangaande het Christelyk Geloof* (1759, B 1.81.1).

Erven F. Houtuyn (Amsterdam):

- * C. Wagenmaker, *Onderwyzing aangaande het Christelyk Geloof* (1776, B 1.81.2).
- * *Onderwys in den Godsdienst* (1780, B 1.98.1).
- * J. Rysdyk, *Korte schets van de Lere der Waarheid* (1781, B 1.46.5).
- * H. Schyn, *Eerste Beginselen van den christelyken Godsdienst* (1783, B 1.42.4).

Izaäk van Hulkenroy (Haarlem):

- * A. Verduin, *Korte Schets van het Christelyk Onderwys* (1741, B 1.50.3).

A. Loosjes (Haarlem):

- * C. de Vries, *Kleine Katechismus, der H. Schriftuur* (1786, B 1.102).
- * C. de Vries, *Godsdienstig leerboek* (1802, B 1.112).
- * [F.Hoekstra], *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst* (1804, B 1.113.1).
- * [F.Hoekstra], *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst* (1810, B 1.113.2).

Wed. A. Loosjes Pz (Haarlem):

- * [F.Hoekstra], *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst* (1822, B 1.113.3).
- * *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen* (1835, B 1.99.13).
- * [F.Hoekstra], *Vraagen en Antwoorden over den Godsdienst* (1837, B 1.113.4).

Erven P. Meijer en G. Warnars (Amsterdam):

- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1793, B 1.26.8).
- * J. Bremer *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (1833, B 1.72.8).

Klaas Mol (Alkmaar):

- * [E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets,] *Korte Schets van Onderwys* (1698, B 1.32.2).
- * Jb. de Vries, *De Jeugd Ondervraagd tot Doop en Avondmaal* (1714, B 1.39).

Fred. Muller (Amsterdam):

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1856, B 1.109.17).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1862, B 1.109.20).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1866, B 1.109.21).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1870, B 1.109.22).

Gillis Neering (Dordrecht):

- * T.J. van Braght *De Sch[ole]der Deug[ht]* (1661, B 1.19.3)

Jan Nieuwenhuyzen (Haarlem):

- * S. van Dokkumborg, *De gebeden van Jezus Christus* (1745, B 1.71).
- * Verduin, A. *Korte Schets van het Christelyk Onderwys* (1754, B 1.49.4).

Jacobus van Nieuweveen (Amsterdam):

- * E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets, *Kort Onderwys des ... Geloofs* (1697, B 1.31.1).
- * [E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets,] *Korte Schets van Onderwys* (1697, B 1.32.1).
- * E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets, *Kort Onderwys des ... Geloofs* (1698, B 1.31.2).
- * [E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets,] *Korte Schets van Onderwys* (1698, B 1.32.2).

Folkert van der Plaats (Harlingen):

- * *Vraagen over den Godsdienst* (1751, B 1.75.1).
- * *Vraagen over den Godsdienst* (1776, B 1.75.2).

Jan Rieuwertsz (Amsterdam):

- * O[om] J.D.V.[an]W[ormer]-V[eer], *Den Christelyken Huys-vader* (1677, B 1.22).
- * T.J. van Braght *De Schoole der Deught* (1697, B 1.19.11).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1682, B 1.25.2).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1701, B 1.25.7).

Jakob Schultz (Altona):

- * Rahusen, R. *Hand-boeck over den H. Doop en het H. Avondmaal* (1790, B 1.106).

Kornelis van der Sys (Amsterdam):

- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1717, B 1.26.4).
- * T.J. van Braght, *De Schoole der Deught* (1719, B 1.19.14).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1719, B 1.25.9).
- * G. Abrahamsz, *Anleyding tot de Kennis* (1724, B 1.23.3).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1729, B 1.25.10).
- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1732, B 1.26.5).
- * T.J. van Braght, *De Schoole der Deught* (1736, B 1.19.15).
- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1736, B 1.25.11).
- * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1740, B 1.26.6).
- * T.J. van Braght, *De Schoole der Deught* (1743, B 1.19.16).
- * G. Abrahamsz, *Anleyding tot de Kennis* (1743, B 1.23.5).

- * G. Abrahamsz, *Kort Begryp van de Anleyding tot de Kennis* (1743, B 1.25.12).
- Isaac Tirion (Amsterdam):
  - * E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets, *Kort Onderwys des ... Geloofs* (1740, B 1.31.5).
  - * S. Apostool/S. van Deyl, *Waerheyds-oeffeningh* (1743, B 1.24.5).
  - * T.J. van Braght *De Schoole der Deught* (1755, B 1.19.17).
  - * G. Abrahamsz, *Beknopt Vertoog* (1756, B 1.26.7).
- Joannes van Veen (Amsterdam):
  - * S. Apostool/S. van Deyl, *Waerheyds-oeffeningh* (1677, B 1.24.1).
  - * S. Apostool/S. van Deyl, *Waerheyds-oeffeningh* (1686, B 1.24.2).
- Izaak vander Vinne (Haarlem):
  - * S. van Dokkumborg, *Eenige Artykelen, van de Leere der Waarheid* (1743, B 1.60).
- Nicolaes de Vries (Dordrecht):
  - * T.I.V.[an] B.[raght], *De [Sch]oole der [Zedel]ijcke Deught* (1657, B 1.19.1).
- Gerrit Warnars (Amsterdam):
  - * *Vraagen over den Godsdienst* (1776, B 1.75.2).
- De Wed. Gerrit Warnars (Amsterdam):
  - * G. J. van Rijswijk, *Schets der Christelijke Leere* (1809, B 1.115.1).
  - * J. Bremer *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (1820, B 1.72.6).
- De Wed. G. Warnars en Zoon (Amsterdam):
  - * G. J. van Rijswijk, *Schets der Christelijke Leere* (1816, B 1.115.2).
- Hans Passchiers van Wesbusch (Haarlem):
  - * H.[ans]V.[an]D.[antzych], *Een Vaderlijke Waerschouwinghe* (1610, B 1.12).
  - * *Onder verbeteringe. Catechismus* (1633, B 1.15).
- Isaac Willemsz (Hoorn):
  - * P. J. Twisck, *Een Vaderlijck Geschenk* (1623, B 1.13.1).
- Kornelis de Wit (Amsterdam):
  - * [E. A. van Dooregeest, H. Schyn, P.Beets,] *Korte Schets van Onderwys* (1740, B 1.32.4).
  - * *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (1740, B 1.54.1).
  - * [P. de Jong,] *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (1742, B 1.57).
  - * [P. de Jong,] *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (1742, B 1.57 bis).
  - * *Ontwerp van Vragen* ([1743], B 1.62).
  - * *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (1748, B 1.54.2).
- J. Yntema (Amsterdam):
  - * *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen* (1796, B 1.99.4).

Yntema en Tieboel (Amsterdam):

- * *Kort Begrip van den Christelyken Godsdienst* (1762, B 1.54.3).
- * J. Wagenaar, *Het Leeven en de Leer van Jezus Christus* (1777, B 1.95).
- * *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen* (ca. 1781, B 1.99.1).

J. W. IJntema (Amsterdam):

- * *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen* (1820, B 1.99.10).
- * *Godsdienstig Onderwijs voor jonge kinderen* (1825, B 1.99.11).

H. 't Zangers (Steenwijk):

- * [M. Simons], *Kindertucht* (s.l.e.a., B 1.10.1)

Overige drukkers en uitgevers (alfabetisch)

Hendrik van Aken (Zaandam):

- * P. Beets Pz. *De Vriend der Jeugd* (1800/1801, B 1.111.1).
- * P. Beets Pz. *Handleiding tot Onderwijs* (1806, B 1.114.1).

Pieter Bandsma (Groningen):

- * A.S.D.[ijck], *De Heilbegerige Jongeling Onderweszen* (1732, B 1.45).
- * J. Rysdyk, *Korte schets van de Lere der Waarheid* (1733, B 1.46.1).
- * J. Rysdyk, *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs* (1733, B 1.47.1).
- * [A.S.Dijck] *Nutte Bybel-Oeffening* (1738, B 1.51.1).
- * J. Rysdyk, *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs* (1740, B 1.47.2).
- * [A.S.Dijck] *Kleine Catechismus* (1742, B 1.56.4).
- * P. Hendriks, *Schriftuurlyke Katechismus* (1744, B 1.65).
- * [A. S.Dijck] *Nutte Bybel-Oeffening* (1752, B 1.51.2).
- * *Geloofs Belydenisse der Doopsgesinden* (1755, B 1.80 bis).
- * J. Rysdyk, *Korte schets van de Lere der Waarheid* (1756, B 1.46.3).
- * A.S.D.[ijck], *Proeve eener kleine catechistize Passi-school* (1759, B 1.79).
- * T. Clazen, *Verklaringe van de Geloofs-Belydenisse der Doopsgesinden* (1762, B 1.83).
- * J. Rysdyk, *Korte schets van de Lere der Waarheid* (1764, B 1.46.4).

Jan van Beyeren (Alkmaar):

- * [G. Sittart], *Jeugd-oeffening* (1726, B 1.21.6).

Rem Jansz. Boerman (Alkmaar):

- * Jansz., P. *Korte Belijdenisse des Geloofs* (1654, B 1.18.1).

C. H. Bohn (Haarlem):

- * [G. Sittart], *Jeugd-oeffening* (1772, B 1.21.7).

Gerardus Borstius (Amsterdam):

- * K. van Huyzen, *Korte inhoud van de Leere des Geloofs* (1705, B 1.35).

Jacobus Borstius (Amsterdam):

- * H. Schyn, *Eerste Beginzelen van den christelyken Godsdienst* (1718, B 1.42.1).

- * H. Schyn, *Eerste Beginselen van den christelyken Godsdienst* (1723, B 1.42.2).
- * H. Schyn, *Eerste Beginselen van den christelyken Godsdienst* (1736, B 1.42.3).
- Barent Bos (Rotterdam):
  - * Toren, H. *Timotheus onderwezen* (1709, B 1.37).
- W. Brave (Amsterdam):
  - * P. Beets Pz. *Handleiding tot Onderwijs* (1819, B 1.114.2).
- J. P. Bronstring (Purmerend):
  - * P. Beets Pz. *De Vriend der Jeugd* (1827/1828, B 1.111.2).
- H. Bruijn (Amsterdam):
  - * A. Verduin, *Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden* (1746, B 1.48.3).
- J. van Damme (Leiden):
  - * [G. Sittart], *Jeugd-oeffening* (1704, B 1.21.5).
- Ludwig Dietz (Rostock):
  - * [D. Joris], *Een seer goede onderwysinghe* (1540, B 1.1)
  - * J. Ketel, *Heilsame Leere* (1544, B 1.2.1)
  - * [D. Joris], *Een rechte en Godtlycke kinder tuicht* (1544, B 1.3)
- C. Dyserinck Cuperus (Rotterdam):
  - * P. Beets Pz. *De Vriend der Jeugd* (1836, B 1.111.3).
- Izaäk en Johannes Enschedé (Haarlem):
  - * A. Verduin, *Christelyk Onderwys in Geloof en Zeeden* (1734, B 1.48.1).
  - * A. Verduin, *Korte Schets van het Christelyk Onderwys* (1734, B 1.49.1).
- Wouter Gavesz (Krommenie):
  - * Jansz., P. *Korte Belijdenisse des Geloofs* (1654, B 1.18.1).
- Jan Gerritsz. Geldorp (Haarlem):
  - * [G. Sittart], *Jeugd-oeffening* (1683, B 1.21.3)
  - * F. Floris, *Leer-Regel des Bibels* (1690, B 1.30a).
  - * F. Floris, *Een Hemelsch A.B.C.* (1690, B 1.30b).
- Weduwe van Jan G. Geldorp (Haarlem):
  - * [G. Sittart], *Jeugd-oeffening* (1696, B 1.21.4).
- L. Herdingh (Leiden):
  - * [D. Hovens] *Lesboek voor de Kinderen der Christenen* (1787, B 1.103.1).
  - * [D. Hovens] *Lesboek voor de Kinderen der Christenen* (1794, B 1.103.2).
  - * [D. Hovens] *Lesboek voor de Kinderen der Christenen* (1811, B 1.103.4).
- Lubbartus Huisingh (Groningen):
  - * H. Waerma, *De Euangelische Geloofs-leere* (1768, B 1.87).
- A. van Kampen (Hasselt):
  - * H.[endrik] N.[iclaes], *De Wet* (ca. 1561, B 1.8)
  - * H.[endrik] N.[iclaes], *Ein korte Vor maninge* (ca. 1561, B 1.9)
- J.H. de Lange (Deventer):
  - * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1796, B 1.109.1).

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1797, B 1.109.2).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1798, B 1.109.3).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1802, B 1.109.4).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1806, B 1.109.5 tweede stuk).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1810?, B 1.109.6).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1812, B 1.109.8).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1818, B 1.109.9).

Wed. J.H. de Lange en Zoon (Deventer):

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1822, B 1.109.10).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1829, B 1.109.11).

A.H. de Lange (Deventer):

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1856, B 1.109.17).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1862, B 1.109.20).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1866, B 1.109.21).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1870, B 1.109.22).

Albert van der Kroe (Amsterdam):

- * J.W.[agenaar], *Zeven Lessen* (1771, B 1.76.2).

J. F. Lindenberg (Rotterdam):

- * C. de Vries, *Katechismus der H. Schriftuur* (1782, B 1.100)

Pieter vander Meersche (Leiden):

- * [G. Sittart], *Jeugd-Oefening* (1675, B 1.21.1)

J. Morterre (Amsterdam):

- * Kat, J. *Kort Begrip van de Leere der Waarheyt* (1762, B 1.50.4).
- * J. Rysdyk, *Eerste beginzelen van de Lere des Geloofs* (1784, B 1.47.5).

D. du Mortier en Zoon (Leiden):

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1796, B 1.109.1).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1797, B 1.109.2).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1798, B 1.109.3).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1802, B 1.109.4).

- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1806, B 1.109.5 tweede stuk).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1810?, B 1.109.6).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1812, B 1.109.8).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1818, B 1.109.9).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1822, B 1.109.10).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1829, B 1.109.11).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1847, B 1.109.13 tweede stuk).

Jacobus Mouké (Leiden):

- * [G. Sittart], *Jeugd-Oefening* (1683, B 1.21.2)

D. Mullem (Rotterdam):

- * [D. Joris], *Handt Boecxken* (ca. 1544, B 1.4)
- * [D. Joris], *Een bewoordelijcke Leeringe* (1556, B 1.5)
- * [D. Joris], *Catechesis* (ca. 1556, B 1.6)

De Wed. en Zoonen van M. Olingius (Heerenveen):

- * J. Thomas, *Kort Onderwys voor de Jeugt* (1719, B 1.43).

Jan Oomkens (Groningen):

- * A.S.D.[ijk], *Catechetise behandeling* (1773, B 1.91) .
- * P. Beets Pz. *Onderwys in den Godsdienst* (1788, B 1.104).
- * F. Gorter, *Voornaame inhoud van de Christelijke Leer* (1791, B 1.67).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1818, B 1.109.9).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1822, B 1.109.10).
- * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1829, B 1.109.11).

P. J. Persijn (Hoorn):

- * J. Bremer *Handleiding tot Waerheid en Deugd* (1849, B 1.72.11).

Jacobus Postma (Purmerend):

- * *Belydenisse des Geloofs ... in de ... gemeente tot Ryp* (1799, B 1.110).

Arent Rampe(n) (Amsterdam):

- * R. Buitenpost *Eerste beginselen van de Leere des Geloofs* (1740, B 1.55).
- * R. Buitenpost *Onderwyzinge in den Christelyken Godsdienst* (1744, B 1.69).

H. J. de Roode (Zaandam):

- * S.B. Hoekstra, *Beknopte antwoorden op eenige vraagen* (1766, B 1.86).

- * B.S. Hoekstra, *Vragen met korte Antwoorden* (1771, B 1.89).
- * P. van Dokkenburg, *Eenvoudige Vraagen en Stellingen* (s.a., B 1.90).
- Wed. H. van Senden en A. van Senden (Embden):
  - * H. Waerma, *Beknopt Ontwerp van de Voornaamste Geloof-zaaken* (1744, B 1.66).
  - * H. Waerma, *Eerste beginselen der Geloof-zaaken* (1744 B 1.67)
- A.W. Sijthoff (Leiden):
  - * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1856, B 1.109.17).
  - * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1862, B 1.109.20).
  - * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1866, B 1.109.21).
  - * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1870, B 1.109.22).
  - * W. van Oosterwijk Hulshoff, *De Geschiedenis van Jozef* (1886, B 1.109.23).
- F.W.v.B. Smallenburg (Sneek):
  - * P. Boudewijns, *Onderwyzinge des Christelijken Geloofs* (1825, B 1.61.2).
- Engelbertus Solmans (Amsterdam):
  - * D.P.C.I.L. *Korte Schets der Doops-gesinde Belydenisse* (1701, B 1.33)
- Jurjaen Spandaw (Groningen):
  - * J. ten Cate, *Een Vaderlyk Geschenk* (1718, B 1.41).
- Abraham Staal (Gouda):
  - * A. van Loon, *Den Jongeling onderwesen* (1713, B 1.38.1).
- Pieter en Hendrick Stuyfzant (Steenwyk):
  - * R. A. Joncker, *Mennoniste Vrageboeck* (1708, B 1.36).
- T. Tjallingius (Hoorn):
  - * C. Ris, *De Geloofsleere der waare Mennoniten of Doopsgezinden* (1766, B 1.85).
- Kornelis de Veer (Amsterdam):
  - * J. Bremer, *Grond-beginsels van de Leere der Waerheid* (1770, B 1.68.3).
- Hindrik Vegnerus (Groningen):
  - * J. van Koomen, *Belydenisse des Geloofs* (1744, B 1.64).

Geraadpleegde archivalia, bronnen en literatuur

Geraadpleegde archivalia

Afkortingen

GAA	Gemeentearchief Amsterdam
GAR	Gemeentearchief Rotterdam
GAZ	Gemeentearchief Zaanstad
HUA	Het Utrechts Archief

GAA

Resolutieboek van de Gemeente Bij het Lam, ingericht 1663, deel I, 1653-1673, PA 1120. 1.

Notulen van de kerkenraad van de Gemeente Lam en Toren, PA 1120. 173 en 174.

Oproep om de kinderen ter catechisatie te zenden, PA 1120. 375.

Afkondiging over de catechisatie en de regeling der preekbeurten, PA 1120. 376.

GAR

Resolutie Boeken der Vlaamsche Gemeente te Rotterdam, 1671-1700 (Doopsgezinde Gemeente, toegangsnummer 27, inventarisnummer 5 en 6).

GAZ

G. J. Honigs *Catalogus der Verzameling "Jacob Honig Js. Jr." in de Zaanlandsche Oudheidkamer. Eerste Afdeeling. De Boekerij* (Zaandijk, 1900), 109, nummer 565.

HUA

Doopsgezinde Gemeente Utrecht, toegangsnummer 714-1, inventarisnummer 17 en 19.

Geraadpleegde bronnen (voorzover niet onder de appendices B 1 en B 2 opgenomen) en literatuur

Afkortingen

BRN	<i>Bibliotheca Reformatoria Neerlandica</i>
Biogr. Lex.	D. Nauta e.a. <i>Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme</i> (Kampen, 1978-2006), 6 dln.
Biogr. Wb.	Bie, J.P. de en Loosjes, J. (red.) <i>Biografisch Woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland</i> ('s-Gravenhage, [1919]-1949), 4 dln.
DAN	<i>Documenta Anabaptistica Neerlandica</i>

DB	<i>Doopsgezinde Bijdragen</i>
DBNL	<i>Digitale bibliotheek der Nederlandse letterkunde.</i>
ME	<i>The Mennonite Encyclopedia</i>
MQR	<i>The Mennonite Quarterly Review</i>
WA	<i>D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe</i>

Bronnen

Aanmerkingen over D°. Joannes Deknatels Aanleiding tot het Christelyk Geloove, Met de Woorden Gods (Amsterdam, 1747).

Alewijnsz, H. *Veel schoone grondige leeringen wt des Heeren woort* (s.l., 1577).

Alewijnsz, H. *Een Sendbrief ... aen de lieve Kinderen Gods in Zeeland* (1569).

Algemeene Denkkeelden over het Nationaal Onderwijs (Amsterdam, 1798).

‘De Artijckelen des Geloofs, in ‘t Concept van Ceulen, Van den eersten Mey, Anno 1591’, in: *De Algemeene Belydenissen Der Vereenighde Vlaemsche, Vriesche, en Hooghduytsche Doopsgezinde Gemeynte Gods* (Amsterdam, 1665), A1r-A4r.

Bakker, J. *de Kort Onderwys van de Christelyke Gebeden* (Amsterdam, 1707).

Beets, P. Pzn., *Korte Verhaalen voor Kinderen van Zes tot Tien jaaren* (Amsterdam, 1798-1800, 2 dln.).

Braght, T.J. van *Het Bloedig Tooneel, of Martelaers Spiegel der Doops-gesinde of Weereloose Christenen* (Amsterdam, 1685).

Brouwer, J. ‘Verhandeling in antwoord op de vraage: Welke zijn de middelen, om den verflaauwden en vervallen ijver voor de openbaare godsdienstoefeningen, weder optewakkeren en aantevuuren, onder de protestanten’, in *Vier Verhandelingen over de oorzaken van het verval in den Openbaren Eerdienst, en de middelen van deszelfs Herstel, ter beantwoording eener Prijsvraage van een Gezelschap Vrienden van Godsdienst en deszelfs openbare oefeningen te Leyden* (Utrecht, 1797), 171-248.

Calvinus, J. *Institutio christianae religionis* (Genève, 1568).

Catechesis Racoviensis seu Liber Socinianorum (Frankfurt/Leipzig, 1739).

De Catechismus, oft Kinder leere, diemen te Londen, inde Duytsche ghemeynte, is gebruyckende (Emden, 1558).

Cramer, S. en Pijper, F. (red.) *Het Offer des Heeren naar de uitgaaf van 1570* (’s-Gravenhage 1904: BRN II).

D[anzig], H.V. *Een Vaderlijke Vermaninghe, uyt den grooten Schadt der heyliger schrift, Daer in dat een Vader zijne kinderen vermaent, tot een vroom, ende volstandich leven, ende waerschoutse voor de sonde, des buyten Trouw, met oock noch voor alle andere sonden, ende ongherechtigheden* (Haarlem, s.a.).

Denzinger, H. *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum de Rebus Fidei et Morum* (Barcinone, 1955).

Dircxsz, B. *Kleyn Boet-Boecxken: oft Aenwysinghe uyt de H. Schriftuere, hoe dat een Mensche hem behoort te schicken, na den raet des Heeren. Noch is hier achter*

- by ghevoecht, de Pelgrimagie des Christelicke Pelgrims* (Rotterdam, 1630).
- Dooregeest, E.A. van *Onderwysinge in de Christelyke Leere na de Belydenissen der Doopsgesinden, Waar in de voornaamste saaken des Geloofs met Schriftuur-plaatsen, Redenen en wegh-neminge van Tegenwerpingen nader bevestigd worden. By vragen en antwoorden* (Amsterdam, 1692).
- Faukelius, H. *Kort Begrijp der Christelicke Religie* (Middelburg, 1617).
- Feddriks, D. *Der Mennonisten Leere of Onderwysinge voor de Doopsgesinde Christenheit* (Amsterdam, s.a. [1698])
- Fyne, P. de *Vaderlijck onderwys: Ghestelt in t'samen-spraecke, tusschen een Vader ende zijn Soon, handelende van de Ghereformeerde Kerckganck* (s.l., 1644).
- Geloofs Belydenisse der Doopsgesinden bekend onder de naam van Oude Vlamingen. Hunne Societeits Vergaderinghe houdende in de Botteringe-straat te Groningen* (Groningen, 1755).
- De geschiedenis der Israëlitén na den dood van Josef, tot hunne wederkomst in Kanaän, voor Kinderen, zijnde een Vervolg op de door de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen uitgegevene Geschiedenis van Jozef, van W. van Oosterwijk Hulshoff,* (Leiden, [1819]).
- Geuns, J. van 'Proeve ter beantwoording der vraag: Welke zijn de middelen, om den verflaauwdén en vervallen ijver voor de Openbaare Godsdienst oeffeningen weder op te wekken en aan te vuuren?', in: *Vier Verhandelingen over de oorzaken van het verval in den Openbaren Eerdienst, en de middelen van deszelfs Herstel, ter beantwoording eener Prijsvraag van een Gezelschap Vrienden van Godsdienst en deszelfs openbare oefeningen te Leyden* (Utrecht, 1797), 1-108.
- Gregory, B.S. *The forgotten writings of the Mennonite martyrs*, (Leiden/Boston, 2002: DAN VIII).
- Groot A,B,C, boek: *Zeer bekwaam voor de ionge kinderen te leeren. Men moet in 't A,B,C, geoeffend wezen, eer men in eenige boeken iet kan lezen* (Amsterdam, 1781).
- Gryspeer(t), P. 'Ordre van de gene, die haer geern op haer Gheloove in de sichtbare Ghemeente Christi zouden laten doopen, wat haer behoort voorgesteld te worden' en 'Verdere aanspraak aan den Aankomelingen', in: *Een Christelyk Hand-Boekje, gemaakt onder Verbeteringe, hoe men bequaamelyk als elk zyn Geloove beleeft* (s.l., 1654).
- Haemstede, A. van *De historie der martelaren, die om het getuygenisse der Euangelischer waarheyt haer bloet gestort hebben, van de tijden Christi onses Salighmakers af tot den jare seshien hondert vijf-en-vijftigh toe. Verbetert ende veelsins vermeerdert* (Amsterdam, 1671).
- Hendricksz, I. *Nader-Bericht, van hetgene Deneijs vander Schure en Jacob Cornelisz. Segghen in seecker Boecxken geintituleert, Corte vertooninge* (Amsterdam, 1640).
- Hoejewilt, H.A. *May-gift. Van Verscheyde Vogelen, aen Alle eerbare jonge Lieden* (Amsterdam, [1620?]).

- Hoekstra, F. *De geschiedenis der Apostelen* (Harlingen, 1818).
- Hoekstra, F. *De geschiedenis van Jezus, in gesprekken* (Harlingen, 1815).
- Hoekstra, F. *De gelijkenissen van Jezus* (Haarlem, 1821).
- Hoekstra, F. *De wonderwerken van Jezus* (Haarlem, 1833).
- Hoekstra, S.B. *Bespiegelende en Prakticale Onderwijzingen* (Zaandam, 1765).
- Houttuyn, A. *Eenige Redenen, Waarom, in 't stuk des Christelyken Waterdoops, de In- of-Onderdompeling te verkiezen zy, boven de Bespreninging; Met de antwoorden op eenige tegenwerpingen* (Hoorn, 1762).
- Houttuyn, A. *Redevoering over Handelingen XVI. 30-34. te Rynsburg uitgesproken ... By gelegenheid van het verrichten des Christelyken Waterdoops aldaar, den 2 Juny 1770* (Rotterdam, 1770).
- [Huizinga Bakker, P.] *Het Leeven van Jan Wagenaar, benevens eenige Brieven van en aan Denzelven* (Amsterdam, 1776).
- Hulshoff, A. *Klaas de Vries, leeraar by de doopsgezinden te Amsterdam, geschetst, in eene lykrede* (Amsterdam, 1766).
- Huyzen, K. *Historische Verhandeling van de Opkomst en Voortgang, mitsgaders de God-geleerdheyt der Doopsgezinde Christenen ... met een verdediging van eenige hunner leerstukken* (Hoorn, 1734).
- Ignutes, 'Onderzoek wegens den Dompeldoop' in *Algemeene Vaderlandsche Letter-Oeffeningen ... benevens Mengelwerk tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelijk*, Tweede stuk, (Amsterdam, 1807), 561-569.
- [Jacobs, R.] *Een Schrifteijcke waerschouwinge voor valsche Leere. Ghemaect door R.I. ende voor zijne L. Kinderen tot een Testament naghelaten* (s.l., 1612).
- [Joris, D.] *Een Ernsthaftighe Vaderlycke Vermaninghe aen den Waren kinderen Godes die de Weth des Geester in haerder herten om draghen* (s.l., 1552),
- [Joris, D.] *Een kleyn Bericht: Waer die rechte Godes dienst sy oder niet: aen v myne Kinderen geschreuen* (s.l.e.a.),
- [Joris, D.] *Een schoone Berichtighe onses Wechs den wy allen deurmoeten soo wy tot het leuen vnde vrede der eewicheyt Godes salicheyt inkommen willen: an u mijn Kinderen geschreuen* (s.l. [c. 1554?]),
- [Joris, D.] *Van die Vreemde Tonghen of Talen der Menschen, aen v myne Kinderen verschreuen* (s.l., 1545),
- [Joris, D.] *Verklaringhe der Scheppenissen an v mijn beminde Kinderen vnde Ghebroeders, Liefhebberen Christi alleen verschreuen* (s.l.e.a.),
- [Joris, D.] *Vaderlijcke waerschouwinge voor die mennigerhande listighe natuyren vnde aart der Slangen schalckheyt* (s.l. 1551),
- Joris, D. *Wonder-boeck: waer in dat van der VVerldt aen versloten gheopenbaert is* (s.l., 1551).
- Kindert, P. van der *Handelinge der Doops-gesinde, genaemt de Vereenighde Vaemsche [sic] en Duytsche Gemeynthe, ghehouden te Haerlem, anno 1649* (Amsterdam, 1664).
- Lasco, J. a/Utenhove, J. *De Catechismus, oft kinder leere, die men te Londen, in de*

- Duytsche ghemeynte, was gebruyckende* (Emden, 1558).
- Lindouwe M. van der, 'Die tien gebode', in: *De Vrije Fries*, XVII, (Leeuwarden, 1890), 255-306.
- Locke, J. *Over de Opvoeding der Kinderen; van nieuws uit het Engelsch vertaelt, naer den Elfden Druk door Pieter Adriaen Verwer: Vermeerdert met eenig Aentekeningen en het Leven van den Schrijver* (Amsterdam, 1753).
- Luther, M. *Eyn kurz form der zcehen gepott. Eyn kurz form des Glaubens. Eyn kurz form deß Vatter unser*, in: *WA V* (Weimar, 1897), 204-229.
- [Luther, M.] *Den cleynen catechismus, oft een onderwijs ende fundament des christelicken gheloofs, den kinderen ende allen slechten simplen menschen bonen [sic] maten nut ende profilijcken* (s.l.e.a., ca. 1540).
- Maandelyke Uittreksels, of Boekzaal der geleerde Waerelt*, deel 77 (1753b), 575-595.
- Marnix van St. Aldegonde, Ph. van Kort begriip, inhoudende de voornaemste hoofdstucken der christelijcker religie (Amsterdam, 1673).
- Mellink, A.F. (ed.) *Amsterdam (1536-1578)*, (Leiden, 1980: DAN II).
- Micron, M. *De cleyne Catechismus, oft Kinderleere der Duytscher Ghemeynte die te Londen is* (Londen, 1552).
- Micron, M. *Een korte ondersoeckinge des gheloofs: over de ghene die haer tot de Duytsche Gemeinte: die te Londen was, begheven wouden, Wtghesteld door de dienaers der selver* ([Emden], 1558).
- M[oelen], I.P.V. [ander] *Christelijcke Onderrichtinghe, oft, een clare Onderwijsinghe, met grondiche Belijdenisse der voorneemste Poincten der Heylsame Leere* (Alkmaar, 1609).
- Naamlijst der Remonstrantsche Professoren en Predikanten, Benevens die der Doopsgezinden, in en buiten de Verëenigde Nederlanden* (Amsterdam, 1792 en 1793).
- Naamlijst der tegenwoordig in dienst zijnde predikanten der Mennoniten in de vereenigde Nederlanden* (Amsterdam, 1810).
- Nieuwenhuizen, M. 'Aanspraak aan de leden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen op derzelver jaarlijksche Algemeene Vergadering, gehouden den 8. van oogstmaand, 1786', in: *Redevoeringen en Aanspraaken gedaan in de onderscheiden Vergaderingen der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen*, dl. I. (s.l., 1790), 141-162.
- Opmeer, P. *Martelaars-boek, Ofte Historie der Hollandse Martelaren, welke om de Christen Catholijke Godsdienst, soo ten tijden van de woeste Heidenen, als der Hervormde Nieugesinden seer Wreed zijn omgebracht* (Antwerpen, 1700), 2 dln.
- [P[hilps, D.], *Een schoone Vermaninghe ende corte onderwyzinghe vander warachtigher kennissen Godts* (s.l., 1558),
- Porquin, L. *Den wtersten wille, van Lowys Porquin. Door hem by maniere van een lieflijck testament in prose ghestelt, tot onderwijs ende stichtinghe van syne kinderen. Oock seer bequaem ende dienstelijc voor alle christen huysvaders, om*

- haren kinderen door tselve te onderwysen in de vreesse des Heeren, om daer door te moghen commen (met Gods hulpe) tot een deuchdelyck leven ende salich sterven. In dicht ghestelt by Antonius Verensis (Gent, 1573).*
- [Rahusen, R.] *Catechetischer Entwurf der christlichen Lehre zum Unterricht der zarten Jugend in der Mennonisten Gemeine* (s.l., 1777).
- [Reael, L.J.] *Kinderlere*, in: Breen, J. C. *Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis*, 6 (1897), 2, 129-157.
- Ries, H. de/ Gerritsz, L. *Korte belydenisse des Geloofs Der Voornaamste Stukken der Christelyke Leere* (Rotterdam, 1740).
- Ries, H. de 'Een seer stichtelyck Tractaet, By maniere van een Vaderlycke onderwijsinghe, verdeelt in 4. Capittelen ... Alles ghestelt ... In den Iaere 1581', in: Schabaelje, J. Ph. *Kort-verhael Van het Leven ende Daden van Hans de Ries Outste, ende Leeraer der Waterlantsche-Gemeenten. Met eenige sijner, ende anderer geschriften, Seynt-Brieven, Predicatie* (De Ryp, 1644).
- [Ries, H. de e.a.] *Martelaers spiegel der werelose christenen t'zedert Ao 1524* (Haarlem, 1631).
- Rijswijk, G.J. van *Kerkelijke redevoeringen* (Amsterdam, 1825).
- Rijswijk, G.J. van 'Proeve over de oorzaaken van het verval, in de bijwoning van de openbaare godsdienst-oeffeningen der Protestanten in Nederland; als mede over de middelen, ter weder opwekking van den verflaauwdten ijver. Ter beantwoordinge der vraage, deswegen opgegeeven door eenige Vrienden van den Godsdienst en deszelfs openbaare oeffeningen te Leijden', in: *Vier Verhandelingen over de oorzaken van het verval in den Openbaren Eerdienst, en de middelen van deszelfs Herstel, ter beantwoording eener Prijsvraage van een Gezelschap Vrienden van Godsdienst en deszelfs openbare oefeningen te Leyden* (Utrecht, 1797), 109-170.
- Ris, C. *Kort berigt van 't voorgevallene over de geloofsleer der waare Mennoniten* (Hoorn, 1776).
- Rues, S.F. *Tegenwoordige staet der Doopsgezinden of Mennoniten in de Vereenigde Nederlanden* (Amsterdam, 1745).
- Schagen, M. *Naamlyst der doopsgezinde schrijveren en schriften beginnende met den jaare 1539, en eindigende met den jaare 1745* (Amsterdam, 1745).
- Schuere, D. vander ende Cornelisz, J. *Korte vertooninghe, vande onware beschuldigingen gepleecht in een Boecxken sonder naem des Autheurs geintituleert. Eenighe Extracten, soo uyt den Catechismus, ghesteldt door Reynier Wybrantsz. alsmede uyt eenige Schriften, door D. vander Schuere, en Jacob Cornelisz ... Handelende vanden Persoon Christi* (Amsterdam, 1640).
- Schyn, H. en Maatschoen, G. *Geschiedenis dier christenen welke in de Vereenigde Nederlanden onder de protestanten Mennoniten genaamd worden; in welke, benevens derzelver Oorsprong, Voortgang, hedendaagschen Staat, en Belydenisse des Geloofs, ook het groot onderscheid tusschen hen, en de Hoogduitsche, en Munstersche Wederdoopers aangetoond word: Waar by noch komt een naukeurig*

- onderzoek wegens de oudheid van den Doop der Jooden-genooten onder de Jooden.* (Amsterdam, 1743 – 1745), 3 dln.
- Der Sielen Troest* (Utrecht 1479).
- Simons, M. *Opera Omnia Theologica of alle de godtgeleerde wercken van Menno Symons.* (Amsterdam, 1681).
- Sorgdrager, C.P. *Vragen aan de Dopelingen, met derzelver Antwoorden* (s.l.e.a. [ca. 1804]).
- Stevensz (van Nyeveen), J. *Onderwys door Exempelen Ofte Spiegel der Lijdsame Heyligen* (Amsterdam, 1686).
- Stoelwijck, W. *van Een Trostelijcke vermaninghe ende seer schoon onderwysinghe van het lyden ende Heerlicheyt der Christenen* (s.l., 1558).
- Teellinck, W. *Den Gebaenden wech ter salicheyt* (Vlissingen, 1632).
- Teutem, F. van ‘Antwoord op de vraag van enige Vrienden van Godsdienst en deszelfs openbaare Oefeningen: Welke zijn de oorzaken van die laauwheid, onverschilligheid en nalatigheid, in het bijwonen der openbare godsdienstige vergaderingen, die thans bij zo vele protestanten zo zigbaar is; en welke de middelen, om den verflaauwden en vervallen ijver voor de openbare godsdienstoefeningen weder optewekken en aantevuuren?’, in: *Vier Verhandelingen over de oorzaken van het verval in den openbaren Eerdienst, en de middelen van deszelfs Herstel, ter beantwoording eener Prijsvraag van een Gezelschap Vrienden van Godsdienst en deszelfs openbare oefeningen te Leyden* (Utrecht, 1797), 249-296.
- Toger, F. *Bondig Zamenstel der Christelijke Godgeleerdheid ...op een bevattelyke wyze ... verklaart en opengelegt* (Leiden, 1726).
- Twee leerredenen uitgesproken by de inwydinge der Roomsche Kerke te Ryswyk* (Amsterdam, 1784).
- [Twisck, P.J. e.a.] *Historie van de vrome getuygen Iesu Christi, die de Evangelische waerheyt in velerleye tormenten betuyght, ende met haer bloedt bevestight hebben, tsedert den iare 1524. tot desen tijdt toe Waer by oock gevoeght zijn hare Bekentenissen* (Hoorn, 1626).
- Utenhove, J. *Catechismus, oft Kinder leere, diemen te Londen, inde Duytsche ghemeynte, is gebruyckende* (Emden, 1558).
- V.D. *De Leere die na de Godzaligheid is, met de eigene woorden van den Heere Jesus Christus en van zyn Apostelen voorgedraagen* (Amsterdam, 1776).
- Vier Verhandelingen over de oorzaken van het verval in den openbaren Eerdienst, en de middelen van deszelfs Herstel, ter beantwoording eener Prijsvraag van een Gezelschap Vrienden van Godsdienst en deszelfs openbare oefeningen te Leyden* (Utrecht, 1797).
- Vragen over W. v. Oosterwijk Hulshoff's Geschiedenis van Jozef, opgesteld door de schoolonderwijzers gezelschappen van Wijmbritzeradeel, Hemelum Oldephart, Gaasterland en Wonseradeel, in het 3. schooldistrict in Vriesland* (Leiden, 1809).
- Wallis, U. *Een Corte en Leerachtige Verklaringe, uyt de H. Schrifte vervatet* (s.l. 1645).

- Westerhoven J. van *Den Schepper verheerlijkt in de Schepselen* (Haarlem, 1685), [Wieling, S.E.] *Zedekundig Leerboek tot onderwijs in den Natuurlijke Godsdienst en Zedeleer* (Leiden/Deventer/Groningen, 1812).
- Wybrantsz, R. *Catechesis, Dat is, Onderwijsinge inde Christelijcke Religie, zijnde een verklaringe van het Symbolum de Apostelen, gestelt by Vrage ende Antwoorde* (Amsterdam, 1640).
- Wybrantsz, R., vander Schuere, D., Cornelisz, J. *Eenighe Extracten, soo uyt den Catechismus, ghesteldt door Reynier Wybrantsz. alsmede uyt eenige Schriften, door D. vander Schuere, en Jacob Cornelisz... Handelende vanden Persoon Christi* (Amsterdam, 1640).

Secundaire literatuur

- Acquoy, J.G.R. *Het klooster te Windesheim en zijn invloed* (Utrecht, 1875-1880), 3 dln.
- Andrieu, M. *Les Ordines Romani du Haut Moyen Age* (Leuven, 1931-1961), 5 dln.
- Baar, M.P.A. de, *'Ik moet spreken': het spiritueel leiderschap van Antoinette Bourignon (1616-1680)* (Zutphen, 2004).
- Baar, M. de, *Bourignon, Antoinette*, in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://www.inghist.nl/Onderzoek/Projecten/DVN/lemmata/data/Bourignon,Antoinette> [22/11/2004].
- Bainton, R.H. *David Joris. Wiedertäufer und Kämpfer für Toleranz im 16. Jahrhundert* (Leipzig, 1937).
- Bakhuizen van den Brink, J.N. *De Belijdenisgeschriften volgens artikel X van de kerkorde van de Nederlandse Hervormde Kerk* ('s-Gravenhage, 1957).
- Benzing, J. *Lutherbibliographie, Verzeichnis der gedruckten Schriften Martin Luthers bis zu dessen Tod. Bearbeitet in Verbindung mit der Weimarer Ausgabe, unter Mitarbeit von Helmut Claus*, (Baden-Baden, 1965-1966).
- Berg, J. van den, *Religious currents; essays on Early Modern Protestantism and the Protestant Enlightenment* (Leiden, 1990).
- Bergsma, W. 'Gereformeerden en doopsgezinden. Van concurrentie tot gedwongen acceptatie', in: *DB 20* (1994), 133-134.
- Beukenhorst-Kamp, E. 'Spelen met namen: Jan Klaaz van Thomas Asselijn', in: *Opstellen over de Koninklijke Bibliotheek en andere studies: bundel samengesteld door medewerkers van dr. C. Reedijk ter gelegenheid van zijn aftreden als bibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage* (Hilversum, 1986).
- 'Bibliografie van werken uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen', in: Mijnhardt en Wichers (red.) *Om het Algemeen Volksgeluk*, 385-408.
- Bie, J.P. de en Loosjes, J. (red.) *Biografisch Woordenboek van Protestantsche Godgeleerden in Nederland* ('s-Gravenhage, [1919]-1949), 4 dln.
- Blaupt ten Cate, S. *Geschiedenis der Doopsgezinden in Friesland. Van derzelver*

- ontstaan tot dezen tijd, uit oorspronkelijke stukken en echte berigten opgemaakt* (Leeuwarden, 1839).
- Blaupot ten Cate, S. *Geschiedenis der Doopsgezinden in Groningen, Overijsel en Oost-Friesland. Van derzelver ontstaan tot dezen tijd, uit oorspronkelijke stukken en echte berigten opgemaakt*, (Leeuwarden / Groningen, 1842, 2 dln.).
- Blaupot ten Cate, S. *Geschiedenis der Doopsgezinden in Holland, Zeeland, Utrecht, en Gelderland. Van derzelver ontstaan tot op desen tijd, uit oorspronkelijke stukken en echte berigten opgemaakt*, I (Amsterdam, 1847, 2 dln.).
- Boekenooogen, J.G. *Catalogus der werken over de Doopsgezinden en hunne geschiedenis aanwezig in de bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam* (Amsterdam, 1919).
- Boekholt, P.Th.F.M. en Booy, E.P. *de Geschiedenis van de school in Nederland vanaf de middeleeuwen tot aan de huidige tijd* (Assen/Maastricht, 1987).
- Boheemen-Saaf, C. van 'The Fiction of (National) Identity: Literature and Ideology in the Dutch Republic', in: Jacob, M.C. & Mijnhardt, W.W. (eds.), *The Dutch Republic in the Eighteenth Century. Decline Enlightenment and Revolution* (London, 1992) 241-252.
- Bornhäuser, C. *Leben und Lehre Menno Simons'. Ein Kampf um das Fundament des Glaubens (etwa 1496-1561)* (Neukirchen-Vluyn, 1973).
- Bosma, J. 'Dat onze beste Werken Helle en Verdoemenis verdienen; een preek van Reinhard Rahusen als "jonge Nazireër"'. Inleiding op een teksteditie door R. Winsemius-Oosterbaan en S. Voolstra, in: *DB* 21 (1995), 199-205.
- Bots, J. *Tussen Descartes en Darwin. Geloof en Natuurwetenschap in de achttiende eeuw in Nederland* (Assen, 1972).
- Brink O.P., H. e.a. (red.) *Theologisch Woordenboek* (Roermond/Maaseik, 1952-1958), 3 dln.
- Broese van Groenou, H. 'Wijlen de gemeente te Nieuwvliet' in: *DB* (1889), 90-116.
- Brüsewitz, J. "'Tot de aankweek van leraren". De predikantsopleidingen van de Doopsgezinden, ca. 1680-1811', in: *DB* 11 (1985), 11-43.
- Brüsewitz, J. en Krebber, M.A. (red.) 'Confessie van Dordrecht 1632', (Amsterdam, 1982: *Doperse Stemmen* 5).
- Bruinvis, C.W. 'Bouwstoffen voor de geschiedenis der Doopsgezinde gemeente te Alkmaar' in: *DB* (1891), 1-23.
- Buijnsters, P.J. en Buijnsters-Smets, L. *Bibliografie van Nederlandse school- en kinderboeken 1700-1800* (Zwolle, 1997).
- Buijnsters, P.J. *Spectatoriale geschriften* (Utrecht, 1991).
- Cardinaal, C. Jr. 'Inleiding der vraag: "Is het wenschelijk, dat men kinderen reeds op 7- of 8-jarigen leeftijd catechetisch onderwijs ontvangen en de openbare godsdiensoefening bijwonen laat"', in: *DB* 3 (1869), 90-104.
- Catalogus van de bibliotheek, nagelaten door den weledelen heer Isaac Meulman* (Amsterdam/'s-Gravenhage, 1869).
- Cate, C.L. *Genealogie van de groningse takken der (van oorsprong doops-*

- gezinde) familie Ten C (K)ate uit Borne (Utrecht, 1988).
- Clemens, Th. 'De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en de winnaar van haar eerste prijsvraag', in: Mijnhardt en Wichers, *Om het Algemeen Volksgeluk*, 221-230.
- Coggins, J.R. *John Smyth's Congregation. English Separatism, Mennonite Influence, and the Elect Nation* (Waterloo, Ontario/Scottsdale, Pennsylvania, 1991).
- Cohrs, F. *Evangelische Katechismusversuche vor Luthers Enchiridion* (Berlin, 1901: *Monumenta Germaniae Paedagogica*).
- Compendium pro catholice fidei instructione* (Roermond/Maaseik, 1957), II, 2048.
- Cool, P. 'Freerk Hoekstra als Kinderschrijver' in: *DB* 3 (1869), 56-89.
- Cramer, S. 'De vereeniging der twee Amsterdamsche gemeenten in 1801' in: *DB* 38 (1898), 1-54.
- Cramer, S. en Pijper, F. (red.) *Bibliotheca Reformatoria Neerlandica* ('s-Gravenhage, 1903-1914), 10 dln.
- Crescentius, OFM. CAP., P. 'De Catechismus van Rovenius', in: *Ons Geestelijk Erf*, 31 (1957), 5-50.
- Dassel Sr., H. *Menno's Volk in Groningen. Geschiedenis der Doopsgezinde Gemeenten binnen de stad Groningen* (Groningen, s.a.).
- Dekker, T. 'De popularisering der natuurwetenschap in Nederland in de achttiende eeuw', in: *Geloof en Wetenschap. Orgaan van de Christelijke Vereniging van Natuur- en Geneeskundigen in Nederland* 53, 2 (1955).
- Douwen, W.J. van *Socinianen en Doopsgezinden. Doopsgezinde Historiën uit de jaren 1559-1626* (Leiden, 1898).
- Eijnatten, J. van *Liberty and concord in the United Provinces. Religious toleration and the public in the eighteenth-century Netherlands* (Leiden/Boston, 2003).
- Eijnatten, J. van *Mutua Christianorum Tolerantia. Irenicism and Toleration in the Netherlands: The Stinstra Affair 1740-1745* (Firenze, 1998).
- Eijnatten, J. van en Lieburg, F.A. van *Nederlandse Religiegeschiedenis* (Hilversum, 2005).
- Ende, A. van den *Algemeene boekenlijst ten dienste der lagere scholen in Holland: benevens de dispositie van den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende dezelve genomen den 8. van Hooimaand 1810* (Leiden, 1810-1811).
- [Ende, A. van den] *Algemeene boekenlijst, ten dienste der lagere scholen in de Noordelijke provinciën van het Koninkrijk der Nederlanden, eerst, uit kracht van art. 24 der wet van 3 april 1806, gearresteerd bij besluit van Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche Zaken van 8 Julij 1810, en nu met alle daartoe behoorende stukken en supplementen op nieuw gedrukt en uitgegeven op last van Zijne Majesteit den Koning, vervat in Hoogstdezelfs besluit van 14 junij 1815, no. II* ('s-Gravenhage, 1815).
- Fontaine Verwey, H. de la *De geschriften van Hendrik Niclaes* ('s-Gravenhage, 1942).
- Fopma, G. 'Uit de geschiedenis der Doopsgezinde gemeente in de Rijk', in: *DB* 54 (1917), 9-65.

- Friedmann, R. *Mennonite Piety Through the Centuries. Its Genius and Its Literature* (Goshen, 1949).
- Frutsaert, E. *De R.-K. Catechisatie in Vlaamsch België vanaf het Concilie van Trente* (Leuven, 1934).
- Gay, P. *The Enlightenment; an interpretation* (New York, 1966-1969), 2 dln.
- George, T. 'Spiritualiteit der vroege Dopers', in: *DB* 12/13 (1986-1987), 195-211.
- Graber Miller, K. 'Innocence, Nurture and Vigilance: The Child in the Work of Menno Simons', in: *MQR* 75 (2001), 173-198.
- Gregory, B. 'Particuliere martelaarsbundels uit de late zestiende eeuw', in: *DB* 19 (1993).
- Gregory, B. *Salvation at stake. Christian Martyrdom in Early Modern Europe* (Cambridge, Ma./London, 1999).
- Groenendijk, L.F. 'Gezin en opvoeding in dienst van de theocratie bij Petrus Wittewrongel', in: *Theologia reformata*, 26 (1983), 290-305.
- Groenendijk, L.F. 'Inhoud en oorsprong van de opvoedingsleer van Petrus Wittewrongel', in: *Documentatieblad Nadere Reformatie*, 2 (1978), 13-28.
- Groenendijk, L.F. 'Opdat de mensche Gods volmaect zy. Lector voor de religieuze vorming der gereformeerden tijdens de zeventiende eeuw, met bijzondere aandacht voor de bijdrage van de Nadere Reformatie aan de gezinsdevotie en -catechisatie', in: *Pedagogische verhandelingen*, 9 (1986), no. 2, 16-54.
- Groenendijk, L.F. 'Piëtistische opvoedingsleer in Nederland. Balans van een kwarteeuw historisch-pedagogisch onderzoek', in: *Pedagogiek*, 22 (2002), no. 4, 326-337.
- Groenendijk, L.F. 'De Gereformeerde Proeve van de Kracht der Godzaligheid', in: *Documentatieblad Nadere Reformatie* 1, 4 (1977), 115-136.
- Groenendijk, L.F. *De Nadere Reformatie van het gezin. De visie van Petrus Wittewrongel op de christelijke huishouding* (Dordrecht, 1984).
- Groenewoud, A. van 'Catechismus', 'Catechismus Romanus', 'Godsdienstonderricht' in: *Theologisch Woordenboek*, (Roermond/Maaseik, 1952-1958), 3 dln.
- Groenveld, S. 'Doopsgezinden in tal en last. Nieuwe methoden en de getalsvermindering der Doopsgezinden, ca. 1700 - ca. 1850', in: *DB* 1 (1975), 81-110.
- Groenveld, S. (red.) *Daar de Orangie-appel in de gevel staat. In en om het weeshuis der doopsgezinde collegianten 1675-1975* (Amsterdam, 1975).
- Groenveld, S. "'Sy laeten geen Beedelaer onder haer zyn'", in: Groenveld S. e.a. (red.) *Wederdopers menisten doopsgezinden*, 119-145.
- Groenveld S. e.a. (red.) *Wederdopers menisten doopsgezinden in Nederland 1530-1980* (Zutphen, 1981²).
- Grosheide, F.W. en Itterzon, G.P. van *Christelijke Encyclopedie* (Kampen, 1956-1961), 6 dln.
- Hajenius, A.M.L. *Dopers in de Domstad. Geschiedenis van de Doopsgezinde Gemeente Utrecht 1639-1939* (Hilversum, 2003).
- Hamilton, A. *The Family of Love* (Cambridge, 1981).

- Hamilton, A. *The Family of Love, I, Hendrik Niclaes*, (Baden-Baden & Bouxwiller, 2003: *Bibliotheca Bibliographica Aureliana CXCI*).
- Hartog, J. *Geschiedenis der predikking in de Protestantsche Kerk van Nederland* (Utrecht, 1887).
- Hartog, J. *De spectatoriale geschriften van 1740-1800: bijdrage tot de kennis van het huiselijk, maatschappelijk en kerkelijk leven onder ons volk, in de tweede helft der 18de eeuw*, 2^e vermeerderde en verbeterde druk (Utrecht, 1890)
- Heijting, W. *De catechismi en confessies in de Nederlandse Reformatie tot 1585* (Nieuwkoop, 1989), 2 dln.
- Helsloot, P.N. *Martinus Nieuwenhuyzen 1759-1793. Pionier van onderwijs en volksontwikkeling* (Amsterdam, 1993).
- Helsloot, P.N. 'De Nutsbeweging. Een geschiedenis van 200 jaar volksontwikkeling', in: Mijnhardt en Wichers, *Om het Algemeen Volksgeluk*, 1-186.
- Hillerbrand, H.J. *Anabaptist Bibliography 1520-1630* (St. Louis, Missouri 1991).
- Himbergen, E.J. van 'De prijsvragen van de twee genootschappen' in 'Teyler' 1778-1978, 37-56.
- Hof, W.J. op 't 'Gereformeerde piëtisten en doopsgezinden', in: *DB* 20 (1994), 83-128.
- Hof, W.J. op 't *Het Gereformeerd Piëtisme* (Amsterdam, 2005).
- Honig, J.J. 'Het gezangboek der gemeente te Balk vóór 1854', in: *DB* (1887), 86-112.
- Hoop Scheffer, J.G. de *Catalogus van de Bibliotheek der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente te Amsterdam* (Amsterdam, 1888), 2 dln.
- Hoop Scheffer, J.G. de *Geschiedenis der kerkhervorming in Nederland van haar ontstaan tot 1531* (Amsterdam, 1873).
- Hoop Scheffer, J. G. de 'Onze martelaarsboeken', in: *DB* (1890).
- Hoorn, I. van *De Nederlandsche Schoolwetgeving voor het Lager Onderwijs, 1796-1907* (Groningen, 1907).
- Horst, I.B. *A bibliography of Menno Simons, ca. 1496-1561, Dutch reformer* (Nieuwkoop, 1962).
- Horst, I.B. 'De vroege bloei van Teylers Godgeleerd Genootschap', in: 'Teyler' 1778-1978, 112-116.
- Horst, I.B. *Mennonite Confession of Faith adopted April 21st, 1632, at Dordrecht, the Netherlands* (Lancaster, Pa., 1988).
- Hulshoff, A. *Klaas de Vries ... geschetst, in een lykrede* (Amsterdam, 1766).
- Hulshoff, H.C. 'Groninger Oude Vlamingen in de eerste helft van de achttiende eeuw en de van Zenderen/Borne afkomstige familie van Hendrik Berendsz Hulshoff', in: *DB* 18 (1992), 53-82.
- Hylkema, C.B. *Reformatours. Geschiedkundige studiën over de godsdienstige bewegingen uit de nadagen onzer Gouden Eeuw* (Haarlem, 1900, repr. Groningen/Amsterdam, 1978).
- Israel, J.I. *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall. 1477-1806* (Oxford, 1995).

- Israel, J.I. *Radical Enlightenment: Philosophy and the Making of Modernity* (Oxford, 2001).
- Jacobszoon, J.P. 'Geloven met het hart en belijden met de mond' in: Groenveld, S. e.a. (red.) *Wederdopers, menisten, doopsgezinden*, 101-118.
- Jacobszoon, J.P. *Joannes Deknatel, een amsterdams mennist in het gezelschap van Zinzendorf* ([Amsterdam, 1951, doctoraalscriptie]).
- Janssen, F. A. *Zetten en drukken in de achttiende eeuw. David Wardenaar's beschrijving der boekdrukkunst (1801)* (Haarlem, 1982).
- Jong, A.F. 'De "beteringe des levens". Doperse perspectieven over heiliging en rechtvaardigmaking', in: Hoekema, A. en Hof, S. (red.) *Illustere dissenters. Aspecten van de positie der Nederlandse Lutheranen en Doopsgezinden* (Zoetermeer/Woerden, 1996), 157-168.
- [Jong, J. de] *Alphabetische Naamlijst van Boeken welke sedert het jaar 1790 tot en met het jaar 1831 in Noord-Nederland zijn uitgekomen* ('s-Gravenhage/Amsterdam, 1832).
- Jong, O.J. *de Nederlandse kerkgeschiedenis* (Nijkerk, 1972).
- Jong, O.J. de 'Die Emders Generalsynode vor dem Hintergrund der westeuropäischen Reformationsgeschichte', in: *Jahrbuch der Gesellschaft für Niedersächsische Kirchengeschichte*, 68 (1970), 9-24.
- Kalff, G. *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* (Groningen, 1906-1912), 7 dln.
- Kalma, J.J. *Naamlijst der Friese Doopsgezinde Leke- of Liefdeprekers en Predikanten* (Leeuwarden, 1962).
- N.N. 'Over het godsdienstig volksonderwijs in de vijftiende en zestiende eeuw', in: *De Katholiek: godsdienstig, geschied- en letterkundig maandschrift* XXI (1852), 236-256.
- Keyser, M. *Dirk Philips 1504-1568, a catalogue of his printed works in the university library of Amsterdam* (Amsterdam, 1975).
- Kis, A. 'De brief van Adam Francke, geschreven in Amsterdam, 15 februari 1667', in: *DB* 25 (1999), 196-201.
- Knappert, L. *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk gedurende de 18^e en 19^e Eeuw* (Amsterdam, 1911-1912), 2 dln.
- Knappert, L. 'De Doopsgezinden in den Franschen tijd', in: *DB* 52 (1912), 94-113.
- Knipscheer, F. S. 'Geschiedenis van het stil en het stemmelijk gebed bij de Nederlandsche Doopsgezinden', in: *DB* 37 (1897), 77-120.
- Knuvelder, G. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* ('s-Hertogenbosch, 1967), 4 dln.
- Kooiman, W. J. *Luther's kerklied in de Nederlanden* (Amsterdam, 1943).
- Kreider, A. F. 'De betekenis van de *Martelaers Spiegel* voor deze tijd', in: *DB* 10, (1984), 11-28.
- Kronenberg, M. E. 'Uitgaven van Luther in de Nederlanden verschenen tot 1541', in: *Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis* XLIX (1968) 101-103.

- Kühler, W.J. *Geschiedenis der Nederlandsche Doopsgezinden in de zestiende eeuw* (Haarlem, 1932).
- Kühler, W.J. *Geschiedenis van de Doopsgezinden in Nederland, tweede deel 1600-1735, eerste helft* (Haarlem, 1940).
- Kühler, W.J. *Geschiedenis van de Doopsgezinden in Nederland. Gemeentelijk leven 1650-1735* (Haarlem, 1950).
- Kühler, W. J. 'De oprichting der Amsterdamsche Kweekschool in 1735', in: *DB* 55 (1918), 43-84.
- Kühler, W. J. *Het socinianisme in Nederland* (Leiden, 1912; repr. Leeuwarden, 1980).
- Lambour, R. C. 'De Amsterdamse collegiant Jacob Jansen Voogd (1630-1710)', in: *DB* 23 (1997), 75-90.
- Lambour, R. C. 'De familie en vrienden van Daniel Zwicer (1612-1678) in Amsterdam', in: *DB* 25 (1999), 113-166.
- Lange Corn. Johs. Zn., J. de *Beknopte Geschiedenis der Doopsgezinde Gemeente te Alkmaar* (s.l., [1927]).
- Leendertz, W.I. 'Joannes Deknatel. Een piëtist onder de doopsgezinden', in: *Geloof en Vrijheid* 21 (1887).
- Lennep, H.S. 'De Maatschappij tot Redding van Drenkelingen. Een geschiedkundig overzicht', in: Brokken, H.M. en Frijhoff, W.Th.M. (red.) *Idealen op leven en dood. Gedenkboek van de Maatschappij tot Redding van Drenkelingen 1767-1992* (Den Haag, 1992), 27-64.
- Levens- en Karakterschets van Coenraad Wertz* (s.l., 1815).
- Linde, S. van der 'Jean Taffin: eerste pleiter voor 'nadere reformatie' in Nederland', in: *Theologia Reformata*, 25 (1982), 6-29.
- Lindeboom, J. *Stiefkinderen van het Christendom* ('s-Gravenhage, 1929).
- Lowry, J. W. 'Stierf Anna van Rotterdam als volgeling van David Joris?', in: *DB* 18 (1992), 113-121.
- Loosjes, J. *Geschiedenis der Luthersche Kerk in de Nederlanden* ('s-Gravenhage, 1921).
- Loosjes, J. 'Luthers Kleine Katechismus in Nederland', in: *Luther's Kleine Katechismus 1529-1929. Gedenkschrift vanwege de Evangelisch Luthersche Kerk en de hersteld Evangelisch Luthersche Kerk der Nederlanden* (Utrecht, 1929), 17-28.
- Lootsma, S. *Het Nieuwe Huys 1687-1937. Gedenkboek Friesch-Doopsgezinde Gemeente West-Zaandam* (Zaandam, 1937).
- Los, W. 'Locke in Nederland: De receptie van zijn ideeën over individualiteit in opvoeding en onderwijs bij P.A. Verwer (1696-1757) en K. van der Palm (1730-1789)', in: *De Achttiende Eeuw* 31 (1999), 173-186.
- Los, W. *Opvoeding tot mens en burger. Pedagogiek als Cultuurkritiek in Nederland in de 18^e eeuw* (Hilversum, 2005).
- Maronier, J.H. *Korte Geschiedenis van het godsdienst-onderwijs in de Christelijke*

- kerk (Purmerend/Amsterdam, 1881-1883), 3 dln.
- Martens, M. *Ik heb het groote doel mijner Aardsche bestemming bereikt. De brieven van student Marten Martens (1794-1798) en zijn leven als doopsgezind predikant, schoolopziener, vertaler en dichter in Friesland (1798-1852)* (Hilversum, 2005).
- Martinet, J.F. *Katechismus der Natuur* (Amsterdam, 1778-1779³), 4 dln.
- Mathijssen, M. *Naar de letter. Handboek editiewetenschap*. (Assen, 1995).
- Meertens, P.J. *Letterkundig leven in Zeeland in de zestiende en in de eerste helft der zeventiende eeuw* (Amsterdam, 1943).
- Meihuizen, H.W. 'Collegianten en doopsgezinden' in: Groenveld (red.) *Daar de Orangie-appel in de gevel staat*, 83-105.
- Meihuizen, H.W. *Galenus Abrahamsz 1622-1706. Strijder voor een onbeperkte verdraagzaamheid en verdediger van het Doperse Spiritualisme* (Haarlem, 1954).
- Mellink, A.F. *De Wederdopers in de Noordelijke Nederlanden. 1531-1544* (Groningen/Djakarta 1953).
- The Mennonite Encyclopedia* (Scottsdale, Pennsylvania, 1955-1990), 5 dln.
- Miedema, H. *Karel van Mander. The Lives of the Illustrious Netherlandish and German Painters I* (Doornspijk, 1995).
- Mijnhardt, W.W. 'The Dutch Enlightenment: Humanism, Nationalism, and Decline', in: Jacob, M.C. & Mijnhardt, W.W. (red.), *The Dutch Republic in the Eighteenth Century. Decline Enlightenment and Revolution* (Ithaca/London, 1992), 197-223.
- Mijnhardt, W.W. 'Veertig jaar cultuurbevordering: Teylers Stichting 1778-±1815' in *'Teyler' 1778-1978. Studies en bijdragen over Teylers Stichting naar aanleiding van het tweede eeuwfeest* (Haarlem/Antwerpen, 1978), 58-111.
- Mijnhardt, W.W. 'Het Nut en de genootschapsbeweging', in: *Om het Algemeen Volksgeluk. Twee eeuwen Particulier Initiatief 1784-1984. Gedenkboek ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de Maatschappij Tot Nut Van 't Algemeen*, onder redactie van W.W. Mijnhardt en A.J. Wichers (Edam, 1984), 187-220.
- Mijnhardt, W.W. *Tot heil van 't menschdom: culturele genootschappen in Nederland (1750-1815)* (Amsterdam, 1987).
- Molhuysen, P.C. e.a. (red.) *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Leiden, 1911-1937), 10 delen.
- Molkenboer, B. H. *De jonge Vondel* (Amsterdam, 1950).
- Nauta, D. e.a. *Biografisch Lexicon voor de geschiedenis van het Nederlands protestantisme* (Kampen, 1978-2006), 6 dln.
- Nijhoff, W. en Kronenberg, M. E. *Nederlandsche Bibliographie van 1500 tot 1540* ('s-Gravenhage, 1923-1966), 3 dln.
- Noordam, N.F. 'Jacobus Koelman, pedagoog van het Piëtisme 1632-1695', in: *Paedagogische studiën*, 36 (1959), 273-285.
- Noordam, N.F. *Historische pedagogiek van Nederland* (Nijkerk, 1979).

- Paasman, A.N. *F. Martinet : een Zutphens filosoof in de achttiende eeuw* (Zutphen, 1971).
- Pijper, F. *Martelaarboeken* ('s-Gravenhage, 1924).
- Polman O.F.M., P. *Katholiek Nederland in de achttiende eeuw* (Hilversum, 1968), 3 dln.
- Poole, L.G. *Le Bijdragen tot de kennis van het kerkelijk leven onder de Doopsgezinden ontleend aan het archief der Doopsgezinde Gemeente te Leiden* (Leiden, 1905).
- Poortman, W.C. *Bijbel en prent, I: Boekzaal van de Nederlandse bijbels* ('s-Gravenhage, 1983).
- Post, R. R. *Kerkelijke verhoudingen in Nederland vóór de reformatie van ± 1500 tot ± 1580* (Utrecht/Antwerpen, 1954).
- Post, R. R. *Kerkgeschiedenis van Nederland in de Middeleeuwen* (Utrecht/Antwerpen, 1957), 2 dln.
- Rademakers-Helfferich, B. *Een wit vaantje op de Brink. De geschiedenis van de Doopsgezinde gemeente te Deventer* (Deventer, 1988).
- Reitsma, J. *Geschiedenis van De Hervorming en de Hervormde Kerk der Nederlanden*, bezorgd door J. Lindeboom (Utrecht, s.a. 4^e dr.).
- Reitsma, J./Veen, S. D. *Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de Noordelijke Nederlander gedurende de jaren 1572-1620* (Groningen, 1898), dl. VII.
- [Rijn, G. van] *Catalogus eener Belangrijke Verzameling Kinderboeken, Kinderspelen en Kinderprenten* (Utrecht, 1883).
- Roep, Th. *Kroniek van doperse leraren en de broederschap te Alkmaar* (s.l., 1975).
- Rogier, L.J. *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16^e en de 17^e eeuw* (Amsterdam, 1947), 2 dln.
- Rogier, L.J. 'De Ware Vrijheid als oligarchie (1672-1747)', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (Utrecht etc., 1954), dl. VII, 195-214.
- Romijn, H.M. *Kroniek van de Doopsgezinden in Zaandam* (Zaandijk, 1971).
- Romein, J. & A. *De lage landen bij de zee. Een geschiedenis van het Nederlandse volk* (Den Haag/ Antwerpen, 1973, 5^e dr.).
- Roosen, B. C. *Geschichte der Mennoniten-Gemeinde zu Hamburg und Altona. Erste Hälfte. Die ersten anderthalb Jahrhunderte* (Hamburg, 1886).
- Rosendaal J. van *Bataven! Nederlandse vluchtelingen in Frankrijk 1787-1795* ([Nijmegen], 2003).
- Saakes, A. B. *Naamlijst van Nederduitsche boeken, als mede van Fransche en Latijnsche werken, oratiën, dissertatien, konstprenten, pourtraitten, landkaarten ens. Geduurende de jaaren 1794-[1855] in ons vaderland uitgekomen* (Amsterdam/'s-Gravenhage, 1794-[1855]), 7 dln.
- Sassen, F. *Johan Lulofs (1711-1768) en de Reformatorische Verlichting in de Nederlanden* (Amsterdam, 1965).
- Schama, S. *Patriots and liberators: Revolution in the Netherlands, 1780-1813* (New York/London, 1977).

- Schotel, G.D.J. *Geschiedenis van den oorsprong, de invoering en de lotgevallen van den Heidelbergschen Catechismus* (Amsterdam, 1863).
- Schultz Jacobi, J.C. 'De godsdienstige onderwijsboekjes bij de Nederlandsch-Luthersche gemeenten', in: *Bijdragen tot de geschiedenis der Evangelisch-Luthersche kerk in de Nederlanden*, 1ste stuk (Utrecht, 1839), 37-76.
- Schultz Jacobi, J.C. 'Bijvoegsels en ophelderingen tot het Overzicht over de godsdienstige onderwijsboekjes enz.', in: *Bijdragen tot de geschiedenis der Evangelisch-Luthersche kerk in de Nederlanden*, 6^e stuk (Utrecht, 1845), 137-169.
- Selderhuis, H.J. (red.) *Handboek Nederlandse Kerkgeschiedenis* (Kampen, 2006).
- Sepp, C. *Johannes Stinstra en zijn tijd* (Amsterdam, 1865), 2 dln.
- Slee, J.C. *De Rijnsburger Collegianten* (Haarlem, 1895; repr. Utrecht, 1980).
- Slee, J.C. *De Geschiedenis van het Socianisme in de Nederlanden* (Haarlem, 1914).
- Slee, J.C. van 'Historie der Doopsgezinden te Deventer sinds 1533 tot het einde der 18^e eeuw', in: *DB* 56 (1919), 1-109.
- Spijker, W. van 't (red.) *Het troostboek van de kerk: over de Heidelbergse Catechismus* (Houten, 2005).
- Springer, N. P. en Klassen A.J. *Mennonite Bibliography 1631-1961* (Scottsdale, Pennsylvania / Kitchener, Ontario 1977).
- Sprunger, K.L. 'Frans Houttuyn, Amsterdams boekverkoper; preken, uitgeven en de doopsgezinde Verlichting', in: *DB* 31 (2005), 183-204.
- Sprunger, M. 'Faillissementen. Een aspect van geestelijke tucht bij de Waterlandsdoopsgezinde gemeente te Amsterdam in de zeventiende eeuw', in: *DB* 17 (1991), 101-130.
- Sprunger, M. 'Hoe rijke mennisten de hemel verdienden. Een eerste verkenning van de betrokkenheid van aanzienlijke doopsgezinden bij het Amsterdamse zakenleven in de Gouden Eeuw', in: *DB* 18 (1992), 39-52.
- Sprunger, M. 'Waterlanders and the Dutch Golden Age: A case study on Mennonite involvement in seventeenth-century Dutch trade and industry as one of the earliest examples of socio-economic assimilation', in: Hamilton, A. e.a. (red.) *From martyr tot muppy. A historical introduction to cultural processes of a religious minority in the Netherlands: the Mennonites* (Amsterdam, 1994), 133-148.
- Steenderen, A. van *Iets ter nagedachtenis van Freerk Hoekstra, in leven leeraar der doopsgezinden, in de gemeenten Holwerd, Zaandam en Harlingen* (Franeker, 1839).
- Stellingwerff, J. *Kleine geschiedenis van het Groot ABC of Haneboek* (Amsterdam, [1978]).
- Stuve, W. 'Geschiedenis van de Dantziger Oude Vlamingen', in: Hoekema, A.G. e.a. (red.) *Bezweegen Broederschap. Het wel en wee van de Dantziger Oude Vlamingen te Haarlem in de eerste helft van de achttiende eeuw opgetekend door Eduard Simonsz Toens in zijn Memoriaal (1735-1749)* (Hilversum, 2005), 9-45.
- Stuve, W. 'Herrie om een huis', in: *DB* 31 (2005), 33-74.

- 'Teyler' 1778-1978. *Studies en bijdragen over Teylers Stichting naar aanleiding van het tweede eeuwfeest* (Haarlem/Antwerpen, 1978).
- Tideman, B. Jzn. *Overzicht van de Geschiedenis der Remonstranten* (Amsterdam, 1897).
- Tideman, J. *Historisch Overzicht van de Catechetische Literatuur der Remonstranten* (Rotterdam, 1852).
- Tinbergen, *Des Coninx Summe. Inleiding.* (Groningen, 1900).
- Troelstra, A. *De toestand der catechese in Nederland gedurende de voor-reformatorische eeuw* (Groningen, 1901).
- Troelstra, A. *Stof en methode der catechese in Nederland vóór de reformatie* (Groningen, 1903).
- Valkema Blouw, P. *Typographia Batava, 1541-1600 : repertorium van boeken gedrukt in Nederland tussen 1541 en 1600 = a repertorium of books printed in the Northern Netherlands between 1541 and 1600* (Nieuwkoop, 1998), 2 dln.
- Veen, P.H. *De Doopsgezinden in Schoterland. Historische Schetsen* (Leeuwarden, 1869).
- Veen, S.D. van *Het godsdienstonderwijs en de aanneming van lidmaten in de Gereformeerde Kerk*, herzien door L.F. Groenendijk (Dordrecht, 1979).
- Veen, S.D. van 'Foeke Florisz', in: *Historische Studieën en Schetsen* (Groningen, 1905), 409-444.
- Vegte, J.P. van der 'Loont het de moeite?', in *DB* (1868), 49-84.
- Verbeek, A. 'Een doopsgezind tijdschrift en haar gereformeerde tegenhanger. Deïsme en ongelooft in de *Vaderlandsche letteroefeningen* en de *Nederlandsche Bibliotheek*', in: *DB* 26 (2000), 137-152.
- Verboom, W. 'De catechese van kerk, gezin en school in de Reformatorische Traditie (zestiende-achttiende eeuw)', in: Groenendijk L.F en Sturm J.C. (red.) *Leren geloven in de Lage Landen* (Amsterdam, 1993),
- Verboom, W. *De catechese van de Reformatie en de Nadere Reformatie* (Amsterdam, 1986).
- Verheus, S.L. *Naarstig en vroom. Doopsgezinden in Haarlem 1530-1930* (Haarlem, 1993).
- Verheus, S.L. 'Beleden vrede – omstreden vrede. Het dopers vredesgetuigenis', in: Groenveld e.a. (red.), *Wederdopers menisten doopsgezinden* (Zutphen, 1981), 162-179.
- Vismans, Th.A. 'Doopsel. III. De ontwikkeling van de romeinse doopliturgie tot het RR.', in: Brinkhoff O.F.M. L. e.a. (red.) *Liturgisch Woordenboek* (Roermond/Maaseik, 1958), I, 598-600.
- Visser, C.Ch.G. *De Lutheranen in Nederland tussen catholicisme en calvinisme 1566 tot heden* (Dieren, 1983).
- Visser, C.Ch.G. *Luther's geschriften in de Nederlanden tot 1546* (Assen, 1969).
- Visser, P. 'Amischen in Nederland', in: *DB* 19 (1993), 107-129.
- Visser, P. 'Het bedrieglijk onbewogen bestaan van brieven. Een editorische

- vergelijking tussen de geschreven en de gedrukte martelaarsteksten van Jeronimus en Lysken Segers', in: *DB* 29 (2003), 65-87.
- Visser, P. *Broeders in de Geest. De doopsgezinde bijdragen van Dierick en Jan Philipsz. Schabaelje tot de Nederlandse stichtelijke literatuur in de zeventiende eeuw* (Deventer, 1988), 2 dln.
- Visser, P. (red.) 'Hans de Ries, "Verthoon van verscheijden onwaerheden"', in: *DB* 11 (1985), 130-165.
- Visser, P. *Keurige Ketters. De Nederlandse doopsgezinden in de eeuw van de Verlichting* (Amsterdam, 2004).
- Visser, P. 'Menno Simons: Printed, Read and Debated', in: Brunk, G. R. (red.) *Menno Simons: A Reappraisal. Essays in Honor of Irvin B. Horst on the 450th Anniversary of the Fundamentboek* (Harrisonburg, Virginia, 1992), 93-97.
- Visser, P. 'Zeldzame mennonitica: een liedboek uit 1630, een herdruk van Matthias Weyer en het werk van de onbekende Popken Wierds', in: *DB* 20 (1994), 241-247.
- Visser, P. 'Doopsgezinde rederijersactiviteiten in de eerste helft van de zeventiende eeuw in Hoorn, De Rijk en Rotterdam', in: *DB* 16 (1990), 11-38.
- Visser, P. "'Redelyke regtzinnigheid" Prolegomena over de betekenis van Marten Schragen (1700-1770) voor de Nederlandse Verlichting' in: Brussee-van der Zee, L. e.a. (red.) *Balanceren op de smalle weg. Liber Amicorum voor Kees van Duin, Alle Hoekema en Sjouke Voolstra* (Zoetermeer, 2002), 216-284.
- Visser, P. *Dat Rijk is moet eens door eygen Rijkheydt vallen. Doopsgezinden en de Gouden Eeuw van De Rijk* (Wormerveer, 1992).
- Visser, P. 'Onbeperkte verdraagzaamheid en zedelijk gemak', in: Evers, K. (red.) *De idealen van Pieter Teyler. Een erfenis uit de Verlichting* (Haarlem, 2006), 127-145.
- Visser, P. 'Zes onbekende martelaarsbrieven van Jeronimus Segers († 1551)', in: *DB* 29 (2003), 195-249.
- Vos, K. 'De Doopsgezinde Gemeente' in: *Rotterdam in den loop der eeuwen*, 2e gedeelte ('Kerkelijk leven van Rotterdam'), 4e stuk (Rotterdam, 1907).
- Vos, K. *Menno Simons 1496-1561. Zijn leven en werken en zijne reformatorische denkbeelden* (Leiden, 1914).
- Vos, K. 'Jan Jansz. Schot', *DB* 45, (1905), 169-175.
- Voolstra, S. "'Onheilige heiligheid". Leer en leven van de Dantziger Oude Vlamingen, in: Hoekema A.G. e.a. (red.) *Bezweegen Broederschap. Het wel en wee van de Dantziger Oude Vlamingen te Haarlem in de eerste helft van de achttiende eeuw opgetekend door Eduard Simonsz Toens in zijn Memoriaal (1735-1749)* (Hilversum, 2005), 47-72.
- Voolstra, S. *Het woord is vlees geworden. De melchioritisch-menniste incarnatieleer* (Kampen, 1982).
- Vreese, W. de *De handschriften van Jan van Ruusbroec's werken* (Gent, 1900).
- Vuyk, S. *De dronken Arminiaanse dominee. Over de schaduwzijde der verlichte remonstranten* (Amsterdam, 2002).

- Vuyk, S. *De verdraagzame gemeente van vrije christenen. Remonstranten op de bres voor de Bataafse Republiek 1780-1800* (Amsterdam, 1995).
- Vuyk, S. *Verlichte verzen en kolommen. Remonstranten in de letterkunde en tijdschriften der Verlichting (1720-1820)* (Amsterdam, 2000).
- Waite, G. K. *David Joris and Dutch Anabaptism. 1524-1543* (Waterloo, 1990).
- Waite, G. K. *The Anabaptist Writings of David Joris, 1535-1543* (Waterloo, 1994).
- Wall, E. van der 'Religiekritiek en apologetiek in de Achttiende Eeuw. De dynamiek van een debat', in: *De Achttiende Eeuw. Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* 32 (2000), 17-35.
- Wall, E. van der 'Religie en Verlichting. Harmonie of conflict? Inleiding op het themanummer', in: *De Achttiende Eeuw. Documentatieblad Werkgroep Achttiende Eeuw* 32 (2000), 5-15.
- Wartena, S. 'Jan Thomas', *DB* 36 (1896), 149-174.
- Welcker, A. 'Amsterdamse doopsgezinden in de achttiende eeuw' in *DB* 16 (1990), 177-226.
- Wieder, F.C. *De Schriftuurlijke Liedekens. De liederen der Nederlandsche Hervormden tot op het jaar 1566* ('s-Gravenhage, 1900).
- Wiersma, J.N. 'De doopsgezinde Gemeente te Wieringen' in: *DB* (1891), 42-59.
- Wind G. de *Johannes Kiens Redenen des geloofs onderzocht* (Vlissingen, 1711).
- Wijk, A.R. van "'Op dat ghy namaels meught eeuwig leven..." Bibliografische en catechetische analyse van een hervonden vragenboek', in: Brussee-van der Zee, L. e.a. (red.) *Balanceren op de smalle weg, Liber amicorum voor Kees van Duin, Alle Hoekema en Sjouke Voolstra* (Zoetermeer, 2002), 460-480.
- Wijngaards, N.C.H. (red.) *Bloemlezing uit het werk van Cornelius van Engelen (1726-1793)* (Zutphen, s.a.).
- Wolkan, R. *Die Lieder der Wiedertäufer. Ein Beitrag zur deutschen und niederländischen Litteratur- und Kirchengeschichte* (Berlin, 1903).
- Worp, J.A. *Geschiedenis van het drama en van het toneel in Nederland* (Rotterdam, 1903-1907), 2 dln.
- Zijlstra, S. *Nicolaas Meyndertsz. van Blesdijk. Een bijdrage tot de geschiedenis van het Davidjorisme* (Assen, 1983).
- Zijlstra, S. 'David Joris en de doperse stromingen (1536-1539)', in: Buist, M.G. e.a. (red.) *Historisch bewogen. Opstellen over de radicale reformatie in de 16^e en 17^e eeuw: opstellen, aangeboden aan prof. dr. A.F. Mellink bij zijn afscheid als hoogleraar in de sociaal-religieuze geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Groningen, 1984), 125-138.
- Zijlstra, S. 'Menno Simons en David Joris' in: *DB* 15 (1989), 71-80.
- Zijlstra, S. *Om de ware gemeente en de oude gronden. Geschiedenis van de dopersen in de Nederlanden 1531-1675* (Hilversum/Leeuwarden 2000).
- Zijpp, N. van der, *Geschiedenis der Doopsgezinden in Nederland* (Arnhem, 1952).
- Zilverberg, S.B.J. 'Enkele aspecten van de betrekkingen tussen doopsgezind en remonstranten tot aan het begin van de 19de eeuw' in: *DB* 20 (1994), 181-194.

Zuidervaat, H.J. “'Meest alle van best mahoniehout vervaardigd”. Het natuurfilosofisch instrumentenkabinet van de Doopsgezinde Kweekschool te Amsterdam, 1761-1828’, in: *Gewina. Tijdschrift voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Natuurwetenschappen, Wiskunde en Techniek* 29² (2006), 81-112.

Registers

De registers verwijzen naar de hoofdtekst uit deel I. De appendices A-C kunnen geraadpleegd worden middels de bijgevoegde CD-rom.

Register op bijbelse persoonsnamen

Aäron 370
Abraham 58, 100, 123, 357
Adam 46, 50, 56, 80, 84, 149, 252, 354
Christus 46-47, 52, 54, 56, 58-60, 63-64, 79-80, 82, 84, 90, 95, 103, 119, 122-123, 128-129, 131, 134, 137-138, 142-145, 148, 152-153, 160, 167-170, 172, 174-177, 179-180, 182, 183, 186, 188, 191, 197-198, 200-202, 206-214, 217-218, 222, 226-227, 231, 237, 239-240, 251, 254, 258, 260, 270, 271-272, 294, 296, 297, 299-301, 308-310, 314, 317, 329-330, 333, 335-336, 338, 340, 342-343, 347, 354, 357, 359, 361, 365, 377, 391-393, 395-396, 399, 412 (zie ook Jezus)
David 31, 100, 123, 319
Eli 100
Jacob 366
Jakobus 185
Jezus 31, 41, 59, 60, 64, 79, 122, 129, 141, 148, 154, 174, 175, 178-179, 184, 202, 205-207, 210-212, 226, 239-240, 270-271, 281, 299, 308-309, 316-317, 335, 337, 342-343, 347, 352, 357, 359, 361, 365, 374-375, 377, 387, 401, 412 (zie ook Christus)
Johannes de Doper 122, 352
Jozua 58, 370
Kain 123, 149
Laban 123
Lamech 122
Maria 23-25, 28, 33, 53, 80, 82, 84, 101, 144, 167, 173, 177, 202, 218, 290, 336
Mozes 58, 119, 122-123, 148, 370
Paulus 101, 109, 173-177, 185, 202, 338

Petrus 185
Salomo 198, 249
Samuel 31
Saul 31
Seth 122
Simeï 123
Simeon 101
Sirach (Syrach) 81
Timotheus 173-177, 200
Tobias 58, 63, 100
Tobit 63, 81
Zacharias 101

Register op overige persoonsnamen

Alewijnsz, H. 44, 61, 63, 66, 81
Alenson, H. 336
Alphen, H. van 368, 413
Ambrosius 81
Anken, H. 250-251
Apostool, S. 113, 125, 131, 134-140, 142-143, 145, 150, 152, 159, 182, 192, 229, 230, 394, 406, 415-416, 418, 422
Aratus 184
Arends, J. 191
Arendsz, Wed. P. 182
Aristoteles 81, 141, 185
Arnold, G. 211
Ar(r)ius 170, 336
Auchy, J. de 70
Augustinus 41, 81, 162-163
Ayte, P. 230
Backer, J. de 126
Backer, J.C. 147
Bakker, H. 383
Bakker, J. de 166
Basedow, J.B. 280, 381

Batelier, J. 175
 Becker, B. 107
 Beets, P. (*1664) 150-152
 Beets, P. Pzn. (*1763) 294, 342, 352-362,
 373, 377, 387, 400-403, 411-412, 414
 Beets, J. 333
 Berg, A. van den 281, 356
 Berghe, Chr. van den 108, 163-164, 283
 Bernaerts, M. 61, 64, 66, 81
 Bernardus, 30
 Besoedt, J. 113-114
 Bierman, J. 238
 Bijlevelt, J. van 164
 Bilderdijk, W. 367
 Blaauw, G. 246-247
 Blaupot ten Cate, S. 207, 213, 341, 364
 Boekenooogen, J.G. 302
 Boelaert, J. 295
 Boendale, J. 24
 Böhme, J. 189
 Bonnet, G. 281
 Boosers, M. 63, 65, 405
 Borstius, J. 107, 279-280
 Bosch, B. 281
 Bosch, J. 223, 292
 Bossche, P. van den 108, 282
 Botterman, E. 215
 Boudewijns, P. 238, 240-245, 254, 274,
 397, 408-409, 414, 417
 Bourignon, A. de 189-192, 408
 Boyle, R. 159
 Braght, Th. J. van 98- 99, 101-102, 114,
 120, 132, 138, 258, 392-394, 400, 405,
 416, 418
 Brakel, W. a 178
 Brakel, J. 286, 376
 Brandt de Jonge, G. 165, 286
 Bras, J. 264
 Breeuwer, D. 246-247
 Bremer, J. 118-119, 234, 238, 259, 261-
 268, 302-303, 327, 360, 373, 398, 401,
 407, 409, 415, 417-418
 Bremer, K. 304
 Brender à Brandis, G. 281, 367
 Brès, G. de 73, 137, 139
 Bret, H. 70
 Brill, J. 189
 Brink, A. 281, 360
 Bruin, C. 175
 Bruining, G. 286
 Bucer, M. 38-39
 Buitenpost, R. 233-235, 259, 263, 327, 329,
 335, 373, 398, 407
 Bullinger, H. 38
 Burmannus, F. 178
 Burnet, G. 184
 Buyser, J. de 90-92, 101, 171, 204, 243-
 244, 405, 408, 414
 Calvijn, J. 38, 41, 81, 95, 108, 158-159
 Campe, J.H. 280, 381
 Camphuysen, D.R. 115
 Canisius, P. 43, 108
 Capito, W. 38
 Cate, J.T. ten 189-192, 205, 302, 397, 407-
 408
 Cate, W. ten 364
 Cato 30
 Cents, J. 138
 Chrysostomus J. 81
 Cicero 184-185
 Claesen (Clazen), T. 213, 312-314, 319-
 321, 364, 378, 399, 410, 416
 Clarke, S. 296, 298-299, 303, 341-342
 Claus, F. 282-283
 Claus, H. 37
 Clarisse, J. 362
 Claveren, A. 236
 Clerc, J. le 276, 286
 Coccejus, J. 160, 178
 Codde, P. 163
 Commes, J. 215
 Coornhert, D.V. 39
 Cordes, P. 109
 Cordes, L.G. 284

Cornelisz, J. 87
 Cornelisz, Z. 418
 Crajenschot, T. 283
 Cramer, J.H. 285
 Crellius, J. 128, 178
 Cuperus, J. 99, 222, 265-266, 317
 Curcellaeus, S. 238, 299, 341, 398
 Cyprianus 81, 184
 Cyrillus 81
 D.P.C.I.L. 167, 415
 Dale, A. van 299, 302
 Damme, J. van 122
 Dandulo, F. 33
 Dantzych, H. van 80, 87, 89-91, 189, 391, 408, 414
 Dathenus, P. 40-41
 Deiman, J. D. 165, 284
 Deknatel, J. 261, 267-274, 318, 322, 397
 Deknatel J. jr., 273
 Delf, D. van 25
 Descartes, R. 160, 178
 Deventer, M. van 65
 Deyl, S. van 113, 131, 134-140, 143, 150, 152, 159, 192, 229, 230, 394, 406, 416, 418
 Dijk, A.S. 156, 204-214, 217, 241, 253, 274, 302, 312, 314, 320, 364, 397, 399, 408, 410, 413, 416
 Diogenes, 81
 Dirxsz, B. 87
 Dirksz, J. 82, 100-101, 120, 392-393, 405-406
 Dokkumburg, P. van 336-337, 399, 412
 Dokkumburg, S.P. van 239, 336, 408
 Dooregeest, E.A. van 96, 118, 150-152, 159, 217, 220, 258, 299, 302, 394, 417
 Duyst van Voorhout, M. 290
 Eeghem, A. van 117, 135, 142-147, 159, 168, 186, 238, 267, 299, 302, 394-396, 401, 406
 Eelkoma, E. 201
 Ende, A. van den 281, 344, 359, 368, 370, 374, 387
 Engelbrechts, H. 189
 Engelen, C. van 271-272, 274-275
 Epicurus, 170
 Episcopijs, S. 175
 Erasmus, D. 38
 Erhard, L. 27
 Ernst Jacobi, A.F. 369
 Esaïas, 63-64
 Faber de Bouma, G. 39
 Fardon, A.B. 382
 Faulkelius, H. 74-75, 107
 Feddriks, D. 118, 336
 Filips III de Stoute, 25
 Floh, J.H. 287
 Floris, F. 117, 147-150, 394-395, 407
 Fonck, J. 76, 109
 Formey, J.S. 322
 Fortgens, M. 151, 258
 Foster, J. 296, 298
 Francke, A.H. 238, 270
 Franken, Æ. 160
 Frederik III, 40
 Frutsaert, E. 15
 Fyne, P. de 86
 Gale, J. 374
 Galenus (zie Haan, G.A. de)
 Geilhoven, A. 35
 Gelder, A.H. van 385-387, 403
 Gerritsz, B. 91
 Gerritsz, L. 94-96, 137, 330, 414, 414
 Gerson, J. 26-27, 30-31, 33
 Geuns, J. van 377, 379, 387
 Goedhart, A. 279
 Gorter, F.W. 364, 399-400
 Gregorius, 81
 Grijspeer(t), P. 87, 103, 155, 172-173
 Groenendijk, L.F. 15, 158, 197
 Groenewegen, H. 107
 Groot, H. de 176, 341-342
 Haan, G.A. de 83-84, 112-113, 115, 123-

- 126, 128-140, 145, 147, 159, 180, 182, 189, 195, 234, 236, 238, 253, 259, 261, 263, 302, 327, 336, 373, 394-396, 401, 406-407, 414, 416, 418
- Hartman, P. 371
- Hartogh, J. de 165, 284
- Hartsvelt, J.J. 76
- Heijting, W. 18-19, 35-38, 53
- Hellenbroek, A. 162, 184, 279-280
- Hemert, P. van 286
- Hendriks, P. 238, 241, 252-256, 274, 336, 397-398, 408
- Hendricksz, J. 87
- Henghel, D. van 336
- Herolt, J. 24
- Hervey, J. 277
- Hesselink, G. 375
- Heuven, A. van 111, 117
- Heyst, D. van 309-311
- Hieronymus 81
- Hillers, H. 374
- Hoejewilt, H.A. 88
- Hoekstra, B.S. 335-336, 374
- Hoekstra, F. 302, 371-375, 377, 387, 400-403, 407, 411, 414
- Hoekstra, J.A.S. 383
- Hoekstra, S.B. 294, 329-330, 374, 399
- Hoeven, A. van der 369
- Hoffman, M. 46
- Hofstede, P. 293
- Hondt, V. de 91
- Honert, J. van den 161, 296
- Hoop Scheffer, J.G. 28
- Hoorn, D. van 45
- Horatius 184
- Houte, S. van den 63, 65, 81
- Houttuijn, J. 333
- Houttuin, de Erven 341, 346
- Houttuyn, A. 374
- Houttuyn, F. 292, 351
- Hovens, D. 342, 350-352, 373, 376-377, 380, 400-402
- Hulshoff, A. 274, 294, 321-324, 340, 345, 350, 365, 380-381, 383, 386, 400-403, 412-413
- Huyzen, K. van 19, 170, 238, 258, 397, 408
- igneutes 374
- Ireneüs 184
- Israel, J.I. 166
- Jacobs, R. 87
- Jacobsz, H. 76, 109
- Jacobszoon, J.P. 268
- Jager, J. de 305
- Jager, P. de 115
- Janssen, C. 76
- Jansz, A. 20, 63-64
- Jansz P. 94-96, 101, 102, 128, 137, 144, 392, 394, 405, 414
- Jeens, W. 295
- Joncker, R.A. 104, 171-172, 243-244, 274, 408, 414
- Jong, P. de 232, 235-238, 398, 401, 408
- Joris, D. 20, 29, 39, 44-49, 51-54, 59, 68-69, 89, 92, 204, 336, 389, 404
- Jud, L. 38
- Juvenius, 31
- Kalker, H. van 250-252
- Karel V, 36
- Kat, J. 187, 219-224, 228, 236, 238, 276, 335-336, 397, 415
- Kate, L. ten 299
- Keersgieter J. 66, 70-71, 91, 414
- Kemp, J. van der 160
- Kempis, Thomas a 178, 191
- Ketel, J. 20, 68-69
- Kien, J. 166, 168-169, 397, 408
- Koelman, J. 15, 107, 158, 178
- Ko(o)men, J. van 241, 250-252, 397-398
- Konijnenburg, J. 286-287, 381
- Kool, J. 304
- Koopmans, R. 365-366, 368
- Kooten, P. van 288
- Kühler, W.J. 53, 77, 87, 89, 111, 114

Kuyk, J.W. van 65
 Labadie, J. de 178
 Lange, J. de 180
 Lange J.H. de 369
 Lange, L. de 165
 Langedult, P. 238, 298
 Lasco, Joh. a 40, 60, 336
 Last, C.C.A. 369
 Ledeboer, A. 281
 Leiden, J. van 258
 Leuvenig, B. van 261
 Leydekker, M. 160
 Limborch, Ph. van (a) 238, 267, 276, 298-299, 398
 Lindouwe, M. van der 34
 Locke, J. 159, 185, 280, 293-294, 322, 380-381, 403, 413
 Lodewijk Napoleon, 275
 Loggen, J.L. 383
 Loon, A. van 177-179, 407
 Loosjes, A.C. 230
 Loosjes, J. 16
 Loosjes, C. en P., 292
 Loosjes Pzn., Wed. A. 375
 Lorens, Frère 25
 Luther, M. 35-38, 49, 51, 60, 81, 108-109
 Luytjes, C. 318-319, 378, 399
 Makeblijde, L. 107
 Mander, C. van (Vermander) 44
 Maronier, J.H. 15, 19, 41, 102
 Marnix van St. Aldegonde, Ph. van 42, 74, 107
 Martinet, J.F. 277, 281, 345
 Martyr, J. 184
 Masius, 107
 Maurik, W. van (* ca. 1625) 111, 140
 Maurik, J. en W. (ca. 1750) 304
 Meihuizen, H.W. 125, 128, 131, 135, 137-138
 Meijer, J.M.E. 369
 Menno (zie Simons)
 Meulen, J. van der 115-116
 Meurs, A. van 173
 Micron, M. 40, 42, 60, 74-75, 107
 Mol, J.M. 151
 Molinaeus, J. 110, 165, 236, 238, 286, 299
 Munster, D. van 28, 33
 Nel, J.K. 230
 Nen, K.J. 230
 Niclaes, H. 19-20, 39, 52-54, 389, 404,
 Nieuwenhuizen, J. 291-292, 324-325, 382-383, 386, 403
 Nieuwenhuizen, M. 382-384, 386, 403
 Nieuwentijt, B. 159, 277, 341
 Noordam, N.F. 15
 Nozeman, C. 278
 Nupoort, J. 279
 Obbesz, N. 94
 Olevianus, C. 41
 Oortman, J. 369
 Oosterwijk, M. 116
 Oosterwijk, A.D. van 365
 Oosterwijk Hulshoff, W. van 365-370, 375, 387, 400-403, 414, 417
 Ostervald, J.F. 197, 236, 238, 264, 267, 298-299, 341-342, 398
 Ouboter, D. 280
 Outerman, J. 84, 128
 Outrein, J. d' 107, 161, 236, 238, 258
 Ouweijans, J.A. 230
 P.H. 83-85, 87, 125, 189, 391, 408
 Palm, J.H. van der 281, 288
 Panten, B. 66, 81, 390
 Perponcher, W.E. de 280
 Philalethes, Chr. 336
 Philips, D. 56, 84, 90-91, 243, 318, 336
 Philips, O. 45
 Philips II, 43
 Pictet, B. 197, 267, 298, 398
 Pietersz, J. 92-93, 98, 101-102, 120, 391, 393-394, 405
 Pietersz, P. (* 1574) 178
 Pietersz. P. (ca. 1675) 230
 Pietersz, W. 295

Plaats, F.J. van der 292, 299, 302
 Plato, 81, 185
 Plovier, L. 63-64
 Poole, L.G. le 115
 Porquin, L. 86
 Poudroyen, C. van 107
 Praevostius, B. 109, 133, 165, 195, 259, 286, 407
 Pretere, G. de 108, 164
 Proba, A.F. 31
 Quirijns, E. 71
 Rahusen, M.R. 363
 Rahusen, R. 294, 362-363, 418
 Rambach, I.I. 258
 Reael, L.J. 42
 Rees, B. van 285
 Resler, Ph. J. 280
 Ries, H. de 44, 94-96, 128, 131, 135, 137-138, 213, 318, 330, 414, 419
 Rijdsdijk, J. 212, 215-219, 230-231, 236, 238, 258, 336, 408, 415, 417
 Rijswijk, G.J. 375-377, 379, 385-387, 401-403
 Ris, C. 289, 292, 294, 325-328, 330, 332-333, 349-350, 373-374, 383, 399-400, 403, 407, 411-412, 416
 Ris Will, C. 333
 Roep, Th. 180
 Rogge, C. 285-288, 381
 Roos, J. 383
 Rosemond(t) van Eindhoven, G. 26, 29, 33
 Rosenmüller, J.G. 280
 Rothmann, B. 46
 Rousseau, J.J. 381
 Rovenius, Ph. 108, 163-164, 283
 Ruarus, M. 128
 Rues, S.F. 19, 155-156, 173, 223, 240-241
 Sabellius, 170
 Sage ten Broek, J.J. le 281
 Saldenus, G.A. 107
 Saliger, J. 109
 Salzmann, C.G. 280, 381
 Sandwyk, G. van 360
 Schabaelje, D. en J.P. 92, 258, 419
 Schagen, M. 19, 88, 118, 122-123, 166, 169, 204, 207, 210, 212, 222-229, 233, 235, 241, 264-276, 277, 290, 292, 336, 398, 407, 409
 Schenk, J. 304
 Schijn, H. 115, 135-136, 140, 145, 150, 152-153, 186, 192-200, 202, 217, 222, 234, 258-259, 263, 327, 373, 396-397, 401, 407, 409, 417
 Schlichting, J. 128, 185
 Schneither, J.J. 288
 Schouten, P. 278, 282, 384
 Schuere, D. van der 87
 Schuere, J. van der 76
 Schultz, J. 418
 Schultz Jacobi, J.C. 16
 Semler, J.S. 284
 Seneca 30, 81, 184-185
 Sepp, Chr. 16, 266, 299
 Siegenbeek, M. 368
 Simons, M. 17, 23-24, 46, 54-60, 72, 77, 79, 84, 90-92, 178, 243, 254-255, 257-258, 266, 318, 330, 336, 361, 389-390, 400, 404
 Sittart, G. 115-119, 123, 142, 261-262, 394, 406, 416
 Smissen, A. van der 363
 Smissen, C.J. van der 326
 Socinus, F. 178
 Spangenberg, A.G. 268
 Spener, Ph. J. 157
 Spinoza, B. de 178, 310
 Sprunger, K.L. 293
 Spruyt, D. 83
 Stackhouse, J. 341-342
 Stapel, C. 131
 Stevensz (van Nyeveen), J. 117
 Stinstra, J. 16, 202, 253-254, 276, 295-296, 298-302, 317, 330
 Stoelwijck, W. van 44

Suderman, J. 173
 Suderman W. 286
 Swildens, J.H. 280, 381-382
 Sys, K. van der 182
 Taddels, E. 109
 Taffin, J. 158
 Teellinck, W. 74, 103, 107, 158
 Teutem, F. van 380
 Teyler van der Hulst, P. 290
 Thomas, J. 200-203, 397
 Tichelaar, H. 294, 339-340, 385-387, 400, 403
 Tideman, J. 15, 110, 286
 Tieboel, Jac. 308, 342, 346
 Tillotson, J.R. 296, 298
 Timmerman, H. 91
 Tinbergen, D.C. 25
 Tindal, M. 158
 Tirion, I. 304
 Tjommies, P. 295
 Toens, S.E. 243
 Toger, F. 166, 238, 302
 Toland, J. 158
 Tollenaer, J. de 62, 81
 Toren, H. 173-175, 397, 407-408
 Tricht, J. van 91
 Troelstra, A. 15, 23, 25-26, 31
 Tuinman, C. 161
 Twisck, P.J. 80-83, 87-89, 189, 336, 408
 Uilkens, J.A. 277
 Ursinus, Z. 41
 Utenhove, J. 40
 Uyttienbogaardt, J. 109, 165, 286
 Valter, G. 326, 328, 349-350, 399-400, 411, 416
 Velten, J. 164
 Venema, P. 192
 Verboom, W. 15, 18-19, 36, 41, 73-74, 107, 161-162
 Verduin (Verduyn), A. 104, 166, 180-189, 224, 228, 238, 258, 276, 397, 409, 415
 Verheyen, P. 283
 Verkindert, P. 85, 91
 Verloove, C. 175
 Vernet, J. 303, 341-342
 Verschuur, J. 190
 Verryn, J. 374
 Verwer, P.A. 293-294, 380, 386, 403
 Vette, H. de 70
 Vierhout, C.H.M. 368-369
 Villa Dei, A. de 31
 Visser, C.Ch.G. 36
 Visser, H.W.C.A. 369
 Visser, P. 13, 63, 90, 189, 228, 250, 418-419
 Visser, P.J. 333
 Voetius, G. 160
 Vollenhoven, C. van 279
 Voogd, J.J. 76
 Voolstra, S. 13, 155, 241, 378
 Vos, K. 115
 Vries, C. de 276, 340, 342-349, 351-352, 360, 380, 400-402, 411-412
 Vries, F.J. de 126
 Vries, J. de 179-180
 Vries, K. de 274
 Waerma, H. 234, 238, 241, 256-260, 263, 274, 302, 327, 373, 397-400, 407-409, 415
 Wagenaar, J. 19, 304-309, 343, 400-402, 412
 Wagenmaker, C. 315-317, 342, 344, 373, 400
 Waite, G.K. 45-47, 69
 Walles, U. 87, 258
 Weenigem, B. van 114, 140-142, 394, 415
 Weisse, C.F. 358
 Wens, M. 63, 66
 Wertz, C. 385
 Wesbusch, H.P. van 88-89, 418
 Wieling, S.E. 385
 Wierts, P. 78-79, 390, 404, 419
 Willem IV, 275
 Willem V, 275

Willemsz, A. 62
 Wind, G. de 142, 145-147, 168, 401
 Wippe, J. 65-67
 Wit, J. de 246, 249-250, 408
 Wit K. de 230
 Witsius, H. 160
 Witte, P. de 107
 Wittewrongel, P. 15, 103
 Wognum, E. 315
 Wolff-Bekker, E. 280
 Wormerveer, D. Gerritsz van 82-83, 85, 87,
 189, 391, 408
 Wybma, R.W. 87-88
 Yntema, J. 308-309, 342-343, 346
 Zanten, J. van 374
 Zell, M. 38
 Zijlstra, S. 38, 46, 77, 80, 88, 93, 117, 125
 Zijpp, N. van der 77, 93-94, 173, 239, 255,
 302, 311, 400
 Zinzendorf, N.L. Graf von 266, 268, 270
 Zwingli, H. 38

Register op plaatsnamen

Alkmaar 122-123, 180, 223-224, 226, 233,
 235, 278
 Almelo 215
 Amsterdam 45, 80, 96, 111-113, 116-117,
 119, 125, 128, 133, 135-136, 145, 147,
 150, 152, 157, 180, 182, 185, 187, 192,
 219, 223, 230, 241, 243, 246, 250, 260-
 261, 263-264, 268, 274, 281, 283-285,
 289, 292, 300, 304, 310, 321-322, 339-
 343, 346, 365, 372, 375, 377, 393, 406,
 418
 Appingedam 76
 Arnhem 42
 Balk 96, 245
 Barsingerhorn 318, 350
 Berlikum 239
 Buitenpost 329, 335
 Bunde 163

De Knijpe 200, 239, 364
 De Rijp 123, 152, 371
 's-Hertogenbosch 107, 108
 Den Hoorn 339, 375
 Deventer 68, 250, 256, 259
 Diemen 281
 Dokkum 285
 Dordrecht 73-74, 76, 89, 96, 137-138, 144,
 152-153, 167, 168, 393, 415
 Edam 276, 283, 349, 383
 Emden 39-41, 215, 256, 330
 Enkhuizen 239, 362
 Enschede 344, 387
 Frankenthal 40, 330
 Frankfurt 40
 Friedrichstadt 371
 Genève 38, 41
 Gent 70
 Gouda 177, 380
 Groningen 189, 204, 211-212, 215, 217,
 250, 321, 350, 352
 Grouw 147
 Grubbenvorst 163
 Haarlem 84, 88-89, 103, 115-117, 120-123,
 188, 223, 241, 243, 276, 278, 292, 310,
 322, 344, 375-376, 381, 393-394, 400
 Halle 284
 Hamburg 362
 Hamburg-Altona 90, 171
 Harlingen 77, 295-296, 317, 372, 411, 419
 Heerenveen 200-201, 239
 Hengelo 375-376
 Hoogezand-Sappemeer 250
 Hoorn 80, 88, 292, 294, 325, 327, 328, 330-
 331, 334, 349, 350, 369, 374, 399-400,
 411, 416, 418
 Joure 375-376
 Kampen 250
 Kollum 329
 Koog (-Zaandijk) 182-183, 233, 239, 336
 Krommenie 232, 235, 410
 Langedijk-Koedijk 349

Leer 78
 Leeuwarden 330, 379
 Leiden 99, 115-118, 121-122, 261, 336,
 350-351, 362, 370, 379, 393
 Londen 38, 40
 Maasbracht 163
 Maastricht 163
 Makkum 322
 Marschlach 76
 Mechelen 107
 Meerlo 163
 Middelburg 73, 117, 135, 142, 145, 168
 Monfort 163
 Monickendam 383
 Munster 17, 39, 45
 New York 192
 Nordtfolde 76
 Oegstgeest 278
 Oldemarkt 171
 Oost-Friesland 78, 256, 352, 354
 Oost-Zaandam (zie Zaandam)
 Oudega XE 'Oudega' (Smallingerland XE
 'Smallingerland') 329
 Palts 38, 40
 Purmerend 159, 360
 Renswoude 290
 Rijnsburg 235, 304, 375
 Roermond 108, 163
 Rotterdam 110, 113-117, 140-141, 173-
 174, 177, 192, 280-281, 283, 310, 330,
 351, 393, 415
 Sappemeer (zie ook Hoogezand-Sappe-
 meer) 252, 364
 Schiedam 283
 Schoterland 201, 295
 Sevenum 163
 Smallingerland 329
 Surhuisterveen 147, 203
 Texel 329, 339, 352, 375, 387
 Utrecht 99, 110-113, 115, 117, 133, 135,
 140, 223, 281, 287, 344, 348, 365, 393,
 406, 419
 Veenwouden 329
 Venhuizen, 221
 Venlo 163
 Wansum 163
 Weert 163
 Westzaan 239, 326, 335, 349, 416
 West-Zaandam (zie Zaandam)
 Wieringen 315, 317
 Wittenberg 35-36, 38
 Witveen 329
 Woerden 109
 Worms 274
 Zaandam 115, 117, 147-148, 230-232, 236-
 239, 350, 352, 360, 372, 387, 398, 401,
 410, 417
 Zaandijk (zie Koog-Zaandijk)
 Zevenwouden 201, 295
 Zierikzee 283
 Zürich 38
 Zutphen 277, 281
 Zwolle 164, 215

